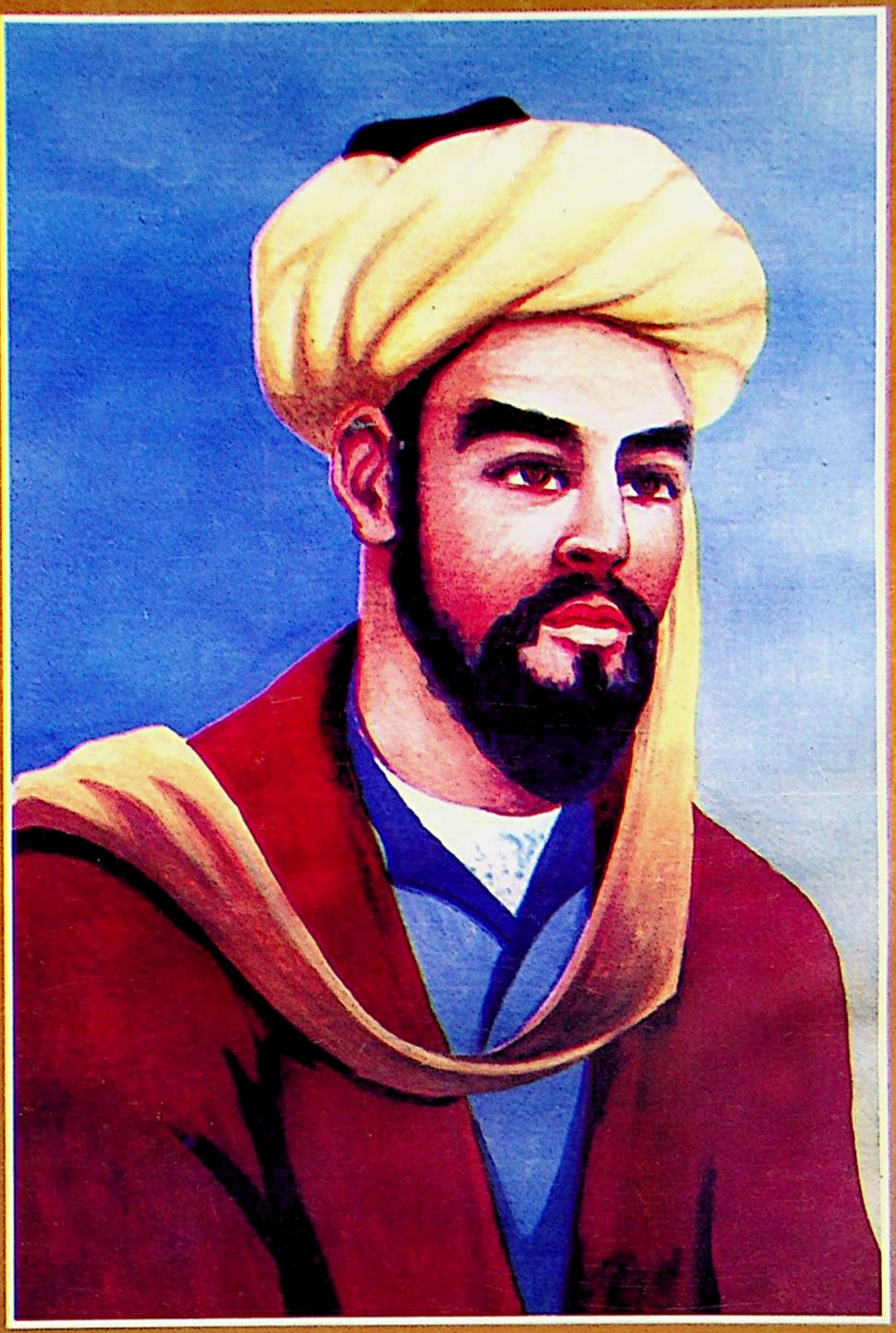
ISSN 1005-0876

BULAK

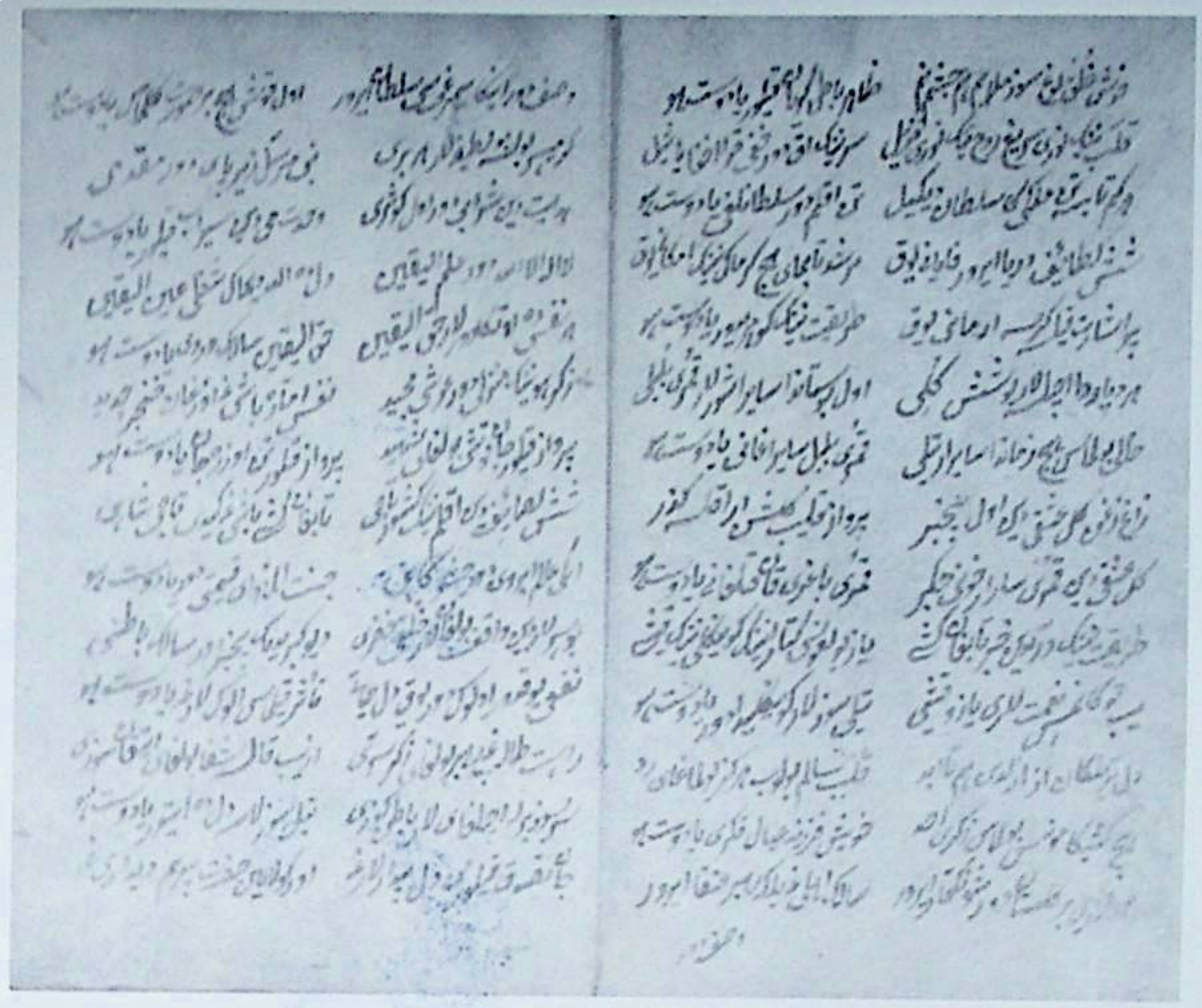

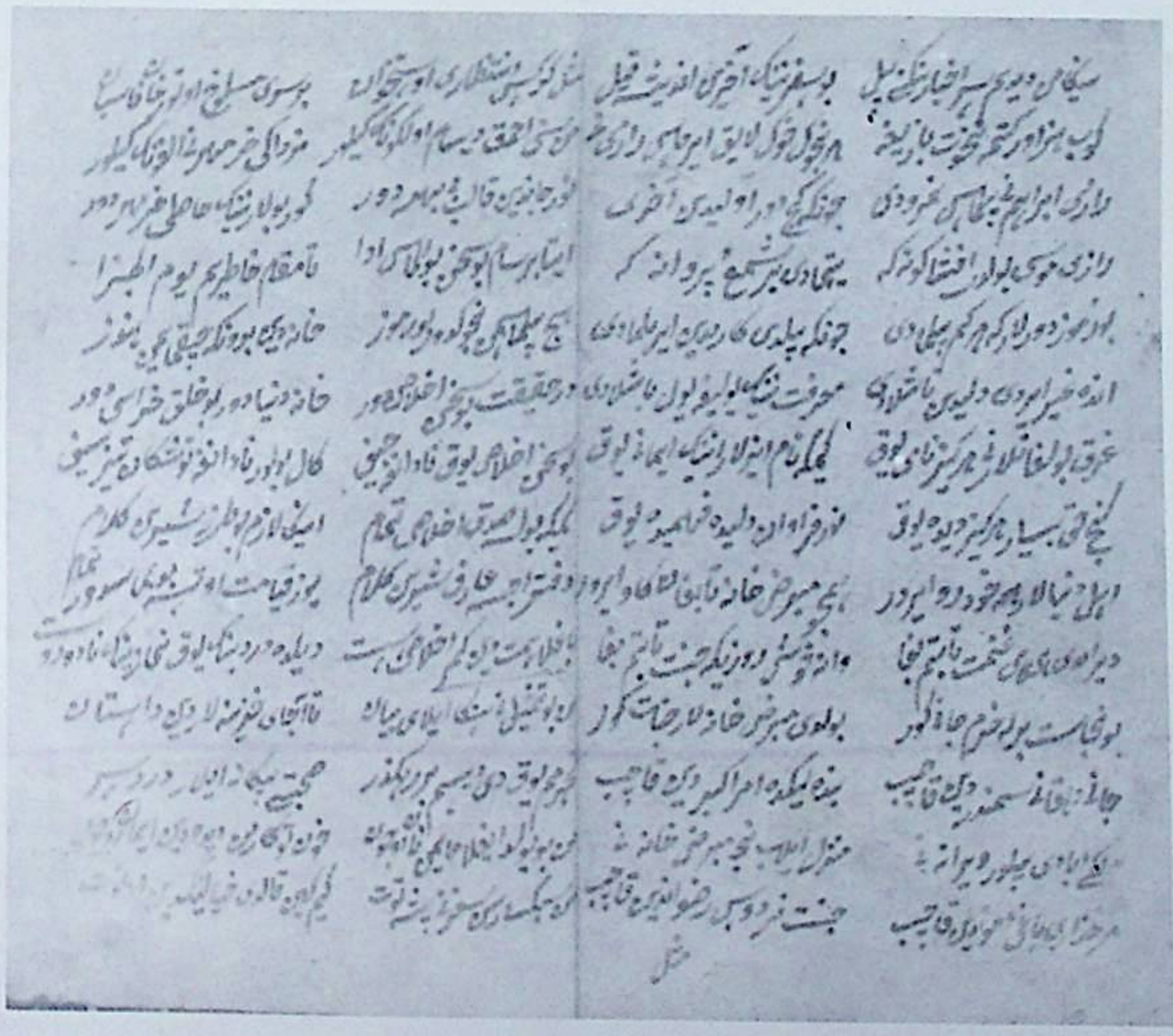
بۇلاق

1

1999

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

سۆپۈرگى سەنجەرى (غەربى) شېئىرلىرىنىڭ قوليازمىسىدىن

بولاق

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە خەلق ئېغىزئەدەبىياتى

پەسىللىك ژۇرنىلى

20-يىلنەشرى

ئومۇمىي 66-سان

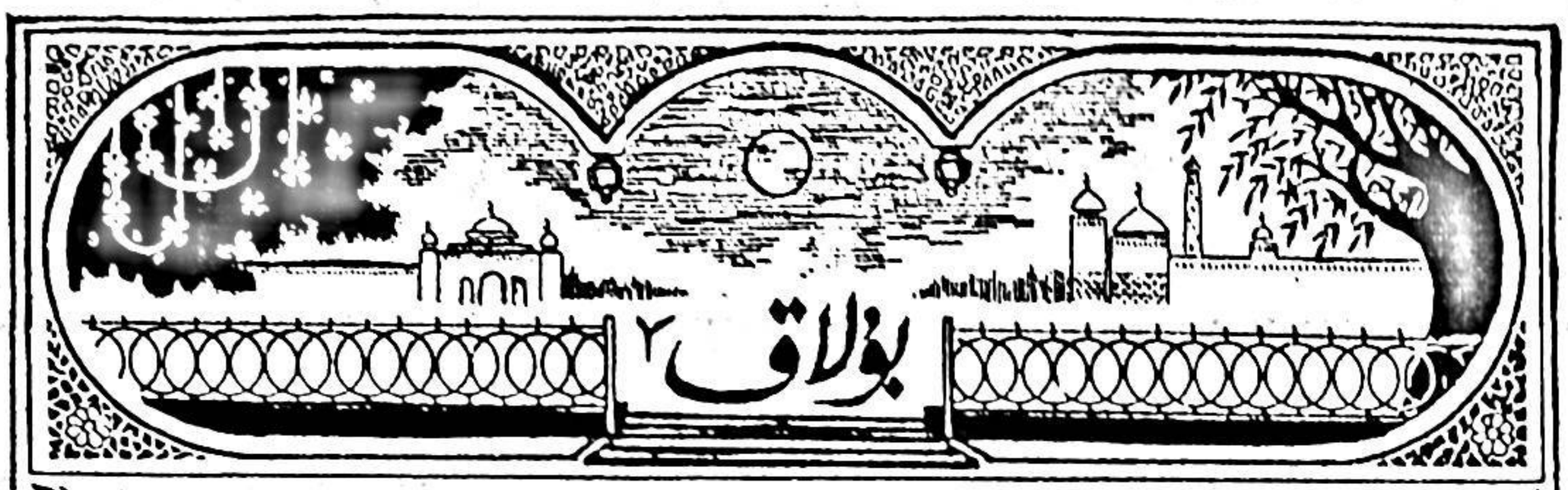
1999

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى
www.uyghurkitap.com

باش مۇھەررىر: ئابلەت ئىمىن

مۇئاۋىن باش مۇھەررىر: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت

مۇھەررىرلەر: پەرىدە ئىمىن، ھاجى قۇتلۇق قادىر، مىرھايات مىرسۇلتان، ئەزىز تۇردى

1999 ـ يىللىق 1 ـ سان
مۇندەرىجە

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

ئەمىر ھەمزە ..... (5)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابدۇقادىر سادىر
شېئىرلار ..... سۇپۇرگى سەنجەرى غەربىي (53)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: مۇھەممەت چاۋار

شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

غەزەللەر ..... مۇھەممەد شاھ ھەيرەتى (82)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن

ئەدەبىي مۇھاكىمە

ئەلىشىر نەۋائىينىڭ پوئېتىكىسى..... ئىمىن تۇرسۇن (95)

«قۇتادغۇ بىلىك» تىكى بۇددىزم تەسىرى .....
..... تۇرسۇنجان مۇھەممەت (137)

www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇر كتابلىرىنى ئىزدەش، كۆرۈش، چۈشۈرۈش كۇتۇپخانىسى

كۆسسلله (داستان) ..... (142)
رەتلىگۈچى: مەمتىمىن قۇربان
ئىچ پۇشۇقى دورىسى (چۆچەك) ..... (144)
رەتلىگۈچى: ئابلىمىت مۇھەممىدى ئاقيولى
لەتىپىلەر ..... (147)
توپلاپ رەتلىگۈچىلەر: ئابلىز توختى، دىلنۇر ئابلىز
قوشاقلار ..... (155)
توپلاپ رەتلىگۈچى: مۇھەممەتتۇختى ئەخمەت

* * *

خەتتات: قاينام جاببار.
نەققاش: تۇردى قادىر نازىرى.
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: جالالىدىن بەھرام.
مۇقاۋىنىڭ بىرىنچى بېتىدە: شائىر ئابدۇرەھىم ھافىز پورتىرېتى. رەسسام: جالالىدىن بەھرام.
مۇقاۋىنىڭ ئىككىنچى بېتىدە: سۈپۈرگى سەنجەر غەربىي شېئىرلىرىنىڭ قول يازمىسىدىن ئېلىنغان فوتو سۈرەتلەر.
مۇقاۋىنىڭ ئۈچىنچى، تۆتىنچى بەتلىرىدە: رەسسام ئابدۇسالام داۋۇتنىڭ دۇغ بوياق رەسىملىرىدىن.

ئۆمەر ھەمزە

(قىسسە)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابدۇقادىر سادىر

پەسلى داستان، خوجابەختنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشى ۋە خوجا ئەبۇزەر جۇمھۇرنىڭ دۇنياغا كېلىشى

كۇفە شەھىرىدە ئىلىم - پاراسەتتە كامالەتكە يەتكەن جاماست ھەكىم ئىسمىلىك بىر كىشى بار بولۇپ، ئۇنىڭ جاھاندىكى ئىشلارنى ئالدىن بېشارەت بېرەلەيدىغان «جاماستنامە» ئىسمىلىك بىر كىتابى بار ئىدى. جاماست ھەكىمنىڭ خوجا بەختى ئاتلىق بىرلا ئوغلى بار ئىدى. كۈنلەرنىڭ بىرىدە، جاماست ھەكىم كىتابىنى كۆردىكى، كىتابتا ئۆزىنى بىر چار يىلان چېقىپ ئۆلتۈرىدىغانلىقى، ئوغلى خوجا بەختنىڭ بولسا مەدىنە شاھىنىڭ ۋەزىرى ئالقىشىنىڭ قولىدا زىيانكەشلىك بىلەن ئۆلىدىغانلىقى ئايان بولدى.

جاماست ھەكىمنىڭ كۆڭلى بۇزۇلدى. «دۇنيادا ھېچبىر نامۇنشانەم قالمايدىغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ «جاماستنامە» گە قايتا قارىدى. كىتابتا خوجا بەختنىڭ «خوجا ئەبۇزەر جۇمھۇر» ئىسمىلىك بىر ئوغلىنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىدىغانلىقى، ئىلىم - پاراسەتتە ئۇنىڭ ئۆزىدىنمۇ ئېشىپ چۈشىدىغانلىقى ئايان بولدى. جاماست ھەكىم كېلىننى چاقىرىپ سورىغاندى، ئۆزىنىڭ ئېغىر ئاياغ ئىكەنلىكىنى ئېيتتى.

— مەن نەۋرەم ئۈچۈن، — دېدى جاماست ھەكىم، — بۇ كىتابنى قالدۇرىمەن. نەۋرەم بويىغا يەتكەندە بۇ كىتابنى ئۇنىڭغا تاپشۇرۇپ بەرگەيسىز.

ئارىدىن بىرقانچە ۋاقىت ئۆتتى. جاماست ھەكىمدە سىرتلارنى ئايلىنىپ كېلىش ھەۋىسى تۇغۇلدى. ئېتىغا مىنىپ، شەھەر سىرتىغا چىقتى. كەچقۇرۇن بىر دەريا بويىغا چۈشۈپ، شۇ جاينى قونالغۇ قىلدى. ئۇ چارچىغانلىقتىن قاتتىق ئۇيقۇغا كەتكەندى. كېچىدە، دەريادىن بىر چار يىلان چىقىپ، ئۇنىڭ پېشانىسىنى چېقىۋالدى. جاماست ھەكىم شۇ يەردىلا جان بەردى.

جاماست ھەكىم ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ئوغلى خوجا بەختى ئاتىسىدىن قالغان مال دۇنيانى يەپ تۈگەتتى. ئاخىرى تۇرمۇش مۇھتاجلىقىدىن بازارغا چىقىپ مەدىكارچىلىق قىلىشقا باشلىدى. بىر كۈنى، ئۇ، چارسۇدا مەدىكارلار قاتارىدا تۇراتتى. قېشىغا ئاپئاق ساقاللىق

№1

بىر مۆتىۋەر كەلدى. ئۇنىڭ ھال ئەھۋالىنى ئۇقۇپ، قاتتىق قايغۇردى ۋە ناۋايخانىغا ئەكېلىپ قورسىقىنى تويغۇزدى. قايتىشىدا ئۇنىڭغا يەنە ئون دانە نان ئېلىپ بېرىپ دېدى:

— ئۆيۈڭگە بېرىپ قىرىق كۈنگىچە ئۆيدىن چىقمىغىن. ئاندىن ئاجايىپ بىر مۆجىزە يۈز بېرىدۇ. دۇنيادىن بىغەم بولىسەن، — دېدى. خوجا بەختى ئۆيگە كېلىپ، مۆتىۋەرنىڭ ئېيتقانلىرىنى خوتۇنىغا دېدى. خوتۇنى ئۆيگە بىر پارچە كىگىز سېلىپ بەردى. خوجا بەختى ئېيتقاپقا ئولتۇردى. ئۇ، خوتۇنى تاماق ئەكىرگەندە ئورنىدىن تۇراتتى. باشقا چاغلاردا ئىبادەتكە مەشغۇل ئىدى. خوجا بەختىنىڭ خوتۇنى ئوتتۇز سەككىزىنچى كۈنگىچە ئۆي خىرا-جىتىدىن زېرىكىپ كەتتى. ئوتتۇز توققۇزىنچى كۈنى خوجا بەختى ھاجەتكە چىقىپ قايتىپ كىرگەندە خوتۇنى تاماق ئېلىپ كىردى ۋە ئۆينىڭ ئەھۋالىنى ئېيتتى. خوجا بەختى دەرھال چارسۇغا چىقىپ، مەدىكارلار قاتارىغا كېلىپ تۇردى. مەدىكارلار خوجىدىن ھال - ئەھۋال سورىشىپ تۇراتتى. بىر چاغدا، قاچ - قاچ بولۇپ كەتتى. خوجا بەختى بىر كىشىنىڭ توپچاق ئىراقىغا مىنىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئۇ، بېشىغا مىسىر دوپپىسى، ئۇستىگە تەتىللا سەرۇپاي كىيگەن، سېرىق يۈز، سېرىق ساقال، مولۇن كۆز، بىر ئادەم ئىدى. ئۇ، چارسۇ بېشىغا كېلىپ توختاپ:

— مەدىكار بولساڭلار مەدايىنگە بېرىڭلار، پادىشاھ كەيقۇباد ئىمارەت قىلدۇرماقچى. ئۇ يەردە مەدىكار يوق، ئەگەر مەدايىنگە بېرىپ مەدىكارلىق قىلساڭلار بىر ئىشقا ئون ھەسسە ئارتۇق ھەق ئالىسىلەر، — دېدى.

ئەلقىسسە، تامام مەدىكارلار يىغىلدى، بۇ ئادەم پادىشاھنىڭ ۋەزىرى ئالقىش ئىدى. بويى پاكار، ئاغزى چوڭ، چاڭگا ساقال، چىرايىدىن ھارامزادىلىك نىشانىسى چىقىپ تۇرىدىغان ئادەم ئىدى. خوجا بەختى كېلىپ ئۇنىڭغا سالام قىلدى.

— سەن مېنىڭ خاس خىزمەتكارىم بول، — دېدى ئالقىش ئۇنىڭغا، خوجا بەختى ماقۇل بولدى.

ئەتىسى ئالقىش ۋەزىر خوجا بەختى بىلەن ھەممە مەدىكارلارنى ئېلىپ مەدىنىگە كەلدى.

ئەلقىسسە، بىر كۈنى پادىشاھ كەيقۇباد ئۇمرالىرىگە:

— ھەممىڭلار ئىمارەت سېلىڭلار، بۇ ئىمارەتلەر بەك كونىراپ كېتىپتۇ، — دېدى.

ھەممە ئەمىرلەر «خوپ» دېدى، ئەمما، ئۇ چاغدا ۋەزىر ئالقىش يوق ئىدى. ئۇ قايتىپ كەلسە ئۇ ئىمارەت سالغۇدەك ھېچقانداق يەر قالماپتۇ. ئالقىش مەدىكارلىرىنى پادىشاھقا بەردى. ۋە خوجا بەختىگە:

— ئەي خوجا بەختى، ئەمدىن ماڭا يەر قالماپتۇ. مەن ئىمارەتنى قەيەرگە قىلسام بولار؟ — دەپ سورىدى.

مەدايىننىڭ شىمالىي تەرىپىدە بىر تاغ بار ئىدى. خوجا بەختى شۇ يەرنى مۇناسىپ كۆردى. ئالقىش دېدىكى:

— بۇ تولىمۇ ئېگىز تاغ، ئەگەر كۆھىقاپتىن، دېۋىلەرنى ئەكېلىپ ئىشلەتمىسەم، ئۇنى تۈزلىگىلى بولمايدۇ.

— غەم قىلماڭ، — دېدى خوجا بەختى، — ئىنشائاللاكى، بۇ تاغنى يوقاتقىلى بولىدۇ.

ئالقىش خۇشال بولۇپ:

— ئەگەر سەن بۇ خىزمەتنى بېجىرسەڭ ئىش ھەققىڭنىڭ ئۈستىگە ئات ۋە تون قوشۇپ بېرىمەن، — دېدى.

خوجا بەختى:

ــ ماڭا بىر بەل تېپىپ بېرىڭ، ــ دېدى. ئالقىش بىر بەلنى ئەۋەتىپ بەردى. خوجا بەختى.

ۋە بەك كىچىك بەلكەن. ماڭا تېخىمۇ زور بەل كېرەك، ــ دېدى.

ــ شۇنى ئىشلىتىپ تۇر، ــ دېدى ئالقىش.

خوجا بەخت بەلنى تاغقا سېلىپ بىر كۇچىگەنىدى، بەل «قارس» قىلىپ ئىككى پارە بولۇپ كەتتى. ئارقا ـ ئارقىدىن ئۇچ بەلنى سۇندۇرۇپ بولدى.

ــ ئەي بەختى، ساڭا زادى، قانداق بەل كېرەك؟ ــ دېدى ئالقىش.

ــ چار سۇدا بىر بەك ئېسىقلىق تۇرىدۇ. شۇنى ئەكەلدۇرۇپ بېرىڭ، ــ دېدى خوجا بەختى. ئۇ بەلنى مىڭ يىل ئىلگىرى بىر كىشى بۇيرۇتۇپ ياساتقانىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنى ھېچ كىشى ئورنىدىن تەۋرىتەلمىگەنىدى. بۇ بەلنى تەھسىن ئۇچۇن ئېسىپ قويياتتى. ئالقىش بۇ بەلنى ھارۋىغا بېسىپ ئەكەلدۇرۇپ بەردى. خوجا بەختى بەلنى قولىغا ئالدى. . . .

. . . خوجا[1] بەختىنىڭ خوتۇنىغا ئەۋەتتى.

خوجىنىڭ خوتۇنى «ئۇ كەتكىلى ئۇچ ئاي بولدى. تېخىچە قايتىپ كەلمىدى» دەپ ئەندىشە ئىچىدە ئولتۇراتتى. تويۇقسىز ئىشىك قېقىلدى. خوجىنىڭ خوتۇنى قوپۇپ ئىشكنى ئاچتى. ئۆيگە بىر ئادەم كىرىپ كەلدى. ئۇ ئۇچىسىغا قىزىل جۇۋا، بېشىغا سۇس جىگەر رەڭ كۇلاھ، پۇتىغا غەيرىي ئاياغ كىيىم كىيىۋالغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇستۇبېشىدىن يىراقتىن كەلگەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى.

ــ خوجا بەختىنىڭ خوتۇنى بولامسىز؟ ــ دېدى ئۇ، سالام قىلىپ، ــ خوجا بەختى مېنىڭ خوجامغا مىڭ تەڭگە بىر يىللىق چاكارلىققا كىرىپ باغدادقا كەتتى. ئۇ بۇ بەش يۇز تەڭگىنى سىزگە ئەۋەتتى. يەنە بەش يۇز تەڭگىنى ئۆزى كەلگەندە ئەكېلىدۇ، ــ دەپ پۇلنى بېرىپ چىقىپ كەتتى. خوجىنىڭ خوتۇنى خوجا بەختنى باشقىلارغا چاكار بولۇپ، سەپەرگە كېتىپتۇ، دەپ بىلدى ۋە بۇ پۇلنى تۇرمۇشقا سەرپ قىلدى.

ئەلقىسسە، ئالتە ئايدىن كېيىن خوجا بەختىنىڭ خوتۇنىنىڭ ۋاقتى ـ قەرەلى توشۇپ كۆزى يورۇدى. خۇدايىتائالا ئۇنىڭغا، گويا غەۋۋاسلار دەريايى ئۇمماندىن سۇزۇپ چىققان گۆھەردەك بىر ئوغۇل بەردى. ئۇنىڭ پاكىزە چېھرىسىدىن ئۇلۇغلۇق ۋە دانالىقى چىقىپ تۇراتتى.

ئانىسى بۇ بالىغا قاراپ:

ــ ئەي بىتەلەي، ئاتاڭ بولغان بولسا، باشقىلار غىزا ئېتىپ، كۆتۇرۇپ كىرىپ بولارىدى، ھالا، ئۆيدە ھېچ نەرسە يوق، شۇڭا، ھېچكىمۇ كىرىپ چىقمايدۇ، ــ دەپ زارلىنىپ ئولتۇراتتى. شۇ ئەسنادا ئىشىك قېقىلدى. ئايال يۇگۇرۇپ چىقىپ ئىشكنى ئاچتى. كۆردىكى، بېشىغا ئەرەبچە سەللە ئورىۋالغان نۇرانە بىر بوۋاي تۇراتتى. ئۇ مۇلايىملىق بىلەن:

ــ سىز خوجا بەختىنىڭ خوتۇنىمۇ؟ ــ دەپ سورىدى خوجىنىڭ خوتۇنىدىن.

ــ شۇنداق، ــ دېدى ئايال.

ــ جاماستىنىڭ نەۋرىسى دۇنياغا كەلدىمۇ؟

ــ كەلدى، ــ دېدى ئايال.

---

① مۇشۇ ئارىلىقتا قول يازمىدىن بىر ۋاراق يوقاپ كەتكەن.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

— مېنى بەلىناس ھەكىم دەيدۇ، — دېدى بوۋاي، — مەن جاماستىنىڭ شاگىرتى ئىدىم. جاماست ئاخىرقى چاغدا: «ئەي بەلىناس، مېنىڭ كېلىنىم، پالان ئاي، پالانى كۈن، پالانى سائەتتە نەۋرەمنى تۇغىدۇ. بۇ چاغدا، كېلىنىم تەكلىك تارتىپ قالىدۇ. بۇ مىلك تەكگە پۇلنى كېلىنىمگە بەرگىن، ئاشۇ بالىغا سەرپ قىلسۇن» دەپ، مانا مىلك تەكگە پۇل بەرگەندى. يەنە «مېنىڭ مۇرادىم شۇ نەۋرەمدىن ئېچىلىدۇ. ئۇ، مېنىڭ ئىزىمنى باسىدۇ» دېگەنىدى. تارىخقا قارىسام بۇگۈن ۋاقىت توشۇپتۇ، — دەپ مىلك تەكگە پۇلنى خوجا بەختىنىڭ خوتۇنىغا بېرىپ چىقىپ كەتتى. بۇنى ئىشتىكەن كىشىلەر ئاش - نان ئېلىپ بالىنى مۇبارەكلەپ كىرىشتى. ئايالمۇ قوي ئۆلتۈرۈپ، ئاش تارتىپ ئۇلارنى مېھمان قىلدى.

ئۇچىنچى كۈنى يەنە ئىشىك قېقىلغان ئاۋاز كەلدى. ئايال چىقىپ ئىشكىنى ئاچتى. چېھرىسىدىن نۇر يېغىپ تۇرغان، بىر ئاق ساقال بوۋاي سالام قىلدى. ۋە:

— خوجا بەختىنىڭ خوتۇنى بولامسىز؟

— ھەئە.

— يېڭى تۇغۇلغان بالا سالامەتمۇ؟ — دەپ سورىدى بوۋاي، — مەن ئۇنى زىيارەت قىلغىلى كەلدىم.

ئايال بوۋاينى ئۆيگە باشلاپ، ئالدىغا مەزە قويدى.

— مېنىڭ ئىتىم فەيلەقۇس ھەكىمدۇر، — دەپ تونۇشتۇردى ئۇ، ئۆزىنى ئايالغا، — جاماستىنىڭ شاگىرتى ئىدىم. جاماست ئاخىرقى ۋاقىتتا: «ئەي فەيلەقۇس، پالان يىل، پالان ئاي، پالان كۈندە مېنىڭ نەۋرەم ئۇچ كۈنلۈك بولىدۇ. سەن ئۇنىڭغا خوجا ئەبۇزەر جۇمھۇر، دەپ ئىسىم قويۇپ قويارسەن. مېنىڭ پۇتكۈل مۇرادىم ئاشۇ نەۋرەمدىن ئېچىلىدۇ. روھىم ئۇنىڭدى تازا بولىدۇ. نەۋرەمگە مېنىڭ دۇئايى - سالىمىمنى يەتكۈزگەيسەن.» دەپ ۋەسىيەت قىلغانىدى. قارىسام، بۇ بالىغا بۇگۈن ئۇچ كۈن بولۇپتۇ، — دېدى. ئايالمۇ: — شۇنداق، ئۇچ كۈنلۈك بولدى، — دېدى ۋە بالىنى ھەكىمنىڭ قولىغا بەردى. ھەكىم بالىنى قولىغا ئېلىپ، چېھرىسىگە سەپ سالدى. ئۇنىڭ چېھرىسىدىن ئالىملىق، دانالىق ۋە ھۆكۈمالىق مۇئەييەن بولۇپ تۇراتتى. ھەكىم دېدى:

— تەختىيە زەربۇلقەلەم بارمۇ؟

— بار، — دېدى ئايال ۋە ئېلىپ بەردى.

ھەكىم يۇلتۇزلارنىڭ ئېگىزلىكىنى ئۆلچەيدىغان ئۇستۇرلابىنى قۇياشقا توغرىلاپ، بالىنىڭ تەلىيىگە قۇرئىي سالدى. تەلىيىنى كۆرۈپ، دەرھال پايىگاھقا چۈشتى. قول باغلاپ سالام بىلەن:

— ئەسسەلامۇ ئەلەيكۇم، ئەي خوجا، قەدىمىڭىز مۇبارەك بولسۇن، — دېدى ئۇ، ۋە ساقلىنى بالىنىڭ ئايىغىغا سۈركىدى، پېشانىسىدىن سۆيدى. جاماست ھەكىمنىڭ دۇئاسىنى يەتكۈزدى. بالىغا خوجا ئەبۇزەر جۇمھۇر دەپ ئات قويدى. ئاندىن كېيىن دېدىكى:

— ئەي ھەمشىرە، ئاتىسى نېمە بەرگەن بولسا، ئۇنىڭغا سەرپ قىلىڭ، غەم يېمەڭ، بۇ بالا بوۋىسى جاماست ھەكىمنىڭ ئورنىنى باسىدۇ، سىزمۇ ھەر ئىككى دۇنيادا بۇ بالىنىڭ دۆلىتىنى كۆرىسىز. ئۇنى ياخشى ئاسراڭ، خىزمىتىنى قىلىڭ. ئىلىم ئوقۇتۇشنى كېچىكتۇرمەڭ.

خوجا بۇ ۋەسىيەتلەرنى قايتا - قايتا دېگەندىن كېيىن خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى:

ئەلقىسسە، خوجىغا ئانىسى تەربىيەت قىلار ئىدى. ئۇ تۆت ياشقا كىردى. يەنە تۆت ئاي، تۆت كۈنلۈك قىلىپ مەكتەپكە بەردى. سۈننەتمۇ قىلدۇردى. خوجا ئوقۇپ خېلى بىلىمگە ئىگە بولدى. ئاندىن ئۇنى مەدرىسىگە بەردى، ئۇ قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە ھەممە ساۋاقداشلىرى

رىدىن ئېشىپ كەتتى. بىر كۈنى، مەدرىسىدىن ئۆيگە قايتىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ بىلەن بىر مەھەللىلىك بىر جوھۇت بار ئىدى. ئۇنىڭ ھويلىسىنىڭ تېمى يىقىلىپ كەتكەن بولۇپ كۆپچىلىكنىڭ يولىدىن بىر گەز قوشۇپ تام سېلىۋالغانلىقىنى كۆردى. بۇ يولدا ھەممە كىشىنىڭ ھەققى بولسىمۇ، ھېچكىم ئۇنىڭغا گەپ قىلالمايتتى، بۇنى كۆرگەن خوجا تاقەت قىلالماي دېدى:

— ئەي، قارا يۈز، بۇ كوچىدا ھەممە ئادەمنىڭ ھەققى تۇرسا، خۇدادىن قورقمامسەن؟ — دېدى. جوھۇتنىڭ ئاچچىقى كېلىپ:

— ھەي قاناتسىز يېتىم. سەندىن چوڭ شۇنچە كىشىلەر تۇرۇپ گەپ قىلمىسا، ماڭا گەپ قىلىشقا نېمە ھەددىڭ؟ — دەپ، ئۇنىڭ كاچىتىغا بىرنى سالدى. خوجىنىڭ بېشىدىن سەللىسى ئۇچۇپ چۈشتى، خوجا ئىزا تارتتى.

— بۇ يولغا مەنغۇ پاتمەن، — دېدى خوجا، — ئەمما، ھارۋا پاتمايدۇ،

— ئەي ئاتسىز، — دېدى جوھۇت، — قاچانكى، سەن مۆتىۋەر بولۇپ، ھارۋىدا كەلسەڭ، شۇ چاغدا بۇزۇپ بېرەي، خوجا گەپ قىلماستىن سەللىسىنى كىيىپ، «مەھەللە ئەھلى گۇۋاھ بولۇڭلا» دەپ قويۇپ يىغلىغىنىچە ئۆيگە كەلدى. — ئەي، جان بالام، — دېدى ئانىسى، — قورسىقىڭز ئاچتىمۇ، يىغلاپسىزغۇ؟ قانداق قىلاي، ئۆيدە ھېچ نەرسە يوق، ئاتىڭز بولغان بولسا، بازاردىن نان ئەكېلىپ بېرەر ئىدى.

خوجا دېدى:

— ئەي ئانا، ئاچلىق - پەيغەمبەرلەرنىڭ مىراسىدۇر، ئۇنىڭغا يىغلىمايمەن. ئاچلىق- تىنمۇ يامان سۆزلەرنى ئىشتىكىنىمگە يىغلايمەن.

— قانداق سۆز ئاڭلىدىڭز، — دېدى ئانىسى، خوجا دېدىكى: — مەن بىر كىشىگە گەپ قىلسام، ئۇ: «ئەي، ئاتىسى يوق يېتىم ئوغلاق» دەيدۇ. مېنىڭ نېمىشكە ئاتام يوق؟ مېنى ئاتىسىز تۇغقانمىدىڭز؟

— ئەي، كۆزۈمنىڭ نۇرى، — دېدى ئانىسى يىغلاپ، — سىزنىڭ خوجا بەختى دەپ ئاتىڭز بار ئىدى. سىز قورسىقىمدا ۋاقتىڭزدا مەدىنىگە كەتكەنىدى. بىر قېتىم پۇل بىلەن بىللە خەۋىرى كەلدى. شۇنىڭدىن كېيىن خەۋىرى بولمىدى.

— ئاتام قانداق كىشى ئىدى؟

— ھاممال ئىدى. كىشىلەر ئۇنى خوجا بەختى ھاممال دەيتتى. ئەمما، بوۋىڭزنى جامائەت «ھەكىم» دەيتتى، — دېدى ئانىسى بىرمۇبىر بايان قىلىپ، — بوۋامدىن بىرەر نەرسە قالغانمىدى؟ — دەپ سوربدى خوجا، — نۇرغۇن مال - دۇنيا قالغانىدى، — دېدى ئانىسى، — ھەممىنى ئاتىڭز سەرپ قىلدى. ئۆي ۋە قۇچاق - قۇچاق كىتابلارمۇ بار ئىدى. ئاتىڭز ھەممىنى سېتىۋەتتى.

— شۇ كىتابلاردىن بىرەرسىمۇ قالمىغانمىدى؟

— بىرلا كىتاب قالدى. چۈنكى ئاتىڭز ئۇ كىتابنى نەچچە قېتىم ئېلىشقا ئۇرۇندى. ئەمما، ئۇنىڭ ئۈستىدە بىر قارا چار يىلان تۇگۈلۈپ يېتىۋېلىپ زادىلا ئاڭلغىلى قويمغان، — دېدى ئانىسى خوجىغا.

خوجا شۇ ھامان، چاچراپ ئورنىدىن قوپۇپ، شوتا قويۇپ تورۇسقا چىقىپ قاربدى. دېگەندەك بىر چوڭ يىلان كىتابنىڭ ئۈستىدە چەمبىرەك بولۇپ، بېسىپ يېتىپتۇ. يىلان خوجازادىنى كۆرۈپ يېقىملىق ئاۋازدا:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم، ئەي مۇبارەك يۈزلۈك خوجا، — دېدى.

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

— ۋەئەلەيكۈم ئەسسالام، ئەي ئىلان؛ — دېدى خوجا:
— مېنى يىلان دېمەك، مەن پەرىشتىلەردىن بولىمەن، خۇدايىتائالا بۇ كىتابنى سىزگە ساقلىغىلى بېرىۋىدى. ئەمدى سىزگە تاپشۇراي، — دەپ، تۇتۇپ بولۇپ، تۇڭلۇكتىن چىقىپ غايىب بولدى.

خوجا كىتابنى ئېلىپ توپىسىنى قاقتى.

ئانىسى بۇنى ئىشىتىپ ھەيران قالدى. ۋە ئوغلىغا ئىچكىرى ئۆيگە كىگىز سېلىپ بەردى. خوجا كىتابنى ئوقۇۋېتىپ، زار - زار يىغلايتتى، گاھىدا كۈلەتتى. چۈنكى ئالقىش-ىنىڭ خوجا بەختىنى ئۆلتۈرگەنلىكى خوجىزادىنىڭ پادىشاھىنىڭ چۈشىنى تېپىپ، ئالقىشتىن ئۆچىنى ئېلىشى، مەككىدە خوجا ئۆمەر ھەزرىتى ئەمىر خوجا مەقبۇلنىڭ ۋۇجۇدىغا كېلىشى، كاللىپەز، ناۋاي پەرغانە شاھى، كۈفەنىڭ غوجىدارى باقاۋۇلى، خەزىنچىسى قاتارلىقلار ھەققىدىكى ۋەقەلەرنىڭ ھەممىسىنى جاماست ھەكىم «جاماستنامە» گە يېزىپ قويغانىدى. شۇڭا خوجا ئەبۇزەر جۇمھۇر تەقدىرنىڭ كارامىتىنى بىلىپ گاھى كۈلۈپ، گاھى يىغلايتتى. ئانىسى بۇ سىرلارغا ھەيران قالاتتى. بەزىدە ۋەھىمە قىلىپ «بۇ بالا نەچچە كۈنلەپ ھېچ نەرسە يېمىدى، ئېلىشىپ قالمىغىدى» دەپ ئەنسىرەيتتى. خوجا كىتابنى ئوقۇغانسېرى ئاش تاماقتىن قالدى.

بىر كۈنى ئانىسى ئېيتتى:
— ئەي، جان بالام! بۇ كىتابنى قانداق ئوقوسىڭىز، ئۆزىڭىزنىڭ، ئەمما، بۇنىڭ بىلەن ئاش - تاماقتىن كەچسىڭىز بولمايدۇ. ئاتىڭىز ھامماللىق قىلىپ، بازاردىن ھەممە نېمىنى ئېلىپ كېلەتتى. سىز ھازىر سەككىز ياشقا كىردىڭىز. مەن ئۇزۇندىن بېرى نان - گىرده يەپ باقمىدىم مېنىڭ بەكمۇ نان يېگۈم كەلدى، ئاتا ھۈنىرى ئەيىب ئەمەس. ھامماللىق قىلىپ بىرەر نان ئېلىپ بەرسىڭىز قانداق؟ — دېدى.
— ئانداق بولسا، — دېدى خوجا — ئەتە چىقىپ ئەكېلىپ بېرەي.
خوجا ئەتىسى كۈفە بازىرىغا كېلىپ، ناۋايخانىغا كىردى. ناۋايىنىڭ ئالدىغا كېلىپ سالام قىلىپ دېدى:
— ئەي ئۈستام، ماڭا ئىككى گىرده بەرسىڭىز.
— ئېلىڭ، — دېدى ناۋاي، — بۇ ساتقىلى قويغان نان.
خوجا:
— پۇلىنى تاپقاندا ئەكېلىپ بەرسەم، — دېدى.
ناۋاي ئاچچىقلاپ:
— بۇنداق ئۆلۈمتۈكلۈكنى نەدىن ئۆگەندىڭ؟ ئاتاڭ ماڭا قاچان بۇغداي ئەكېلىپ بېرىپتىكەن؟ — دەپ، كۆسەي بىلەن بېشىغا ئۇردى، خوجا ئىزا تارتىپ، يەنە دېدى:
— ئەي ئۈستام، ئاتام پەرغانە شاھىنىڭ غوجىدارى ئىدى. پەرغانىنىڭ بۇغدايلىرىنى سىزگە ئوغرىلىقچە ئەكېلىپ بېرىپتىكەن. ئاتام بىر ئاخشىمى پۇلغا كەلسە، ئاتامنى ئۇرۇپ ئۆلتۈردىڭىز. ئۆلۈكىنى كونا تونۇرغا تىقىپ قويدىڭىز. ئەگەر، بۇ ئىشنى شاھقا ئېيتسام قانداق قىلىسىز؟ ئىش قەيەرگە تايىن تاپار؟
بۇنى ئىشىتىپ ناۋايىنىڭ چىرايى سارغايدى. رەڭگىرويى ئۆچتى. دەرھال دۇكاندىن چىقىپ، خوجىنى تەزىم بىلەن دۇكانغا ئېلىپ كىردى. ئايىغىغا يىقىلىپ دېدى:
— ئەي خوجام، ئەپۇ قىلىسىلا، مەن سىلىنى تونۇماپتىمەن. بۇ سىرنى ئاشكارا قىلىمىغايلار. ئۆيلىرىگە ھەر كۈنى ئون نان ئەۋەتەي، تىرىكلا بولسام ئۆزۈلدۈرمەيمەن.

ناۋاي شۇنداق دەپ، شاگىرتىنى قىچقاردى. تەۋەككە ئون دانە گىردىنى تىزدۇرۇپ:
ـــ بۇنى ماۋۇ خوجىنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ بەرگىن. بۇنىڭدىن كېيىن مەن بار - يوق بولسام ھەر كۈنى بىر تەۋەك نان ئاپىرىپ بېرىسەن. شۇڭا ئۆيىنى كۆرۈپ كەل. ـــ دېدى.
خوجا شاگىرتىنى ئەگەشتۇرۇپ ئۆيگە كەلدى ۋە ناننى ئانىسىنىڭ ئالدىغا قويدى. ناۋايىنىڭ شاگىرتى تەۋەكنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى.
ـــ ئەي، بالام، ـــ دېدى ئانىسى، ـــ بۇنچە تاننى نەدىن تاپتىڭىز پۇلىنى قەيەردىن تېپىپ بېرەرمىز؟
ـــ ئانا، باغنى سورىماي، ئۇزۇمىنى يەڭ، ئۇ ھەر كۈنى ئون نان ئەكېلىپ بېرىدۇ. پۇلىنى سورىمايدۇ. ئەمما، ھېسابلاپ قويۇڭ ـــ دېدى خوجا.
ئانىسى خۇشال بولدى. شاگىرت ھەر كۈنى بىر تەۋەك نان ئەكېلىپ بېرىپ تۇردى. بىر كۈنى ئانىسى يەنە:
ـــ ئەي بالام، بۇ نانىڭ يېرىمىغا كاللا بولغان بولسا، شورپىسىغا نان چىلاپ يېگەن بولساق - ھە؟ ـــ دېدى. خوجا:
ـــ بولىدۇ ئانا، ـــ دەپ بازارغا بېرىپ كالىپەزنىڭ قېشىغا كەلدى.
ـــ ماڭا بىر كاللا بېرىپ تۇرسىڭىز، پۇلىنى كېيىن بەرسەم، ـــ دېدى. كاللىپەزنىڭ ئاچچىقى كېلىپ:
ـــ ئەتىگەندىلا ساڭا بىكارغا كاللا بېرەمدىمەن؟ ئۆتە، نېرى! دەپ خوجىنىڭ بېشىغا شورپا چاچتى. خوجىنىڭ يۈز - كۆزى كۆيۈپ كەتتى. خوجا ئىزا تارتىپ ياندى ۋە:
ـــ ئەي، ئۇستا، ئاتام پەرغان شاھىنىڭ خەزىنىچىسى ئىدى. ئۇ، ئوغرىلىقچە ساڭا سېمىز قويلارنى ئەكېلىپ بېرەتتى. سەن ئۆلتۈرۈپ ساتتىڭ، نۇرغۇن پۇل قىلدىڭ، ئاتام «ئەمدى، پۇللارنى ئۇلىشەيلى» دېسە، «كەچتە كېلىڭ» دېدىڭ. كەچتە كەلسە بېقىنىغا زىخ سانجىپ ئۆلتۈردۈڭ. ئەتىسى ئەسكى تاغارغا تىقىپ كۆمۈپ قويدۇڭ، بۇ سىر شاھقا يەتسە، ئاقىۋىتى قانداق بولۇر؟ ـــ دېدى.
بۇنى ئاڭلىغان كاللىپەزنىڭ چىرايى سارغايدى. ھېلى ئولتۇرۇپ ھېلى قوپاتتى. ئاخىرى، دۇكاندىن چاچراپ چۇشۇپ، خوجىغا ئۆزرە ئېيتتى. دۇكىنىغا ئەكىرىپ، ئايىغىغا يىقىلدى.
ـــ سېلىنى تونۇماپتىمەن، ئەمدى ھەر كۈنى بىر كاساك سورپا بىلەن ئون دانە كاللا ئاپىرىپ بەرسۇن، ـــ دەپ، شاگىرتىغا بىر كاساك سورپا بىلەن ئون كاللىنى كۆتەرتىپ، خوجىنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ بەردى. كاللىپەز پەز ھەر كۈنى كېمىتمەي شۇ تەرىزدە ئەۋەتىپ تۇردى. ئەمما، خوجا ئانىسىغا:
ـــ ئانا، بۇ كاللىنى يەپ، ئۇستىخانلىرىنى زايە قىلماي ئۆگزىگە يىغىڭ، بىر كۈنى ھېسابلاپ پۇلىنى بېرىمىز، ـــ دېدى.
ئەلقىسسە، ئانىسى بىر كۈنى يەنە دېدىكى:
ـــ ئەي، جان بالام، پاقلان كاۋىپى يېگۈم كېلىۋاتىدۇ. بۇ كاللىنىڭ يېرىمىغا كاۋاپ ئەكەلگەن بولسىڭىز.
خوجار دەرھال بازارغا بېرىپ، كاۋاپچىنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇمۇ باشقىلاردەك خوجىغا بىئەدەبلىك قىلىپ، خوجىنى قوغلاپ، كۆسەي بىلەن سالدى.
ـــ ئەي ئۇستام، ـــ دېدى خوجا، ـــ ئاتام پەرغانە شاھىنىڭ باقاۋۇلى ئىدى. پادىشاھنىڭ سېمىز پاقلانلىرىنى ئوغرىلىقچە سىزگە ئەكېلىپ بېرەتتى. سىز ئۇنى سېتىپ

تاغار ـ تاغار پۇل قىلدىڭىز. ئاتام پۇللارنى ئۇلىشەيلى، دەپ كەلسە، ئاخشىمى مېھمان قىلىمەن دەيدىڭىز، كەچتە ئۇنىڭغا زىخ سانجىپ ئۆلتۈردىڭىز. ئەگەر بۇ سىر شاھقا يەتسە، نېمە ئىش بولار؟

كاۋاپچى بۇنى ئىشىتىپ ھالى باشقىچە بولۇپ كەتتى ھەم ئۇمۇ ھەركۈنى ئون زىخ كاۋاپ ئەۋەتىپ بېرىدىغان بولدى. ئۇنىڭ ئۆيىگە ھەركۈنى ئون گىرده، بىر كاسائ شورپا بىلەن ئون كاللا ۋە ئون زىخ پاقلان كاۋىپى كېلىپ تۇراتتى. يەپ بولالمىغانلىرىنى قوشنىلىرىغا بېرىپ تۇراتتى. خوجا بولسا، كېچە ـ كۈندۈز «كىتابى جاماست» نى مۇتالىئە قىلار ئىدى.

ئەلقىسسە، خوجا بۇزەرجۇمھۇرنىڭ ئالقىشنى ئۆلتۈرگەنلىكى بىر كۈنى خوجا ئەبۇزەر جۇمھۇرنىڭ ئانىسى:

ـــ ئەي بالام، مەن ئەجەپ، كاۋەردانى [1] يېيىشنى خالاۋاتمەن. تاپالارسىزمۇ؟ ـــ دەيدى ئوغلىغا.

ـــ كاۋەردان نەدە بولىدىكىن؟

ـــ مەدايىندە ـــ ئالقىش ۋەزىرنىڭ بېغىدا بار ئىمىش.

ـــ ئىنشائاللا، بېرىپ كېلەي، ـــ دەيدى خوجا ۋە ئانىسى بىلەن خوشلىشىپ، مەدايىنگە راۋان بولدى. بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ئۇ ئالقىشنىڭ چاھار بېغىغا يېتىپ كەلدى. ئىشىك ئېتىكلىك تۇراتتى. ئىشكىنى قاقتى. باغدا بەختىيار ئىسىملىك باغۋەن بار ئىدى. «كىم سىز؟» دەيدى ئۇ. خوجا:

ـــ مەن، ـــ دەيدى. بەختىيار ئىشكىنى ئاچقىلى كېلىۋىدى. خوجا ئۇنىڭغا:

ـــ ئەي بەختىيار، قاپقىغا يېقىن كەلمە، ئۇ يەردە بىر چار يىلان سېنى ساقلاپ ياتىدۇ. ئۇ ساڭا زەھىرنى سالماقچى، ـــ دەيدى.

بەختىيار قاپقىغا قارىسا، راستتىنلا بىر يىلان ياتقان. خوجا يەنە دەيدىكى:

ـــ ئاۋۋال بۇ يىلاننى ئۆلتۈرۈپ، ئاندىن ئىشىكنى ئاچقىن. بەختىيارنىڭ قولىدا ئوتىغۇچ بار ئىدى. يىلان بەختىيارنى كۆرۈپ بەدەر قاچتى. بەختىيار ئۇنى ئۇرۇپ ئۆلتۈردى. ئاندىن كېلىپ ئىشكىنى ئاچتى. ئىشىك تۆۋىدە دەستار، پەرىجە كىيگەن. گويا تولۇن ئايدەك چېھرىسىدە نۇر يالتىراپ تۇرغان، سەدەپتىن ھىلىلا چىققان مەرۋايىتتەك بىر بالا بىر كىتابنى قولتۇقلاپ تۇراتتى. ئۇ تېخى بالاغەتكە يەتمىگەنىدى. بەختىيار ئىززەت ـ ئىكرامىلار بىلەن ئۇنىڭغا سالام قىلدى.

ـــ ئەي نۇرانە يىگىت، بۇ يىلاننىڭ مېنىڭ قەستىمدە ياتقىنىنى ۋە مېنىڭ ئىسمىمنىڭ بەختىيار ئىكەنلىكىنى نەدىن بىلدىڭىز؟

ـــ مېنىڭ ئىلمى پاراسىتىم بار، ئەقىل تەسەۋۋۇرۇم بىلەن بىلدىم، ـــ دەيدى خوجا.

ـــ مەن سېنىڭ مۇشۇ باغدا ئىكەنلىكىڭنى بىلەتتىم سەن بىر ھەپتە ئىلگىرى باغنىڭ بىر تەرىپىدىكى ئازگالغا بىرى ئاق، بىرى چار ـ ئىككى يىلان چىرمىشىپ ياتقانلىقىنى كۆردۈڭ ۋە ئوتىغۇچۇڭ بىلەن ئۇلارنى ئۇردۇڭ، ئاق يىلان قاچتى. چار يىلانغا ئوتىغۇچ تېگىپ ئۆلدى. ئەسلىدە چار يىلان ھازىر سەن ئۆلتۈرگەن ئاق چار يىلاننىڭ خوتۇنى ئىدى. ئۇ باشقا بىر يىلان بىلەن زىنا قىلىشاتتى. بۇ چار يىلان خوتۇنىنىڭ ئۇ ئىشىنى بىلمەي، سېنى «خوتۇنۇمنى ئۆلتۈردى، ئىنتىقامىنى ئالىمەن» دەپ سېنى ساقلاپ ياتاتتى.

---

① كاۋەردان ـــ بىر خىل مېۋە

ئىش ئەنە شۇنداق ئىدى. بۇ گەپنى ئاڭلاپ بەختىيار ھەيران قالدى ۋە سورىدى:
— قەيەردىن كەلدىڭىز؟
— كۇفەدىن.
— قاچان كەلدىڭىز، نېمە ھاجىتىڭىز بار؟
— كاۋەردان ئىزدەپ كەلدىم، بارمىكىن؟ — دېدى خوجا.
بەختىيار «بار» دەپ خوجىنى باغقا باشلاپ كەلدى. ئۇنى، بوستاندا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، ئۆزى كاۋەردان ئۈزدى. خوجا قارىسا، باغدا بىر قوي باغلاقلىق تۇراتتى. ئۇنى بوشىتىپ بوشىتۇەتتى. قوي زەپەرزارلىققا بېرىپ، زەپەر يېيىشكە باشلىدى. خوجا «قوي بوشىتىپ كەتتى» دەپ، بەختىيارنى قىچقاردى. بەختىيار كېلىپ قوينى باغلىۋېتىپ، يەنە كاۋەردانىنى ئۈزگىلى كەتتى. خوجا قوينى يەنە بوشىتىۋېتىپ بەختىيارنى قىچقاردى. ئاخىرى ئۇچىنچى نۆۋەت بەختىيارنىڭ غەزىپى كېلىپ قويىنى بىر مۇشت ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويدى.
— ئەي، بەختىيار، — دېدى خوجا، — نېمە قىلغىنىڭ بۇ؟ بىر مۇشت بىلەن ئۇچ ھالالنى ھارام قىلدىڭغۇ؟
— قانداقسىگە ئۇچ بولسۇن؟ — دېدى بەختىيار.
— قوي بىر بولغىنى بىلەن ئۇنىڭ، قورسىقىدا ئىككى بالىسى بار ئىدى. بىرىنىڭ ئۆزى ئاق، قۇيرۇقى قارا. بىرىنىڭ ئۆزى قارا، قۇيرۇقى ئاق ئىدى. بۇ ئۇچ ئەمەسمۇ؟
ئالقىش راۋاقتا ئولتۇرۇپ ھەممىنى كۆرۈپ كۆزىتىپ تۇراتتى. ئۇ، بەختىيارنى چاقىرىپ، قوي بىلەن ئۇ يىگىتنى ئېلىپ چىقىشنى بۇيرۇدى. بەختىيار قوينى كۆتۈرۈپ، يىگىتنى باشلاپ چىقتى. خوجا ئالقىشقا سالام بەردى. ئالقىش خوجىنى كۆرۈشى ھامان كۆزىدىن تارىلاپ ئاققان ئىككى تامچە ياش ياقىسىغا تامدى. ئەمما، ئۆزىنى تۇتۇۋالدى — ده، ۋەقەنى يېڭىۋاشتىن سورىدى.
— ئەي ئوغۇل، بۇنچە ئىشلارنى نەدىن بىلدىڭ؟
— مېنىڭ ئىلمى پاراسىتىم بار، — دېدى خوجا، — ئەقىل بىلەن بىلدىم.
ئالقىش بەختىيارغا:
قوينىڭ قورسىقىنى يارغىن، — دېدى. بەختىيار يارىدى. ئىيتقاندەك بالىسى چىقتى.
ئالقىش يەنە سورىدى:
— ئۆزۈڭ نەدىنسەن، كىمنىڭ بالىسى بولىسەن؟
— كۇفەدىن، — دېدى خوجا، — خوجا بەختى ھامماللىنىڭ ئوغلى بولىمەن. ئاتام يوق، ئانام بار.
— ئاتاڭ نەگە كەتتى؟
— مەن ئانامنىڭ قورسىقىدا چېغىمدا سودىگەرنىڭ چاكىرى بولۇپ سەپەرگە كەتكەنكەن. بىر قېتىم خەچ - خىراجەت بىلەن خەۋىرى كەلگەن. شۇنىڭدىن بېرى خەۋىرى يوق.
ئالقىش بۇنىڭ خوجا بەختىنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى بىلدى. «ئۇ بۇنچە ئىشلارنى بىلگەن يەردە، ئاتىسىنىڭ قانداق ئۆلگىنىنىمۇ بىلىدۇ. ياخشىسى. بۇنىمۇ ئۆلتۈرۈپ، جىگىرىنى كاۋاپ قىلىپ يەۋېتەي، بۇ ئوغۇلدا بولغان بارلىق ئىلىملەر ماڭا يار بولسۇن» دەپ ئويلاپ بەختىيارغا:
بۇ ئوغۇلنى ئۆلتۈرۈپ، جىگىرىنى كاۋاپ قىلىپ بەرسەڭ سېنى قۇللۇقتىن ئازاد قىلىمەن، — دېدى.
بەختىيار خۇش بولۇپ، خوجا بىلەن تۇتۇشتى ۋە خوجىنى باغنىڭ بىر بۇلۇڭىغا ئاپىرىپ

پۇت ـ قولىنى باغلىدى. خوجا كۈلدى. بەختىيار ھەيران بولۇپ سورىدى:
ـــ ئەي، يىگىت، ئۆلۈمۈڭ يېقىنلىشىپ قالسىمۇ يىغلىماي، كۈلىسىنا؟
ـــ شۇنىڭغا كۈلىمەنكى، ـــ دېدى يىگىت، ـــ مېنى ئۆلتۈرۈپ، قانداقمۇ مەقسىتىڭگە يېتەرسەن؟
ـــ مېنىڭ نېمە مەقسىتىم بار ئىكەن؟
ـــ مەقسىتىڭ شۇكى، ئالقىشىڭ قىزىغا ئاشىقسەن. ئۇنىڭ ساڭا مەيلى بار. لېكىن سەن ئۇنى ئالالمايسەن، ئەگەر سەن مېنى ئۆلتۈرمەي قىرىق كۈن تەخىر قىلالمساڭ، ئۇنى ساڭا ئۆزۈم ئەكېلىپ بېرىمەن. مېنى ئۆلتۈرسەڭ سەنمۇ ئازاد بولمايسەن، ئۇ قىزمۇ ساڭا نېسىپ بولمايدۇ ـــ دېدى.
بەختىيار بۇ قىزنىڭ ئېتىنى ئىشىتىپ يىغلىغانىدى. خۇش خەۋەرنى ئىشىتىپ كۈلدى ۋە:
ـــ ئالقىش سېنىڭ جىگىرىڭنى كاۋاپ ئېتىپ بەر، دېگەنىدى، قانداق قىلارمەن؟ ـــ دەپ سورىدى. خوجا ئېيتتى:
ـــ دەرھال چاسۇغا بارغىن، چاسۇنىڭ ئوڭ يېنىدا ئاق پەرىجە كىيىگەن يۈزىگە چۈمبەل ياپقان بىر ئايال بىر پاقلاننى تۇتۇپ ئولتۇرىدۇ. شۇنى ئېلىپ، جىگىرىنى كاۋاپ قىلىپ بەر.
ـــ پاقلان جىگىرى ئادەم جىگىرىگە ئوخشىمسا؟
ـــ ئۇ پاقلاننىڭ جىگىرى ئادەم جىگىرىگە ئوخشايدۇ، ـــ دېدى خوجا، ـــ چۈنكى، ئۇ پاقلان قوزا ۋاقتىدا ئانىسى ئۆلگەنىدى. ئۇنى ئاشۇ ئايال ئەمگۈزۈپ چوڭ قىلغان. ئۇنىڭدا ئادەم قېنى بار. بەختىيار دەرھال خوجىنىڭ پۇت ـ قوللىرىنى يەشتى. خوجا ئېيتقان ھېلىقى پاقلاننى ئەكېلىپ جىگىرىنى ئالقىشقا كاۋاپ قىلىپ بەردى. ئالقىش ئۇنى تۇزغا مىلاپ راسا يېدى. شۇ ئەسنادا ئالقىشنى پادىشاھ كەيقۇباد چاقىرىۋاتىدۇ، دەپ خەۋەر كەلدى.
ئەلقىسسە، ئالقىش ئوردىغا كىردى. كەيقۇباد ئۇچىسىغا سېرىق تون كىيىپ، بېشىغا قىزىل سەللە ئوراپ تەختتە ئولتۇراتتى. ئالدىدا تۆت مىڭ تۆت يۈز قىرىق تۆت خىزمەتكار ـ مۇلازىملار ئۇنىڭ خىزمىتىگە قول باغلاپ تۇراتتى. يەنە تۆت يۈز ھۆكۈما مۇنەججىم ۋە ئالىملار باشلىرىنى ئېگىپ تۇرۇشاتتى. ئەمما ئالقىش ئەشۇلارنىڭ ھەممىسىدىن يۇقىرى مەنسەپكە ئىگە ئىدى. ھەممەيلەن ئۆز ئورۇنلىرىدا قارار تاپتى. پادىشاھ يۈزىنى ھۆمالارغا قارىتىپ دېدىكى:
ـــ كېچە بىر چۈش كۆردۈم ۋە بۇ چۈشتىن چۆچۈپ ئويغاندىم. لېكىن، ئۇنى ئۇنتۇپ قالدىم. سىلەر ھۆكۈمالار بۇ چۈشۈمنى تېپىڭلار، نېمە چۈش كۆرۈپتىمەن، تەبىرىنى ئېيتىڭلار!
تۆت يۈز ھۆكۈما چاچراپ ئورنىدى قوپتى ۋە ھۆرمەت بىلەن:
ـــ ئەي پادىشاھى ئالەم، سىلى كۆرگەن چۈشلىرىنى ئېيتسىلا، بىز تەبىرىنى ئېيتايلى ـــ دېيىشتى.
پادىشاھ دەرغەزەپ بولۇپ:
ـــ ئەي ھۆكۈمالار، نەچچە يىلدىن بېرى، ئاش ـ نېنىمنى يەيسىلەر، ئىنئاملىرىمنى ئالىسىلەر، كىيىم ـ كېچىكىمنى كىيىسىلەر، دۆلىتىمنى كۆرىسىلەر، شۇنچىلىك بىرنېمىنى بىلمەمسىلەر؟! قېنى، تېپىڭلار ـــ دېدى. ھۆكۈمالار ھەيران بولۇپ:
ـــ ئەي پادىشاھى ئالەم، سىلى بىر ئېغىز بولسىمۇ گەپنىڭ ئۈچىنى دەپ بەرسىلە ئاندىن بىز ئۇنىڭ تەبىرىنى ئېيتايلى، ـــ دېيىشتى.

پادىشاھنىڭ قەھرى - غەزىپى ھەددىدىن ئاشتى:
ــ ئەي، ھۆكۈمالار، ئەگەر سىلەر شۇ چۈشۈمنى تېپىپ، تەبىرىنى دەپ بېرەلمىسەڭ-لار، مەن مۇشۇ تۇرغان، تۆت يۈز ھۆكۈمانى ئۆلتۈرۈپ، تېرىسىگە سامان تىققۇزىمەن! بولمىسا، كەيقۇباد بولماي كېتەي! ــ دېدى. ئۇلار ئىشنىڭ چىڭ يېرىگە بېرىپ قالغىنىنى بىلىشتى. ھەممىسى قوللىرىنى كۆكسىگە قويۇپ ناله قىلىشتى:
ــ ئەي پادىشاھى ئالەم پاناھ، بىزگە قىرىق كۈنلۈك مۆھلەت بەرسىلە، كۆرگەن چۈشلىرىنى تاپايلى. تاپالمىساق، نېمە قىلسىلا ھەقتۇر، ــ دېيىشتى، پادىشاھ قوبۇل قىلدى ۋە بۇ ھۆكۈمالارنىڭ بىرىنى بىرىگە كېپىل قىلىپ ئاخىردا ھەممىسىنى ئالقىشقا تاپشۇردى. ئالقىش ھۆكۈمالارنى ئۆز ھويلىسىغا ئېلىپ كەلدى. ئۇلار ھەممىسى يىغا - زار بىلەن ھەر كۈنى ھېكمەت كىتابلىرىنى ئاختۇراتتى، پادىشاھ كۈندە بىر قېتىم سۈرۈشتە قىلاتتى. ئۇلار تاپالمايتتى. پادىشاھمۇ قىرىق كۈنگىچە پەرىشان ھالدا يۈردى. ھۆكۈمالار بولسا، كېچە - كۈندۈز ئارام ئالمايتتى. ئۇلار بىمەنە - ئىچمەكتىن قالغاندى. ھەر كۈنى ياساۋۇللار بىرىنىڭ كەيندىن بىرى كېلىپ سۈيلەيتتى.
ئاخىرى قىرىق كۈن توشتى. پادىشاھ جاللاتلىرىغا «بېرىپ ھۈكۈمالارنىڭ تېرىسىگە سامان تىقىپ، دەرۋازىنىڭ بېشىغا ئېسىڭلار!» دەپ بۇيرۇدى. جاللاتلار ئالقىش ۋەزىرنىڭ ئۆيىگە كېلىپ، پادىشاھنىڭ يارلىقىنى يەتكۈزدى. ئالقىش شۇ چاغدىلا بىر ئىشنى خاتا قىلغىنىنى بىلدى ۋە ھۆكۈمالارغا خوجا بۇزرۇك جۈمھۇرنىڭ ۋەقەسىنى باشتىن - ئاخىر ئېيتىپ بەردى:
ــ ئاخىر مەن ئۇنىڭ بېشىغا چىقتىم. ئەگەر ئۇ ھازىر ھايات بولغان بولسا، بۇ ئىشنى چۈقۇم ھەل قىلاردى، ــ دېدى. ھۆكۈمالار بۇ ئىشقا قاتتىق ئەپسۇسلاندى. ئالقىش بەختىيارنى قىچقارتتى. بەختىيار بولسا بولۇۋاتقان ۋەقەلەرنى ھەر كۈنى خوجىغا ئېيتىپ تۇرغاندى. ئۇ خوجىنىڭ قېشىغا كىرىپ، ئۆزىنىڭ چاقىرتىلغانلىقىنى ئۇنىڭغا خەۋەر قىلدى. ئاندىن ئالقىشنىڭ ئالدىغا كەلدى.
ــ ئەي بوتام، خوجىنى ئۆلتۈرگەنمىدىڭ - يوقمۇ؟ ــ دەپ سورىدى ئالقىش.
ــ ئۆلتۈرۈپ جىگىرىنى كاۋاپ قىلىپ بەرمىدىممۇ؟
ــ ئۇنى ئۆلتۈرۈش ۋاقتىدا، ئۇ، بىرەر نەرسە دېمىگەنمۇ؟
ــ دېگەندەك قىلغاندى.
ــ نېمە دېگەنىدى؟
ــ «ئەي، بەختىيار، ئالقىشقا بىر پالاكەت كېلۈركى، ئۇ چاغدا مەن بولمىسام، ئالقىش باشلىق تۆت يۈز ھۆكۈمانىڭ بېشى ئۆلۈمگە كېتىدۇ» دېگەنىدى. سىز مېنى ئازاد قىلاي دېگەچكە، مۇرادىمغا يېتىدىغان ئوخشايمەن، دەپ ھۆكۈمىڭىزنى بەجا كەلتۈرگەنىدىم.
ئالقىش باشلىق ھەممە ھۆكۈمالار ئەپسۇس يېيىشىپ:
ــ ئۇ شۇنچىلىك دانا ئىكەندۇق. ئۇنىڭ ئۆلۈكىنى بولسىمۇ تېپىپ، تىلەپ باقساق، ــ دەپ يېلىنىشتى.
ــ مەن، ــ دېدى بەختىيار، ــ ئالقىش ۋەزىرنىڭ قىزىغا ئاشىقدۇرمەن، ئەگەر ئۇ قىزنى ماڭا بەرسە، مەيلى، ئۇرۇنۇپ باقاي، تىرىلىپ قالسا ئەجەپ ئەمەس.
ــ ناۋادا ئۇ تىرىلىپلا قالسا، ساڭا قىزىمنى بېرەي، ــ دېدى ئالقىش. بەختىيار بۇنىڭ سۆزىنىڭ يالغان بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيتتى. بۇنى سەزگەن ئالقىش ئۆز سۆزىنىڭ راستلىقى ئۈچۈن بېشىدىكى تاجىنى ئېلىپ بەختىيارغا بەردى. بەختىيار چىقىپ خوجا جۈمـ

ئۇيغۇر كىتاپ تورى www.uyghurkitap.com

ھۇرنىڭ قىشىغا كەلدى. خوجا ئۇنىڭغا:

ــ سەن ئالقىشنىڭ ئالدىغا بېرىپ، «سىزنىڭ ھۆكۈمىڭىزنى ئېيتىپ تۇكۇرگەنىدىم، تىرىلدى» دېگىن ــ دېدى.

بەختىيار كېلىپ شۇنداق دېگەنىدى، ھۆكۈمالار ناھايىتى خۇشال بولۇشتى. ئۇلارغا باشقىدىن جان كىردى. ئالقىش ئىككى ھۆكۈمانى بەختىيارغا قوشۇپ، خوجىنى ئېلىپ كېلىشكە ئەۋەتتى، خوجا يېتىپ كەلدى. ھۆكۈمالارنىڭ بەزىلىرى ئۇنى كىچىك كۆرۈپ كۆزىگە ئىلمايتتى. ئەمما، ئالقىش ئۇنى كۆرۈپلا ئورنىدىن چاچراپ قوپتى ۋە ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن سالام قىلىپ قارشى ئالدى. يۇقىرىغا ئۆتكۈزۈپ، ئۆز ئورنىدا ئولتۇرغۇزدى ۋە:

ــ ئەي، بالام، بېشىمزغا بىر قارا تاغ يىقىلدى. جېنىمىز ھەلقۇمىغا كېلىپ قالدى. شاھنىڭ چۈشىنى تېپىپ، چېنىمىزغا ئارا تۇرسىڭىز، دېدى.

ــ پادىشاھنىڭ چۈشىنىمۇ، تەبىرىنىمۇ بىلىمەن، ــ دېدى خوجا جۈمھۇر، ــ شەرتىم شۇكى، ۋەدىگە تۇرسىڭىز ئېتىپ بېرىمەن، بولمىسا، يوق، ئالقىش ئۇنىڭدىن:

ــ ئەي، جان غوجام، نېمە شەرت ـ نېمە ۋەدە ئۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ قىزىڭىزنى بەختىيارغا بېرىسىز.

ئالقىش بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، ئويغا چۆمدى. ھۆكۈمالار بولسا «ھەممىزنىڭ ئۆلگىنى ياخشىمۇ، يا تىرىك قالغىنىمىزمۇ؟» دەپ غۇلغۇلا قىلىشقا باشلىدى. ئالقىش ئاخىر قىزنى چاقىرىپ، خوجىغا تاپشۇردى. خوجا قىزنى بەختىيارغا تۇتقۇزدى. بەختىيار ئۇچ يىلدىن بېرى بۇ قىزغا ئاشىقى بىقارار ئىدى. ئۇ قىزنى يېتىلگىنىچە باغنىڭ بۇلۇڭىدىكى تامنىڭ كەينىگە ئاپىرىپ ھوشىنى يوقاتقان ھالدا قىزغا يېپىشتى، بارلىق دەۋە ـ پەرىلەر ھەيران بولۇپ قاراشتى، قىزنىڭ نالىسىنى ئاڭلىغان باغدىكى قۇل يۇگۈرۈپ كېلىپ بەختىيارنىڭ ساغرىسىدىن چىمداپ 4 سەر گۆشنى ئۈزۈۋالدى. ئەمما بەختىيارغا چۈشىنىڭ چاققانچە تۇيۇلماي، ئىشنى داۋاملاشتۇرۇۋەردى. شۇ كۈنىلا «بەختەك» ئىسىملىك پىتىنخور ھارامزادە قىزنىڭ بويىدا قالدى.

ئەلقىسە، ئەبۇزەر جۈمھۇر ئالقىشقا:

ــ ھەممىگلار پادىشاھنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئولتۇرۇشلار ۋە ئۇنىڭغا: «مەن چۈشلىرىنى بىلەتتىم. ھازىرغىچە ھايال قېلىشىمدىكى سەۋەب، مېنىڭ ھۆكۈمالار بىلەن ئارىمىزدا پەرق بارمۇ يوق، دەپ ئويلايتتىم. ئوچىقىمغا ئوت قالايدىغان بىر يېتىم بالا بار. شۇمۇ بۇ سىرنى بىلەتتى. شۇ ئېيتىپ باقسۇنمىكىن،» دەك، ــ دېدى.

ئالقىش خۇشال بولۇپ، ھۆكۈمالار بىلەن يولغا رۇخسان بولدى. ئۇلار بېرىپ پادىشاھقا خوجىنىڭ ئۆگەتكەنلىرىنى دېيىشتى پادىشاھ خۇشال بولۇپ» خوجىغا ئىككى ياساۋۇل ئەۋەتتى. ياساۋۇللار كېلىپ يارلىقىنى يەتكۈزدى. ئەمما، خوجا:

ــ ھەي ئەخمەقلەر، شاھنىڭ ھاجىتى ماڭا چۈشۈپتىمۇ، ياكى مېنىڭ ھاجىتىم شاھقا چۈشۈپتىمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ پادىشاھنىڭ ھاجىتى سىزگە چۈشۈپتۇ، ــ دېيىشتى ياساۋۇللار.

ــ ئۇنداق بولسا، ماڭا مۇناسىپ ئات ئەۋەتمەي نېمە قىلغىنى؟ يا مېنى سىلەر ھەيدەپ بارامدىكەنسىلەر؟ يا سىلەردە، يا پادىشاھنىڭلاردا ئەقىل يوقمۇ؟ ــ دېدى خوجا، ياساۋۇللار ئارقىسىغا ياندى. ئۇلار: «بۇ ئۆزى كىچىك بولغىنى بىلەن ئاجايىپ ئەقىللىقكەن» دېيىشىپ، ئەھۋالىنى شاھقا ئېيتىشتى. پادىشاھ دەرھال ئۆزى مىنىدىغان توپىچاقى ئىراقىنى ئېگەرلەپ

ئەۋەتتى. خوجا بۇنى كۆرۈپ:
— نېمە بۇ؟ — دېدى.
— ئات، — دېيىشتى ياساۋۇللار.
— بۇ ئاتنىڭ ئەسلى نېمە؟ — سوردى يەنە خوجا.
— بۇنىڭ ئەسلى يەلدۇر.
— بۇنىڭ ئەسلى يەل ئىكەن، — دېدى خوجا، — مېنىڭ ئەسلىم تۇپراقتىن، مەن بۇنىڭغا مىنسەم بولمايدۇ. پادىشاھنىڭ چۈشى يەردە قالىدۇ، — دەپ ئۇنىمىدى.
ياساۋۇللار شاھقا كېلىپ يەتكۈزدى. پادىشاھ:
— ئۇلۇغلارمۇ خېچىرغا مىنگەن. مېنىڭ خېچىرىمنى ئېلىپ بېرىڭلار، — دېدى.
خوجا بۇنى كۆرۈپ يەنە سوردى:
— بۇ نېمە؟ ئەسلى نېمىدىن؟
— بۇ خېچىر، ئانىسى - ئېشەك، دادىسى ئات، دېيىشتى.
— بۇ بىر ھارام نەسلى. مەن بولسام ھالال نەسلى. ھارامزادە بىلەن ھالالزادە قاچان قاملاشقان؟ — دېدى. ئۇلار يەنە پادىشاھقا كېلىپ ئېيتتى. پادىشا ئۇنى - بۇنى ئەۋەتىپ باقتى، خوجا ھەممىسىگە بىر سەۋەب كۆرسىتىپ مىنىپ كېلىشكە ئۇنىمىدى. ئاخىرى پادىشاھ:
— بېرىپ سوراڭلار، ئۇنىڭغا نېمە مۇناسىپكەن؟ نېمىگە مىنىمەن دېسە شۇنى ئەۋەتىپ بېرەي، — دېدى.
— مېنىڭ جىنسىم ئادەم، — دېدى خوجا كەلگەنلەرگە، — ماڭا ئالقىش ۋەزىرنى ئەۋەتسۇن، شۇنىڭغا مېنىپ باراي، بولمىسا بارمايمەن، — دېدى.
ئۇلار كېلىپ بۇ سۆزنى پادىشاھقا ئېيتتى. پادىشاھ «ھەرقانچە بولسىمۇ، دۇمبىسىگە ھاپاشلاپ كېلەر» دەپ ئالقىش ۋەزىرنى ياساۋۇللارغا قوشۇپ ئەۋەتتى، ئالقىش كېلىپ:
— ئەي بالا، مېنىڭ ئاق ساقلىمغا ھۆرمەت قىلمامسىز، مېنى ئەمدى ئەمرلەر ۋە ھۆكۈمالار ئارىسىدا شەرمەندە قىلامسىز؟ — دېدى. خوجا پەرۋا قىلماستىن، بىر قاتتىق ئېگەرنى ئەكېلىپ ئالقىشنىڭ دۇمبىسىگە توقۇدى. ئېغىزىغا يۇگەن سېلىپ، تۆشىنى تارتىپ، قوشقۇنىنى سېلىپ، ئالقىشقا مىندى. تۆمۈرچىلەرنىڭ بازىرىغا ئەكېلىپ، پۇتلىرىغا تاقا قاقتۇردى. ئالقىش پەرياد ئۇراتتى. لېكىن، شاھنىڭ يارلىقىغا چارە يوق ئىدى.
خوجا قولىغا قامچا ئېلىپ ئالقىشنى مىنگەن پېتى كەيقۇبادنىڭ ئوردىسىغا كىرىپ كەلدى. بۇنى كۆرگەن پادىشاھنىڭ بېشىدىن تۇتۇن چىقىپ كەتتى. لېكىن ئۇ: «بۇ بالىنى قاتتىق جازالاپ، چوقۇم ئالقىشنىڭ ئەنتىنى ئېلىپ بېرىمەن» دەپ ئويلىدى. خوجا ئوردىغا كىرىپ كۆرگەنكى، پادىشاھ كەيقۇباد بېشىغا شاھانە تاج، ئۇچىسىغا قىزىل يىپەكتىن توقۇلغان سەرۇپاي كىيىپ، فىروزە تەختتە ئولتۇراتتى. پادىشاھنىڭ ئوڭ قول، سول قوللىرىدىكى ئۇمىرالارمۇ ئالتۇن بىلەن نەقىشلەنگەن، قارۇنىڭ تاجىسىدىن قېلىشمايدىغان دوپپا ۋە سەرۇپايلارنى كىيىشكەن بولۇپ، رەت - رېتى بىلەن تۇرۇشاتتى. تەختنىڭ كەينىدە تەخمىنەن توقسان ئالتە لەشكەر قوراللىنىپ تۇراتتى. خوجا سالام بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن شاھنىڭ ئوڭ تەرىپىگە بېرىپ ئولتۇردى.
— ئەسلىم كۇفەدىن، — دېدى خوجا، — جاماست ھەكسىنىڭ نەۋرىسى، خوجا بەختنىڭ ئوغلىمەن، ئىسمىم خوجا ئەبۇزەر جۇمھۇر.
— مەن بىر چۇش كۆرگەنىدىم، — دېدى پادىشاھ، — چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتىم.

لېكىن، چۇشۈمنى ئۇنتۇدۇم، بۇ ھۆكۈمالار ئاجىز كەلدى. سىز تاپالامسىز؟
— تاپىمەن، — دېدى خوجا.
— ئۇ، قانداق چۇش ئىدى؟ — سورىدى پادىشاھ،
— كۆرگەن چۇشلىرىنى ئاشكارا ئېيتايمۇ، ياكى پىنھانمۇ؟
— ئاشكارا ئېيتىڭ.
— سىز شۇنداق چۇش كۆردىڭىزكى، — دېدى خوجا، چۇشىڭىزدە قىرىق تاۋاقتا ئاش كەلدى. ئوتتۇز توققۇزى ياغاچ تاۋاق، بىرى ئالتۇن تاۋاق ئىدى. سىز ئاشۇ ئالتۇن تاۋاقتىكى ئاشقا مەيىل قىلدىڭىز، ئۇنىڭدىكى بىر پارچە ئۇستىخانلىق گۆشنى ئېلىپ يەۋاتاتتىڭىز. شۇ ئەسنادا بىر ئاق ئىت كېلىپ، قولىڭىزدىكى ئۇستىخاننى ئېلىپ قاچتى. سىز «چاغ، چاغ!» دەپ توۋلاپ، چۆچۈپ ئويغاندىڭىز.
— ھا ـ ھا ـ ھا! شۇ، شۇ ئىدى! — دېدى كەيقۇباد ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، خوجىنىڭ بېشىدىن بىر ئايلىنىپ كېلىپ ئولتۇردى.
كىشىلەر ھەيران قېلىشتى. پادىشاھ خۇشال بولۇپ، تەبىرىنى سورىدى.
— ئاشكارا ئېيتايمۇ، يا مەخپىيمۇ؟ — سورىدى خوجا.
— ئاشكارا ئېيتىڭ!
— سىزنىڭ قىرىق خوتۇنىڭىز بار، ئوتتۇز توققۇزى توقال، بىرى خانىش سىز خانىشقا مەيىل قىلاتتىڭىز. ئەمما، ئۇنىڭ بىر قارا زەڭگىدىن ئوينىشى بولۇپ خانىش ئاۋۇال زەڭگىنى رازى قىلىدۇ. ئاندىن، سىز بىلەن بىللە بولىدۇ. — دېدى، بۇنى ئىشتەكەن پادىشاھنىڭ بېشىدىن تۇتۇپ چىقتى. ۋە بېشى تۆۋەن چۇشۇپ كەتتى. خوجىنىڭ بۇ سۆزى باشقا ئۆمىرالارغا ياقمىدى.
— ھەي . . . ، — دېيىشتى ئۇلار، — بۇنداق سۆزنى پادىشاھنىڭ يۈزىچە ئېيتماسلىق كېرەك ئىدى. ئەمدى، بۇ يىگىتنىڭ مىڭ جېنىدىن بىرىمۇ قېچىپ قۇتۇلالمايدىغان بولدى. ئۇ دېگەن سۆزنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالامدۇ يوق.
پادىشاھ بىر ھازادىن كېيىن، بېشىنى كۆتۈرۈپ، خوجىغا قارىدى:
— ئەي يىگىت، شۇ خانىش بىلەن زەڭگىنى تونۇمسىز؟
— تەخت، ئورۇندۇق ۋە سەندەللەرنى راۋاقنىڭ ئالدىغا قويسۇن. شاھ باشلىق ھەممە ئۆمىرالار شۇ يەردە ئۆلتۈرسۇن، خانىشلار مەپە بىلەن بىردىن ـ بىردىن ئۆتسۇن، شۇ ۋاقىتتا كۆرسىتىپ بېرەي، — دېدى خوجا.
— ھەرقايسى خانىشلار، — دەپ ھۆكۈم قىلدى پادىشاھ، — ئۆز خىزمەتكارلىرى ۋە ئۆز مەپىسى بىلەن بىر ـ بىرلەپ ئۆتسۇن!
مەپىلەر بىر ـ بىرلەپ ئۆتۈشكە باشلىدى. يىگىرمە بىرىنچى مەپىگە كەلگەندە يىگىت:
— زەڭگى بىلەن ئويناش بولغان خانىش ئەنە شۇ مەپىدە. — دېدى. پادىشاھ «تۇتۇڭلار!» دېدى. ياساۋۇللار تۇتتى. قارىسا، خانىشنىڭ يېنىدا دورداي كالپۇك، ئاغزىدىن شال ئېقىپ تۇرغان، قارا چوقۇر تۆگە تىزلىك بىر ھىندى ئولتۇرۇپتۇ.
زەڭگى بىلەن خانىشنى پادىشاھنىڭ قېشىغا ئېلىپ كېلىشتى.
— ئەي بەتبەخت! — دېدى پادىشاھ خوتۇنىغا، — مېنىڭدەك بىر شاھنىڭ ئۈستىگە موشۇنداق بىر بەتبەشىرە زەڭگىنى ئاداش تۇتقىلى ئۇياتمىدىڭمۇ؟!
— ئەي پادىشاھ، — دېدى خوتۇنى، — مېنىڭ پادىشاھلىقىڭدىن كۆرە ماڭا ھەر كېچىسى زەڭگى بىلەن كۆڭلۈمنى خۇش قىلغىنىم ياخشى. ئۇنىڭ بىلەن بىر سۆھبەتتە

بولغىنىم يۈز مىڭ پادىشاھلىقتىن ئوبداندۇر. سېنىڭ قىرىق خوتۇنۇڭ بار. مېنىڭ نەپسىم سەندىن قانائەت تاپمايدۇ. بۇ ئويۇنىشىمدىن ھەرگىزمۇ ئۈمىد ئۈزمەيمەن.

پادىشاھ ھەر ئىككىلىسىنى ئۆلۈمگە بۇيرۇدى. جاللاتلار دەرھال بەجا كەلتۈردى. پادىشاھ بۇ ئىشلارنى ئەمدىلا تاماملاپ بولۇپ، ئالقىشنىڭ ئەتىسى ئېلىپ بېرىشنى ئويلاپ تۇراتتى. خوجا ئەبۇزەر جۈمھۇرشاھنىڭ ئالدىدا يۈكۈنۈپ «داد پادىشاھىم» دېدى.

— نېمە دەردىڭ بار؟ — سورىدى شاھ.

— بىر كىشى بارىكى، دېدى يىگىت. — ئۇ سېنىڭ مۇلكىڭنىڭ ئوغرىسى، مېنىڭ قاتىلىمدۇر، شۇنى تىلەيمەن.

— بەردىم، ئۇ كىم؟

— ئۇ بولسىمۇ ئالقىش.

— بۇ زادى نېمە ئىش؟

— دادام رەھىمسىز پەلەكنىڭ ۋە تۇتۇرۇقسىز زامانىنىڭ تۇپەيلىدىن مەدىكارچىلىقتا چىققانىكەن. ئالقىش دادامنى مەدىكارلىققا ئەكىلىپ ئىشلىتىپتۇ. دادا ئىشلەۋېتىپ ئىسكەندەر زۇلقەرنەينىنىڭ خەزىنىسىنى تېپىۋېلىپ بۇ ئىشنى ئالقىشقا ئېيتىپتۇ. ئالقىش، دادامنى بايلىق ئۈستىدە خار ـ زار ھالدا ئۆلتۈرۈپ ئۇنى شۇ يەرگە كۆمۈۋېتىپتۇ. ئەسلىدە خەزىنە پادىشاھقا تەئەللۇق ئىدى. لېكىن ئۇنى ئالقىش ئېلىۋالدى. دېمەك، ئۇ سىلىنىڭ ئوغرىلىرى مېنىڭ قاتىلىم بولىدۇ. — ئەي پادىشاھ، دەرھال ئاتلانسىلا، بارلىق ئۆمرالارمۇ بارسۇن، مەن سېلىگە بۇ بايلىقلارنى تېپىپ بېرەي، — دېدى.

ئەلقىسسە، پادىشاھ باشلىق ھەممە ئۆمرالار ئاتلاندى. خوجا بولسا ئالقىش ۋەزىرگە مىندى. ئۇنى پادىشاھنىڭ ئالدىدا يورغىلىتىپ يۈگۈرتەتتى ۋە توختىماي شۇنداق ئۇراتتىكى، بىچارە ئالقىشنىڭ نالىسى كۆككە يېتەتتى. خوجا پادىشاھنى باشلاپ بېرىپ، بايلىقنى كۆرسەتتى. ئاندىن، دادىسىنىڭ كۆمۈلگەن جايىنى ئېچىپ كۆرسەتتى. ئۇ دادىسىنىڭ جەسىتى كۆرۈپ، باھار يامغۇرىدەك ياش تۆكۈپ يىغلايتتى. پادىشاھ ئۇنىڭغا ئالقىشنى تاپشۇردى ۋە بايلىقنىڭ يېرىمىنى بەردى. خوجا دادىسىنىڭ قەبرىسىنى ئوبدان ياساپ تۇپراق بېشىدا نەزىر ـ چىراغ قىلدى، ئالقىشقا بولسا ھېچ نەرسە يېگۈزمەي ھالىدىن كەتكۈزۈپ ئۆلتۈردى. ئاخىرىدا، پادىشاھ خوجىنى ئالقىشنىڭ ئورنىغا ۋەزىر قىلدى. خوجا ۋەزىرلىك ئورنىدا ئولتۇرۇپ، مەدايىنىدە ئوچ ئاي تۇردى. ئاندىن، پادىشاھتىن ئىجازەت سوراپ، خەزىنە ـ دەپىنىلىرى بىلەن ئانىسىنىڭ قېشىغا راۋان بولدى. كۈفە خەلقى داغدۇغا بىلەن خوجىنىڭ ئالدىغا چىقىپ، شەھەرگە ئېلىپ كىردى. ھېلىقى شەمئۇن جوھۇتنىڭ كوچىسىنىڭ بېشىغا كەلگەندە، خوجىنىڭ ھارۋىلىرى بۇ كوچىغا پاتمىدى. شەمئۇننى تېپىپ «تېمىكنى بۇزغىن، بۇ پادىشاھنىڭ يارلىقى» دېدى. شەمئۇن خوجىنى تونۇپ، قورقتى، ئۇن ـ تىن چىقارماي، دەرھال مەدىكار تېپىپ تامنى بۇزدى. شۇنىڭدىن كېيىن، خوجا ئانىسىنىڭ ئىشىكىگە كەلدى. ئانىسىنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ تاۋاپ قىلدى. كۈفە خەلقىگىمۇ نۇرغۇن سوۋغات بەردى. ئاخىردا كاللىپەز، ناۋاي، كاۋاپچىلارنى چاقىرتىپ ئۇلارنىڭ پۇللىرىنى بەردى. قۇل ـ دېدەك، يەر ـ سۇ، ھويلا ـ ھەرەملەرنى سېتىۋالدى. ئانىسىغا ھەممە نەرسىنى تەقلەپ بېرىپ، ئاندىن يەنە پادىشاھنىڭ يېنىغا قايتىپ كەيقۇبادنىڭ مۇلازىمىتىدە بولدى.

پادىشاھنىڭ بىر خوتۇنىدىن نۇشىرىۋان، كاۋۇس كامران ۋە مىرزەبان شاھ دەپ ئۈچ ئوغلى بار ئىدى. پادىشاھ بىر كۈنى خوجا بۇزەرگە ئېيتتى:

— ئەي خوجا، مەن بولسام قېرىدىم، تىرىكلىكىمدە بىر ئوغلۇمنى تەختىمگە ئولتۇرغۇ-

زايمىكىن دەيمەن. چۈنكى مەن ئۆلگەندىن كېيىن تەختنى تالىشىپ ئوغۇللىرىم ئارىسىدا ئۇرۇش پەيدا بولۇپ قالمىسۇن دەيمەن، ــ دېدى.

ــ خوپ بولغاي، ــ دېدى خوجا، ــ ئوبدان خىيال قىلىپسىز. مېنىڭچە، نۇشىرىۋاننى پادىشاھ قىلىڭ. ئۇنىڭ يۈزىدىن دۆلەت نىشانىسى چىقىپ تۇرىدۇ.

ــ ئۇ، ھەممىدىن كىچىك تۇرسا، ئاغىلىرى يامانلىماسمۇ؟

ــ سىز ئەتە بىر باھانە بىلەن ئۇنى بىرنەچچە تاياق ئۇرۇڭ. ئاندىن، بىر كېچە زىندانغا سالدۇرۇڭ، زىنداندىن چىقىرىپ ئېتىگىزنى يېتىلەپ پىيادە يۈگۈرگۈزۈڭ، ئۇ راسا ھارسۇن، ئاندىن سورۇندا ھەممىدىن تۆۋەن ئولتۇرغۇزۇڭ ۋە ئۇنىڭغا ھەممىدىن ناچار ـ تەمسىز، قۇۋۋەتسىز ئاش بېرىڭ چۈنكى بۇنىڭدا بىر ھېكمەت بار، بۇنى كېيىن سىزگە ۋە نۇشىرىۋانغا ئېيتىمەن، ــ دېدى.

پادىشاھ ھەمىنى قىلدى. ئاندىن چوڭ توي قىلىپ خوجا ئەبۇزەر جۇمھۇرنىڭ دېگىنى بويىچە نۇشىرىۋاننى تەخت سەلتەنىتىگە ئولتۇرغۇزۇپ، ئۇنىڭ نامىغا خۇتبە ئوقۇتتى. تويدىن كېيىن، كاۋۇس كامراننى كابۇلغا، مىرزەبان شاھنى ھەلەب ھېسارىغە تەينىلەپ ئەۋەتتى. پادىشاھ نۇشىرىۋانىنىڭ قولىنى خوجىنىڭ قولىغا بېرىپ:

ــ ئەي بالام، مەن ئەسلىدە كاۋۇس كامراننى پادىشاھ قىلماقچى ئىدىم. ئەمما خوجا شاھلىققا سېنى مۇناسىپ كۆردى. خوجىنىڭ تەكلىپى بىلەن سېنى پادىشاھ قىلدىم. ھەر ۋاقىت، ھەرقانداق ئىشتا خوجىنىڭ گېپىدىن چىقمىغىن، دېدى. ئاندىن خوجىغا قاراپ:

ئەي خوجا، بالا مېنىڭ ئەمەس سىزنىڭ، بۇ بالا مېنىڭ ئېقىمۇ ـ قارىسىمۇ سىزنىڭدۇر، ــ دېدى. ئارىدىن ئۇچ يىل ئۆتكەندىن كېيىن كەيقۇبا دقا ئەجەل يەتتى. ئۇ بارلىق ئەمىرلەر ۋە ئەھلى ـ ئەۋلادلىرى بىلەن ۋىدالىشىپ، جان ئۈزدى. ئاخىر پادىشاھلىق نۇشىرىۋانغا قالدى. كەيقۇبادنىڭ نەزىرىسىنى ناھايىتى چوڭ ئۆتكۈزۈپ، ئۇنى ئىززەت ـ ھۆرمەت بىلەن ئۇزىتىشتى.

بىر كۈنى خوجا نۇشىرىۋانغا:

ــ ئەي پادىشاھىم، سىز ئەمدى يۈرت چوڭى بولدىڭىز. چۈنكى، تەخت ئاتىڭىزدىن سىزگە قالدى. سىزدىن يەنە پەرزەنتلىرىڭىزگە قالىدۇ. باشقا دۈشمەنلەر تەخت تەمەسىگە قەدىمىنى قويمىغاي، خىتا پادىشاھى چوڭ بىر خاقاندۇر. ئۇنىڭ قىزى سىزگە ئەڭ مۇناسىپ ـ دۇر. ــ دېدى ۋە خىتا خاقانىغا ئەلچى ئەۋەتتى. ئۇنىڭ قىزىنى ئەكەلدۈرگەندىن كېيىن مۇسۇلمانلارنىڭ قائىدىسى بويىچە نىكاھىنى ئوقۇپ نۇشىرىۋانغا قوشۇپ قويدى. شۇ تويدا بىرەيلەن چىرايلىق بىر ئوغۇلنى يېتىلەپ كىرىپ دېدى:

ــ بۇ بالا ئالقىشىنىڭ نەۋرىسى بولىدۇ، بوۋىسى بۇ دەرگاھنىڭ دۆلەتمىنى ئىدى. ئەمدى. بۇ بالا يېتىم قاپتۇ. بۇنىڭغىمۇ ئىنايەت كۆزلىرى بىلەن قاراپ قويسىلا، ئۇنى خوجىغا تاپشۇرسىلا، ئىلىم ئۆگەنسە سول قول ۋەزىر بولسا.

نۇشىرىۋان بالىغا قارىدى. ئۇنىڭ رەڭگى سېرىق، كۆزلىرى كۆك بولۇپ، چىرايىدىن ھارامزادىلىك ۋە بەتبەختلىك چىقىپ تۇراتتى. نۇشىرىۋان ئەتراپىدىكى ئەمىرلەرنىڭ يۈزىنى قىلىپ ئۇنى قوبۇل قىلدى. قولىنى خوجىنىڭ قولىغا تاپشۇردى. خوجا ئۇنى پادىشاھنىڭ يۈز ـ خاتىرى تۈپەيلىدىن قوبۇل قىلدى. كۆپ ئۆتمەي بۇ ھارامزادە ھەممە بىلىملەرنى ئۆگەندى. ئۇ، كېچە ـ كۈندۈز پادىشاھقا ھەمراھ ئىدى. بىر قېتىم ئۇ ئۇچ كۈنگىچە پادىشاھنىڭ يېنىغا كەلمىدى. پادىشاھ: «بەختەك قېنى» دەپ سۇرۇشتۇردى. ئۆيىگە ئۇنى ئىزدەپ بارغانلار ئۇنى بىر گەمىدىكەن، دەپ كېلىشتى. پادىشاھ بېرىپ قارىسا، بەختەك

گەمىدە بىر پۇتىنى ئالدىغا قويۇپ، يۈكۈنۈپ ئولتۇرغىنىچە يىغلاۋاتقانىكەن.
— ئەي بەختەك، — دېدى پادىشاھ، — بۇ نېمە؟
— بۇ بىر خەزىنىدۇركى ئاتا - بوۋىمىز بۇنىڭغا بەندىچىلىك قىلاتتى، بۇ خۇجا جۇمھۇر سىزنى يولدىن ئازدۇرۇپ غەيرىي دىنغا باشلىماقچى. ھېلىھەم ياخشىسى، سىزمۇ بۇنىڭغا باش ئۇرۇڭ، ئاتا - بوۋىڭىزنىڭ دىنىدا بولۇڭ، — دەپ، پادىشاھقا ۋەسۋەسە قىلىپ ئۇنى بۇتپەرەسلىك يولىغا باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھنى زۇلۇم ۋادىسىغا ئېلىپ كەلدى. ئالەم ۋەيران بولۇشقا يۈزلەندى. خوجا ئادىللىققا ناھايىتى كۆپ دالالەت قىلدى. بەختەك بولسا، زۇلۇمغا زورلىدى. ئۇ ھەممە ۋاقىت پادىشاھقا ھەمراھ بولغاچقا، ئۇنىڭ سۆزى بەكرەك تەسىر قىلاتتى. شۇنداق قىلىپ شەھەر ۋەيران بولدى. خەلقلەر تاغۇ - بايا‌ۋانلارغا قېچىشقا باشلىدى.

ئەلقىسسە، نۇشىرىۋاننىڭ ئادالەت زەنجىرىنى ئورناتقانلىقى

بىر كۈنى، پادىشاھنىڭ قېشىغا بىر گۇناھكارنى ئېلىپ كىردى. پادىشاھ ئۇنى ئۆلۈمگە بۇيرۇدى. ئۇ گۇناھكار خوجىغا قاراپ:
— ھەي خوجا، ئەپسۇسكى، ھۇنىرىمنى ھېچكىمگە ئۆگەتمىگەنىدىم.
ئۆزۈمغۇ ئۆلىدىغان بولدۇم. ئىسىت، ھۇنىرىمۇ ئۆلىدىغان بولدى، — دېدى.
— نېمە ھۇنىرىڭ بار؟ — دەپ سورىدى خوجا.
— قۇشلارنىڭ تىلىنى بىلەتتىم.
بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ:
— بىر كىشىنى ئۆلتۈرگەندىن نېمە چىقىدۇ؛ ئۇنى خوجا جۇمھۇرغا تاپشۇرايلى. ئۇ قۇشلارنىڭ تىلىنى ئۆگەنسۇن، كېيىن ئۇنىڭدىن بىز ئۆگىنەرمىز، — دەپ گۇناھكارنى خوجىغاغا تاپشۇردى. خوجا ئۇنى ئۆيگە ئەكىلىپ «ئەمىسە ئۆگەت» دېدى. ئۇ، بولسا يىغلاشقا باشلىدى:
— ئاتام شۇنداق نامرات تۇرۇپ، مېنىڭ ئۈچۈن جاھاندا ئاۋارە بولۇپ ئۆتكەن. ماڭا قۇشلارنىڭ تىلىنى ئۆگەتتۈرۈش ئۈچۈن ئۇستازىمغا ھەر كۈنى مىڭ دىنار پۇل ۋە بىر قىزنى بېرەتتى. ئۇستازىم مىڭ دىنارنى كۈندۈزى يېمەك - ئىچمەك ۋە نەغمىچىلەرگە خەجلىسە، كىچىسى قىز بىلەن ئەيش - ئىشرەت سۈرەتتى.
قىرىق كۈنگە يەتكەندە ئاتامنىڭ قولىدا بىر تىيىن قالمىدى. ئەي خوجام، ئاتام شۇنداق نامراتچىلىقى بىلەن ئۇستازىمغا خىزمەت قىلغاندى. سىزمۇ ئاتام قىلمىسىڭىز، قانداق ئۆگىتىمەن؟
خوجا ئۇنىڭغا ماقۇل بولۇپ، قىرىق كۈنگىچە ھەر كۈنى مىڭ دىنار ۋە كېچىلىكىگە بىردىن قىز بەردى. قىرىق بىرىنچى كۈنى بولغاندا، خوجا «ئەمدى ئۆگەتكىن» دېگەندى. گۇناھكار كۈلۈپ كېتىپ:
— ئەي خوجا، دۇنيادا بىردىنبىر ئارمىنىم مۇشۇ ئىدى. مۇرادىمغا يەتتىم. ئۆزىڭىز بىر دانا كىشى، ھەزرىتى سۇلايماندىن كېيىن ھېچقانداق كىشىنىڭ قۇشلارنىڭ تىلىنى بىلىدىغانلىقىنى ئاڭلىمىدىم. مەن نەدىن بىلەي؟ ئەمدى، مەيلى ئۆلتۈرۈڭ، مەيلى قويۇپ بېرىڭ ئىختىيار سىزدە، — دېدى. خوجا كۈلۈپ كەتتى ۋە:
— سەن ئەييارلارنىڭ پەيلاسوپى ئىكەنسەن - دە — دېدى.
بىر كۈنى، پادىشاھ، خوجا بەختەك ۋە بارلىق ئۆمىرالار شىكارغا چىقتى بىر ۋەيرانلىققا

№1

يەتتى. بۇ ۋەيرانلىقتا ئىككى چۈغدەك ① سايراۋاتاتتى. بۇنى كۆرگەن پادىشاھ:
— ئادەم قۇشلارنىڭ تىلىنى بىلسە قانداق ياخشى بولاتتى - ھە؟ — دېدى. بەختەك دەرھال ئاتتىن چۈشۈپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ:
— ئېسىڭىزدە بارمىكىن، بىر گۇناھكارنى ئۆلۈمگە بويرۇغاندا ئۇ: «مەن قۇشلارنىڭ تىلىنى بىلەتتىم.» دېگەنىدى. بىز ئۇنى خوجا بۇزەر جۈمھۇرغا تاپشۇرۇپ بەرگەنىدۇق. خوجا ئۆگىنىۋالغان بولۇشى مۇمكىن، — دېدى.
— ئەلۋەتتە بىلىۋالدىم، — دېدى خوجا.
— بېرىپ قۇلاق سېلىڭ، — دېدى پادىشاھ، — بۇ قۇشلار نېمە دېيىشىۋاتىدىكىن.
خوجا باردى. قايتىپ كېلىپ، بېشىنى ئىزغىتىپ «ئەستەغپۇرۇللاھ» دېدى.
— نېمە دەيدۇ؟ — سورىدى شاھ.
— ئەي پادىشاھى ئالەم، — دېدى جۈمھۇر، — ماڭا ھۆكۈمەت ئۇزۇكىنى بەرسىڭىز، ئاندىن ئېيتسام.
پادىشاھ ئۇزۇكىنى بەردى. خوجا قولىغا سېلىپ دېدى:
— ئەي، شەھرىيار ئالەم، بۇ چۈغدەكنىڭ بىر قىزى بار ئىكەن. يەنە بىرىنىڭ بىر ئوغلى بار ئىكەن. ئۇ، يەنە بىرىگە «قىزىڭنى بەر» دەيدۇ. ئۇ بولسا: «بەرسەم بېرەي. مېنىڭ ئەسلىمدىن سېنىڭ ئەسلىڭ كەم ئەمەس. ئەمىسە، قىزىمنىڭ ھەققىگە نېمە بېرىسەن؟» دەيدۇ. ئوغلى بار چۈغدەك: «مۇشۇنىڭغا ئوخشاش بىر ۋەيرانەنى بېرەي» دەيدۇ. قىزى بار چۈغدەك ۋەيرانىدىن تولا نېمە يوق. ئەگەر، نۇشىرىۋان پادىشاھ، بەختەك ۋەزىرلا بولىدىغان ۋە ئۇلار بۇنداق زۇلۇم قىلمىشىدىغان بولسا، بىر يىلدا بۇنداق ۋەيرانىدىن يۈز مىڭى پەيدا بولىدۇ» دەۋاتىدۇ، — دېدى.
پادىشاھ بۇ سۆزنى ئاڭلاپ پەرىشان ھالدا شىكاردىن يانىدى. ئوردىغا كىرىپ ئۇچ كۈنگىچە ئۆيدىن چىقمىدى. ئۇچ كۈندىن كېيىن تەختكە چىقتى، شۇ كۈندىن باشلاپ خوجا بەختەككە ئىلتىپات قىلمىدى. ئەكسىچە، خوجا ئەبۇزەرگە يېقىنلاشتى.
— مەن يامان قىلىپتىمەن، — دېدى ئۇ خوجىغا، — سىزنىڭ سۆزىڭىزگە كىرمەپ-تىمەن. ئالەم خارابلىشىپتۇ. ئەمدى سىزنىڭ سۆزىڭىزگە ئەمەل قىلاي، — دەپ خەزىنىنىڭ ئاچقۇچىنى خوجىغا بەردى ۋە — سىز شۇنداق قىلىڭكى، ئالەم ئاۋات بولسۇن، مەن بۇ بەتنامدىن خالاس تاپاي.
خوجا ئاچقۇچنى ئېلىپ، خەزىنىدىن قىرىق پاتمان ئالتۇن ئالدى. تۆت يۈز غۇلاچ زەنجىر ياساتتى. ئۇچ يەرگە قوڭغۇراق ئاستى. زەنجىرنىڭ بىر ئۇچىنى راۋاقنىڭ ئىچىدىكى تەختكە؛ يەنە بىر ئۇچىنى تۆڭلۈكتىن چىقىرىپ، ساراي ئالدىدىكى خادىغا باغلىدى.
قىرىق ياساۋۇل تەيىنلەپ، «دادخاھ كەلسە، زەنجىرنى ئىرغاتسۇن، پادىشاھ ئۇنىڭ دادىغا يېتىدۇ» دەپ ئۇقتۇردى. ئاندىن كوچا - كوچىدا «تاكى ئۇچ يىلغىچە ھېچقانداق كىشىدىن ئالۋاڭ - ياساق ئېلىنمىسۇن! «دەپ جار سالدۇردى. بۇ خەۋەر ئەتراپ - ئالەمگە يېتىپ، قاچقان خەلقنىڭ ھەممىسى قايتىپ كېلىشتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئادالەت ئاخىرغىچە داۋاملىشىپ يۈرت ئاۋاتلاشتى.

ئەلقىسسە، نۇشىرىۋانغا ئېشەكنىڭ داد ئېيتىشى

---

① چۈغدەك — ھۆۋقۇش.

رىۋايەتچىلەر شۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: بىر كۈنى، پادىشاھ ئۆمىرالىرى بىلەن تاماق يەپ ئولتۇراتتى، زەنجىر تەۋرەندى. پادىشاھ ئەمدىلا قولىغا بىرلوقما تاماق ئالغانىدى. دەرھال تاۋاققا ياندۇرۇپ قويدى. چۈنكى پادىشاھ شۇ كۈنلەردە دادىخاھنىڭ ھالىنى سورىمىغىچە ھېچ نەرسە يېمەيتتى. ياساۋۇللار بىر زاماندىن كېيىن كىرىپ مەلۇم قىلدى:

— ئەي پادىشاھىم، ھېچكىم يوق، پەقەت بىر توكۇر ئېشەك يېغىرىنى خادىغا سۈركىگىلى تۇرۇپتۇ.

خوجا، بۇزەر دەرھال قويۇپ شاھ ئالدىدا يۈگۈندى:

— ئەي شاھىم، خۇدايىتائالا زۇلۇمنى ھايۋانلارغىمۇ بىلىندۇرۇپتۇ. بۇ ئېشەك دەردىنى ئېيتىپ كەلدى، — دېدى. ياساۋۇللار ئېشەكنى ئېلىپ كەلدى. خوجا:

— بۇ ئېشەك «مەن ياش ۋە بېجىرىم ئىدىم. ئىگەم ماڭا يۈك ئارتاتتى، مىنەتتى. ئەمدى، قېرىپ ھالسىدىن كەتكەندە، مېنى ھەيدىۋەتتى. ھازىر مەن ئاچلىقتىن ئۆلەي دەپدىم. سەن ئادىل پادىشاھ بولغاندىكىن دادىمغا يەتكەيسەن» دەۋاتىدۇ، — دېدى.

شاھقا بۇ سۆز بەكمۇ خوپ كەلدى. «بۇ ئېشەكنىڭ ئىگىسىنى تېپىڭلار» دەپ ئادەم بۇيرۇدى. ياساۋۇللار ئىزدەپ تاپتى.

— بۇرۇن بۇ قانداق ئېشەك ئىدى؟ — دەپ سورىدى شاھ ئېشەك ئىگىسىدىن.

— پېشىن نامىزىنى كۈفەدە ئوقۇپ بۇ ئېشەككە مىنىۋەم، نامازدىگەرنى يولدا، نامازشامنى مەدىنىدە ئوقۇيتتىم، — دېدى ئېشەكنىڭ ئىگىسى.

— ئۇنداقتا، — دەپ بۇيرۇدى شاھ، — مەن ئۇچۇن بۇ ئېشەكنى ئۆيۈڭگە ئېلىپ بار. ھەر كۈنى بەش سەر كېپەك بېرىسەن، بىر يىلدىن كېيىن مېنىڭ قېشىمغا ئېلىپ كېلىسەن.

بىر يىلدىن كېيىن ئېشەكنى ئېلىپ كەلدى. ئۇنى زەنجىر بىلەن باغلاپ، باشقۇر الماي قالغانىدى. پادىشاھ «ئەمدى ئۇنىڭ ھالىغا يارىشا ئوت ـ سامان بەر» دەپ قايتۇرۇۋەتتى.

ئەلقىسسە، ئالەم ئادالەت بىلەن گۈللەندى. خوجا ئۇچ كۈنگىچە پادىشاھنىڭ قېشىغا كەلمىدى. پادىشاھ سۇرۇشتۇرگەنىدى. ئۇنى «ئاغرىپ قاپتۇ» دېيىشتى. پادىشاھ ئۆمىرالىرى بىلەن خوجىنى كۆرگىلى كەلدى. خوجىدىن:

— ئۆزىڭىز بىر دانا تۇرۇپ، نېمىشقا كىسىلىڭىزگە ئىلاج قىلمايسىز؟ — دەپ سورىدى. خوجا بولسا:

— قىلالمايمەن. ئەمما، بىرنەرسە داۋا ئىدى. ئۇ يوق، — دېدى.

— نېمە ئۇ؟

— بىر دانە كونا كېپەكتۇر.

پادىشاھ تۆت تەرەپكە تۆت ئادەم بۇيرۇدى. ئۇچ كىشى تاپالمايى يېنىپ كەلدى. بىرى مەشرىق تەرەپكە بارغانىدى. ئۇ تەرەپتىكى بىر كەنتتىن بىر كونا ئىمارەتنى تېپىپ، بىر پارچە كونا كېپەك ئېلىپ كەلدى. خوجا ئورنىدىن قويۇپ پادىشاھنىڭ قېشىغا كەلدى:

— ئەي پادىشاھى ئادىل، مەن ئاغرىق ئەمەس ئىدىم. ئادالەتنىڭ خاسىيىتىنى كۆرسەتەي دەپ شۇنداق قىلدىم. شۇ ئىمارەتنىڭ كونا بولۇشى نېمىدىن؟ — دەپ سوئال قويدى. كېپەك ئېلىپ كەلگەن كىشى:

— ئۇ تەرەپتە ئۇلۇغ خاقاننىڭ بەھرام گورخاقان دەپ بىر ئوغلى بار ئىكەن. ئۇنىڭ جامائىتى ئىش ـ ماڭاشسىز، خانىۋەيران ئىكەن. ئەل ئۇنىڭدىن نارازى ئىكەن. ھېلىقى

ئۆينىڭ ئىگىسىمۇ قېچىپ يۇرگەنىكەن، ئۆي ۋەيران بوپتۇ، ــ دېدى. شاھ ئۇ يەرگە ئادەم ئەۋەتتى. شۇ زامان خاقاندىن ئەلەم بىلەن نامە كەلدى. نامەدە:

«بەھرامنىڭ خەلقى ئىچىدە ئىش، مائاشسىز ۋەيرانلەر كۆپىيىپ كەتتى. ئۇ، ماڭا (دادىسىغا) تولا ئەدەپسىزلىك قىلىدۇ. ئۇنىڭ بىر ئامالىنى قىلساق بولاتتى. نامە تامام ۋەسسەلام» دەپ يېزىلغانىدى.

نۇشىرىۋاننىڭ بىر پەھلىۋانى بار ئىدى. ئۇ، رۇستەمنىڭ نەۋرىسى بولۇپ، گۇستەھەم مۇشىك ساسانى زەررىنسە كەپش دەپ ئاتىلاتتى. پادىشاھ ئۇنىڭغا بەھرام گورغا قارشى ئاتلىنىشقا يارلىق چۈشۈردى. پەھلىۋان ئاتمىش مىڭ كىشى بىلەن بەھرام گورغا قاراپ راۋان بولدى. بەھرام گور خەۋەر تېپىپ دەرھال ئالدىغا چىقتى. ئۇلار مەيدانغا چۈشۈپ نەيزىۋازلىق قىلىشقا باشلىدى. ئاۋۋال بەھرام گۇستەھەمنىڭ نەيزىسىنى تارتىۋېلىپ، ئۆزىنى بىر ئۇرۇپلا ئاتتىن ئۇچۇرۇۋەتتى. ئۆلتۈرەي دېگەندە ئۆمىرالىرى قويمىدى. بوينىغا زەنجىر سېلىپ ئەكېتىپ پادا باققىلى سالدى. گۇستەھەمنىڭ لەشكەرلىرىنىڭ ھەممىسى تاغ ـ جاڭگاللارغا تاراپ كەتتى. بۇ ئەھۋالدىن شاھقىمۇ ھېچقانداق خەۋەر يەتمىدى.

پەسلى داستان، ئادىيە بانۇنىڭ بېشارەت تېپىپ، مەككىگە بارغانلىقى

شۇ يوسۇندا بىرنەچچە كۈن ئۆتتى. بىر كۈنى توساتتىنلا، بىرمۇنچە سودىگەرلەرنىڭ مالىلىرى بۇلاپ ـ تالىنىپ، باش ـ كۆزى يېرىلىپ، شاھنىڭ ئالدىغا كېلىشتى ۋە:

ــ داد، پادىشاھى ئالەم! بىزنى رەۋاھىلدىكى مەئدە كەرەب قاراقچى بۇلىدى، ــ دەپ دادلىدى.

گۇستەھەمنىڭ قۇباد ۋە ئەردەشىر دەپ ئىككى ئوغلى بار ئىدى. پادىشاھ ئۇلارنى ئوتتۇز مىڭ لەشكەر بىلەن ئەۋەتتى. ئۇلار بېرىپ رەۋاھىلنى ئالدى. مەئدەكەرەب قاراقچىمۇ ئۆلدى. ئۇنىڭ ئۆمەر مەئدەكەرەب ئاتلىق كىچىككىنە ئوغلى بار ئىدى. ئۇنىڭ تاغىسى ئۇنى ئېلىپ تاغقا قېچىپ چىقىپ كەتتى. مەئدەكەرەبنىڭ ئادىيە بانۇ دەپ بىر خوتۇنى بار ئىدى. ئۇ ناھايىتى خۇشخۇي، چىرايلىق ئىدى. قولغا چۈشۈپ قالدى. قۇباد بىلەن ئەردەشىرنىڭ كۆچلىگە ۋەسۋەسە چۈشتى. راۋاھىل شەھرىنى بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىپ بولغاندىن كېيىن باشقىلار مەدايىنىگە قايتىشتى. ئاكا ـ ئۇكا ئىككىيلەن ئادىيە بانۇنى تالىشىپ قېپقالدى. ئاخىرى ئۇ خوتۇن بىر كىچىسى خۇداغا ناله قىلىپ، «ئەي، باراخۇدايا! ئەگەر مېنى موشۇ زالىملارنىڭ زۇلمىدىن خالاس قىلساڭ، قالغان ئۆمرۈمنى مەككىنىڭ ئۇلۇغلىرىغا خىزمەت قىلىش بىلەن ئۆتكۈزسەم. . . » دەپ مۇناجات قىلدى. ئۇنىڭ تىلىكى ئاللاغا يېتىپ بېشارەت بولدىكى، پۇت ـ قولى يېشىلدى. ئۇ دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ مەككە تەرەپكە راۋان بولدى. ئەتىسى قۇباد بىلەن ئەردەشىر قوپۇپ، ئادىيە بانۇنى ئىزدەپ ھېچيەردىن تاپالمىدى. ئادىيە ئاخىرى، بىخەزىنە ـ دەپنىلىرىنى ئېلىپ مەككىگە يېتىپ بېرىپ، مەككە چوڭلىرىغا خىزمەت قىلىشقا باشلىدى.

پەسلى داستان، مەككىدە ھەزرىتى ئەمىر، خوجا مۇقبىل بىلەن ئۇمرى خوجىنىڭ ۋۇجۇدقا كەلگەنلىكى

پادىشاھ بىر كۈنى چۈش كۆردى. چۈشىدە: خەيبەر قەلئەسى تەرىپىدىن بىر ئۇلۇغ ئوت پەيدا بولۇپ مەدايىن شەھىرى ۋە ئۆزىنىڭ تاجۇ ـ تەختلىرىگە تۆتىشىپ كەتكەنمىش، شۇ چاغدا، مەككە تەرەپتىن ئۇچ پارچە ئاق بۇلۇت پەيدا بولۇپ، قار ـ يامغۇر يېغىپ ئوت ئۆچۈپتۇ. نۇشىرىۋاننىڭ تاجۇ ـ تەختىگە ھېچ نۇقسان يەتمىگەنمىش پادىشاھ ئويغىنىپ ئەتىسى بۇ چۈشىنى خوجا ئەبۇزەرگە بايان قىلدى.

ـــ مەن بۇ چۈشنى «جاماستنامە» دە كۆرگەنىدىم، ـــ دېدى خوجا، ـــ بۇنىڭ تەبىرى شۇكى، سىزگە خەيبەر قەلئەسى تەرىپىدىن دۈشمەن كېلىدۇ. ئۇ، شەھىرىڭىز ۋە تاجۇ ـ تەختىڭىزنى ئالىدۇ، شەھەرنى تالان ـ تاراج قىلىدۇ. ئەمما، مەككە تەرىپىدىن ئۇچ يىگىت پەيدا بولۇپ، دۈشمەنلىرىڭىزنى ئۆلتۈرىدۇ ۋە تاجۇ ـ تەختىڭىزنى بېشىدا كۆتۈرۈپ ئالدىڭىزغا ئەكېلىدۇ، ـــ دېدى.

ـــ ئۇ دوستلىرىم ھېلىمۇ بارمۇ؟

ـــ تېخى، بۇ يىل ۋۇجۇدقا كېلىدۇ.

ـــ ئۇنداق بولسا، ـــ دېدى نۇشىرىۋان، ـــ سىز بېرىپ، ئاشۇ ئوغۇللارنى تېپىڭ ئۇلار مېنىڭ نامىمدا پەرۋىرىش تېپىلسۇن.

خوجا ئۇچ ساندۇق ئالتۇن يۈكلەپ مەككىگە راۋان بولدى. پادىشاھ تۆت شەھەرگە نامە يېزىپ خوجىدىن بۇرۇن ماڭدۇردى ۋە مەككىنىڭ ئۇلۇغلىرىغا مۇناسىپ سەرۇپايلارنى تەييار-لاپ خۇجىدىن ئۇلارغا ئەۋەتتى. مەككىنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىرى خوجىنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلاپ ھەممىسى ئۇنىڭ ئالدىغا چىقتى. ئۇ ۋاقىتتا، مەككىنىڭ چوڭى خوجا ئابدۇل مۇتەللىپ ئىدى. ئۇ خوجا ئەبۇزەر جۇمھۇرنىڭ ئالدىغا چىقىپ، ئىززەت ئىكراملار بىلەن ئۇنى ئىبراھىم سارىيىغا چۈشۈردى. بۇ تېخى ھەج ۋاقتى بولمىغاچقا خوجىنىڭ بۇ يەرگە كېلىش سەۋەبىنى سورىدى.

ـــ مەككىنىڭ تۆپرىقىدا ئۇچ ساھىبقىران دۇنياغا كېلىدىكەن. مەن شۇلارنى كۆتۈۋالـ غىلى كەلدىم. ئۇلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرىغا تارتۇق قىلغىلى ئالتۇن ئېلىپ كەلدىم. پادىشاھ «مەككىدە تۇغۇلغان ھەرقانداق پەرزەنتنى ماڭا كۆرسىتىلسۇن» دەپ ھۆكۈم قىلدى، ـــ دېدى. ئۇچ كۈن ئىچىدە يەتتە مىڭ بوۋاقنى ئەكېلىپ كۆرسەتتى. خوجا كۆرۈپ «بۇلار ئەمەس» دەپ، ھەممىسىنى كەتكۈزۈۋەتتى. ئاخىرقى كۈنى خوجا ئابدۇلمۇتەللىپنىڭ قۇلى كىرىپ ئابدۇلمۇتەللىپكە پىچىرلىدى. ئۇ، ئۆيىگە چىقسا، خۇدايىتائالا بىر ئوغۇل پەرزەنت بېرىپتۇ. ئابدۇلمۇتەللىپ ئەبۇزەر جۇمھۇرنىڭ قېشىغا كىرىپ ئۇنىڭغا خەۋەر قىلدى. ۋە بالىنى ئەكىرىپ خوجىنىڭ ئالدىغا قويدى. خوجا «تەختىيەئى زەربۇلقەلەم» نى ئالدىغا قويۇپ، بوۋاقنىڭ ئەھۋالىنى تەكشۈردى ۋە دەرھال پەگاغا چۈشۈپ:

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ئەي قۇدرەتۇللاھ! يەر يۈزىگە خۇش كەپسىز! قەدىمىڭىز مۇبارەك بولسۇن! ـــ دەپ بالىنىڭ ئاياغلىرىغا سۆيدى. «مەن دېگەن بالىلارنىڭ بىرى موشۇ بوۋاقتۇر» دەپ ئابدۇلمۇتەللىپكە بىر ساندۇق ئالتۇن بەردى. بۇ بوۋاققا «ئەبۇلئالى» دەپ ئات قويدى. كېيىن ئەمىر ھەمزە دەپ ئاتالدى. ئەتىسى مۇبەششىرە: «خۇدايىتائالا ماڭىمۇ

بىر پەرزەنت بېرىپتۇ» دەپ خوجا ئەبۇزەر جۇمھۇرغا خەۋەر قىلدى. ئەبۇزەر جۇمھۇر ئۇنىڭ ئەھۋالىنى تەپتىش قىلىپ «بىرى شۇ ئىكەن» دەپ بۇۋاقنى يېنىغا ئەكەلدۇردى. بالا ناھايىتى لاتاپەتلىك ۋە سۇزۇك ئىدى. بىر ساندۇق ئالتۇننى مۇبەششىرەگە بەردى. بوۋاققا «خوجا مۇقبىل ۋاپادار» دەپ ئات قويدى.

شۇ ئەسنادا، سارۇان ئۇمەييە سەھرادىن كەلدى. ئاڭلىسا، ئالدىنقى كۈنى خوجىسىنىڭ ئايالى ئوغۇل تۇغۇپ، بىر ساندۇق ئالتۇن ئاپتۇ. بۇگۈن مۇبەششىرەنىڭ خوتۇنى ئوغۇل تۇغۇپ، بىر ساندۇق ئالتۇن ئاپتۇ. ئۇ، كۆزلىرىدىن ھەسرەت ياشلىرىنى ئاققۇزۇپ يىغلىدى. ئۇنىڭمۇ خوتۇنى ئېغىر بوي ئىدى. «ئەگەر، مېنىڭمۇ ئوغۇل تۇغقان بولسا، مەنمۇ بىر ساندۇق ئالتۇن ئالماسمىدىم؟» دەپ، ئەھۋالىنى خوتۇنىغا دېدى. ۋە:

— خوجىنىڭ خوتۇنى بىلەن مۇبەششىرەنىڭ خوتۇنلىرى ئوغۇل تۇغۇپ ھەربىرى بىر ساندۇقتىن ئالتۇن ئاپتۇ. سەنمۇ ئوغۇل تۇغقان بولساڭ قالغان بىر ساندۇق ئالتۇننى مەن ئالغان بولاتتىم، — دېدى.

— سەن ساراڭ بولدۇڭمۇ؟ دېدى خوتۇنى، — قورسىقىمدىكىنىڭ ئوغۇل، قىزلىقىنى خۇدا بىلىدۇ. يەنە تېخى، تۇغۇشۇمغا يەتتە ئاي بار. ئۇمەييەنىڭ ئاچچىقى كېلىپ:

— ئۇ چاغدا تۇغقىنىڭنىڭ ماڭا نېمە پايدىسى؟! — دەپ، خوتۇنىنىڭ بېلىگە بىرنى تەپتى. خوتۇنى يىقىلدى. داد ـ پەريادىغا قارىماي، قولىنى تىقىپ، بالىنى سۇغۇرۇۋالدى. ئايال بىھوش بولدى. ئۇمەييە بالىنى ئېلىپ قارىسا، ئوغۇل. ئۇ، بالىنى ھېچ نەرسە تاپالماي، ئۆتۈكىنى سېلىپ، پايتىمىسىغا يۆگەپ، ئۆتۈكىگە سولاپ خوجا ئابدۇلمۇتەللىپنىڭ قېشىغا ئېلىپ كىردى. خوجا ئابدۇلمۇتەللىپ بالىنى خوجا ئەبۇزەر جۇمھۇرغا يەتكۈزدى.

— بۇ كىم؟ — دەپ سورىدى جۇمھۇر ئابدۇلمۇتەللىپتىن.

— بۇ مېنىڭ تۆگىچىم، ئۇنىڭ ئايالىمۇ بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. — دېدى. ئەبۇزەر جۇمھۇر كۆرەي دېۋىدى. ئۇ، بالىنى ئۆتۈكتىن پۈتىچە تارتىپ ئالدى. ۋە ئېتىكىگە يۆگەپ يېنىدا قويدى. بۇنىڭغا سورۇن ئەھلى قاتتىق كۈلۈشتى. ئۇ، گويا جوز ھىندىدەك قۇرۇق ئىدى. قاشلىرى ساماندەك سېرىق، كۆزلىرى كىچىك، ئاغىزى يوغان بويى ۋە پاچاقلىرى ئۇزۇن ئاجايىپلا بىر ئوغۇل ئىدى. جۇمھۇر بۇ بالىنىڭ ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ، ئىزتىراپ بىلەن پەگاغا چۈشۈپ، قول قۇشتۇرۇپ سالام قىلدى ۋە:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، موللايى مۇئەززەم ۋە مۇجتەبايى خوجا ئۇمرى، — دېدى ۋە: — ئەي، سورۇن ئەھلى، بۇ ئوغۇلغا ھازىر كۈلىسىلەر. ئەگەر ئۇ چوڭ بولغاندا» سەن تۇغۇلغاندا بۇ خەلق ساڭا كۈلۈشكەنىدى» دەپ ئېيتسا، سىلەرنىڭ نەسلى ـ زاتىڭلارنى قۇرۇتۇۋېتىدۇ، — دېدى ۋە ئۇنىڭغا خوجا ئۇمرى دەپ ئات قويۇپ، ئۇمەييەگە بىر ساندۇق ئالتۇننى بەردى. مۇبەششىرە كىرىپ، خوجا ئابدۇلمۇتەللىپكە:

— سىزنى ئىشىك تۈۋىدە بىر جۈۋان چاقىرىدۇ، — دېدى. ئابدۇلمۇتەللىپ چىقىپ قارىسا ئېگىز بويلۇق، ئوچۇق پېشانىلىك چىرايلىق بىر جۈۋان تۇرغان. خوجا ھال سوراپ سالاملاشقاندىن كېيىن جۈۋان:

— مەن مەئدەكەرەب قاراقچىنىڭ خوتۇنى ئىدىم. ئۇ، راۋاھىلغا پادىشاھ ئىدى. قۇباد، ئەردەشىرلەر كېلىپ ئېرىمنى ئۆلتۈردى. مەن ئەسىرگە چۈشتۈم. «ھايات قالسام مەككىنىڭ ئۇلۇغلىرىغا خىزمەت قىلىمەن» دەپ نىيەت قىلغانىدىم. خۇدايىتائالا مېنى ئۇلاردىن قۇتقۇزدى. بىر ئايلىق بولغان كىچىك بالام بار ئىدى، ئۇنى تاغىسى ئېلىپ قاچتى. مەن سورا ـ سورا بۇ يەرگە يېتىپ كەلدىم. ئەمدى مەن خوجىنىڭ خىزمىتىنى قىلسام دەيمەن، —

دېدى. خوجا خۇشال بولدى. خوجا ئابدۇلمۇتەللىپ بۇ جۇڭاننى خوجا بۇزەر جۇمھۇرنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كىردى. ئابدۇلمۇتەللىپنىڭ ئوغلى ئوچ كۈندىن بۇيان ئاغزىغا ئەمچەك سالمىغانىدى. خوجا ئەبۇلئالىنى جۇڭاننىڭ قۇچىقىغا سېلىپ بەردى. جۇڭاننىڭ بىر ئەمچىكى قۇرۇق (سۈتسىز) ئىدى. ئەبۇلئالى ئاشۇ قۇرۇپ قالغان ئەمچەكنى ئېغىزىغا سالدى. جۇڭان ئادىيە بانۇ قانچە مەنئى قىلسىمۇ ئۇنىماي ئەمدى. ئىمىش بىلەن تەڭ، ئۇنىڭ قۇرۇق ئەمچىكىگە سۈت كىرىپ، ئېقىشقا باشلىدى. جۇڭان:

مۇبارەك بولسۇن، نەچچە يىلدىن بۇيان قۇرۇپ چاپلىشىپ قالغان ئەمچىكىم، بۇ بالا ئىمىش بىلەنلا سۈت كىردى، — دەپ خۇش بولدى. خوجا بۇزەر جۇمھۇر ئادىيە بانۇنى ئەبۇلئالىغا ۋە خوجا ئۇمرىنگە ئىنىكئانا قىلدى ۋە ئەبۇلئالى بىلەن ئۇمرىنى ئۇنىڭغا تاپشۇردى. مۇقىملىغا باشقا ئىنىكئانا تاپتى.

بىر كۈنى ئادىيە بانۇ مۇقىملىنى ئېمىتتى. چۈنكى، ئۇ كېچە ئەبۇلئالىنى پەرىلەر بۆشۈكى بىلەن ئېلىپ كەتكەنىدى. ئادىيە بانۇ پەرياد سېلىپ، ئەبۇزەر جۇمھۇرنىڭ قېشىغا چىقتى.

— ھېچقىسى يوق، — دېدى خوجا، — ئۇنى بىزەر ئىش بىلەن ئېلىپ — كەتكەندۇر، پەيدا بولۇپ قالار....

تاڭلا كېچىسى پەرىلەر ئەبۇلئالىنى بۆشۈكى بىلەن ئادىيە بانۇنىڭ يېنىغا ئەكېلىپ قويدى.

خوجا ئەبۇزەر جۇمھۇر ئۇلار بىلەن خوشلىشىپ، نۇشىرىۋاننىڭ قېشىغا باردى ۋە بالىلارنىڭ ۋەقەسىنى بايان قىلىپ بەردى.

بالىلار تۇغۇلغىلى بىر يېرىم يىل بولۇپ قالدى. بىر كېچىسى ئادىيە بانۇ ئويغىنىپ قارىسا تاڭ ئېتىپتۇ. كۆڭلىكىدىن بىر ئالتۇن تۇگمىسى يوق. ئادىيەبانۇ خوجا ئابدۇلمۇتەلەپكە ئەرز قىلدى. خوجا تەكشۈرۈپ تاپالمىدى. ئىككىنچى كېچىسى يەنە بىر تۇگمىسى يوقالدى. ئۈچىنچى كۈنى كېچىسى يەنە بىر تۇگمىسىنى ئۈزۈۋالدى. خوجا تېخىمۇ قاتتىقراق تەكشۈرۈشكە چۈشتى. تۆتىنچى كېچىسى يەنە بىر تۇگمىسى يوقالدى. ئادىيەبانۇ كېچىسى ئۇخلىغان بولۇپ قاراپ ياتسا، خوجا ئۇمرى بۆشۈكىدىن بوشىنىپ ئاستاغىنە قوپۇپ، ئادىيەبانۇنىڭ ياقىسىدىن يەنە بىر تۇگمىسىنى چىشىدا غاجاپ ئۈزدى. پەگاغا چۈشۈپ ئىككى خىشنى كۆتۈرۈپ، ئاستىغا تىقىپ قويدى. قايتىپ كېلىپ بۆشۈككە ئۆزى بۆلىنىپ، يىغلاشقا باشلىدى. ئادىيە بانۇ سەكرەپ ئورنىدىن قوپۇپ خىشنى كۆتۈرۈپ قارىسا، بەش تۇگمىسىنىڭ ھەممىسى تۈرۈپتۇ. ئادىيەبانۇ ھەيران قالدى.

بالىلار تۆت ياشقا كىردى. سۈننىتىنى قىلىشتى ۋە ئوقۇغىلى موللىغا بەردى. موللىسى خوجا ئۇمرىنى ئالدىغا چاقىرىپ:

— ئەلىف، دېگىن، — دېدى.

— ئەلىف، — دېدى ئۇمرى. موللىسى:

— «بە» دېگىن، — ئۇمرى شۇڭ تۇردى.

— نېمىشقا دېمەيسەن؟! — دېدى موللا ئۇمرى.

— ئەگەر مەن «بە» دېسەم، سىز نېمە دەيسىز؟ بۇ ساۋاقلارنى ئوقۇمايمەن، — دەپ، موللىسىغا ئەييارلىق قىلىشقا باشلىدى. لېكىن، خوجا ئۇمرى موللىسى ئۆگەتكەن ساۋاقلارنى ھەممىنى تولۇق بىلىۋالاتتى.

ئەلقىسسە، خوجا ئۇمرىنىڭ ئاۋۋالقى موللىسىنى ئۆلتۈرگەنلىكى

بىر كۈنى بالىلار چۈشلۈككە قويۇپ بېرىلگەنىدى. خوجا ئۇمرى بىر باققالنىڭ ئالدىغا بېرىپ قارىسا، ناھايىتى چىرايلىق خورمىلار تۇرغان. خوجا ئۇمرى مەكتەپكە كېلىپ، ئاستاغىنە موللىسىنىڭ كىتابىنى ئوغرىلاپ چىقىپ باققالنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

ــ موللامنىڭ ئۆيىگە مېھمان كەلگەنىدى، سىزنى خورما بەرسۇن، دەپ بۇ كىتابنى ئەۋەتتى، ــ دېدى.

باققال بىر سەر خورما بەردى. ئۇمرى خورمىنى قوينىغا تىقىپ بالىلارنىڭ قېشىغا كەلدى. ۋە قوينىدىن خورما ئېلىپ يېيىشكە باشلىدى. بالىلار ئۇنىڭدىن خورما سورىسا، ئۇمرى:

ــ مەن ھەر نېمە دېسەم ئۇنامسىلەر؟ ــ دېدى.

ــ ئۇنايمىز! ــ دېدى بالىلار، ئۇمرى ئۇلارغا خورما بەردى.

ئەتىسى، راستتىنلا موللىنىڭكىگە مېھمان كەلدى. ئۇنىڭ ھويلىسىدا بىر چوڭقۇر قۇدۇق بار ئىدى. شۇ قۇدۇقتىن سۇ ئىچەتتى. موللا بالىلارغا سۇ تارتىشنى بۇيرۇدى. بالىلار سۇ تارتىچە، ئۇمرى ئارغامچىنى كېسىۋەتتى. سوغا قودۇق ئاستىغا چۈشۈپ كەتتى. ئۇمرى دەرھال كىرىپ موللىغا خەۋەر قىلدى. موللا ئالدىراپ، قۇدۇققا ئۆزى چۈشتى ۋە سوغىنى ئارغامچىغا باغلاپ بالىلارغا «تارتىڭلار دېدى. بالىلار تارتتى. ئۇ، قۇدۇقنىڭ لېۋىگە چىققاندا، ئۇمرى بالىلارغا «چاۋاك چېلىڭلار!» دەپ بۇيرۇدى. بالىلار ئارغامچىنى قويۇپ بېرىپ، چاۋاك چېلىشقا باشلىدى. موللا سوغا بىلەن بىللە قۇدۇق ئاستىغا چۈشۈپ كېتىپ، بېلى سۇندى. ئۇنى تارتىپ چىقارغان بولسىمۇ، بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ساقىيالماي ئۆلۈپ قالدى. موللىنىڭ خوتۇنى خوجىنىڭ قېشىغا كەلدى ۋە ئۇمرىنىڭ ئۇستىدىن ئەرز قىلدى. خوجا ئۇمرىگە سىياسەت قىلدى ۋە موللىنىڭ خوتۇنىغا پۇل مال بېرىپ، يولغا سالدى. ئۇمرى ئويۇنىنى ئويناۋەردى. ئۇ بالىلار بىلەن ئۇرۇشۇپ، بىرىنىڭ بېشىنى يارسا، بىرىنىڭ كۆزىنى قۇياتتى. بىرىنىڭ قولىنى سۇندۇراتتى. بالىلارنىڭ ئاتا ـ ئانىسى تولا ئەرز قىلىپ، ئاۋارە قىلاتتى. خوجا بۇلارنىڭ بەزىسىنى پۇل بىلەن، بەزىسىنى ياخشى گەپ بىلەن يولغا سالاتتى.

ئەلقىسسە، خوجا ئۇمرىنىڭ ئىككىنچى موللىسىنى ئۆلتۈرگەنلىكى

ئۇمرىنى يەنە باشقا بىر موللىغا بەردى. ئۇنىڭ يەنە ئىچى پۇشتى. خوجا ئۇمرى بىر كۈنى بازارغا چىقىپ بىر سودىگەرنىڭ بىرمۇنچە يىگىنىسىنى ئوغرىلاپ كېلىپ، موللىسى ئولتۇرىدىغان ئورۇندۇققا قاداپ ئۇستىگە يوپۇقنى يېپىپ قويدى. موللا كىرىپ ئولتۇرۇشىغا ساغرىسىغا يىگىنىلەر قادىلىپ، ۋايۋايلاپ كاتتى. ئورنىدىن تۇرماقچى بولۇپ، تايىنىشىغا يىگىنىلەر ئالقانلىرىغا سانچىلدى. خوجا ئۇمرى پىياز سۈيىگە چىلىغان قولياغلىقنى كۆزىگە سۈركەپ يالغاندىن يىغلاپ:

ــ ئەي موللام، ئاتام مەلھەم ياسايتتى. ئېلىپ كېلەيمۇ؟ ــ دېدى. موللا ماقۇل بولدى. خوجا ئۇمرى ئۆيىگە بېرىپ زەرىنخ، شاخار، ھاك ۋە مەرگىمۇچنى سوقۇپ، ئۇلارنى زەھەرلىك چۆپنىڭ سۈيىدە يۇغۇرۇپ ئېلىپ كەلدى. ئۇ موللىسىنىڭ ساغرىسى ۋە ئالقانلىرىدىن يىگىنىلەرنى ئالمەن دەپ. سۇندۇرۇپ ئالدى. يىگىنىنىڭ سۇنۇقى ئىچىدە قالدى. ئاندىن مەلھەمنى چاپتى. بىچارە موللا زەھەرلىنىپ ھەم بەدىنىدە قېپقالغان يىگىنىلەر تۇپەيلى بەدىنىدىن قان ـ يىرىڭ ئېقىپ ئۆلدى. موللىنىڭ خوتۇنى بۇنى خوجا ئۇمرىدىن كۆرۈپ، بالىلىرىنى يېتىلەپ، خوجىنىڭ قېشىغا كەلدى. خوجا ئۇنى بىر ئاماللاپ يولغا سالدى.

ئەلقىسسە، ئۇمرىنىڭ ئۇچىنچى موللىسىنى ئۆلتۈرگەنلىكى

خوجا ئۇمرىنى يەنە بىر مەكتەپكە ئاپىرىپ بەردى. ئۇمرى موللىسىغا «كۈپتە ئادەم بار ئىكەن» دەپ يالغان ئېيتتى. موللا كۈپكە قاراش ئۈچۈن ئېگىشىشگە موللىنىڭ بېشىنى كۈپكە تىقىپ تۇنجۇقتۇرۇپ ئۆلتۈردى. ئۇنىڭ خوتۇنىمۇ خوجىغا ئەرز قىلدى. خوجا ئۇخۇتۇدۇنىمۇ رازى قىلىپ قايتۇردى.

ئەلقىسسە، ئۇمرىنىڭ تۆتىنچى موللىسىنى ئۆلتۈرگەنلىكى

ئاتىسى ئۇمرىگە نۇرغۇن نەسىھەت قىلدى، قاتتىقمۇ تەگدى، ئاخىر ئۇنى باشقا بىر مەكتەپكە ئەۋەتتى. ئۇمرى بۇ يەردىمۇ شوخلۇقىنى تاشلىمىدى. بىر كۈنى، ئۇ، باللارغا: «ئەتە موللام كەلگەندە، ئەي موللام، چىرايلىرى باشقىچە تۇرىدىغۇ؟ دەڭلار» دەپ ئۆگىتىپ قويدى. ئەتىسى موللا كەلگەندە باللارنىڭ ھەممىسى شۇنداق دېيىشكىلى تۇردى. موللام: «راست ئاغرىپ قالغان ئوخشايمەن» دەپ، ئۆيگە چىقىپ ياتتى. خوجا ئۇمرى «موللامغا كاللا دورا ئىمىش» دەپ كاللىپەزدىن كاللا ئالدى. كەلگۈچە كاللىنىڭ ئىچىگە يار يېلىمى تىقىپ ئېلىپ كەلدى ۋە موللىسىغا:

— دادام موللاڭ كاللىنىڭ مېڭىسىنى ئىسسىق - ئىسسىق ئېلىپ يېسۇن، پايدا قىلىدۇ» دەيدۇ، — دېدى.

موللا كاللىنىڭ مېڭىسىنى ئالىمەن دەپ، ئوتتۇرا بارمىقىنى تىققانىدى. قولى يەلىشىپ قالدى.. شۇ ئەسنادا ئۇمرى خوجىنىڭ قېشىغا بېرىپ. يىغلاپ:

— موللام ئاغرىپ قاپتىكەن، ھەممە باللارنىڭ ئاتىسى بېرىپ يوقلاپتۇ. بىزنىڭلا ئاتىمىز يوق ئىكەن. ئاتىمىز بولغان بولسا، بېرىپ يوقلاپ كېلەتتى، — خوجا ئابدۇلمۇتەلىپ مەككىنىڭ بارلىق ئۇلۇغ - ئۇششاقلىرىنى ئېلىپ موللىنى كۆرگىلى كەلدى. موللا بۇلاردىن خەۋەر تېپىپ، قولىنى كاللا بىلەن بىللە ئىككى پۇتىنىڭ ئارىسىغا تىقىپ يوشۇردى. خوجا ئۇمرى دادىسىغا موللىنىڭ تومۇرنى تۇتۇپ كۆرۈشىنى ئۆتۈندى. خوجا، موللىنىڭ سول قولىنىڭ تومۇرىنى تۇتتى. ئوڭ قولىنى پۇتىنىڭ ئارىسىدىن چىقارمىدى. خوجا ئۇمرى كېلىپ:

— موللامنىڭ ماغدۇرى يوق. مەن قولىنى تارتىپ قويماي، — دەپ، تارتتى. موللىنىڭ قولى كاللىنىڭ ئىچىدە تۇرۇپ ئىششىپ كۆپۈشۈپ، قاپلىشىپ قالغانىدى. بۇنى كۆرگەن كىشىلەر كۈلۈشۈپ كەتتى. ئۇمرى كاللىدىن سۇغۇرۇپ ئېلىپ قويىمەن» دەپ، موللىنىڭ ئوتتۇرا قولىنى يۇلۇۋەتتى. ئورۇن - كۆرپىلەر غەرق قان بولۇپ كەتتى. مەككە چوڭلىرى تېخىمۇ كۈلۈشتى. ئۇمرى موللىنىڭ قولىغا مەلھەم قۇيدى. ئۇ موللىمۇ زەھەرلىنىپ ئۆلدى. موللىنىڭ خوتۇنى دادخاھلىق قىلدى. ئەمما، خوجا:

— مەن قانداق قىلاي؟ بۇ، پادىشاھنىڭ ئوغلى، بۇنىڭ بىلەن مېنىڭ كارىم يوق، — دەپ قۇتۇلدى.

پەسلى داستان، ئۇمرىنىڭ بەشىنچى موللىسىنى ئۆلتۈرگەنلىكى، ئەمرىنىڭ سەپەرگە چىققانلىقى

ئاخىر باللارنى خورمىلىق بوستان باغقا ئاپىرىپ قويدى. ئۇمرى باغدا شاختىن- شاختا

سەكرەپ يۇرۇپ خورما ئېلىپ يەيتتى. ئەمىر ھەمزىگە ئىرغىتىپ بەرمەيتتى. خوجا مۇقبىل بولسا، ئوقيا بىلەن قايسى مېۋە پىششىق بولسا، شۇنى ئۇرۇپ چۈشۈرۈپ يەيتتى. ئەمىر ھەمزە تېرىكىپ، بەزى ياش خورمىلارنى يىقىتىپ، بەزىسىنىڭ شاخلىرىنى يىرىپ، ئېلىپ يەيتتى. باغۋەنلەر كېلىپ خوجا ئابدۇلمۇتەللىپكە دادخاھلىق قىلدى. خوجا پەرىشان بولۇپ، ئۇلارنى قايتۇرۇپ كەلدى ۋە ئۆز ھويلىسىدا ئوقۇتىدىغان بولدى. موللىغا خوجا ئۇمرىنى بەكرەك تۇتۇشنى تاپىلىدى. بىر كۈنى موللا خوجا ئۇمرىنى پالاققا تارتىپ تازا ئەدەپلىدى.

خوجا ئۇمرى ئەمىر ھەمزىگە يىغلاپ:

— ھەي ئەمىر، ئويۇننى بىللە ئويىنىغاندۇق، تاياقنى مەن يالغۇز يەيمەنمۇ؟ — دېدى.

ئەمىر ئۇنى ئاجرىتىپ «ئۇرماڭ» دېدى. ئەمما، موللىنىڭ ئاچچىقى كېلىپ: «ساڭىمۇ لازىمىدى؟» دەپ، ئەمىرگە بىر تاياق سالدى. ئەمىر ھەمزە ئاچچىقىدا ئۆزىنى توختىتالماي خەت يازىدىغان تاختىنىڭ قۇلىقىدىن تۇتۇپ، موللىنىڭ بېشىغا شۇندىق ئۇردىكى، موللىنىڭ مېڭىسى چۇۋۇلۇپ، ئۆلدى. ئۇچەيلەن شۇ قاچقىنىچە ئەبۇ قۇبەيس تېغىغا چىقتى. خوجىنىڭ قويلىرىدىن بىر پاقلانىنى ئۆلتۈرۈپ يېدى. ئەتىسى ئەمىر ھەمزە:

— ئەي، بالىلار، موللىنى ئۆلتۈرۈپ ناھەق قان تۆكتۇق. ئەمدى، مەككىدە تۇرالمايمىز. تۇرۇڭلار، ئاتىمىزنىڭ قېشىغا بارايلى، ئاتىمىز ئادىل پادىشاھتۇر، — دېدى.

ئۇلار يەتتە كۈن يول يۇرۇپ بىر چاھار باغقا يېتىپ باردى. بۇ، خوجا ئەبۇ سەئىدسالۇكىنىڭ بېغى ئىدى، ئۇ، شۇنداق ئەييار ئىدى ھەم غايەت كاتتا پەيلاسوپ ئىدى. ئۇ، بالىلارنىڭ ئەھۋالىنى سوردى. ئۇلارنىڭ مەككە بۇزرۇكۋارلىرىنىڭ بالىلىرى ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ئىككى كۈن مېھمان قىلدى. قايتاردا، خوجا ئۇمرى ئەمىرنىڭ رۇخسىتى بىلەن ئەبۇسەئىدگە شاگىرت بولدى.

— ئەي، بۇزرۇكزادىلەر، دېدى ئەبۇسەئىد، — ئادىل شاھ نۇشىرىۋان مېنى مەدايىندىن قوغلىۋەتتى. ئەگەر مېنى تېپىۋالسا، پارە - پارە قىلىۋېتەتتى. ئەمدى مەن سىلەرنىڭ خىزمىتىڭلارنى قىلغاچ مەدايىنگە باراي. ئۇ يەردىمۇ ئەبۇتاھىر خۇنرىزى دەيدىغان بىر شاگىرتىم بار. ئۇ، كۈندۈزى گەزمال ساتىدۇ، كېچىسى ئەييارلىق قىلىدۇ، — دېدى. ئۇلار مەدايىنگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن ئالدى بىلەن ئۇنىڭ ئۆيىگە باردى. ئەتىسى خوجا ئەبۇزەر جۇمھۇرنىڭ ئىشىكىگە كەلدى. مۇلازىملار كىرىپ:

— ئۇچ يىگىپ كەپتۇ. ئاجايىپ ھۆسن - لاتاپەتلىك، غۇنچىدەك چىرايلىق ئىكەن، ئۇلارغا ئىككى چوڭ كىشى ھەمراھ ئىكەن. سىلىنى چاقىرىدۇ، — دەپ مەلۇم قىلدى. ئەبۇزەر جۇمھۇر ئۇلارنى چاقىرتىپ، مېھمانخانىغا باشلىدى. تائام - مەزە كەلتۇزۇپ ئۇلارنى مېھمان قىلغاندىن كېيىن:

— ئەي يىگىتلەر، قەيەردىن كەلدىڭلار؟ نەگە بارىسىلەر، كىمنىڭ بالىلىرى سىلەر؟ ئېتىڭلار نېمە؟ — دەپ سوردى. بالىلار جىم ئولتۇرۇشتى.

— ئېتىڭلارنى مەن ئېيتاي، — دېدى. خوجا ئاخىر، — سىزنىڭ ئېتىڭىز ئەبۇلئالى، سىزنىڭ خوجا ئۇمرى، سىزنىڭكى خوجا مۇقبىل. ئەمما، بۇ ئىككى كىشىنى تونۇمايدىكەنمەن، بۇلار كىم بولىدۇ؟

— مېنى ئەبۇسەئىدسالۇك دەيدۇ، — دېدى ئەبۇسەئىد، — بۇ ئادەم ئەبۇ تاھىر خۇنرىز بولىدۇ.

ئەبۇزەر جۇمھۇر ئۇلارغا سەرۇپاي بېرىپ دېدى:

— سىلەر ھازىرچە بۇ بالىلارغا قوشۇلماڭلار، ۋاقتى يەتكەندە، كەلگەيسىلەر.

ئۇلار چىقىپ كەتتى. خوجا بالىلارغا خۇش مۇئامىلىدە بولۇپ، مىلك تەڭگە خىراجەت بەردى ۋە:

— ھەي بالىلىرىم، بىمەھەل كېلىپ قاپسىلەر. ھازىرچە پادىشاھ بىلەن كۆرۈشۈشكە بولمايدۇ. — دېدى.

ئەمىر كەچكىچە بۇزەر جۇمھۇرىنىڭ قېشىدا بولدى. نامىز خۇپتەننى ئادا قىلغاندىن كېيىن يېرىم كېچە بولغاندا ئۇمرى بىلەن خوجا مۇقبىلنى باشلاپ ئۆيدىن چىقىپ كەتتى.

پەسلى داستان، ھەزرىتى ئەمىرنىڭ سەئىد يەمەنىنى بويسۇندۇرغانلىقى

ئۇلار بىر مەنزىلگە يەتتى ۋە بىر چوڭ تاغنى كۆردى. تاغنىڭ ئۈستىدە بىر قەلئە بارئىدى. قەلئە ئالدىدا كارۋانلار باغلاقلىق تۇراتتى. بۇ يەردە سەئىد يەمەنى ۋە ئۇنىڭ ئىككى پالۋىنى بار ئىدى. پالۋانلارنىڭ بىرىنى بەرق يەمەنى، يەنە بىرىنى رەئد يەمەنى دەپ ئاتايتتى. بۇ ئىككىسى پادىشاھلارغا بويسۇنماي، بۇ يەرگە كېلىپ لەنگەرگە چۈشكەن ئادەملەرنى بۇلاپ قاراقچى بولۇۋالغانىدى. ئۇلارنىڭ كۆزى ئەمىرگە چۈشتى. «كارۋانلارنىڭ قالغانلىرى كەلدى بولغاي» دەپ ئويلىدى ئۇ ۋە:

— بېرىپ، ئاۋۋا يىگىتنىڭ ئېتىنى بۇلاپ كەل، كىيىمىم ـ كېچەكلىرىنى ساڭا بەردىم، ئۆلۈمىدىن ئۆتتۈم، — دەپ بۇيرۇدى ئادەملىرىدىن بىرىگە. ئۇ، ئەمىرنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— ئەي يىگىت، ئاتتىن چۈشۈپ، كىيىملىرىڭنى سال شۇنداق قىلساڭ ئۆزۈڭ ھايات قالىسەن، — دېدى. ئەمىر ئۇنىڭغا ئىشارەت قىلىپ:

— مەن گاسمەن، قۇلىقىم ئاڭلىمايدۇ، يېقىنراق كېلىپ سۆزلىگىن، — دېدى، ئۇ كەلدى. ئەمىر ئۇنىڭ قۇلىقىنى يۇلۇپ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويدى. ئۇ، پەرياد قىلغىنىچە قۇلىقىنى كۆتۈرۈپ بەرق يەمەنىنىڭ قېشىغا كەلدى. پەرق بىلەن رەئد ئەمىرنىڭ ئالدىغا كېلىپ، نەيزىلىرىنى تەڭلەشتى. ئەمىر بۇ ئىككىسىنىڭ قولىدىن نەيزىسىنى تارتىۋېلىپ، ئاتتىن يىقىتتى. ئاغا ئىنى ئىككىسى ئەمىرگە بەيئەت قىلىپ، ئەل بولدى. ھەم ئەمىرنىڭ مەككە بۇزرۇكلىرىدىن ئىكەنلىكىنى، پادىشاھ ئادىل نۇشىرىۋاننىڭ سۈپەرخانى ئىكەنلىكىنى، يەمەنگە بىر ئىشقا باردىغانلىقىنى بىلىشتى.

ئەمىر باغلاقتىكى كارۋانلارنى قۇتقۇزۇپ قويدى. رەئد بىلەن بەرقنى شەھەرگە ئېلىپ كىردى ۋە قەلەندەرنىڭ تاۋىقىنى بايلىققا توشقۇزۇپ بەردى. ئاندىن بەرق، بىلەن رەئدكە:

— سىلەر مۇشۇ يەردە تۇرۇڭلار. مېنىڭ سەپەر قىلغىنىمنى ئاڭلىغان ھامان، كېلەر - سىلەر، — دەپ قويۇپ، يەمەنگە راۋان بولدى. يەمەنگە يېتىپ بېرىپ كارۋان سارايغا كىرسە، خوجا ئۇمرى بىلەن مۇقبىل خوجىلار كېلىپ، ساندۇقلىرىنى ئايۋانغا تىزىپ قويۇپ، مۇبەششىرەنى ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، ئۆزلىرى پادىشاھنىڭ قېشىغا كەتكەنىدى.

ئەلقىسسە، پادىشاھقا خوجىلارنىڭ كەلگىنىنى خەۋەر قىلىشتى. خوجىلار ئىجازەت بىلەن شاھ ئالدىغا كىردى ۋە تەخت ئالدىغا بېرىپ ئولتۇردى. شۇ چاغدا بەدمەست پالۋان يېتىپ كەلدى ۋە خوجىلارنى تىللاپ چوڭچىلىق قىلىشقا باشلىدى. يەمەن شاھمۇ غەزەپلەنىپ:

№1

— ئەي خوجىلار، سىلەر يەتتە يىللىق باجنى بەرمىگىنىڭلارنى ئاز دەپ، ئەۋەنگەن ئادىمنى ئۇرۇپسىلەر، بۇ نېمە قىلغىنىڭلار؟ — دېدى.

خوجا ئابدۇلمۇتەللىپ دېدىكى:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، بىزنىڭ ئۇنداق قىلىشقا هەددىمىزمۇ؟ پادىشاھى ئادىل ئۇچ ئوغلىنى ئوقۇتۇپ، مەككىنىڭ خىراجىتىنى شۇلارغا بۇيرۇغاندى. شۇڭا، بۇ يەتتە يىلدىن بېرى پۇل - مال ئەۋەتەلمىدۇق. بۇ قېتىم باج يىغقىلى ئادەم كەلگەندە مالنى يىغقانىدۇق. بېرەيلى دەپ تۇرساق پادىشاھنىڭ سۇپەرخانلىرى كېلىپ، بەدمەسىت پالۋان بىلەن ئۇرۇشۇپ قالدى. پالۋان مالنى ئالماي كەتتى ئاخىرى مالنى ئۆزىمىز ئېلىپ كەلدۇق. كارۋان سارىيىغا ئادەم بېرىپ، ئەكېلىۋالسۇن.

پادىشاھ ئىككى ياساۋۇلنى بۇيرۇدى. ياساۋۇللار سارايغا كېلىپ، ساندۇقلارنىڭ ئۈستىدە بىر يىگىتنىڭ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى. ئۇنىڭ چېھرىسى كېچىنى كۈندۈز قىلاتتى. ئۇنىڭ هەربىر چېچى گويا ئاشىقلارنىڭ قارائۇغۇ كېچىسىدەك قارا ئىدى. بۇ ئىككى ياساۋۇل ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئەمىرگە:

— يىگىت، تۇرۇڭ، بۇ مالىلارنى پادىشاهقا ئېلىپ بارىمىز، — دېدى. ئەمىر ئاڭلىماسقا سالدى. بىرى ئەمىرگە تايىقىنى تەڭلىگەنىدى، ئەمىر ئۇنىڭ بىر قولىنى تۇتۇۋېلىپ بىر قولى بىلەن بەلۋېغىدىن تۇتۇپ بېشىدىن كۆتۈرۈپ يەرگە بىر ئاتقانىدى، ئۇستىخانلىرى پارە - پارە بولۇپ كەتتى. يەنە بىر ياساۋۇل قېچىپ، پادىشاهنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ۋەقەنى بايان قىلدى. خوجىلار ئەبۇلئەلانىڭ كەلگىنىنى بىلىشتى.

— ئۇ، پادىشاهى ئادىلنىڭ سۇپەرخانى مۇشۇ يىگىتمۇ؟ — دەپ سورىدى يەمەن شاهى، خوجىلار «شۇ» دېيىشتى.

سەئىد يەمەننىڭ دېۋە هەراس دەپ بىر زەڭگىسى بار بولۇپ، ئۇ، ئادەم گۆشى يەيتتى. يەمەن شاهىنىڭ ئەمىرلىرى شۇ زەڭگىنى بۇيرۇيلى، دېيىشىپ، ئۇنى كارۋان سارىيىغا ئېلىپ كېلىشتى.

يەمەن خەلقى بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ سارايىنىڭ ئالدىغا هەممىسى يىغىلىشتى. ئۇلار:

— هەي، ئىسىت، بۇ زەڭگى ئۇ يىگىتنى ئۆلتۇرۇۋېتىدىغان بولدى، — دەپ غۇلغۇلا قىلىشقا باشلىدى. زەڭگى يېقىن كېلىپ ئاتمىش يەتتە گەز قەددىنى كۆز - كۆز قىلدى. ئۇنىڭ بېشى گۇمبەزدەك، ئاغزى غاردەك، چىشلىرى سەندەلدەك، قوللىرى چىنارنىڭ شېخىدەك ئىدى. ئۇ، كېلىپ ئەمىرگە هۇجۇم قىلدى. ئەمىر ئۇنىڭ پېشانىسىگە بىر مۇشت ئۇرغاندى. مېڭىسى چۇۋۇلۇپ كەتتى. هەممە كىشى ئەمىرگە تەهسىن ئاپىرىنلار قىلىشىپ كەتتى. ياساۋۇللار دەرهال بېرىپ بولغان ئىشنى شاهىغا يەتكۈزۈشتى. پادىشاھ ۋە ئەمىرلەر هاڭ - تاڭ قېلىشتى. ئاخىر ۋەزىر ئورنىدىن تۇرۇپ:

— مەن بېرىپ يۇمشاقلىق بىلەن ئېلىپ كېلەي، — دېدى. ئۇ كارۋان سارىيىغا يېتىپ باردى ۋە ئىشكىتىن كىرىپ، ئەمىرگە تەزىم بەجا كەلتۈردى. ئەمىرمۇ ئۇنىڭغا تەزىم قىلدى. ۋەزىر مۇلايىملىق بىلەن:

— ئەي بەرنا يىگىت، سېنىڭ يولۇڭغا جېنىم پىدادۇر، باشقىلار پادىشاهقا سېنىڭ يامان گېپىڭنى قىلىۋاتىدۇ. پادىشاھ سېنىڭ جامالىڭغا مۇنتەزىر بولۇپ قالدى. بارساڭ، هاكىمدۇرسەن، بارمىساڭ، پادىشاھ ئۆزى كەلسىمۇ بولىدۇ، — دېدى. ئەمىر باردىغان بولدى. شەهەر خەلقى ئۇلارنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ ئوردا ئالدىغا كەلدى. ۋەزىر ئالدىدا ئوردىغا كىرىپ دېدى:

— ئەي سەئىد، لەشكىرىڭگە ئىشەنمە. بۇ يىگىتنىڭ ئالدىغا چىقىپ، كۈتۈۋالغايسەن.

شۇ ئەسنادا ئەمىر كىرىپ كەلدى. سەئىدنىڭ كۆزى ئەمىرگە چۈشتى ۋە دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، تەختتىن چۈشتى. ئەمىر بىلەن كۆرۈشۈپ ئۇنى ئورۇنغا تەكلىپ قىلدى. ئۇلارنىڭ ئالدىغا تاۋام تارتىلدى. تاماقتىن كېيىن سەئىد:

— سىز نېمىشقا مالنى بەرمەي، نەۋكىرىمنى تىللاپ ئىزا قىلىسىز؟ — دېدى. ئەمىر پادىشاھنىڭ نىشانىسىنى كۆرسىتىپ:

— مەن پادىشاھنىڭ ئوغلى بولىمەن، مال ماڭا تەئەللۇق، — دېدى.

پادىشاھ ئورنىدىن تۇرۇپ ئەمىرلىرى بىلەن بەيئەت قىلدى. ئاندىن، ئەمىر مالنى ئەكەلدۇرۇپ، پادىشاھقا تارتۇق قىلدى. پادىشاھ بۇنى خوجا ئۇمرىگە بەخش قىلدى. خوجا ئۇمرى ئۇنىڭغا تۆت يۈز قۇل سېتىۋالدى. ئاندىن خوجىلارغا (ئابدۇلمۇتەللىپلەرگە) ئېجازەت بەردى. ئۇلار مەككىگە كەتتى. ئەمىرگە سەئىد شەھىرىنىڭ سىرتىدا زىياپەت بەردى. ئەمىر بۇ سورۇندا بىر يىگىتنىڭ كىرىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆردى. ئۇنىڭ چىرايى سامانداك سارغايغان بولۇپ، تولا يىغلىغانلىقىدىن كۆزى ئاغرىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ تۇرقىدىن ئاشقىلىقىنىڭ ئەسىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئەمىر بۇ يىگىتنىڭ ئەھۋالىنى سۇرۇشتۇردى. سەئىد جاۋاب بېرىپ:

— بۇ چىن شاھىنىڭ ئوغلى، ئۇنى كەبابەئى چىنى دەپ ئاتايدۇ بىزنىڭ مەنزۇرشاھ يەمەنى دەپ بىر تۇغقىنىمىز بار ئىدى. ئۇنىڭ گۈزەللىكتە تەڭدىشى يوق، ھۈمالى تالىشى ئاتلىدىغان بىر يىگىت كەپتۇ. ئۇمۇ ئاشۇ قىزغا ئاشىق ئىكەن، دېگەن خەۋەر كەلدى. ئەتىسى خالايىق يىغىلدى. ئەمىر قارىسا، يۈزىگە نىقاب تارتقان بىر قىز تۇرۇپتۇ. ئۇ بېشىدا تاج، ئاتقا مىنگەن ھالدا مەيدانغا كىردى. يەنە بىر تەرەپتىن سۇلتان بەخت مەغرىبى مەيدانغا كىرىپ توختىدى. ئۇنىڭ تېخى بۇرۇتلىرىمۇ خەت تارتمىغانىدى.

ئەلقىسسە، قىز ئوقنى دۇبۇلغىنىڭ تۆشۈكىدىن ئۆتكۈزدى. ئۇ يىگىت ئۆتكۈزەلمىدى. چەۋگانبازلىقتىمۇ قىز چەۋگان بىلەن توپنى ئۇردى. يىگىت ئۇرالمىدى. ئاخىردا يىگىت زەڭگىنىمۇ يىقىتالماي، ئۆزى يىقىلدى. قىز يىگىتنىڭ بېشىنى كېسىشكە ھۆكۈم قىلدى. ئەمىر چېپىپ كېلىپ «بىردەم توختاڭلار!» دېگەنىدى، قىز بىر قاراپلا ئۇنىڭغا ئاشىق بولدى:

— ئەي يىگىت، — دېدى قىز، — سىز كىم بولسىڭىزمۇ مەيلى، سىزنىڭ

كېنىزىكىگىز بولدۇم، — دېدى ئەمىر:
— توختاڭ، ئاۋۋال شەرتىگىزنى ئورۇنداي، — دېدى ۋە شەرتلەرنىڭ ھەممىسىنى بەجا كەلتۈردى. ئاندىن:
— ئەي نازىنىن، يا، سۇلتان بەخت مەغرىبنى، ياكى كەبابە چىننى قوبۇل قىلىڭ، — دېدى. قىز دېدىكى:
— ئەي يىگىت، مەن سىزدىن باشقىسىنى قۇبۇل قىلمايمەن. ئەمىر قانچە دېسىمۇ قىز زادى ماقۇل بولمىدى. ئاخىرى ئەمىر:
— مەن تېخى بالاغەتكە يەتمىدىم. ئەگەر، مېنى دېسىگىز نەچچە يىللار ئولتۇرۇڭ، بېشىگىز ئاقارغاندا، ئاندىن مەن بالاغەتكە يېتىمەن. ئۇ چاغقىچە ۋاقىت ئۆتۈپ كېتىدۇ. — دېدى. قىز ئىلاجسىزلىقتىن يىغلاپ، تۇرۇپ رازى بولدى.
ئاندىن ئەمىر بارگاھىغا قايتتى. سۇلتان بەخت مەغرىبى بىلەن كەبابە چىنلارنىڭ ھەر ئىككىلىسى ئەمىرگە تەسلىم بولۇپ، قىزدىن كەچتى ۋە ئەمىرنىڭ خىزمىتىگە بەل باغلاشتى. ئەمىر مەككىگە قايتماقچى بولۇۋىدى، سەئىدۇ سەئىد:
— ئەتىياز ۋاقتىدا شادكام دەرياسىنىڭ ھاۋىسى بەك ياخشى بولىدۇ. شىكارگاھى تولىمۇ بەلەن، سەيلى قىلغاچ شۇ تەرەپتىن ماڭايلى، — دېدى. ئەمىر ماقۇل بولۇپ، شۇ يول بىلەن راۋان بولدى.

پەسلى داستان، ئەمىرنىڭ نوئمان ئىبنى مەنزۇرنى بويسۇندۇرغانلىقى.

سەئىد يەمەنى، كەبابەچىنى، سۇلتان بەخت مەغرىبى، بەرق يەمەنى ۋە رەئد يەمەنلەر ئەمرگە ھەمراھ بولۇپ كېلىۋاتاتتى، تۆيۇقسىز قويۇق چاڭ ـ توزان كۆرۈندى. چاڭ ـ توزان ئېچىدىن يىگىرمە بەش مىڭ كىشى پەيدا بولدى. ئىككى كىشى ئالدىدا كېلىۋاتاتتى. سەئىدۇ سەئىد ئۇلارنى تونۇپ دېدى:
— بۇ بىزنىڭ تۇغقانلىرىمىزدىن بولىدۇ. لېكىن بۇلارنىڭ نېمە غەرىزى بارلىقىنى بىلمەيمىز، — دېدى.

ئەلقىسسە، ئۇ، نوئمان ئىبنى مەنزۇر بولۇپ شىكارغا كەتكەنىدى. ئۇ ئەمىرنىڭ «قىزنىڭ شەرتلىرىنى ئورۇنداپ، سىڭلىسىنى ئىگەللەپ ئالغانلىقى»نى ئاڭلاپ، يېنىپ كەلگەنىدى. بۇنىڭغا ئۇنىڭ قاتتىق ئاچچىقى كەلدى. ئۇ، ئەمىرنى كۆرۈپلا:
— ئەي ئەرەپ بەچچە، مېنىڭ سىڭلىمغا چوڭچىلىق قىلغىلى نېمە ھەددىڭ؟ دېدى.
ئەسلىدە ئاتىسى ئۇنى قانچە توسسىمۇ ئۇنىمايلا كەلگەنىدى. ئەمىر ئۇنىڭمۇ ئەدىپىنى بېرىپ، بويسۇندۇردى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇمۇ بەيئەت قىلدى. ئۇلار يەنە يولىنى داۋاملاشتۇردى. خوجا ئۇمرى بىلەن خوجا مۇقبىل ئالدىدا كېتىۋاتاتتى. بىر جاڭگالغا يېتىپ كەلدى. قارىسا، بىر ھارىمى سودىگەرلەرنى باغلاپ، بېشىنى كەسمەكچى بولۇۋېتىپتۇ. ئەمىر ئۇنىمۇ بويسۇندۇردى. خوجا ئۇمرى سودىگەرلەردىن:
— سىلەر كىم بولىسىلەر؟ نەدىن كەلدىڭلار؟ — دەپ سورىدى. ئۇلار:
— بىز خوجا ئەبۇزەر جۇمھۇرنىڭ مالىرىنى ئېلىپ كېلىۋاتىمىز. — دېدى.

خوجا ئۇمىرى ئۇلارنىڭ ماللىرىنى قايتۇرۇۋېتىپ.
— خوجا بۇزەر جۇمھۇرغا بىزدىن سالام دەڭلار، — دېدى.
ئۇچ كۈندىن كېيىن بىر تاغقا يېتىپ باردى. تاغنىڭ ئۈستىگە چىقىپ قارىسا، تاغنىڭ ئاستىدا مۇقىملىغا ئوخشاش بىرسىنىڭ يەنە سودىگەرلەرنى باغلاپ قويغانلىقى كۆرۈندى. ئەمىر ئۇنىمۇ بويسۇندۇرۇپ، سودىگەرلەرنى ئازاد قىلدى ۋە:
— سىلەر كىمنىڭ ئادەملىرى؟ — دەپ سورىدى. ئۇلار:
— بىز خوجا بەختەكنىڭ سودىگەرلىرى بولىمىز، پۇلىنى شېرىك ئالىمىز، — دېدى.
خوجا ئۆمىرى ئۇلارنىڭ ماللىرىنى تارتىۋېلىپ:
— بېرىپ، خوجا بەختەككە «ماللارنى پادىشاھى ئادىلنىڭ ئوغۇللىرى تارتىۋالدى» دەڭلار، — دېدى. خوجا بەختەك بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، شۇنىڭدىن تارتىپ، خوجا ئۆمىرگە ئاداۋەت ساقلىدى.

پەسلى داستان، ئەمىرنىڭ خەيبەر شەھىرىنى ئىشغال قىلغانلىقى.

ئەمىر بىرقانچە كۈنلەردىن كېيىن مۇقىبىل بىلەن بۇ تاغنىڭ ئۈستىگە چىقتى. تاغنىڭ ئۇ تەرىپىدە بىر قەلئەنى كۆردى. ئۇنىڭ بەھەيۋەن ئېگىزلىكى پەلەككە بوي تارتىپ تۇراتتى.
— بۇ، قايسى شەھەر؟ — دەپ سورىدى ئەمىر.
— بۇ يەرنى خەيبەر دەيدۇ، — دېدى. ئەمىر شەھەرگە كىردى.
بىر كۈنى، نۇشىرىۋاننىڭ ئالدىغا بىر قەلەندەر، كىرىپ كەلدى. نۇشىرىۋان بەختەككە «بۇ گادايغا مىڭ تەڭگە بەر» دەپ بۇيرۇدى.
— خەزىنىدە بىر تەڭگىمۇ بولمىسا، مىڭ تەڭگىنى نەدىن تاپىمەن؟ يەتتە يىل بولدى، خەيبەر شەھىرىدىكى ھىشام خەيبەرى، ئەلقەم خەيبەرى قاتارلىقلار باج تۆلىمىدى. — دېدى. پادىشاھىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن بەختەك خەيبەر شەھىرىگە خەت ئەۋەتتى. ھىشام شاھىنىڭ يارلىقىنى قوبۇل قىلدى ۋە ماللارنى تەييارلاپ ۋەزىرى بىلەن كاتىپتىن ئەۋەتتى. پادىشاھى ئادىل بەختەكنى «سەن ھېسابلاپ تاپشۇرۇۋال» دەپ چىقارتتى. ۋەزىرنىڭ كاتىپى مالنى ساق ئېلىپ كەلگەنىدى. ئەمما، بەختەككە بىرەر نەرسە ئالغاچ كەلمىگەنىدى. بەختەك:
— يۇمغاقسۇت، ئوسما، خېنىلەرنىڭ بېجى قېنى؟ — دەپ سورىدى.
— بىزنىڭ شەھەردە بۇنداق نەرسە يوق، — دېدى ۋەزىر. بەختەك ۋەزىرنى قىرىق تاياق ئۇرۇشقا بۇيرۇپ، ئات، تون، سەرۇپاي ۋە قورال - يارىغلىرىنى تارتىۋالدى. ۋەزىر يىغلاپ ھىشامنىڭ قېشىغا كەلدى. ۋە سەللىسىنى يەرگە ئۇردى. ئاندىن بەختەكنىڭ قىلغانلىرىنى بىرمۇبىر بايان قىلدى:
— ئەي ھىشام، باج بېرىدىغان پادىشاھتىن خىراج ئالىدىغان خوتۇن ياخشىكەن. پەھلىۋانلىق ۋە باتۇرلۇقنى سىزدىن كۆرىمىز. بىلمىدىم، نېمىشقا نۇشىرىۋانغا باج تۆلەيسىز؟ مانا يەتتە يىل بولدى. ئۇنىڭ سىپاھ سالارى گۈستەھەم ئىدى. ئاڭلىسام خىتاغا بېرىپ يوق بوپتۇ. ئەگەر سىزدە ئىرادە بولسا، ۋاقتى مانا مۇشۇ، — دېدى.
ھىشام ۋەزىرنىڭ سۆزى بىلەن قىرىق مىڭ لەشكەرنى ئېلىپ، مەدايىنگە راۋان بولدى. ئۇنىڭ لەشكەر بېشى تەۋق ئىبنى ئىمران ئىسىملىك نەيزىۋاز باتۇر ئىدى.
پادىشاھى ئادىل بۇلارنىڭ كېلىش خەۋىرىنى ئاڭلاپ، خوجا ئەبۇزەر جۇمھۇر بىلەن

مەسلىھەت قىلىشتى. جۇمھۇر دېدىكى:

گۇستەھەم يوق، ئۇلار بىلەن جەڭ قىلالمايمىز. ئەگەر، قەلئەنى ساقلاپ ياتساق، بۇنىڭدىن كېيىن بىزگە ھېچكىشى باج - خىراج بەرمەيدۇ. شۇڭا ئاتەشكەدە لەيلانغا كېتەيلى. خەلق: «پادىشاھ شەھەردە يوق چېغىدا ھىشام كېلىپ قىرغىنچىلىق قىلدى» دەپ بىلسۇن. ئاندىن، ئۇلار قايتىپ كەتكەندە بىز كېلەيلى.

پادىشاھ ئاتەشكەدە لەيلان تەرەپكە كەتتى. ھىشام كەلدى. مەەيىنگە كىردى. مالىلارنى ئولجىغا ئالدى. ئوردىغا كىرىپ، كەيخۇسراۋنىڭ بارگاھىنى ئالدى. پادىشاھنىڭ تەخت - تاجىنى ۋە مال - دەپىنىلىرىنى ئېلىپ خەيبەرگە قايتتى. ئىككى يولنىڭ بېشىغا كەلگەندە ۋەزىر:

— ئەي ھىشام، خەيبەرگە بېرىش كېچىكمەيدۇ. كەيقۇباد جەڭ ئۇچۇن مەككىدە ئۇچ ئوغۇلنى تەربىيلەۋېتىپتىمىش: ھازىر ئۇلار كىچىك، بىز مەككىگە بېرىپ، شۇ بالىلارنى ئۆلتۈرۈپ ئاندىن خاتىرجەم بولمامدۇق؟ — دېدى.

ھىشامغا بۇ سۆز ياقتى. ئۇ، سىپاھلىرىغا:

— خۇسراۋ بارگاھىنى، نۇشىرىۋاننىڭ تەختى - تاجىنى ھازىرچە خەيبەرگە ئېلىپ بارماي، بىز قايتقىچە موشۇ يەردە ساقلاپ تۇرۇڭلار، — دەپ قويۇپ، ئۆزلىرى مەككىگە قاراپ ماڭدى.

پەسلى داستان، ئەمىرنىڭ خەيبەردە ئەيلات مۇشتى زەن بىلەن زەردەما كۇرسى نىشىنى بويسۇندۇرغانلىقى

ئەمىر يەتتە كىشى بىلەن خەيبەرگە يېتىپ كېلىپ، پادىشاھنىڭ قەسرىگە كەلدى. بىر كاتتا ئورۇندۇقتا بىرەيلەن ئولتۇراتتى. بۇ ھىشامنىڭ ئىنىسى بولۇپ، ھىشام ئۆز ئورنىدا ئىككى ئىنىسىنى ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ كەتكەندى. ئىنىلىرىنىڭ بىرىنىڭ ئېتى ئەيلات مۇشتى زەن، يەنە زەردەما كۇرسى نىشىن ئىدى. ئەيلات ئەمىرنى كۆرۈپلا قول تۇتۇشتى ۋە ئەمىرنىڭ قولىنى قايرىدى. ئەمىر بوي بەرمەي ئىنىسى بىلەن ئىككىلىسىنى يەرگە يىقىتتى. ئاخىرى ھەر ئىككىلىسى ئەمىرگە بەيئەت قىلىپ خىزمەتكار بولدى. ئەمىر خەيبەرنىڭ خەزىنە - دەپىنىلىرىنى يۈكلەپ يولغا چىقتى. يولدا تەۋق ئىبنى ئىمران يولۇقۇپ قالدى. ئەمىر ئۇنىمۇ جەڭ بىلەن بويسۇندۇردى. نۇشىرىۋاننىڭ تەخت، مال - مۇلۇكلىرىنى قايتۇرۇۋالدى.

ئەمىر پۇتۇن لەشكەرلىرى بىلەن بىر يەرگە چۇشكۇن قىلدى ۋە خوجا ئۇمرىنى كىيىك ئوغلىقىنىڭ گۆشىنى تېپىپ كېلىشكە بۇيرۇدى. خوجا ئۇمرى بىر ئېگىزلىككە چىقىۋىدى. تاغ باغرىغا چۇشۇپ ياتقان بىر چوڭ لەشكەر توپىنى كۆردى. ئۇلارغا يېقىن بېرىپ قارىسا، چېدىرنىڭ ئالدىدا بىرمۇنچە ئادەملەرنى باغلاپ قويۇپتۇ. خوجا ئۇمرى باشقىچە ياسىنىپ لەشكەرلەرنىڭ ئارىسىغا كىردى. بۇ ئەسلەر مەدايىن خەلقى ئىكەن. ئۇ، ھىشامنىڭ بارگاھىغا كەلدى. ھىشامنىڭ قەددى قىرىق بەش گەز، ئىككى كۆكسىنىڭ ئارىسى ئون يەتتە گەز بولۇپ، ساقاللىرى شالاڭ، يۈزىدە دېغى بار ئادەم ئىدى. خوجا ئۇمرى: «كەيقۇباد مېنى مۇشۇ كاپىر بىلەن جەڭ قىلىشقا تەربىيلەپتىكەن - دە» دەپ ئويلاپ، يېنىپ چىقتى ۋە: «ئەي باراخۇدايا، مەن ئۇنىڭ چىمچىلاق قولىچىلىكىمۇ بولمىسام، نېمىشقا مېنى ئۇنىڭغا

قارىمۇقارشى قويغانسەن؟» دەپ ئىدا قىلدى. كېلىشتىپ، ئوتلاپ يۈرگەن ئون ئىككى مىلك ئاتنى كۆردى ۋە ئۇلارنىڭمۇ نۇشىرىۋانىنىڭ ئاتلىرى ئىكەنلىكىنى بىلدى. ئۇ، ھالۋىچى سىياقىدا بولۇپ، مىراخورلارنىڭ ئالدىغا ھالۋا كۆتۈرۈپ كىردى. ھالۋىدا بىھوش قىلىدىغان دورا بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھالۋىدىن بىرەر قوشۇقتىن يەپلا يىقىلىپ قېلىشتى. خوجا ئۇمرى بىر ئاتنى تۇتۇپ مىنىپ، قالغانلىرىنى ئالدىغا سېلىپ ھەيدەپ ئېلىپ كەلدى. ئەبۇ تاھىر خۇنرىزى ئەمىرگە: «ئاجايىپ بىر چاڭ ـ توزان پەيدا بولۇپ قالدىغۇ؟» دېۋىدى، ئەمىر پۇتۇن لەشكەرنى ئاتلىنىشقا بۇيرۇدى. توپا ـ چاڭ سۇزۇلۇپ، خوجا ئۇمرىنىڭ ئون ئىككى مىلك سالتاڭ ئاتنى ئەكېلىۋاتقىنىنى كۆردى. ئەمىر: «كىمنىڭ ئېتى بولمىسا، بۇ ئاتلاردىن تۇتۇپ مىنسۇن» دەپ بۇيرۇدى.

خوجا ئۇمرى يېتىپ كېلىپ، ئەمىرنىڭ ئالدىغا كىردى:

— ئەي ئەمىر، — دېدى ئۇ كىرىپ، — مەن ھىشامنى كۆردۇم. ھەتتا سەنمۇ ئۇنىڭ بىر بارمىقىچىلىك يوق ئىكەنسەن. ھازىرچە جەڭ قىلمىغىن، مەككىگە بېرىپ يەنە تۆت ـ بەش يىلدىن كېيىن كېلەيلى، — دېدى. ئەمىر ماقۇل كۆرمىدى.

— ئۇنداق بولسا مېنىڭ سۆزۈمنى قوبۇل قىلىڭ، — دېدى ئۇمرى، — سىز بۇ ئۇرۇشتا قولۇڭىزنى ناھايىتى چاققان قىلىڭ. ئەگەر ئۇ، قولىنى كۆتەرسە، سىز ئۇنىڭ تاپىنىغا چېپىڭ.

ئەمىر جەڭ تەييارلىقىغا چۈشتى. خەيبەرنىڭ جاسۇسى: «كەيقۇبادنىڭ جەڭگە تەربىيىلەنگەن ئوغلى شەھەرگە كېلىپ، ئىككى ئىنىڭنى ئۆزىگە قارىتىپ، شەھەرنى ئىگىلىدى. شەھەرگە ئۆزىدىن سەردار قويدى. خەزىنە ـ دەپنىلەرنى ئېلىپ كەتتى» دەپ خەۋەر ئېلىپ كەلدى. ھىشام بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، تىزىغا مۇشتلىدى. شۇ چاغدا يەنە بىر جاسۇس كىرىپ: «ئەبۇلئالى تەۋق ئىبنى ئىمرانىنى بويسۇندۇردى. يەنە ئون ئىككى مىلك ئاتنى ئۇنىڭ ئەيىارى ئېلىپ قاچتى» دېدى. ھىشام شۇ زامان كامىيار خەيبەرنى «بېرىپ خەۋەر ئېلىپ كەل» دەپ بۇيرۇدى. يېرىم يولدا ئۇنى ئۇمەر تۇتۇۋېلىپ، ئەمىرنىڭ قېشىغا ئېلىپ كىردى. ئاندىن كېيىن، ھەر ئىككىلا قوشۇن جەڭ دۇمباقلىرىنى چالدى.

ئەلقىسسە، سەپلەر قايتىدىن تۈزۈلدى. ھىشام ئەلقەمە خەيبەرى مەيدانغا كىرىپ مەرد تەلەپ قىلدى. ئەمىر مەيدانغا كىردى. ھىشامنىڭ كۆزى ئەمىرگە چۈشتى. ئۇ كۆردىكى، بۇ بالا، ئەمدىلا 7 ياشتا بار ئىدى. ئۇنىڭ جامالى گويا ئاپتاپ كەبى ئىدى. قېشىنىڭ ئارىسىدا نۇر سىزىقلىرى بار ئىدى. ھىشام ئەلقەمە ئۇنداق چىرايىنى كۆرمىگەنىدى. ئەمىر:

— ئەي پالۋان، مەن مۇلكى ئادىلىنىڭ سۈپەرخانى، مەككە مۇئەززەمىنىڭ بۇزۇكرادىسىدۇرمەن. ئېتىم ئەبۇلئالىدۇر، — دېدى، ھىشام قاھقاھلاپ كۈلۈپ دېدى:

— ئەي ئوغۇل، نادان ئىكەنسەن. ماڭا ئوخشاش يەر يۈزىدە تەڭدىشى يوق بىر پالۋانىنىڭ ئالدىغا سېنى ئەۋەتكىلى مۇلكى ئادىلىنىڭ يۈرىكى قانداق چىدىغاندۇ، ۋاي ئىسىت، ۋاي ئىسىت!

ئەمىر غەزەپ بىلەن ئېيتتىكى:

— مېنىڭ كىچىكلىكىمگە قارىما، ئەقىل كۆزۈڭنى ئېچىپ تونۇۋال! تەڭرى ئاسمان ـ زېمىننى تۇۋرۇك ۋە تاناپسىز تۇرغۇزۇپتۇ ۋە ئاپتاپ قەندىلىنى ھەر سۇبھى ياغ ـ پىلىكسىز يورۇتۇپ، قاراڭغۇ كېچىنى روشەن قىلىدۇ. تامام مېۋىلەرگە، يەردىن چىققان بوستانلارغا ئۇنىڭ نۇرىدىن رەڭ ۋە لەززەت بېرىدۇ. بىر كىشىنىڭ باي ـ گادای بولۇشى، پادىشاھ يا پېقىر بولۇشنى تەقدىرنىڭ قىسمىتىسىز بولامدۇ؟

www.uyghurkitap.com

ـــ ئەي ئوغۇل، ـــ دېدى ھىشام، ـــ سېنىڭ ئەپسۇنلىرىڭغا ھەرگىز باغلانمايمەن. بۇ ئۇرۇش مەيدانىدۇر. نەسىھەت قىلىدىغان يەر ئەمەس. كېلە، مەيداندا بىر ئېلىشايلى. مېھنەت بىلەن دۆلەت كىمگە يار بولىدىكىن، كۆرۈپ باقايلى...

ھىشام قولىغا نەيزە ئېلىپ، ھەزرىتى ئەمىرنىڭ يۈرىكىنى نىشانلاپ ئېتىلدى. ئەمىرمۇ نەيزىسىنى قولىغا ئالدى. گويا، مەھبۇب ئىشق ئەھلىگە بېقىپ زۇلپىنى (چېچىنى) قولىغا ئالغاندا ئىشق ئەھلىدىن قۇۋۋەت كەتكەندەك، ھىشامنىڭ قۇۋۋىتى كەتتى. ئۇلار شۇنداق نەيزىۋازلىق قىلىشىپ كەتتىكى، ساداسى ئاسمان گۇمبىزىگە يەتتى. ئىككىلىسى تەڭ چىقىشتى. ئاندىن ئۇلار گۇرزىۋازلىققا ئۆتۈشتى. بۇنىڭدىمۇ يېڭىش - يېڭىلىش مەلۇم بولمىدى. ھىشام قولىغا شەمشىرىنى ئالدى. ئەمما، ئەمىر ئۇنىڭ قولىنى شەمشىرى بىلەن بىللە تۇتۇۋېلىپ، بېلىگە شۇنداق چاپتىكى، ھىشام ئىككى پارچە بولۇپ يەرگە يېقىلدى. ئۇستادلار ئۇنىڭ تەرىپىنى مۇنداق ئېيتىدۇ:

قولىغا ئالىپ ئېردى شەمشەرى كىن،
كى تىترەشكە ئالدى زەمانۇ زەمىن.
مۇجەررەب تۇتۇپ چاپتى قىلماي دەرەڭ،
ئەدۇۋ قانىدا يەرنى ئەيلەدى رەڭ.
يېقىلدى بۇ كاپىر بىمسىلى چىنار،
نىجىس جانى دەۋزەختە تاپتى قەرار.

بۇ ھالنى كۆرگەن ھىشامنىڭ لەشكەرلىرى ياقىلىرىنى يىرتىپ، ئاتلىرىنىڭ يايلى - قۇيرۇقلىرىنى قىرقىپ ئەمىرنىڭ بېشىغا ئات سېلىشتى. ئەمىرنىڭ لەشكىرىمۇ ئۇلارغا ئېتىلدى. گويا، شىر كالىغا چاپقاندەك، قومۇشقا ئوت تۇتاشقاندەك، مەستلەر شارابقا مەيل قىلغاندەك، سارائىلار ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلىگەندەك جەڭ بولۇپ، ئوقيا، شەمشەرلەرنىڭ ئاۋازى ۋە پالۋانلارنىڭ قىيا - چىيالىرى، ئەسىرگە چۈشكەنلەرنىڭ نالە - زارلىرى يەتتىنچى ئاسماندىن ئېشىپ كەتتى. قانلار ئېرىق سۈيىدەك ئاقتى. ئەمىرگە يولۇققانلارنىڭ كىيىملىرى لاله رەڭدە بويىلىپ جان بېرەتتى. نەيزىلەر يۈرەك - بېغىرنى تېشىپ ئۆتسە، تەگكەن خەنجەرلەر ھەرە چاققاندەك بىئارام قىلىپ، تەنلىردىن يوچۇقلارنى ئاچاتتى.

قىلىپ بىر - بىرىگە بۇ لەشكەر ھۇجۇم،
بۇ جەڭ گەردىدىن بولدى خۇرشىد گۇم.
ئۇرۇپ نەئرىلەر ھاي - ھۇيى بەدەر،
سەدادىن تولۇپ گۇنبەزى لاجەۋەر.
چىقىپ بادھالار بولۇپ غەرقى قان.
يانا چايقالىپ قالدى دەستى جەھان.

شۇنچىلىك قاتتىق جەڭ بولدىكى، رۇستەم مازاندەران ئۇستىدە، ئىسپەندىيار رۇيىنتەن ھەفتىخانە خىتادا، ئەمىرھەمزە ئىقابەندە، ئەمىرئەبا مۇسلىم نەسەپ مەرۋاندا بۇنچىلىك جەڭ قىلمىغانىدى. ئاخىر ئىقبال دۆلىتى ئەمىرھەمزە ساھىبقىرانىنىڭ يۈزلىرىگە ئېچىلدى. غەلىبە شامىلى ئۇلار تەرىپىگە يۈزلەندى. قارشى كەلگەن لەشكەرلەرنى ھەيران ۋە سەرگەردان

قىلىپ، زەربە بېرىپ بەزىسى قاچتى، بەزىسىنى گەسىرگە ئالدى. بارگاھىنى خەزىنە - دەپنىلىرى بىلەن ئېلىپ چۈشۈپ گولجا قىلدى، مەيدانلارنى تازىلىغاندىن كېيىن، گەمىر مەككىگە يېتىپ باردى. ئۇ مەككە بۇزرۇكۇرىغا سوۋغات، كەمبەغەل پېقىرلارغا سەدىقىلەرنى بېرىپ، ئۆزى ئارام ئېلىشقا باشلىدى.

پەسلى داستان، ھەزرىتى ئەمىردىن نۇشىرىۋانغا خۇش خەۋەر كەلگەنلىكى

رىۋايەتچىلەر شۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ، پادىشاھ ئادىل «ھىشام مەدىنىگە كېلىپ، بۇلاق - تالاق قىلىپ خۇسرەۋنىڭ بارگاھىنىڭ خەزىنە - دەپنىلىرىنى بۇلاپ كەتتى» دەپ خەۋەر تاپتى. نۇشىرىۋان يېتىپ كېلىپ، شەھەرنىڭ خارابلىقىغا ئايلانغانلىقىنى كۆردى. ئۇ، قولىنى تىزىغا ئۇرۇپ ئېيتتىكى: «ئەي خوجا، بۇ نومۇسسىزلىقلارنى كىمگە دەرمەن! ؟ كىمگە ئېيتارمەن؟ ! بىر نۆكىرىم مۇشۇنداق قىلسا، باشقا نۆكەرلىرىم قانداق قىلار؟»

— ھېچ ۋەقەسى يوق، بۇ جاراھەت پات پۈرسەتتە ساقىيىدۇ، دەردكە داۋا تېپىلىدۇ، - دەپ تۇراتتى. شۇ چاغ سارايىنىڭ ئىشىكىدىن بىر ئادەم كىرىپ كەلدى.

— ئەي، شەھرىيار، — دېدى ئۇ، — سىزگە خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلدىم. ھېلقى ئۇچ ئوغۇلنى مەككىدە پەرۋىش قىلىۋىدىڭىز، ئۇلار مەككىنىڭ ئەتراپىدا ھىشامنىڭ يولىنى توسۇپ، ئۇنى ئۆلتۈرۈپتۇ، ھىشامنىڭ مەدايىندىن ئالغان ئولجىلىرىنى تارتىۋېلىپ، ئەسكەرلەرنى قويۇپ بېرىپتۇ. ئۇلار ھەممىسى يېتىپ كەلگەن ئوخشايدۇ. بازار بېشىدىكى خوجا شەھاب ئەرباب ئۆتكەن - كەچكەنگە سۆزلەپ بېرىۋاتىدۇ، — دېدى.

پادىشاھ خۇشال بولدى. خوجىغا ئىنئام بەردى. چۈنكى خوجىنىڭ سۆزلىرى توغرا چىققانىدى. ئاندىن ئەربابنى چاقىرتىپ سوردى. ئەرباب باشتىن - ئاياغ بايان قىلىپ بەردى:

— پادىشاھ ھىشام بىزنى ئەسىر ئېلىپ خار - زار ھالدا ئېلىپ كېتىۋاتاتتى، — دېدى ئۇ، — تۈيۈقسىز بىر يىگىت پەيدا بولدى. ئۇ بالا يەتتە ياشلاردا بار ئىكەن. مەيدانغا چۈشۈپ ھىشامنىڭ شەمشىرىنى تارتىۋېلىپ ئۇنى ئىككى پارە قىلىپ تاشلىدى. لەشكەرلەرنى ئۆلتۈرۈپ، بىزنى قۇتقازدى. ئۆزى مەككە مۇئەززەمە تەرەپكە كەتتى.

پادىشاھ خۇشاللىقىدىن ناغرا - سۇناي چېلىشقا بۇيرۇدى. پۈتۈن شەھەر خەلقى بۇ ئىشنى سۈپەرخانى مۇلكى ئادىل قىلغانلىقىنى بىلدى. ئەمما، بەختەكتە تۈيۈقسىز قورساق ئاغرىقى پەيدا بولدى:

— ئەي شەھرىيار ئالەم، — دېدى ئۇ، — ئۇنىڭ سىزگە دوستلۇقى بولغان بولسا، بارگاھ ۋە تاجۇ - تەختىنى يېرىم يولدىن بۇ يەرگە ئەۋەتمەسمىدى؟ نېمىدەپ مەككىگە ئېلىپ كېتىمدۇ؟

پادىشاھ خوجىغا قارىدى. خوجا دېدى:

ھازىرقى زامان ئۇلارنىڭ زامانىدۇر. بەلكىم، سىزدىن ئەلچى تەمە قىلدى بولغاي.

پادىشاھ بەختەككە ئەلچى ئەۋەتىشنى بۇيرۇدى. بەختەكنىڭ بەھمەن سەگان، بەھمەن خەران دەپ ئىككى ئادىمى بار ئىدى. شۇلارنى ئەلچىلىككە ئەۋەتتى. ئۇلار ئىسلام لەشكەرلىرىگە يېقىنلاشقاندا، خوجا ئۇمرىگە ئۇچرىدى. ئۇ، ئەمرىنىڭ قېشىغا كىرىپ:

— پادىشاھنىڭ يېنىدىن ئەلچى كەپتۇ. بۇلار بىلەن مەن كۆرۈشەي، سىز بۇگۈن پادىشاھلىقنى ماڭا بەرسىڭىز.

ئەمىر ماقۇل بولدى. خۇسرەۋ بارگاهى تىكلەندى. بارگاهقا تەختىنى قويۇپ، خوجا ئۇمرى بېشىغا شاهلىق تاجنى كىيىپ، تەختكە چىقتى. ئەمما، شاهلىق تاجىسى خوجا ئۇمرىنىڭ ياراشمىدى. چۈنكى، تاج ئۇنىڭغا دەل كەلمەيتتى. تاجنى بارگاهنىڭ تېمىغا ئېسىپ، خوجا ئۇمرى بېشىنى ئۇنىڭغا تىقتى. ئاندىن ئەلچىلەرگە رۇخسەت بەردى. ئەلچىلەر كىرىپ كەلدى. ئۇلار سوۋغا ـ سالامسىز كەلگەنىدى. ئۇلار كۆردىكى، تېخى ئاغزىدىن ئانا سۈتىنىڭ تەمى كەتمىگەن 7 ياشلاردىكى بىر گۆدەك پادىشاهلىقنىنى تەسەررۇپ قىلىپتۇ. ئەلچىلەر تەكەببۇر ئىدى. ئۇلار بېپەرۋا هالدا تۇرۇشتى. ئەمما، بايا لەشكەرنىڭ چېتىدە يولۇققان ئوغۇل تەختتە ئولتۇراتتى. ئۇلار بۇ بالىغا ئەدەپسىزلىك قىلىشقاندى. مانا دەل شۇ ئوغۇل خەتنى ئالدى. ئوقۇپ تىزى ئۇستىدە قويدى. هېچ نەرسە دېمەستىن ئەلچىلەرگە تاماق تارتتى. ئەلچىلەرنىڭ ئالدىغا قاپقىلىق (تۇۋاقلىق) چىنى تاۋاقلاردا ئاش قويۇلغانىدى. ئۇلار تاۋاقنى ئاچتى. بىرىدە كېپەكتە ئەتكەن ئۇماچ، يەنە بىرىدە غاجاپ تاشلىۋەتكەن سۆڭەك بار ئىدى. ئۇلار تاۋاقلارنىڭ ئېغىزىنى يېپىپ قويدى.

— ئەي ئەلچىلەر، — دېدى ئەمىر، — نېمىشقا يېمەيسىلەر؟ — دەپ، تاۋاقنىڭ ئۇستىنى ئاچتى ۋە خىجالەت بولۇپ قالدى.

— ئەي سۇلتانى ئەرەب، — دېدى خوجا ئۇمرى، — ئۇلارنىڭ نېسىۋىسىنى بەردىم. بۇ نامەنى كۆرۈپ باقسىلا، — دېدى.

ئەمىر نامىنى ئېلىپ كۆردى. ئۇنىڭدا: «ئەي ئەرەب بەچىلەر، ياخشى ئىش قىلىپسىز- لەر، تا ئۇچ ئايغىچە ۋاخان بولۇڭلار. بەھمان سەگان ۋە بەھمەن خەران دېگەن ئىككى ئەلچىنى ئەۋەتتۇق» دېيىلگەنىدى.

— ئىبەرگەن نامىسىنى ئوقۇدۇم، — دېدى ئۇمرى، — بۇ ئەلچىلەرنىڭ بىرى سەگ (ئىت)، يەنە بىرى خەر (ئېشەك) ئىكەن. شۇڭا يەيدىغان تائامنى ئەلۋەتتە مۇشۇ بولۇشى كېرەك.

نامىگە يەنە مۇنۇلار يېزىلغانىدى. : «شۇنچە ئىشلارنى قىلىپسىلەر، تولا مەغرۇرلىنىپ كەتمەڭلار. پادىشاهىڭلارنى ئالدىمغا ئەۋەتىڭلار، بولمىسا، بىز بېرىپ هەممىڭلارنى توپىغا كۆمۈۋېتىمىز»

خوجا ئۇمرىنىڭ ئاچچىقى مۇشۇ يەردە ئىدى. ئۇ دېدىكى:

— ئەي هارامزادىلەر، لەشكىرىڭلار كۆپ ئىكەن. هىشامدىن نېمىشقا قاچتىڭلار؟ شەھەرنى بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلدۇرۇپ ئۆزۈڭلار قېچىپسىلەر. ئەمىرى ئەرەب هىشامنى ئۆلتۈ- رۈپ، مەدايىندىن ئالغان ئولجا، ئەسىرلەرنى تارتىۋالدى. كۈچلۈك دۈشمەننى ئۆلتۈرۈپ، سىلەرنى قۇتقازساق، تېخى ئاڭا ئات، سەرۇپاي بېرىپ خۇش قىلماي، ئەكسىچە قىلىپ، پوپوزا قىلماقچىمۇسىلەر؟ دەپ، هەر ئىككى ئەلچىنى ئۇرۇپ، ئات، ياراغلىرىنى تارتىۋېلىپ قويۇپ بەردى. ئۇلار پادىشاهنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— بىز ئۇلارنى كۆرۈپ قويدۇق. سىلەرگە دوستلۇق قىلمىدىغاندەك ئەمەس، — دېدى ۋە خوجا ئۇمرىنىڭ قىلغانلىرىنىڭ هەممىسىنى ئېيتىپ بېرىشتى.

پادىشاه خوجىغا قارىدى. خوجا:

— بەختەكنىڭ ئەۋەتكەن نامىسىگە قاراپ باقايلى، — دېدى.

پادىشاه دەرهال بەختەكنىڭ نامىسىگە قارىدى ۋە:

— ئەي ئىت! سەن بالىلىرىمنى ماڭا دۈشمەن قىلىپ مۇشۇنداق خەتنى ئەۋەتىپسەن. خەزىنىنىڭ ئاچقۇچىنى خوجىغا بەر، — دېدى ۋە خوجىغا قاراپ، — نېمە قىلىشنى

خالىسىڭىز، شۇنداق قىلىڭ، ــ دېدى.
خوجا بولسا:
ــ ھالا، ھازىرقى ۋاقىت ياشلارنىڭ دەۋرى. ئۇلارنى شۇنداق مۇلايىم قىلايكى، ئەبۇلئالىغا سىزنىڭ تەخت تاجىڭىزنى بېشىدا كۆتەرتىپ، ئالدىڭىزغا ئەكەلدۇرەي، ــ دېدى ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ، خەزىنىگە كىردى.
بۇ يەردە ئىسكەندەردىن قالغان بىر ناغرا بار ئىدى، ئۇنى، جەمشىدنىڭ كانىيى، كەيۇمەرس ئادەمنىڭ زىرىھنى، تەھمۇرەس دېۋە بەندىنىڭ سۇنايىنى، ھۇشەڭنىڭ سەفىر مۇھرەسىنى ① ئۇنىڭ ئاۋازى 20 پەرسەڭ يەرگە يېتەتتى، نوھ ئەلەيھىسسالامنىڭ ئېگىزلىكى ئاتمىش گەز كېلىدىغان زەيتۇن ياغىچىدىن ياسالغان ساغداقنى، ۋە 40 پاتمان ئالتۇن ئالدى. ئۇلارنى ئۆيىگە ئاپىرىپ، ھېكمەت بىلەن يەرنى كولاپ، ئالتۇننى ئېرىتىپ كولىغان يەرگە قۇيدى. ئون ئىككى بۇرجەكلىك بىر ئەلەم پەيدا بولدى. بىر ئەجدىھا زەيتۇن ياغىچىدەك ئۇزۇن، چىرايلىق ساپ ياساپ، ئۇنىمۇ ئالتۇن بىلەن قاپلاپ، شەددىنى ئۇنىڭغا بېكىتتى. ئاندىن ئەمىرگە مۇناسىپ كىيىم ـ كېچەكلەرنى ئالدى. خوجا ئۇمرىڭىمۇ بېزەلگەن بىر دانە تاج ۋە شۇنداق بىر خىل كىيىم تەقدىم قىلدىكى، ئۇنىڭدا 44 خىل رەڭلىك جىلۋە بېرىدىغان قۇش پېيىدە ياسالغان بىر تىزىق بار ئىدى. يەنە كۆتۈرۈشكە ئادەم بالىسى ئاجىزلىق قىلىدىغان مۇنارەڭ ئۇزۇن دەستىلىك، بىر خەنجەر تەييار قىلدى، مۇقىبىلغىمۇ سەرۇرباي، ئوق ـ ساغداق تەييارلىدى، ئاندىن، ئەمىرنىڭ بارلىق ئۇمەرالىرىغا مۇناسىپ نەرسىلەرنى تەييار قىلىپ، مەككىگە قاراپ يولغا چىقتى. لەشكەرگاھقا يېقىنلاشقاندا، خوجا ئۇمرىنى كۆرۈپ ئاتتىن چۈشتى. ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشتى. خوجا ئۇمرى:
ــ قانداق بولۇپ بۇ يەرگە كەلدىلە؟ ــ دەپ سورىدى.
ــ ئەمىرنى كۆرگىلى كەلدىم، ــ دېدى خوجا.
ــ ئەي خوجا، ــ دېدى ئۇمرى، ــ ئۇ ئىككى ئەلچىنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتمەگىنىمگە ناھايىتى كۆپ پۇشايمىنىم بار. سىلى قايتىپ كەتسىلە، بولمىسا، ئەمىر ئاچچىقلىنىپ قالىدۇ، ــ دېدى. خوجا:
ــ ئەي، ئۇمرى، سىز سوۋغاتلارنى قوبۇل قىلىپ ئېلىڭ. ئاندىن قايتاي، ــ دەپ، كىيىم ـ كېچەك ۋە جەڭ ئەسۋابلىرىنى خوجا ئۇمرىنىڭ ئالدىغا قويدى.
ــ ئەي خوجا، ــ دېدى ئۇمرى ــ سىلەر بۇ يەردە تۇرۇپ تۇرۇڭلار. مەن ئەمىرىدىن سوراپ كېلەي، ــ دەپ، ئەمىرنىڭ قېشىغا كىرىپ:
ــ ئەي، ئەمىر، خوجا ئەبۇزەرجۇمھۇر، سىزنىڭ نېمىڭىز بولىدۇ؟ ــ دېدى.
ــ ئۇ خوجا مېنىڭ ئاتام بولىدۇ.
ــ ئاتىڭىز لەشكەر گاھىنىڭ يېنىدا تۇرىدۇ. ئالدىغا چىقىشىمىز لازىم، ــ دېدى خوجا ئۇمرى ۋە خوجىنىڭ قېشىغا چىقتى. ئەمىر خوجا ئەبۇزەرجۇمھۇر بىلەن كۆرۈشتى ۋە بارگاھقا كىرگەندىن كېيىن، خوجا:
ــ ئەي، ئەمىر، سىلەر ئولتۇرۇڭلار، ــ دېدى ۋە سوۋغا ـ سالاملارنى ئەمىرنىڭ، ئۆمىرالار ۋە مەككە چوڭلىرىنىڭ ئالدىغا قويدى. بۇ نەرسىلەرگە ھەممەيلەن خۇش بولۇشتى. خوجا ئەبۇزەر جۇمھۇر بۇ يەردە بىرنەچچە كۈن تۇردى ۋە:
ــ ئەي بالام، پادىشاھ دىدارىڭىزغا مۇشتاق بولۇپ تۇرىدۇ. تېزراق بارارسىز، ــ

---

① سەفىر مۇھرە ــ بىر خىل سەدەپ قۇلۇلسىنىڭ قېپى

دەپ قويۇپ قايتتى. ئۇچ كۈندىن كېيىن، ئەمىر مەداينىغا بەرىشقا نىيەت قىلدى. ئەۋ سەئىد سالۇك: «رەۋاھىل شەھىرىدىن يىگىرمە مىڭ پالۋان پەيدا بولدى. باشلىقىنى ئۇمەر مەئدە كەرەب دەيدۇ. سىز بىلەن جەڭ قىلماقچىكەن» دەپ خەۋەر ئېلىپ كەلدى. ئەمما، ئەمىر قىلچە غەم يەيدىغاندەك قىلمايتتى. دۈشمەن تەرەپ يېتىپ كەلدى. جەڭ دۈمباقلىرى چېلىنىپ، سەپلەر راسلاندى. ئۇمەر مەئدەكەرەب مەيدانغا كىرىپ مەرد تەلەپ قىلدى. ئەمىر مەيدانغا كىردى. ئۇمەرمەئدە كەرەب ئەمىرنىڭ ئاجايىپ بىر يىگىت ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ھەيران قالدى ۋە سورىدى:

— نېمە ئادەمسەن، ئېتىڭ نېمە؟

— مەن — دېدى ئەمىر، — ھىشام ئەلقەمە خەيبەرنى ئۆلتۈرگەن ئەمىر ھەمزە بولىمەن. ئۇمەرمەئدە كەرەب كۈلدى:

— ئەي نادان، ئەخمەق يىگىت، سەن ئۆز ئالدىڭغا مەن مۇھەممەت مۇستاپانىڭ خىزمەتكارى، ئېتىقاد قىلغۇچىسىمەن دەمسەن، تېخى!؟ — دەپ ئەمىرگە نەيزە ئۇردى. ئەمىر ئۇنىڭ نەيزىسىنى تارتىۋېلىپ، بويىنىغا شۇنداق ئۇردىكى، ئۇ، ئاتتىن موللاق ئېتىپ چۈشتى. لەشكەرلەر ئۇنىڭ پۇت ـ قولىنى باغلاپ، ئېلىپ كەلدى. ئەمىر ئۆز ئۆرنىغا قايتىپ كېلىپ ئولتۇردى. پۇت ـ قولى باغلانغان ئۇمەرمەئدە كەرەبنى ئەمىرنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كىرىشتى. ئۇنىڭغا تېخى گەپ قىلغۇچە بولمىغاندى. بېشىغا چايشاپ ياپقان ئادىيە بانۇ يىغلىغىنىچە كىرىپ كەلدى ۋە ئۇمەر مەئدە كەرەبنىڭ بويىنىنى قۇچاقلاپ، يۈز ـ كۆزىگە سۆيۈپ كەتتى. بۇ ھال ئەمىرنىڭ غەزىپىنى قوزغىدى. چۈنكى، ئۇ، ئادىيە بانۇنىڭ ئۇنىڭ بىلەن نېمە مۇناسىۋىتى بارلىقىنى بىلمەيتتى.

— ئەي بالام ئەبۇلئالى، — دېدى ئادىيە بانۇ، — بۇ مېنىڭ ئوغلۇمدۇر. ئۇنىڭ ئاتىسى ئۆلۈپ كەتكەن. بۇنى تاغىسى زەئىپ زەۋال باغلاپ ئېلىپ قاچقانىدى. شۇنىڭدىن بېرى ئۇنىڭ دېرىكىنى ئالالمىغانىدىم، ئۇنى چول بایاۋاندا تەربىيە قىلىۋېتىپتىمىش، دەپ ئاڭلىغانىدىم. ئۇ، بىلمەستىن سىزنىڭ ئۇستىڭىزگە كەپتۇ. ئۇنىڭ گۇناھىدىن ئۆتۈڭ بۇ بالىنى ماڭا بېرىۋېتىڭ، — دېدى. ئەمىر دەرھال قوپۇپ گۇناھكارنىڭ پۇت ـ قولىنى يەشتى. پاكىزە كىيىملەرنى كىيگۈزۈپ، يىغلاپ كۆرۈشتى. يېنىدا ئولتۇرغۇزدى. ئادىيەبانۇ ئۇمەرمەئدە كەرەبنىڭ قولىدىن تۇتۇپ ئەمىرگە تاپشۇرۇدى ۋە:

— ئەي ئەبۇلئالى، مەن بۇنىڭ سۈتىنى سىزگە ئېمىتكەن، ئەتە ـ ئۆگۈن ئالدىڭىزدا پالۋانلار كۆپىيىدۇ. ئەگەر، مېنىڭ پەرزەنتىمنى خار كۆرسىڭىز، مەندىن ئەمگەن ئاشۇ سۈتىڭىزگە قىيامەت كۈنى رازى بولمايمەن، — دېدى.

ئەمىر ئانىسىنىڭ سۆزى بويىچە ئۇمەر مەئدە كەرەبكە ئون ئىككى مەنسەپ بەردى. ئۇ ئەمىرنىڭ بارلىق لەشكەرلىرىنىڭ قوشبېگى بولدى. ئادىيە بانۇ سۆيۈنۈپ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى. ئاندىن مەنسەپكە تەيىنلەش بولدى. تەۋق ئىبنى ئىمران گۇرزىلىك لەشكەرلەرگە ئەلەمدار بولدى. كەبابەچىننى ناغرىچى، سۇلتان بەخت مەغرىبى لەشكەر بېشى، مۇقبىل پاسىبان بولدى. خوجا ئۇمرى تۇتۇلغان لەشكەرلەرنى قوبۇل قىلدى. ئاندىن ئەمىر ئاتمىش مىڭ كىشى بىلەن مەداينىگە يۈرۈپ كەتتى.

پەسلى داستان، ئەمىرنىڭ پەيزىئابادنى مۇسەخخەر قىلغانلىقى

ئۇلار ئىككى يولنىڭ بېشىغا يەتتى. قايسىسى بىلەن مېڭىشنى سورىغاندى. ھەر

ئىككىلىسى مەدايىنگە باربدىغان يول ئىكەنلىكىنى ئېيتىشتى. ئولاق قولدىكىسى قەدىمىي يول بولۇپ، 12 يىلدىن بېرى سول تەرەپتىكى يول بىلەن ماڭاتتى. ئەمىر بۇنىڭ سەۋەبىنى سورىۋىدى. بىر تاغلىق شەھەر بولۇپ، «پەيزىئاباد» دېيىلىدىكەن. بۇ يەرگە بىر يولۋاس پەيدا بولۇپ قالغىنىغا 12 يىل بوپتۇ. پادىشاھنىڭ يەتتە خادىمىنى ئولتۇرگەن بولۇپ، شۇنىڭ قورقۇنۇچىدا بۇ يولدىن ئادەم ماڭمايدىكەن. ئۇنىڭ يەنە بىر يېنى قەلئەيى پەيزىئاباد بولۇپ، نامازدىگەر بولسىلا ئۇنىڭ دەرۋازىلىرىنى ئەتتۇرۇۋېتىدىكەن. سىرتتا قالغان جانلىقلار يولۋاسقا يەم بولىدىكەن. تاڭ ئاتقۇچە ئۇنىڭ قورقۇنچىدىن سېپىل ئۇستىدە ئوت قالاپ ناغرا چېلىشىدىكەن. ئەگەر، بۇ جانىۋار ھۆركىرىسە ھامىلدار خوتۇنلارنىڭ بويىدىن ئاجراپ كېتىدىكەن. ئەمىر: «ئەمىسە مۇشۇ يول بىلەن ماڭايلى» دەپ مېڭىشتى ھەم ئەمىر يولۋاس بىلەن جەڭ قىلىشقا داغدۇغا قىلىپ ماڭدى. ھەرقانچە توسسىمۇ ئۇنىمىدى. ئۇلار ئاخىرى بىر مۇنارنىڭ يېنىغا يەتتى. مۇنار ئۇستىدە بىر كىشى ناغرا چېلىۋاتاتتى. ئۇ، ئەمىرنى «بۇ يەرگە كېلىڭ»، دەپ چاقىردى. ئەمىر مۇنارغا چىقتى. ئۇ يەردە بىر بوۋاي ئولتۇراتتى، ئۇ ئەمىردىن ھال سورىدى. ئەمىر:

— مەن يولۋاس بىلەن ئۇرۇشقىلى كەلدىم، — دېدى.

— ئەي يىگىت، — دېدى بوۋاي، — ئۇ، پادىشاھنىڭ تۇيۇقسىز زەربە بەرگۈچىلىرىدىن يەتتە ئادىمىنى ئۆلتۈرگەن. ئۇنىڭغا قانداق تەڭ كېلەلەيسەن؟

ئەمىر ئۇنىمىدى، خوجا ئۇمرى يىغلاپ:

— سىز جاڭگالغا كىرسىڭىز، بىز ئۆلۈكىڭىزنى قەيەردىن تاپىمىز؟ — دېدى.

— مەن يولۋاسنى كۆرۈپلا نەرە تارتىمەن ـ دە، ئۇنىڭغا روبىرو تۇرىمەن. يەنە بىر نەرە تارتىمەن، ئاندىن، ئۇنى ئۆلتۈرىمەن. ئەگەر، ئۇچىنچى قېتىم ۋارقىرىغانلىقىمنى ئاڭلىساڭلار يولۋاسنى ئۆلتۈرۈپتۇ دەڭلار، ئاڭلىمىساڭلار مېنى ئۆلۈپتۇ دەڭلار، — دەپ مۇناردىن پەسكە چۈشتى. تەڭرىتائالاغا تەۋەككۈل قىلىپ، تاغ ئارىسىغا كىرىپ كەتتى.

ئەمىر بىر ئوچۇقچىلىققا يېتىپ باردى. بۇ يەردە بىر بوۋاي ئولتۇراتتى. مېۋىلەر پىشىپ كەتكەنىدى. ئوتتۇرىدا بىر چىنار بولۇپ، چىنارنىڭ تۈۋىدە بىر بۇلاق بار ئىدى. ئەمىر بۇلاقتا تاھارەت ئېلىپ، ئىككى رەكەت نامار ئوقىدى. ئاندىن ئۇ بىر نەرە تارتقانىدى. ئۇدۇل تەرەپتىن بىرنەرسە پەيدا بولۇپ كەلدى. ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 47 گەز، ئېگىزلىكى 17 گەز كېلەتتى. بېشى، گويا گۈمبەزدەك، ئاغزى غاردەك، چىشى سەندەلدەك، ھەربىر كۆزى مەشئەل ئوتىدەك تۇراتتى. يولۋاسمۇ ئەمىرنى كۆردى. ئەمىر ئۇنى كۆرۈپ بىر نەرە تارتقاندىدى، پەيزىئابادتىكى كىشىلەر ئىشتىپ، خەلق ھەممىسى سېپىل ئۇستىگە چىقتى. ئۇلار جەننەتنىڭ گۈلىدەك بىر يىگىتنى (ئەمىرنى) كۆردى. يولۋاس ئەمىرگە غارقىراپ ئېتىلدى. ئۇنىڭ ئالدى پۇتلىرى ئەمىرنىڭ بېشىدىن ئېشىپ، ئەمىر ئۇنىڭ ئاستىدا قالدى. ئەمىر ئىككى قولى بىلەن يولۋاسنىڭ بېلىدىن قۇچاقلاپ، بىر كۆچىدى ۋە بىر نەرە بىلەن ئاسمانغا ئاتتى. يولۋاس ئاسمانغا چىقىپ كېتىپ، ئون سائەتتىن كېيىن چۈشتى. خوجا ئۇمرى ئەمىرنىڭ نەرە تارتقان ئاۋازىنى ئاڭلاپ يېتىپ كەلگەندە، ئەمىر ھالىسىراپ يىقىلغانىدى. خېلىدىن كېيىن ئۆزىگە كەلدى. ئاندىن ئەمىرنىڭ لەشكەرلىرىمۇ يېتىپ كەلدى. پەيزىئابادتىكىلەرمۇ كېلىپ، ھەممىسى شۇ كۈنى بەيئەت قىلدى. خوجا ئۇمرى يولۋاسنىڭ تېرىسىنى تۇلۇمچە سويۇشنى بۇيرۇدى. يولۋاسنى سويۇپ، ئىچىگە سامان تىقتى. كۆزىنىڭ ئورنىغا ئەينەك بېكىتتى. ئىچىگە خىتانىڭ پانۇسىنى بېكىتىپ، ئىككى ئاتەشباز قۇلىنى ئىچىگە كىرگۈزدى. پۇتىغا غالتەك باغلاپ، بوينىغا زەنجىر باغلىدى. ۋە قوڭغۇراق ئاستى، قۇيرۇقى-

غا خادا باغلىدى. شۇنداق دەبدەبە ۋە داغدۇغا بىلەن پەيزىئابات تەرەپكە قاراپ ماڭدى. بۇنى ھەركىم كۆرسە يۇرىكى ئورنىدىن قوزغىلاتتى. ئۇلار پەيزىئابات قەلئەسىگە كىلىپ توختىدى.

بۇ چاغدا مەداينىگە ئۇچ مەنزىل قالغانىدى. ھىشامنىڭ بەشىنى نەيزىگە سانجىپ ئۇنى مۇقبىلدىن پادىشاھقا ئەۋەتتى. مۇقبىل شادكام كۆۋرۈكىنىڭ بەشىغا يېتىپ كەلگەندە پادىشاھقا: «مۇقبىل كەلدى» دەپ خەۋەر قىلىشتى. ھەممە خەلق مۇقبىلنىڭ ئالدىغا چىقتى. ئۇنى شەھەرگە ئەكىرىپ، ئوردىنىڭ ئالدىغا يېتىپ بارغاندا، ئالدى بىلەن ھىشامنىڭ بەشىنى كىرگۈزدى. ئاندى، ئىجازەت بىلەن ئۆزى كىردى. پادىشاھ مۇقبىل بىلەن كۆرۈشۈپ، ئوبدان يەردە ئولتۇرغۇزدى. پادىشاھ توختىماي ئەمىر توغرىسىدا سوئال سورايتتى. مۇقبىل كەچكىچە پادىشاھنىڭ قەشىدا بولۇپ، كەچتە خوجىنىڭ ئۆيىگە كەلدى. ئەتىسى يەنە پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىغا كەلدى. ئۇلار تاماق يېيىشۋاتاتتى. شۇ ئەسنادا زەنجىر تەۋرىدى، ياساۋۇللار يۇگۈردى. ھېچكىم يوق بولۇپ چىقتى. ئەمما، زەنجىرنىڭ ئۇستىدە بىر لەگلەك قۇش ئولتۇراتتى. لەگلەكنىڭ بوينىغا بىر يىلان چىرمىشۋالغانىدى. لەگلەك پادىشاھقا قاراپ سايرايتتى. خوجا دەرھال قوپۇپ، پادىشاھنىڭ ئالدىغا يۇگۈندى:

— ئەي، ئادىل شاھ، — دېدى ئۇ، — تەڭرىتائالا سېنىڭ ئادىللىقىڭنى جانۋارلار ئارىسىدىمۇ زاھىر قىلىپتۇ. بۇ لەگلەك ساڭا ھال تىلى بىلەن داد قىلىۋاتىدۇ. چۈنكى، يىلان دۇشمەندۇر. ئۇ: «سەن ئادىل پادىشاھتۇرسەن، سېنىڭ دەرگاھىڭدا ئوق بىلەن بۇ يىلاننى ئۆلتۈرگۈدەك بىر باھادىر بارمىدۇ؟! ئۇ مېنى بۇ يىلاندىن قۇتقازغاي» دەۋاتىدۇ، — دېدى.

خوجىنىڭ بۇ سۆزلىرى پادىشاھقا خۇش كېلىپ، تەختىنى سىرتقا قويۇشنى بۇيرۇدى. پادىشاھنىڭ ئالدىدا ساسانى، مۇنشەرداكى، سىگانى ۋە كەرگانى قەبىلىلىرىنىڭ باشلىقلىرى ۋە تەخت ئىگىلىرىدىن تۆت مىڭ توققۇز يۈز قىرىق تۆت نەپەر ئادەم قول باغلاپ تۇرۇشتى. پادىشاھنىڭ ئوڭ قول تەرىپىدە خوجا، سول قول تەرىپىدە بەختەك ئولتۇراتتى. پادىشاھ: «بۇ لەگلەكنى يىلاندىن ئاجرىتىدىغان كىشى بارمۇ:» دەپ ئۇچ قېتىم سورىدى. ھېچكىمدىن ئۇن چىقمىدى. ئاخىرى، مۇقبىل قەددىنى كۆتۈرۈپ:

— ئەي شەھرىيارى ئالەم، ئەگەر سىزنىڭ ئىنايىتىڭىز بولسا، بۇ خىزمەتنى مەن بەجا كەلتۈرەي، — دەپ، ئوقيانى قولىغا ئالدى. ئوقنى بېسىپ، كۆڭلىدە: «ئەي بارا خۇدايا، مېنى بۇنچە كۆپ خەلقنىڭ ئالدىدا شەرمەندە، رەسۋا قىلمىغايسەن» دەپ مۇناجات قىلدى ۋە ئوقنى قويۇۋەتتى. ئوق يىلاننىڭ بوينىغا تېگىپ، بېشى ئۇچۇپ كەتتى. لەگلەك قۇش يىلاننى تاشلاپ، پادىشاھنىڭ بېشىدىن ئۇچ مەرتىۋە ئايلىنىپ، ئۆز يولىغا كەتتى. پادىشاھ مۇقبىلغا ئۆزى كىيگەن تون ـ سەرپايىنى بەردى. ئاندىن نۇرغۇن ئالتۇن ئىنئام قىلدى. مۇقبىل ئۇ يەردىن يېنىپ چىقتى. يولدا ئۇنىڭغا خوجا ئۇمرى ئۇچرىدى. مۇقبىل ئۇنىڭغا تەزىم قىلىشنى ئۇنۇتتى. خوجا ئۇمرىمۇ پالاقمان بىلەن ئۇرۇپ مۇقبىلنىڭ قولىنى سۇندۇرۇۋەتتى پادىشاھنىڭ بەرگەن نەرسىلىرىنىڭ ھەممىسىنى سالدۇرۇۋالدى ھەم ئەمىرگە ئېيتماسلىققا قەسەم قىلدۇردى. مۇقبىل قولىنى تېڭىپ، ئۆزىنىڭ ئەسلىدىكى كىيىمىنى كىيىپ، ئەمىرنىڭ قېشىغا كىردى.

— پادىشاھ ساڭا دوستلۇق قىلماپتۇ ـ دە؟ — دېدى ئەمىر.

مۇقبىل يىغلاپ تۇرۇپ دېدى:

— ياخشى دوستلۇق قىلغانىدى، ئەمما خوجا ئۇمرى يولدا قولۇمنى سۇندۇردى. پادىشاھنىڭ بەرگەن ئىنئاملىرىنى تارتىۋالدى، — دەپ، يىلاننى ئۆلتۈرۈگەنلىكىنى ھېكايە

قىلىپ بەردى.

ئەمىر خوجا ئۇمرىنى چاقىرتىپ:

— ئەي خوجا ئۇمرى، مېنىڭ قۇلۇم پادىشاھ قېشىغا بېرىپ ئالغان ئىنئامىنى تارتىۋېلىپ، ئۇنىڭ قولىنى سۇندۇرۇپسىز، بۇ نېمە ئىش؟ — دېدى.

— ئەي ئەرەب بەچچە، — دېدى خوجا ئۇمرى، — مەن سىزگە كىم؟ مۇقبىل كىم بولىدۇ؟

— سىز مېنىڭ ئىنىم، مۇقبىل قۇلۇم، — دېدى ئەمىر.

— مۇقبىل قۇل تۇرۇپ، يولدا ماڭا تەكەببۇرلۇق قىلدى. سالامىمۇ قىلمىدى. شۇڭا ئەدەپلەپ قويدۇم، — دېدى خوجا ئۇمرى. ئەمىر دېدى:

— ئۇنداق قىلغان بولسا، مۇقبىلنى سىزگە بەردىم. نېمە قىلسىڭىز قىلىڭ.

خوجا ئۇمرى ئۇنى ئېلىپ چىقىپ ئۆلتۈرمەكچى بولغانىدى. خەلق ئارىغا كىرىپ، ياراشتۇرۇپ قويدى. ئاندى، خوجا ئۇمرى ئەمىرنىڭ قېشىغا كىرىپ دېدى:

— ئەي ئەرەب بەچچە، سىز «مېنىڭ قۇلۇم ئالغان ئىنئاملارنى تارتىۋاپسىز» دېدىڭىز. مەنمۇ بېرىپ جەڭ قىلىپ ئىنئام ئالاي دەپ، ھېلقى بەھەيۋەت يولۋاس بىلەن بىللە تۆت يۈز ئاتەشباز قۇلىنى ئېلىپ يۈرۈپ كەتتى. شادكام دەريا‌سى كۆۋرۈكنىڭ بېشىغا يەتكەندە پادىشاھقا« خوجا ئۇمرى يولۋاسنى ئېلىپ كېلىۋاتىدۇ» دېگەن خەۋەر يەتتى. پادىشاھ تامام خەلقىگە «خوجا ئۇمرىنىڭ ئالدىغا چىقىڭلار»، دەپ ئەمىر قىلدى. پۈتۈن خەلق چىقتى. ئەمما يولۋاسنى كۆرۈپ، ئۇچ مىڭ ھەمىلدار خوتۇنىنىڭ بويىدىن ئاجراپ كەتتى، يەتمىش كىشىنىڭ يۈرىكى يېرىلىپ ئۆلدى، كىشىلەر سېپى ئاخىرى تاقى كىسىرىنىڭ ئىشىكىگە يېتىپ كەلدى. نۇشىرىۋان يولۋاسنى كۆرۈپ، ئۇنى تىرىك دەپ ئويلىدى.

— ئەي پادىشاھ، — دېدى خوجا، — بۇ يولۋاس ئۆلۈككەن، خوجا ئۇمرى ھەيۋە قىلىۋاتىدۇ.

پادىشاھ خوجا ئۇمرى بىلەن كۆرۈشۈپ، خۇش مۇئامىلە قىلدى. ئاندى، خوجا ئۇمرى:

— ئەي پادىشاھ، تەختلىرىنى كۆلىنىڭ لېۋىگە قويۇپ، ئەمىرلەر بىلەن تاماشا قىلىپ ئولتۇرسىلا، مەن سىلىنىڭ بۇ تۆت يۈز ئەييارلىرى بىلەن كۆل بويىدا نەيزىۋازلىق قىلاي، — دېدى. پادىشاھ قوبۇل قىلىپ كۆل بويىدا ئولتۇردى. خوجا ئۇمرى تۆت يۈز ئەييار بىلەن ئۇچ كېچە ـ كۈندۈز ئېلىشتى. ئاخىرى بارلىق ئەييارلار قىرىلىپ خوجا ئۇمرى يالغۇز قالدى. پادىشاھ ۋە ئۆمىرالار ئاپىرىن ئوقۇشتى. ئۇمرى يەنە دېدى.

— ئەي، پادىشاھ، ئالدىڭىزدا تۇرغان ئاۋۇ ئېسىل چەينەكنى مىخ بىلەن قەسىرىنىڭ ئۇستىگە ئاساي، ئاندىن تۆت يۈز قەدەم يەردىن مىخنى سوقاي، ئاندىن چەينەك يەرگە چۈشكىچە مەن ئۇنى تۇتۇۋالاي.

پادىشاھ: «بۇ قىيىن» دەپ ئويلىدى. ئەمما بەختەك ۋە ئۇمرالار بولسا: «خوجا ئۇمرى بۇ قېتىم شەرمەندە بولىدۇ» دېيىشتى. ئاخىرى خوجا ئۇمرى چەينەكنى مىخ بىلەن ساراينىڭ تورۇسىغا ئاستى. تۆت يۈز قەدەم يەردىن مىخقا قارىتىپ ئوق ئاتتى. مىخ ئۇزۇلۈپ، چەينەك يەرگە چۈشكىچە خوجا ئۇمرى كېلىپ چەينەكنى تۇتۇۋالدى. شۇنىڭ بىلەن پادىشاھتىن مۇقبىلغا قارىغاندا ئىككى بارابەر كۆپ ئىنئام ئالدى. ئاندى پادىشاھ:

— ئەي خوجا ئۇمرى، مەن ئەبۇلئالىنىڭ جامالىغا مۇشتاقمەن، پەرزەنتىمنى تېزراق

يەتكۈزگىن، — دېدى. خوجا ئۇمرى ئەمىرنىڭ قېشىغا بېرىپ، قىلغان ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى ھېكايە قىلىپ بەردى. ئەمىرمۇ خۇشال بولۇپ، مەدايىنگە راۋان بولدى.

پەسلى داستان، ئەمىرنىڭ نۇشىرىۋان قېشىغا كەلگەنلىكى

پادىشاھ:

— پەرزەنتلىرىم جاھاندا تەڭداشسىز بولۇپتۇ، — دەيتتى.

خوجا ئېيتتىكى:

— ئەي، شەھرىيار، ئەبۇلئەلا مەككىنىڭ بۇزرۇكزادىلىرىدىن ۋە يەنە سىزنىڭ ئىككى دۇشمىنىڭىزنى يوقاتتى. ياخشىسى، سىز ئالدىغا چىققايسىز. سىزگە ھېچقانداق زىيىنى يوقتۇر.

— مەنغۇ بۇ ئىشقا ماقۇل بولمەن، — دېدى پادىشاھ، — ئەمما ساسانى بىلەن شىراكى ماڭا تەنە قىلىشىدۇ، — دېدى. خوجا ئېيتتى:

— بىز دەرھال شىكارغا چىقىشىمىز كېرەك. ئۆمىرالار شىكار قىلىدۇ، ئەمما، ئەبۇلئالى سىزنى «مېنىڭ ئالدىمغا چىقىپتۇ» دەپ بىلىدۇ.

پادىشاھ بۇ سۆزگە ماقۇل بولدى.

ئەلقىسسە، پادىشاھ شىكارغا چىقىپ، ئېگىز تاغ ئۈستىدە تۇراتتى، يىراقتىن ئەمىر كۆرۈندى. پادىشاھ ئۇنى كۆرۈپ ئاتتىن چۈشتى. پادىشاھنىڭ تەخت ـ تاجىنى ئېلىپ كېلىشتى. پادىشاھ ھەم ئۆمىرالار ئەمىر بىلەن كۆرۈشۈپ قايتىشتى. ئەمما، بەختەك ھارامـ زادە نەچچىلىگەن سالمىچىنى كۆۋرۈكنىڭ ئاستىغا ئورۇنلاشتۇرغاندى. ئۇلارغا «كىمكى كۆۋرۈكتىن ئۆتسە سالما تاشلاپ باغلاڭلار» دېگەنىدى. ۋە قۇباد ئەردەشىرگە: «سەن ئەبۇلئالىنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئىككىمىز ئات چاپتۇرۇشايلى، دېگىن. ئۇنىڭ ئېتى ئاجىز، سېنىڭ ئېتىڭ ئېشىپ كەتسە ئۇ ئىزا تارتىدۇ» دېدى. قۇباد ئەمىرگە «ئات چاپتۇرۇشايلى» دېدى. پادىشاھ ئۇنىڭ غەرىزىنى بىلدى ۋە «بۇ ئات چاپتۇرىدىغان چاغمۇ؟» دەپ تىللىدى. ئەمىر بولسا:

— ئەي شەھرىيار، توسمىسىلا، ئۇلار بىلەن ئات سېلىشايلى، — دەپ، بىر يەرنى قارار قىلىشتى. ئۇ يەردىن يېنىپ، پادىشاھنىڭ ئالدىدىن ئۆتتى. كۆۋرۈكتىن ئۆتۈۋاتقىنىدا قۇبادنىڭ ئېتىدىن ئېشىپ كەتتى. شۇ ھامان سالمىچىلار سالما تاشلاپ ئەمىرنى باغلىۋالدى. ئەمىر بولسا سالمىنىڭ ئۈچىنى بىلىگە باغلىۋېلىپ، ھەممىسىنى سۆرەپ، پادىشاھنىڭ قېشىغا ئېلىپ كەلدى. سالمىچىلارنىڭ بەزىسى ئۆلگەن، بەزىسى يېرىم جان، بەشى يېرىق، پۇتـ قولى سۇنۇق ئىدى.

— سىلەرنى بۇنداق قىلىشقا كىم بۇيرۇدى؟ — دەپ سورىدى پادىشاھ ئۇلاردىن.

ئۇلار بەختەكنى كۆرسەتتى. پادىشاھ بەختەكنى تويغىچە دۇمبالىدى.

ئەلقىسسە، ئەمىر شادكام كۆۋرۈكىنىڭ بېشىدا چۈشتى، پادىشاھ شەھەرگە كىردى، كېينىكى كۈنى پۈتۈن شەھەر خەلقى ئەمىرنىڭ ئالدىغا چىقتى. ئەمىر شادكام دەرۋازىسى بىلەن شەھەرگە كىرىپ، شەھەرنى كۆردى. پۈتكۈل بازار ۋە تۆت كوچىدىكى دۇكانلارنىڭ ھەممىسىـ گە ئەينەك ئورنىتىلغان بولۇپ، تامام خەلق ئەمىرنىڭ جامالىنى كۆرۈپ غايەت شاد بولۇشتى.

ئەلقىسسە، ئەمىر شەھەرگە ئاتلىق كىرىپ كەلدى. خوجا ئۇمرى قىرىق ئەيىار بىلەن ئەمىرنىڭ ئېتىنى يېتىلىگەن بولۇپ، ئۇمەرمەئدەكەرەب تۆت يۈز پاتمان كېلىدىغان بىر پارچە

قۇرام تاشنى بويىمدا كۆتۈرۈپ، توق قىزىل داكىنى بويىنغا گورىغان هالدا ياساۋۇل بولۇپ، خەلقنى قوغدايتتى. شەھەرنىڭ ئاكابىر ئەشرەپلىرى مۇشۇنداق دەبدبە بىلەن شەھەردىن گوردىن غىچىلىك ئارىلىقتا پاياندىاز سالدى.

مۇلازىملار ئەمىرنىڭ بېشىدىن تاۋاقلاپ ئالتۇن چاچاتتى. ئەمىرنى كۆرگەن شەھەر خەلقى تەنتەنە قىلاتتى. ئەمىر گوردا ئىشكىدە ئاتتىن چۈشتى. ئۆمىرالار ئۇنىڭغا تەزىم قىلىشتى پادىشاھ:

— ئەي ياخشى پەرزەنتىم، قەيەرنى خالىسىڭىز شۇ يەردە ئولتۇرۇڭ، — دېدى.

ھەممىدىن ئېسىل بىر سەندەل بار بولۇپ، ئۇ رۇستەمدىن قالغان ئىدى. بۇ چاغلاردا سەندەل گۈستەھەم زەررىنە كەپشىكە تەئەللۇق ئىدى. ئۇ، رۇستەمنىڭ ئەۋلادى بولۇپ، خىتاغا كەتكىلى يەتتە يىل بولغانىدى. ھازىر بۇ سەندەل بوش ئىدى. ئەمىر خوجا ئۇمرىنىڭ پىكرى بىلەن شۇ سەندەلگە چىقىپ ئولتۇردى. ئۆمىرالارنىڭ ئارىسىدا غۇلغۇلا چىقتى. بۇ ئىش باشقىلارغا ياقمىدى. بەختەك قۇباد بىلەن ئەردەشىرنى بىر خىلۋەتكە چاقىرىپ دېدى:

— ئەي غەيرەتسىزلەر، سىلەرنىڭ ئەمدى قەدىر - قىممىتىڭلار قالمىدى. چۈنكى، بۇ ئەرەپ بەچچە ئاتا - بوۋاڭلارنىڭ ئورنىدا ئولتۇردى. سىلەر پادىشاھ قېشىغا كىرىپ «پادىشاھى ئادىل، بۇگۈن بىز ئەدلى قىل» دەپ ئېيتىڭلار، پادىشاھ سورايدۇ. سىلەر يەنە: «بۇ، ئاتا - بوۋىمىزدىن قالغان سەندەل ئىدى. ھەر قانداق كىشى ئولتۇرسا، ئاۋۋال، دەۋا ياسىنى تارتىپ ئاندىن، بەش پارچە پولاتنى چاڭگاللاپ ئۇزۇۋالالىسا، ئاندىن ئولتۇراتتى، بۇگۈن، بۇ ئوغۇلنى ئولتۇرغۇزدىڭىز، ئۇمۇ بۇ ئىشلارنى قىلىپ ئاندىن ئولتۇرسۇن» دەڭلار، — دېدى.

ئۇلار پادىشاھنىڭ قېشىغا كىرىپ، بەختەكنىڭ ئۆگەتكەنلىرىنى دېدى.

— ئەي بەد بەختلەر! — دەپ تىللىدى پادىشاھ ئۇلارنى، — مېنىڭ قېشىمدا مۇنداق دېيىشكە قانداق پېتىنىدىڭلار؟

— ئەي شەھرىيار، — دېدى ئەمىر، — قانچىلىك دەستۇر بولسا قوبۇل قىلدىم. كەلتۇرسۇن — ئەمىر يانى قولىغا ئېلىپ دېدى، — بۇ يانىڭ قۇلۇپى بار، ئاۋال تارتاي، ئاندىن كۆرسىتەي، — دەپ يانى تارتتى. ئىككى بېشى بىر يەرگە كېلىپ، كەينىگە يانمىدى. ھەممەيلەن بۇ يانىڭ قۇلۇپى بارلىقىنى بىلدى. ئۇلار رەسۋا بولۇشتى. ئاندىن ئەمىر پەنجى پولاتنى پالۋانلىق سەرپەنجىسى بىلەن ياغاچتىن ئۇزۇپ ئالدى. دوستلار شاد، دۇشمەنلەر غەمكىن بولدى.

پادىشاھ ئەمىرگە بارغانسېرى مېھرىبان بولۇپ كەتتى. ئەمىرنىڭ جامالىدىن باشقا يەرگە قارىمايتتى. ئەمىرنىڭ كەلگىنىگە بىرقانچە كۈن بولغانىدى. بىر كۈنى بارگاھ ئىشكىدىن بىر كىشى كىرىپ كەلدى ۋە پادىشاھنىڭ ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ دېدى:

— ئەي، شەھرىيارى ئالەم، سىزگە بىر خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلدىم. گۈستەھەم بەھرامنى ئېلىپ كېلىۋاتىدۇ.

ئەسلى ۋەقە مۇنداق ئىدى. بەش يىلدىن بېرى بەھرام گۈستەھەمنى پادا باقتۇرغان ئىدى. بەھرام بىر كۈنى شىكاردا نۆكەرلىرىدىن ئايرىلىپ گۈستەھەمنىڭ قېشىغا كەلدى. گۈستەھەم قېيمىزغا بېھوش قىلىدىغان دورىنى سېلىپ ئىچكۈزدى. ئاندىن قول - پۇتىنى باغلىدى - دە، تاۋۇتقا سېلىپ، لەشكەرلىرى بىلەن مەدايىنگە كەلدى. ئالدى بىلەن بەختەك ئۇنىڭ ئالدىغا چىقتى. ئاندىن باشقىلارمۇ چىقىشتى. پادىشاھ ئەمىرگە دېدىكى:

— بۇ پالۋان ئۇنىڭ خىزمىتىگە بېرىپ، ئىشنى پۈتتۈرۈپ كەپتۇ. سىلەرمۇ چىقىڭلار، — دېدى. ئەمىرمۇ ماڭدى. بەختەك بولسا گۈستەھەمگە بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى باشتىن -

No1 ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

ئاياغ ھېكايە قىلىپ بەردى ۋە:

— ئۇ ھازىر سېنىڭ ئورنۇڭدا ئولتۇردى. ئالدىڭغا كۆرۈشكىلى كەلگەندە، بېلىنى قاتتىق قىسقىن، ئۇستىخانلىرى سۇنۇپ كەتسۇن. ئۆزۈڭ ۋە خەلقىڭنى ئۇنىڭ داغدۇغىسىدىن خالاس قىل. — دېدى. گۈستەھەم ماقۇل بولدى.

ئەمىر يېتىپ كېلىپ قارىسا، ھارۇننىڭ ئۈستىدە بىر تاۋۇت تۇراتتى. چوربىسىگە كىشىلەر يىغىلۇالغاندى. ئەمىر بۇنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى سورىۇدى، تاۋۇتنى ساقلاۋاتقانلار:

— بۇنىڭ ئىچىدە خىتادا توپىلاڭ چىقارغان بىر يىگىت بار، — دېدى.

ئەمىر تاۋۇتنىڭ ئېغىزىنى ئېچىپ قارىدى. ئىچىدە، ساقىلى گويا ئۇد - ئەنبەردەك، يۈزى لەئىلدەك، ماڭلىيى كەڭ، قوشما قاش، بېشى كىچىك، بىلەكلىرى توم، كۆكسى كەڭرى بىر يىگىت ياتاتتى.

ئەمىر ئۇنى كۆرۈپ خۇش بولدى ۋە:

— ئەي يىگىت، مۇشۇ بەستىڭ بىلەن پالۋانلىق دەۋاسىنى قىلماي، گۈستەھەمنىڭ نەيزە بىلەن ئۇرۇپ يىقىتىشىغا قاراپ تۇرۇشقا نومۇس قىلمىدىڭمۇ؟ — دېدى.

— ئەي ئاي يۈزلۈك يىگىت، — دېدى بەھرام، — جېنىم ساڭا پىدا بولسۇن، گۈستەھەمنى نەيزەم بىلەن ئۇرۇپ - يىقىتىپ بەش يىل پادا باققىلى سالغانىدىم. ئاخىردا، قېمىزغا بىھوش دورىسىنى سېلىپ ئېچكۈزۈپ مېنى تۇتتى. بولمىسا، گۈستەھەمنىڭ مېنىڭ ئالدىمغا كەلگىلى ھەددىمىدى؟

— غەم يېمىگىن، — دېدى ئەمىر ئۇنىڭغا، — تەندە جېنىملا بولىدىكەن، سېنىڭ بىر تال مويۇڭغا تەگكىلى قويمايمەن، - دەپ تاغقا چىقتى. تاغنىڭ ئۇ تەرىپىدىن گۈستەھەم كەلدى. چىقىپ بىر - بىرلىرىنى تونۇدى ۋە ئاتتىن چۈشۈپ، ئەمىرنى قۇچاقلىۋالدى. ئۇچ قېتىم زورۇقتى، ئەما، ئەمىرنى ھېچنېمە قىلالمىدى. ئەمىر ئۇنىڭ غەرىزىنى بىلىپ، قولىنى ئۇنىڭ بېلىگە قويۇپ بىر قىسقانىدى، ئۇنىڭ ئوڭ - سول قوۋۇرغىلىرى غاراسلاپ سۇندى. چىرايى باشقىچە بولۇپ، ئېغىزىدىن لەختە - لەختە قان كەلدى. ئۆزىنى توختىتالماي ۋارقىراپ كەتتى. گۈستەھەم شەرمەندە بولۇپ دېدى:

— ئەي يىگىت، بۇ سىر سىز بىلەن مېنىڭ ئارىمىزدا پىنھان قالسۇن. مەن سورىمىغىچە كىشىگە ئېيتمىسىڭىز.

ئەمىر قوبۇل قىلدى. ھەر ئىككىلىسى ئېتىغا مىنىپ يۈرۈپ كەتتى. گۈستەھەم شەھەرگە كىرىپ، پادىشاھنىڭ خىزمىتىدە بولدى.

پەسلى داستان، گۈستەھەم، پورشەك ساسانى زەررىن كەپىشنىڭ بەھرام گور خاقانىنى ئېلىپ كەلگەنلىكى، ئەمىرنىڭ مېھىر نىگارنى كۆرۈپ، بىر - بىرىگە ئاشىق بولغانلىقى.

بەختەك گۈستەھەمگە ئەتە ئەتىگەن كېلىپ، ئۆز سەندىلىدە ئولتۇرۇۋال، ئەبۇلئالى كەلسە ئورۇن بەرمىگىن، ئىزا تارتسۇن» دەپ ئۆگەتتى. ئەتىسى ئەمىر كېلىپ، گۈستەھەمنىڭ ئۆز ئورنىدا ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى. ئەمىر خوجا ئۇمرىگە قارىدى. خوجا ئۇمرى ئۇ

سەندەلدە بىر تىز پاتقىچە يەر تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ:
— بېرىپ، تىزىگىزنى قويۇپ جەينىكىگىزدە باسىڭىز گۈستەھەم يېقىلىدۇ، سىز ئورنىگىزدا ئولتۇرسىڭىز، — دېدى. ئەمىر شۇنداق قىلدى. گۈستەھەم پەسكە چۈشۈپ كەتتى. ئەمىر ئورنىدا ئولتۇردى.
— ئەي پالۋان، — دېدى بەختەك، — سىزنى خىزمەتكە بۇيرۇغان ئىدۇق، ئىش قەيەرگە يەتتى؟
— غەنىيمەتنى ئېلىپ كەلدىم، — دەپ، بەھرامنى ھازىر قىلدى. بەھرام قەسىرنىڭ ئىشىكىدىن كىرىپ، رۇستەمدەك تۇردى. پادىشاھ:
— ئەي بەھرام، مۇشۇ بەستىڭ بىلەن يېڭىلگىلى نومۇس قىلمىدىڭمۇ؟ گۈستەھەم سېنى بىر نەيزە بىلەن يىقىتىپ تاشلاپتىغۇ؟ — دېدى.
بەھرام قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى ۋە:
— ئەي پادىشاھىم، گۈستەھەمنى مەن يىقىتىپ بەش يىل پادا باققىلى سالغانىدىم. ئۇ مېنى ھېيلە بىلەن تۇتتى. ھازىرمۇ يېنىدا تۇرۇپتىمەن. مانا ماۋۇ يىگىتتىن باشقا گۈستەھەم بارلىق ئەمىرلىرى بىلەن مېنىڭ بىر قولۇمنى باغلاپ باقمىسۇنمۇ؟ مېنىڭ سۆزۈم راستمىكەن، يا ئۇلارنىڭمۇ، كۆرەيلى، — دېدى.
— ئەي پادىشاھىم، — دېدى بەختەك، — بۇ سۆزلەر ئەقىلدىن يىراقدۇر. ئۆلتۈرۈشكە ھۆكۈم قىلغايلا!
جاللاتلار كېلىشتى. ئۇلارنىڭ بوينىدا تەسۋى، قېلىچلىرىدىن قەترە - قەترە قان تېمىپ تۇراتتى. بەھرام يىغلاپ كەتتى. ئەمىر:
— ئەي يىگىت، قوچقار ھامان قۇربانلىققا تەييارلۇر. نېمىگە يىغلايسەن؟
— ئەي بەرنا يىگىت، مېنىڭ بۇ يىغلىشىم جان قورقۇنچىسىدىن ئەمەس، شۇنىڭغا يىغلايمەنكى، مېنى ئالەم پالۋانى بولغان كىشى مەغلۇپ قىلغان بولسا، مەن ئۇنىڭغا تەۋە بولغان بولسام، يا مېنى شۇ ئۆلتۈرگەن بولسا مەيلىدى. ئەمما مەن، نامەردلىك ئالدىدا ئۆلىدىغان بولدۇم — دېدى.
ئەمىر بۇنى ئاڭلاپ، دەرھال پەگاغا چۈشتى. يۈگۈنۈپ ئولتۇرۇپ پادىشاھقا دېدى:
— ئەي پادىشاھى ئالەم، مېنى ئۇنىڭغا زەربە بېرىشكە تەيىنلىگەن ئىدىلە. دۈشمەنلىرىڭ بوينىنى پادىشاھلىققا باغلاپ بەرگەيمەن. ھازىر بۇنى ماڭا بەرسىلە. قاچان خالىسىلا شۇ چاغدا پۈت - قولىنى باغلاپ بېرەي. يەنە، ئانىلىرىنىڭ خاتىرىسىنمۇ قىلالا.
نۇشىرىۋان:
— بولىدۇ، بەردىم، — دېدى. ئەمىر ئۇنىڭ قول - ئايىغىنى يېشىپ، «قىرىق كۈندىن كېيىن سەن بىلەن تۇتۇشىمەن. ھازىر يارىدار ئىكەنسەن» دېدى ۋە سۇلتانى بەخت مەغرىبكە يۇيرۇدى:
— بەھرامنى سارايغا ئېلىپ بېرىپ، بېشىنى چۈشۈرۈپ، سەرۇپاي بەر، ئاندىن قىرىق كۈنگىچە ياخشى باققىن.
ئۇنى قىرىق كۈن تەربىيەت قىلدى. بەھرام كىرىپ ئەمىرگە:
— ئەي، بۇزرۇكزادە، پادىشاھلىقنى جەمشىدنىڭ ئەۋلادىغا بەرمەك، تەختتە سىز ئولتۇرۇڭ، مەن سىزنىڭ پايتەختىڭىزنىڭ پالۋانى بولۇپ، دۈشمەنلەرنى قىراي، — دېدى.
— ئەي، ئالىي ھىممەتلىك يىگىت، سەۋر قىل، ئىش نەگە بارىدۇ تېخى، — دېدى ئەمىر. ئۇ قىرىق بىرىنچى كۈنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىردى. بەھرام بىلەن تۇتىشىدىغان

يەرنى تەينلىگەندىن كېيىن، كىسرى راۋنقىنىڭ ئالدىغا خالايىقنى يىغدى. پادىشاھنىڭ تەختىنى سىرتقا قويدى. ئەمىر بەھرام بىلەن بىر كېچە - كۈندۈز تۈتۈشتى. ئىككىنچى كۈنى ئەمىر «ئاللاھۇ ئەكبەر» دەپ نەرە تارتىپ، بەھرامنى يەردىن ئۈزۈپ ئالدى. ئەمىرنىڭ يۈزى يۇقىرىغا باقتى. شۇ چاغدا، پادىشاھنىڭ ھەرەملىرى كۆچۈل ئېچىش-ئۇچۇن ئۇلارنىڭ چېلىشىنى كۆرۈۋاتاتتى. پادىشاھنىڭ قىزى مەلىكە مېھرىنگار ئەمىرنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا ئاشىق بولۇپ قالدى. ۋە شۇ ھامان ئەمىرنىڭ بېشىدىن بىر تاۋاق ئالتۇن چاچتى. يەنە ئاسماندىن ئەمىرنىڭ باشلىرىغا جاۋاھىر قۇيۇلدى. ئالتۇننىغۇ، مېھرىنگار چاچقانىدى. ئەمما جاۋاھىر كىمنىڭ چاچقانلىقىنى ھېچكىم بىلمىدى. ئەمىر بۇ نەرسىلەرگە قاراۋاتقاندا ئۇنىڭمۇ كۆزى مېھرىنگارغا چۈشۈپ، ئۇمۇ مېھرىنگارغا ئاشىق بولدى. ئۇنىڭ سۈپىتى مۇنداق ئىدى.

بىچارە يۈز كەرەشمەئى ناز ئىلە مېھرىنگار،
پەيۋەستە قاشلارنى قىلىپ تۇرفە زۇلپىقار.
چىقتى سارايى ئالىي ئۇزە جىلۋىگەر بولۇپ،
زۇلغى يۈزىدە ئايەتى ۋەللەيلى ۋەننەرھار.

ئەلقىسسە، ئەمىر بەھرامنىڭ قولىنى باغلىدى. بوينىغا ئارغامچىنى سېلىپ، پادىشاھىتىن ئۇنىڭ گۇناھىنى تىلىمەكچى بولدى. بەختەك كېلىپ گۇستەھەمگە:

— بەھرام ئەمىرنىڭ دىنىغا كىرىپتۇ. پادىشاھ ئۇنى ھېچنېمە قىلالمىدى. سەن بەھرامنىڭ ئارقا تەرىپىدىن بېرىپ ئۇنىڭ بوينىغا چاپقىن، — دەپ ئۆگەتتى. گۇستەھەم بەھرامنىڭ بوينىغا چېپىپ ئۆلتۇردى. بۇ ھالنى كۆرگەن ئەمىر غەزەپكە كېلىپ گۇستەھەمنى تىللىدى. ئاندىن بەھرامنىڭ ئۆلۈكىنى يۇيۇپ، تاراپ، دەپە قىلغاندىن كېيىن، بىرنەچچە كۈنكىچە ئاش - سۇيىنى بېرىش بىلەن ئۆتتى.

بىر كېچىسى ئەمىر بىر چۇش كۆرۈپ ئىنتايىن پەرىشان بولدى. ئەتىسى بىر پارچە نامە پۈتۈپ، خوجا ئۇمىرىدىن مەككىگە ئەۋەتتى. ئارىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتۈپ، گۇستەھەم قىلىچىنى توغرا چىشلەپ، بوينىنى ئارغامچىدا باغلاپ، ئەمىرنىڭ ئىشىكىگە كەلدى. بېشىنى بوسۇغىغا ئۇرۇپ يىغلىغان ھالدا:

— ئەي سۇلتان، ئۇنىڭغا سىلىنىڭ كۆڭۈللىرى يېقىنلىقىنى بىلمەپتىمەن. نادانلىقىمدىن بۇ ئىشنى قىلىپتىمەن، — دېدى.

ئەمىر بولسا:

— ئەي گۇستەھەم، بەھرام ياخشى ئەر ئىدى. ئاخىر ئۇنى سەن زايا قىلدىڭ، بوپتۇ، گۇناھىڭدىن ئۆتتۈم، — دېدى. گۇستەھەم يىغلاپ تۇرۇپ:

— مېنىڭ بىر بېغىم بار. شۇ يەرگە بارسىلا. مەن بىر خىزمەت قىلسام شۇ چاغدا گۇناھىمدىن ئۆتكەنلىكلىرىگە ئىشىنىمەن، — دېدى.

ئەمىر ماقۇل بولدى. ئۇمەر مەئدە كەرەب ۋە بىرمۇنچە كىشىنى لەشكەرگاھتا قالدۇرۇپ، گۇستەھەم بىلەن ئۇنىڭ بېغىغا كەلدى. باغنىڭ بىر تەرىپى مېۋىلىك، بىر تەمى دەريا بولۇپ، باغ ئوتتۇرىسىدا بىر ئايۋان بار ئىدى. ئەمىرنى شۇ يەرگە باشلاپ ئېلىپ كىرىپ، ئاندىن-مۇندىن گەپ قىلىپ ئولتۇردى. بۇ ھارامزادە شۇ يەرگە بەش مىڭ كىشىنى مۆكتۇرۇپ قويغانىدى. ئۇلارغا: «ۋاقتى كەلگەندە چاۋاك ئۇرىمەن، شۇ چاغدا ئىشنى جايلايسىلەر»، دەپ ئۆگەتكەنىدى.

دەل شۇ چاغدا خوجا ئۇمرى كېتىۋېتىپ، تاشقا پۇتلىشىپ كەتتى. پۇتىنىڭ تىرنىقى ئۇچۇپ كەتتى. ئۆزى هوشسىزلىنىپ يىقىلدى. شۇ زامان خىزىر ئەلەيهىسسالام پەيدا بولۇپ: «ئەي، خوجا ئۇمرى، گۇستەهەم ئەمرنى ئالداپ باغقا ئېلىپ كەتتى. دىدارلىشىش قىيامەتكە باقى قالىدىغان بولدى. كەل، قولۇڭنى بەر» دېدى. ئۇمرى قولىنى بەردى. «قولۇڭنى قويۇۋەت» دەپ پۇتىنى ئۇمرىنىڭ پۇتىنىڭ ئۇستىگە قويدى. پۇتى ساقايدى.

خوجا ئۇمرى كۆزىنى ئېچىپ، ئۆزىنى بارگاهنىڭ ئىچىدە كۆردى. مۇقبىلدىن ئەمرنىڭ قىلىچ - ياراغلىرىنى ئېلىپ، باغقا راۋان بولدى. بېرىپ، بەش مىڭ كىشىنىڭ ئەمرگە هۇجۇم قىلماقچى بولۇپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. خوجا ئۇمرى ئۆزىنى ئايۋانغا ئېلىپ، ئەمر-نىڭ جەڭ كىيىملىرىنى كىيگۈزدى. قىلىچنى بەردى. ئىككى ئىشىكنى مەهكەم ئېتىپ، بىر ئىشكىتىن ئەمر، يەنە بىر ئىشكىتىن خوجا ئۇمرى كىرىپ، شۇنداق جەڭ قىلدىكى گويا قىيامەت قايىم بولدى. ئاتا ئوغۇلدىن، ئانا قىزىدىن بىخەۋەر بولغاندەك. ئۆزلىرىنى جەڭ دەرياسىغا ئېتىپ، ئۇلارنىڭ روهىنى باقى ئالەمگە يوللىۋەتتى.

ئەلقىسسە، مۇقبىلمۇ لەشكەرلىرى بىلەن يېتىپ كەلدى. گۇستەهەم ئىشىنىڭ ياخشى ئەمەسلىكىنى تۇيدى - دە، قېچىپ ئەخشام سەندىنىڭ قېشىغا باردى. ئەمرى ئۆز بارگاهىغا يېنىپ كەلدى. ۋە بۇ ئىشنى پادىشاه ئورۇنلاشتۇرغان ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ، جەڭ دۇمباقلىرىنى چالدۇردى. پادىشاه ناغرا ئاۋازىنى ئىشتىكەندىن كېيىن، نېمە ئىش بولغاندۇ، دەپ خوجا جۇمهۇرنى ئەۋەتتى. خوجا، جۇمهۇر، خوجا ئۇمرىنىڭ قېشىغا كېلىپ ئۆزىنىڭ ئېيتقاندىن كېيىن، ئەمرنى پادىشاهنىڭ قېشىغا ئېلىپ باردى.

— ئەي پەرزەنتىم، — دېدى پادىشاه يىغلاپ، — نېمىشقا بۇنداق قىلىسىز؟

ئەمر بۇ ئىشنىڭ پادىشاهدىن ئەمەسلىكىنى بىلدى. پادىشاه ئەمرنى باغقا ئېلىپ بارماقچى بولۇپ:

— ئەي بالام، سىزنىڭ لەشكىرىڭىزدىن خوجا ئۇمرى، مېنىڭ لەشكىرىمدىن بەختەك بارمىسۇن، خوجا ئۇمرىنىڭ ئاچچىقى يامان، بەختەك پىتىنىخور هارامزادە، سۆهبىتىمىزنى كۆڭۈلسىزلىككە ئايلاندۇرىدۇ، — دېدى.

خوجا ئۇمرى رازى بولمىدى. ئاخىرى، خوجا ئۇمرىنى يەتتە كۈنلۈك پادىشاه قىلدى. بەختەك ۋەزىر بولدى. پادىشاه، ئەمر، ئۇمەر مەئدە كەرەب ۋە بىرمۇنچە كىشىلەر بىلەن باغقا كىردى. باغ ناهايىتى گۈزەل ئىدى. نۇشىرىۋان بۇ باغقا بىر چوڭ يول ياسىتقان بولۇپ، يولنىڭ ئىككى يېقى ئالتۇن - كۈمۈشتىن ياسالغان پەنجىرە ئىدى. ئۇ يەردە بىر كۆل بار ئىدى. هەرقانچە مەرگەن ئادەم بولسىمۇ ئوقنى ئۇ كۆلنىڭ لېۋىگە يەتكۈزەلمەيتتى. ئەمرنى كۆلنىڭ ياقىسىدا ئولتۇرغۇزدى. كۆلدە بىر شىرنىڭ ئاغزىدىن سۇ كىرىپ، قۇيرۇقىدىن چىقىپ تۇراتتى. ئۇ، هېكمەت بىلەن بەرپا قىلىنغان كۆل ئىدى. كۆلگە قاراپ ئەمر هەيران بولۇپ ئولتۇرۇپ كەتتى.

مېهىرنىگارنىڭ باغدا بىر قەسىرى بار ئىدى، ئۇ ئەمرنىڭ باغقا سەيلىگە كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، شۇ قەسىرگە كەلدى ۋە مەجلىس تۇزۇپ، بىر كېنىزىكىدىن ئەمرگە سالام ئەۋەتتى. ئەمرنىڭ كۆزى مېهىرنىگارنىڭ قەسرىگە چۈشتى. مېهىرنىگار كېنىزەكلىرى بىلەن ئولتۇ-راتتى. ئەمرمۇ بىر كېنىزەكنى ئېلىپ مېهىرنىگارنىڭ قەسرىگە ماڭدى. ئۇ، قەسرىگە يېتىپ بېرىشقا مېهىرنىگار ئالاهىدە چىقىپ ئەمرنى كۈتۈۋالدى. ئاندىن بىر - بىرلىرىنىڭ بوينىغا قول سېلىشىپ، ئىشق - مۇهەببەتلىرىنى بايان قىلىشتى. ئۇلار هەر كۈنى شۇ يوسۇندا مۇڭدىشاتتى. بىر هەپتە ئۆتتى. سەككىزىنچى كۈنى ئەمر باغدىن چىقىپ بارگاهقا كەلدى. ئەمما، ئۇنىڭ مېهىرنىگارنىڭ ئىشتىياقىدا كېچىلىرى كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمەيتتى.

تۇن يېرىم بولغاندى. ئۇ كىيىمىنى كىيىپ، مېھرىنگارنىڭ ئوردىسىغا قاراپ ماڭدى. ئوردىغا قولىدا خەنجەر بىلەن سالىمىنى ئېلىپ كەلگەنىدى. راۋاق تۇۋىگە كېلىپ، ئۆگزىگە سالما تاشلاپ ئېسىلىپ چىقتى. قارىسا، مېھرىنگار ھەرەمدە گۈلدەك ئۇخلاۋاتاتتى. ئەمىر ئاستا چۈشۈپ، ئۇنىڭ يېنىدا بىر سائەتتەك ئولتۇردى مېھرىنگار ئويغانمىدى. ئۇ، چىقىپ كەتمەكچى بولدى. لېكىن، يەنە «بۇنداق نازىنىنىڭ قېشىغا كىرىپ، قۇرۇق چىقىپ كېتىش دۆتلۈك ئەمەسمۇ» دەپ ئويلىدى ـ دە، تەختىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ قىزغا يېقىن باردى ۋە لېۋىنى مېھرىنگارنىڭ لېۋىگە قويۇپ لېۋىنى شوراۋاتاتتى، مەلىكىنىڭ دېمى تۇتۇلۇپ، كۆزىنى ئاچتى. قارىسا بىركىمنىڭ ئاغزى ئۆز ئېغىزىغا چاپلاشقانىدى. ئۇ، «ۋاي، ئوغرى!» دەپ ۋارقىرىدى. ئەمىر دەرھال مېھرىنگارنى قويۇۋېتىپ، «ھەي دەردى يوق!» دېگىنىچە تەختىنىڭ ئاستىغا كىرىۋالدى. مەلىكە ئۇنىڭ ئوغرى ئەمەسلىكىنى بىلدى. ئەمما، ئاۋازىنى ئىشىتكەن كىشىلەر ئاللىقاچان مەلىكىنىڭ ئالدىغا كىرگەنىدى.

ـــ بولدى كېتىڭلار، ـــ دېدى مەلىكە، ـــ چۈشۈمدە ئوغرى كۆرۈپ توۋلاپ ساپتىمەن.

كېنىزەكلەر قايتىپ كېتىپ يېتىپ قېلىشتى. ئاندىن مېھرىنگار: ـــ «ھەي، دەردى يوق» دېگەن كىم؟ بۇياققا چىققىن، ـــ دېدى. ئەمىر تەخت ئاستىدىن چىقتى. مەلىكە كېچىلىك كىيىم كىيىۋالغان ئەمىرنى كۆردى. ئۇ دەرھال ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، ئەمىرنىڭ بوينىغا گىرە سالدى. ئىككىسى دەرد ـ ئارمانلىرىنى ئېيتىشىپ، بىر ـ بىرىنىڭ شوق ـ زوقىدا گاھى يىغلاپ، گاھى كۈلۈشتى. گەپ ئاخىرىغا يەتكەندە، ئەمىر مېھرىنگارنى قولىنى تۇتۇپ:

ـــ ئەي مېھرىنگار، دادىڭىز سىزنى ماڭا بەرسۇن، بەرمىسە پۇتۇن يەر يۈزىنى قانغا بويىۋېتىمەن، ـــ دەپ قەسەم ئىچتى. مەلىكە:

ـــ مەن سىزنىڭ ئايىغىڭىزدىكى تۇپراقنى تاجدار پادىشاھلاردىن ئارتۇق كۆرىمەن. مېنى ئاتام سىزگە بەرسە بەردى، بەرمىسە زەھەر ئىچىپ ئۆلۈۋالىمەن، ـــ دەپ ئەھدى پەيمان قىلىشتى.

ئەمىر تۇڭلۇككە قارىسا، تاڭ ئېتىشقا ئاز قاپتۇ. شۇ چاغدا ئەمىر ئون سەككىز ياشتا، مېھرىنگار ئون بەش ياشتا ئىدى. قارۇن دېۋە ياستۇقتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىسا، مەشئەل ۋە پانۇسلار ئۆچكىلىۋاتقان ئىكەن. شۇ مەھەلدە ئەمىر تۇڭلۇككە سالما تاشلاپ يامىشىپ چىقىپ كېتىۋاتاتتى. قارۇن قارا كىيىملىك بىرىنىڭ چىقىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردى. قىلىچىنى ئېلىپ ئارغامچىنى كەستى ۋە ئارقىسىدىن قوغلىدى. ئەمىر قاچتى. ئەمىرنىڭ پېشانىسى خىشقا تېگىپ يارىلاندى. قارۇن ئۇنىڭ ئەمىر ئىكەنلىكىنى تونۇپ، باشقىلارنى «توختاڭلار، بۇ ئەبۇلئالى ئىكەن. ئۇنىڭ يېنىغا بارغىلى بولمايدۇ، ھەممىمىز ئۆلىمىز» دەپ، توختاپ قالدى. ئەمىر باغدىن چىقىپ كەتتى. ئۇ، شادكام كۆڭرۈكىگە يەتكەندە خوجا ئۇمرى پەيدا بولدى. ئۇنىڭ پېشانىسىنى كۆرۈپ، «سۆيگۈ دەردىگە دورا قىلغىلى بولمايدۇ، ئەما پېشانە يارىسىغا داۋا قىلغىلى بولىدۇ» دەپ، دەرھال دورا ئاچىقىپ، ئەمىرنىڭ پېشانىسىگە چاپتى. جاراھەت ساقايدى.

ـــ چىقار ۋاقتىمدا قارۇن كۆرۈپ قالدى، ـــ دېدى ئەمىر، ـــ مەن ئىكەنلىكىمنى تونۇدى. بىز مەككىگە يانايلى. خوجا ئۇمرى يول كورسىتىپ:

ـــ پادىشاھ سوراپ قالسا كېچە بىر چۈش كۆرۈپتىكەنمەن. رۇخسەت سورىسام بەرمىگەدەكلا، شۇڭا رۇخسەتسىز بېرىۋىدىم» دەڭ، ـــ دېدى ۋە شۇ زامان كۆچۈپ، پەيزىئابات قەلئەسىگە باردى. ئۇماق بىر بالا دەرۋازىنىڭ بېشىدا تۇراتتى. ئەمىر ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلاشتى. ئەمما ئەمىر يەنىلا مېھرىنگارنى ئويلاپ تاقەتسىزلىنىۋاتاتتى.

(داۋامى كېيىنكى ساندا)

مۇھەممەت چاۋار

سۇپۇرگى سەنجەرى (غەربىي)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مۇھەممەت چاۋار

مۇھەررىردىن: شائىر غەربىنىڭ تولۇق ئىسمى سۇپۇرگى سەنجەرى بولۇپ، 1864ـ يىلى گۇما ناھىيىسىنىڭ سەنجەر كەنتىدە تۇغۇلغان. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى بىلەن ئۇيغۇر دېموكراتىك ئەدەبىياتىدا مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇ شېئىرىيەت ساھەسىدىلا ئەمەس، ئەدەبىي تەرجىمە، خەتتاتلىق، كىتاب تۇپلەش، مۇقاۋىلاش قاتارلىق ئىلىشقا تېگىشلىك بىرمۇنچە ئەۋزەللىكلەر بار. يەنە شۇنىمۇ ئەستە تۇتۇشىمىز زۆرۈركى، شائىر 1936 ـ يىلى ۋاپات بولغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى پۈتۈنلەي كونا جەمئىيەتتە يېزىلغان. شۇڭا بۇ ئەسەرلەرمۇ كونكرېت زامان ۋە ماكان چەكلىمىسىدىن چىقىپ كېتەلمىگەن. شائىرنىڭ ئىدىيىسىنى ئەينى دەۋر شارائىتىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمىغانلىقىتىن، ئۇنىڭ شېئىرلىرىدىكى بەزى دىنىي، تەرىقەتكە ياتىدىغان مەزمۇنلارغا تەنقىدىي مۇئامىلە قىلىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ.

* *

ھەمدىڭ ئايتاي مەدھى بىسمىللاھدىن ئەيلەپ ئىبتىدا،
كائىنە زاتىڭ فىكر قىلماقىدىن بولۇپ ئەقلىم جۇدا.

قۇدرەتىڭدۇر بەر كەمالى پادىشاھى لايەزال،
ئالەمى يەكتا ئىبرۇرسەن ھاكىمى مۇتلەق خۇدا.
يەتتە ئاسمانىنى ياراتىپسەن ستۇنسىز بەرقەرار،
ھېچ مەخلۇق ئەقلى يەتمەس بولدىلار سۇنئۇك بەنا.
ئاسمانلاردا ياراتىپسەن ئاجايىب رەڭ - بەرەڭ،
تاغۇ تۇز دەرياۋۇ ئىقلىملەر قىلىپسەن جا - بەجا.
چەشمىلەر سانسىز زەمىن سەھنىدە جارى ھەر سارى،
ئىبتىداۋۇ ئىنتىھاسىغە ئۆزۈڭدۇرسەن بەقا.
قۇدرەتىڭدىن قىلدىڭ ئون سەككىز مىڭ ئالەم نامدار،
سىررى ئەسرارىڭنى فىكر ئەتمەكدە لائۇھسا سەنا.
قۇدرەتىڭنى كۆرسەتىپ قىلدىڭ خۇدالىق ئاشكار،
قەترەئى ئابى مەنىدىن قىلدىڭ ئادەمنى بەنا.
شول ئەزەل كۇندە ياراتتىڭ كۇللى ئىنسان روھىنى،
نەسلى ئادەمنى ياراتتىڭ ئەۋلىياۋۇ ئەنبىيا.
ئەنبىيالار ئەمرىڭ ئىچرە بولدى قايىم بەركەمال،
ئەمرۇ نەھىيىڭنى خەلايىق ئىچرە ئەيلەپ رەۋشەنا.
دۇنيادىن ئۆتتى پەيغەمبەرلەر تەمام ئولدى بارى،
كۇللى ئىنسانغە ھىدايەت ئىچرە ئەيلەپ مۇقتەدا.
كۇفرلەرنى دىنىي ئىسلام ئىچرە دەئۋەت ئەيلەبان،
كۇفر زۇلماتنى ئۆچۈردى شەرئىنى ئەيلەپ بەنا.
بولماسە ئەردى رەسۇل ئەسلا جەھان بولماس ئىدى،
ھېچ مەخلۇقنىڭ نىشانى بولماغاي ئەردى بەنا.
رىشتەئى تەھرىرغە تىزدىڭ ئەجزى ئىدراكىڭ بىلە،
ئەي غەرىبى، فىسقى ئىسيان بىرلە ئۇمرۇڭدۇر فەنا.

* *

مىڭ تۇمەنمىڭ ئەجزى نەئت ئەي رەسۇلى كىبرىيا،
دەرگەھىڭغە باش قويۇپمەن، تۆت قولۇم رۇزى جەزا.
بارچە مەخلۇقاتدىن قىلدىڭ زۇھۇرى بىشتەر،
قىلدى پەيدا نۇرى پاكىڭدىن زۇھۇر ھەردۇ سەرا.
ھەق ياراتتى بارچە مەخلۇقنى تۇپەيلىڭدىن سېنىڭ،
بارچە نەۋبەت بىرلە مەۋجۇد ئولدىلەر ئەرزى سەما.
لەم يەزەل بىشەك ئىبرۇرسەن پەرۋەردىگارى ئىنسۇجان،
قىلدى مېھرىڭنى سېنىڭ دەرسىينە ھايى ئەنبىيا.
ھەق ئىتابىڭنى سېنىڭ بارچە پەيەمبەرغە قىلىپ،
جان قۇلاقىغە يېتىپ نامىڭ ئەزىزى رەھنەما.
سەن ئىبرۇرسەن ئەنبىيالار بارچەسىنىڭ خاتەمى،
خەتم بولدى ئەنبىيالار ئىچرە ئىسمىڭ مۇستەفا.

ئاسىيلەرغە رۇزى مەھشەردە ئىرۇرسەن سەن شەپئە،
دىنۇ مىللەتنىڭ چىراغىدۇر قولۇڭدا رەۋشەنا.
ئىككى ئالەم جۇملەئى گىرۇ يەيانى نە قىلەك،
لەيلەتۇل مىئراجدا پايىگنى قىلدى تۇتىيا.
ھادى ھەم شافىئ ئىرۇرسەن رۇزى مەھشەر بارچىغە،
ئەۋۋەلىن ھەم ئاخىرىنغە پىشۋاسەن مۇقتەدا.
ئاشىقى بىچارەلەرنىڭ دەردىنىڭ دەرمانىسەن،
سىينە بىريان، كۆزى گىريانلارغە سەندۇرسەن دەۋا.
پادىشاھلىق خىلئىتى باغلىق ئىرۇر دەستىڭ بىلە،
سەد سۇلەيمانۇ سكەندەر بولدى ئىشىكىڭدە گەدا.
بىر ئىشارەت بىرلە ئاينى ئىككى پارە ئەيلەدىڭ،
مۇئجزاتىڭ ئەي رەسۇل، سانسىزكى كۇففارلار ئارا.
بەررەئى بىريانكى سەرتا پا زەھەر ئالۇد ئىدى،
جان كىرىپ قىلدى تەكەللۇم تىل بىلە ھەمدۇ سەنا.
تۆرت گۇھەر بىر سەدەفدىن، تۆرت گۇل بىردىن چەمەن،
ئايۇكۇن، يۇلدۇز مەسەللىك قىلدى ئالەم رەۋشەنا.
ئۇشبۇ دىننىڭ تۆرت بۇرجىدا بەرابەر نۇقسى يوق،
ئول ئەبابەكرى، ئۇمەر، ئۇسمان، ئەلىيۇل مۇرتەزا.
زەررەچە بۇغز ئەيلەسە بۇ تۆرت يارىڭغە سېنىڭ،
نەئرە سوقغاي دەۋزەخ ئىچرە سەد تۇمەن ۋاھەسرەتا.
دىن چىراغى ياندى ئالەمغە سېنىڭدىن يا ھەبىب،
بارچە گۇمراھلار سېنىڭدىن تاپتىلاركىم رەۋشەنا.
ئاسىيۇ گۇمراھدۇرمەن، ناتەۋانۇ ھەم فەقىر،
رەھىم ئېتىپ تۇتغىل قولۇمنى، سەن ئىرۇرسەن رەھنەما.
ئەي غەرىبا، سەن رەسۇل نەئتىنى ئايغىل، جان بىلە،
غۇربەت ئىچرە زاردۇرمەن تۇت قولۇم، يا مۇستەفا.

* *

ياری ئەۋۋەل ھەزرەتى بۇبەكر سىددىق ئىبتىدا،
دىنغە تەسدىق ئەيلەگەن ئەھەدغە ئول نۇری ھۇدا،
ئول خىلافەتدە ئىدىلەر سىدقى بىرلە بەرقەرار،
غار ئىچىدە ئول رەسۇللىللاھغە ئىدىلەر غەمزدا.
يەر يۇزىدە بارچە پىرلەرنىڭ ئىدىلەر سەرۋەری،
ئەردى دامادی ئۇلارغە ئول رەسۇلی مۇستەفا.
ئەردىلەر پەيغەمبەرىمغە بارچە يارىنىڭ ئەۋۋەلی،
«سانی ئىسنەين ئەز ھۇمافىل غار» دېدىلەر مۇستەفا،
ئەردی سىددىق ئول رەسۇللىللاھغە ھەمراز ھەرزەمان،
ھەر يامانۇ ياخشىلىق ئەمرىنی قىلدىلەر ئەدا.

شەيخى پىنھانى ئىدى غار ئىچرە ئول ئەھمەد بىلە،
ئەژدەھا يەڭلىغ نىگەھبانى ئىدى نۇرۇل ھۇدا.
غارى زۇلمات ئىچرە بىھەد رەنج چەكتى بىھىساب،
خىزر سۇيى بىرلە تاپتى گۇنجى ئەسرارى خۇدا.
ماردىن زەخمەت ئاڭا بولدى ھەلاھەل زەھرىدەك،
بولدىلەر دەردىگە ئاندا ئابى ھەيۋانى دەۋا.
ئۇمرى ئىچرە ئول رەسۇلىللاھ قىلىپ ئۆزگە ئىمام،
بولدى سىددىقغە خەلافەتلىك رەسۇلۇمدىن خۇدا.
ئەي غەربا، يارى ئەۋۋەلغە قىلىپسەن مەنقەبەت،
ئىستىئانەتنىك ئۇمىددە قىلىپ سۆزنى ئەدا.

* *

يارى ئىككىنچى ئۇمەردۇرلەر خەلىفە مۇقتەدا،
بىشەئى ئەدل ئىچرە ئەردى شىرى نەردەك رەھنەما.
مۇستەفا دىنىغە كىرمەي بولمادى دىن ئاشكار،
دىنىي ئىسلام يولى كۇفر ئەھلىدىن ئەردى ئىختىفا.
مۇستەفا ئايدى: پەيغەمبەر كەلسە مەندىن سوڭ ۋەلىك،
بولغاي ئەردىلەر پەيغەمبەر ئول ئۇمەر ساھىب ھۇدا.
مۇستەفانىك پەرۋەردە ئەردى ئۇمر ئىچرە تەمام،
دىن ئۇلار ۋەقتىدە ئەردىلەر مىسال شەمسۇل ھۇدا.
يوق ئىدىلەر بۇ سۇفەت ئەدل ئىچرە ھېچ شاھىنشەھى،
ئەدل بابى ئىچرە ئوغلىغە قىلىپ شەرئىن ئەدا.
زەھر ئىچتىلەر ھەلاك ئەتمەك ئۇچۇن ئۆز نەفسىنى،
پاك قىلدى يەر يۇزىنى كۇفر، شىركىدىن خۇدا.
ئەدلى كامىل بىشەسىدە بۆرى قويغە ئىختىلات،
زەھر يوق ئەردى بىرىگە جانۇ تەندەك چۇن بەنا.
دىنۇ مىللەت شەمئىنى ياندۇردىلەر ئالەم ئارا،
كۇفرى دەيرىنى ھەلاكەت ئەيلەدى ئالەم ئارا.
قەھرىدىن كۇفر ئەھلى ھېچ سائەت ئەمان تاپماس ئىدى،
تىللارى لال ئەردى سۆز ئايتماقغە كۇفرى غەم ئارا.
ئەي غەربا، يارى سانىغە قىلىپسەن مەنقەبەت،
ئىستىئانەت تىلە تەكرىمغە قىلىپ ھەمدۇ سەنا.

* *

يارى سەۋۇم ھەزرەتى ئۇسمان ئىدىلەر مۇقتەدا،
جامىئۇل قۇرئان ئىدىلەر مەخزەنى كانى ھەيا.

دىن شەرگى ئىچرە ئەردىلەر مۇرۇۋۋەت مەخزەنى،
مەگدەگى ھىلمۇ فۇتۇۋۋەت بىرلە ئىبردىلەر بەنا.
مۇقتەدايى دىنىيلىك ئولكىم ئىدىلەر مەشئەلى،
بارچە ئۇممەت پىشۋاسى ئىبردىلەر كانى ھەيا.
خەتتى ئۇسمانى ئىدىلەر بارچە ئۇممەت كاتىبى،
قالدى كاتىبلىق ئۇلاردىن ئۇممەت ئىچرە رەھنەما.
بەدەنىنى ئۇمىر ئىچرە كۆرمەگەن ئەردى ھەرەم،
مىھر يەكلىغ ئەردى ئەزاسى ھەرەملەرغە خەفا.
يەنە بىر نەقلى رەسۇلىللاھ دېدىلەر: «ئەي سەھاب،
جان قۇلاغىكغە كەلامىم تۇت» دېدى ئول مۇستەفا،
«ئىچسە ئۇسمان چۇن ئەجەلنىك شەربەتىنى ھەرزەمان،
قويغاسەن مەندىن يىراق ئۇسماننى» دېدى مۇستەفا.
بەئزىلەر سوردى: «بۇ ئىشغە نە سەبەبدۇر، يا رەسۇل»
ئەمرى قىلدى بۇ زەمان شاھى ئەرەب ئول مۇستەفا.
«ئىككىمىزنىك ئاراسىدا بار ئىدى بىر خىسلەتى،
ھەررەمەللاھ جىسمەھۇ ۋەننار» دېدى مۇستەفا.
ئەي غەربا، يارى سالىسغە قىلىپسەن مەنقەبەت،
ئىستىئانەت بىرلە شەب - رۇز ئايت لائۇھسا سەنا.

* *

يارى تۆرتىنچى ئىدىلەر شاھى مەردان مۇرتەزا،
زۇلفىقارى ساھىبى ئول ھەيدەرى شىرى خۇدا.
بارچەدىن غالىب ئىدىلەر پەھلەۋانلىق بابىدا،
نۇرى چەشمى ئول ئەبى تالىب ئىدى ئول مۇرتەزا.
دېدى پەيغەمبەر ئەلىنىك بارەسىدە بۇ كەلام،
«ئەلى مەندىندۇركى مەندۇرمەن ئەلىدىن بىر بىنا»
ئايدى ئەھمەد: «مەن ئىبرۇرمەن ئىلمي دىنىنىك قەلئەسى،
ئىلمى شەھرى مەندۇرمەن، دەرۋازەسى شىرى خۇدا»
جەڭگى خەيبەر ئىچرە كۇففارلارغە ئەيلەپ قەھرى جۇش،
قىلدى تاراج ئېلىنى تىغ چاپىپ تارتىپ سەدا.
تۇرفە ــ تۇرفە بىئەدەد ئىشلارنى بۇنياد ئەيلەگەن،
ئەردىلەر دامادى ئەھمەدغە ئۇشۇل شىرى خۇدا.
ئول رەسۇلىللاھغە خادىملىق قىلىپ شەب - رۇز مۇدام،
جانۇدىل بىرلە ئەزىز قانىن نىسار ئەيلەپ فىدا.
ئىككى شەھزادە ھەسەن بىرلە ھۇسەين جەننەت گۇلى،
ئەردىلەر بۇ ئىككى شەھزادە چەمەندە خۇش نەما.
ئول ئەلى ئەردى چەمەن ئىچرە گۇلىستان ــ بوستان،
گۇل ئىدى شەھزادە نۇرى چەشمەھايى مۇستەفا،

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

يەئنى فەرزەند ئىدىلەر مۇرتەزاغە بۇ ئىكەۋ،
قۇررەتىل ئەينى ئىدىلەر نۇرى چەشمى مۇستەفا.
بىرنەچە مەلئۇن خەۋارىج شۇم لەئىنۇ ھەم فەلىد،
يەتمىش ئىكى تەن بىلە قىلدى شەھىدى كەربەلا.
كاشكى بولسام ئىدىم مەن شۇم خەۋارىج ۋەقتىدە،
قىلسام ئەردى بۇ تېنىمدە مىلك جانىم بولسە فىدا.
بۇ ئەزىز جانىم نىسار ئەتسەم يولىدا ۋاي - ۋاي،
ئول قىيامەت تەشنەلىكدە كاش بولغايلار سەقا.
ئەي غەربىا، يارى چارۇمغە قىلىپسەن مەنقەبەت،
ئىستىئانەت بىرلە بۇ مەكتۇب بولغاي مۇنتەھا.

* *

يا ئىلاھا، تەۋفىق بېرىپ يولۇم ئاچغىل،
دەرگەھىڭغە بويۇن سۇنۇپ كەلدىم مانا.
نەفسى شەيتان غالىب كەلدى قولۇم ئالغىل،
ئۇمىد تۇتۇپ دەرگەھىڭغە كەلدىم مانا.

بەندەمەن دەپ بەندەلىكىنى قىلغانىم يوق،
خىزمەت قىلىپ پىردىن ئۇلۇش ئالغانىم يوق.
زاھىر تۇرۇپ باتىمنى كۆرگەنىم يوق،
نېچۈك قىلاي، ئارا يولدا قالدىم مانا.

پىرى كامىل مۇتەكەللىم قەدىرىن بىلمەي،
غافىللىقدىن ھال ئىلمىنى ۋىرد ئەيلەمەي،
ئاللاھ ئۇچۇن رىيازەتنىڭ يولىن ئالماي،
فىسقى ئىسيان دەرياسىغە چۆمدۇم مانا.

بۇ يوللارنىڭ ئۇقباسىدىن ئۆتەلمىدىم،
جان چەكمەيىن راست يولنى تاپالمىدىم،
زاھىر باقىپ خاس مۇرشىدىم بىلەلمەدىم،
كۆز قاراقىم مۇرشىدىمدىن قالدىم مانا.

ھەقدىن ئىلھام بولماغۇنچە شەيخ بولماس،
شەش لەتائىف سەير قىلماي سىرنى بىلمەس.
سىرنى تاپقان خاس مۇرشىدنى كىشى تانۇماس،
شۇنداغ سىردىن جۇدا بولۇپ قالدىم مانا.

پىرىم كەتكەچ ئالەم ھەجرى ماتەم تۇتتى،

غۇربەت يۈكى مېنى باستى ئەقلىم كەتتى.
رەھمان ئىگەم پەردە بىرلە سىرىم ياپتى،
بىھۇش بولۇپ ھەيرانلىقدا قالدىم مانا.

ئايا دوستلار، ئۆتۈپ كەتتى زەمانىمىز،
ھېچ قالمادى ئۆچۈپ كەتتى چىراغىمىز.
ئەدۇڭۇ دەپ خەبەر بەردى خۇدايىمىز،
بويۇن سۇنۇپ ھەقغە باقىپ قالدىم مانا.

پىرىم كەتكەچ گويا ئالەم ئۇمرى كەتتى،
ماتەم تۈتۈپ ئۇلۇغ كىچىك ئۆزدىن كەتتى.
قىيامەتدەك ئۆز ھالىغە فەرياد ئەتتى،
لامەكانغە كۆزۈم تىكىپ قالدىم مانا.

قارا باسقان كۆڭلۈم مېنىڭ ئاچىلغايمۇ،
بەستە بولغان دىلىم ئوتدەك ساچىلغايمۇ،
رىيازەتدە رەڭگى رويۇم پۇكۈلگەيمۇ،
ھېچ بىلمەدىم نېچۈك يولدا قالدىم مانا.

ۋاھەسرەتا ئىسىز ئۇمرۇم زايەئ كەتتى،
پىرى كامىل شول مۇرشىدىم ئۆتۈپ كەتتى.
ئۇمۇر بەرگى خەزان بولۇپ توزۇپ كەتتى،
ھەيران بولۇپ، ئارا يولدا قالدىم مانا.

كىمگە ئايتىپ، كىمگە يىغلاي قاتتى باشىم،
قەزا يېتىپ كۆزىن يۇمدى شول مۇرشىدىم.
باشىم قاتىپ ئەقلىم ئازىپ قاچتى ئىشقىم،
ئايا دوستلار، نېچۈك ئىلاج قىلغۇم مانا.

قۇلخاجەغە خىزمەت قىلسە ياخشى ياقار،
خىزمەت قىلغان شايەستەئى رەھمەت تاپار.
زايەئ كەتمەس ئىككى ئالەم ئىززەت تاپار،
خىزمەتتىن مەھرۇم بولۇپ قالدىم مانا.

خىزمەتتىن مەئزۇل بولغان ئۇيات بولۇر،
خاجەسىنىڭ سۇھبەتتىن تاپماس بولۇر،
مەئزۇل بولغان سۇڭرە خاجە باقماس بولۇر،
نېچۈك قىلاي مەھرۇم بولۇپ قالدىم مانا.

غەۋۋاس بولغان جاندىن كەچمەي گەۋھەر ئالماس،
ئارىق بولماي دۇنيا مېھرىن ئۆزدىن سالماس،
ئارىق بولغان چىن ئۇممەتلەر دۇنيا سۆيمەس،
ئايەت ھەدىس مەئنەسىدىن ئايدىم مانا.

رۇزى ئەزەل قىسمەت بولغان ھەركىم پىرى،
«نەھنۇ قەسەمنا بەينەھۇم» دەپ ئايدى ئۆزى،
قىسمەتتىدىن ئۆزگە بولماس ئادەم ئوغلى،
بويۇن سۇنۇپ تەسلىم قىلىپ تۇردۇم مانا.

ئەي غەرىبا، بىھۇدەدۇر ئايغان سۆزۈڭ،
ئەمەل قىلماي سېنى باستى غەپلەت ئۇيقۇڭ.
تەئسىر قىلماس بىمەزەدۇر ئۇشبۇ سۆزۈڭ،
ئول سەبەبدىن ئارا يولدا قالدىم مانا.

* *

غەپلەت ئىچرە يولۇم بىلمەي فەنا بولدۇم،
قولۇم تۇتۇپ يولغە سالىڭ، يا ئەھمەدا.
گۇنەھ تاغى مېنى باستى ئەدا بولدۇم،
قولۇم تۇتۇپ يولغە سالىڭ، يا ئەھمەدا.

تاغدىن ئاغىرگۇنەھىم بار يوق ئىلاجىم،
نېچۇك قىلاي سەندىن ئۆزگە يوق فەناھىم.
گۇناھىمنى ئەفۇ ئەيلەگىل يا ئىلاھىم،
قولۇم تۇتۇپ يولغە سالىڭ، يا ئەھمەدا.

ئۇممەت مەن دەپ لاف ئۇرۇبان زاھىر تىلدا،
يالغان دەئۋا بىرلە قالدىم ئارا يولدا،
نېچۇك قىلاي ئەمەلىم يوق باقسام قولدا،
قولۇم تۇتۇپ يولغە سالىڭ، يا ئەھمەدا.

ئەي خۇدايا، رەسۇلۇمغا قىلدىڭ ئۇممەت،
مەغرۇر بولدۇم ئۇممەت مەن دەپ قۇرۇغ ئۇممەت.
زىكرىڭ ئايتىپ كېچە - كۇندۇز قىلماي سۇھبەت،
قولۇم تۇتۇپ يولغە سالىڭ يا ئەھمەدا.

يا ئەھمەدا، ئۇممەت دېسەڭ خۇش دەۋلەتىم،
ئۇممەتىم دەپ قولۇم تۇتسالىڭ شەرافەتىم،

يولدا قالسام هالسم خەراب كۆپ كۆلغەتسم،
قولۇم تۇتۇپ يولغە سالىلمىز، يا ئەھمەدا،

ئۇممەت مەن دەپ يولدا قالسام، ۋاي نەھەسرەت،
غەم - قايغۇدىن باشىم ئۆزرە يەتكەي كۆلغەت،
رەھىم قىلىپ ماڭا قىلسالمىز ئەگەر شەپقەت،
قولۇم تۇتۇپ يولغە سالىلمىز، يا ئەھمەدا.

ئۇممەتىم دەپ شەپائەتدىن مەھرۇم قويمە،
ساڭا باقىپ يولدا قالسام يولدا قويمە.
گۇناھكارمەن ئاجىز قۇلدىن يۈز ئۆگۈرمە،
قولۇم تۇتۇپ يولغە سالىلمىز، يا ئەھمەدا.

كۆچۈم يېتىپ رەۋزىگىزغە بارالمادىم،
رەۋزىگىزنىڭ فىراقىدا قان يىغلادىم.
ھەق تەئالا ئەمرىن بەرجا قىلالمادىم،
قولۇم تۇتۇپ يولغە سالىلمىز، يا ئەھمەدا.

قادىر ئىگەم بەندەم دېسە خوبدۇر هالىم،
ئۇممەت دېسەڭ ئاسى قۇلنى دادخاھىم.
نېچۈك سۇددۇر يولدا قالسام قىلۇ قالىم،
قولۇم تۇتۇپ يولغە سالىلمىز، يا ئەھمەدا.

غۇسسە بىرلەن قان يىغلاغىل، ئەي غەرىبى،
كارۋان كەتتى نەۋبەت ساڭا ھەم قەرىبى.
مېھنەت بىرلە ئارا يولدا هالىڭ هادى،
قولۇم تۇتۇپ يولغە سالىلمىز، يا ئەھمەدا.

* *

ناله ئەيلەرمەن خۇداغە رەھبەرىمدىن ئايرىلىپ،
ئىككى ئالەم سايەبان بولغان پىرىمدىن ئايرىلىپ.
راست يولنى كۆرسەتىپ ھەق يولنى رەۋشەن ئەيلەگەن،
كۆز قاراقىم نۇرى چەشمىم رەۋشەنىمدىن ئايرىلىپ.

№1 www.uyghurkitap.com

بۇ مېنىڭ ئۇمرۇم گۈلىغە تەربىيەتلەر كىرگۈزۈپ،
جىسمۇجانىم سەبزەزار ئەتكەن گۈلۈمدىن ئايرىلىپ.
ھەجرىدە قان يىغلاسام تانەفغى سۇر مەھشەرغىچە،
ماتەمىم ھەرگىز تۈگەنمەس رەھبەرىمدىن ئايرىلىپ.
شول پىرىم ھەجرىدە يىغلاپ جىسمۇجانىم قان بولۇپ،
يۈرەكىم ئەفكار بولدى سەرۇەرىمدىن ئايرىلىپ.
غۇسسەئى غۇربەت بىلەن دەريا بولۇپ ئاقتى ياشىم،
جىسمۇ جانىم ئۆرتەنىپ قالدىم پىرىمدىن ئايرىلىپ.
ھەجر داغىنىڭ داۋاسىغە تاپالماي ھېچ داۋا،
تىيرى زۇلمەت ئىچرە قالدىم گەۋھەرىمدىن ئايرىلىپ.
رەخنە بولدى ئەھلى سالىك دىللارىغە داغ - داغ،
يىغلاشىپ ھەرگۈشەدە قالدى پىرىمدىن ئايرىلىپ.
كۆر، مۇھەببەت يولى باغلاندى تەرىقەت ئەھلىغە،
باشچى بولغان پىرى كامىل ئەكمەلىمدىن ئايرىلىپ.
يىغلاشىپ مۇرىدلار بەيتۇل - ئەھزان گۈنجىدە،
سىندى باغرى، ئاقتى ياشى جەۋھەرىمدىن ئايرىلىپ.
سەن غەرىبى ئىككى ئالەم زاھەتىنى تاشلاغىل،
داغى كۇلفەتدە ئەسىر بولدۇڭ پىرىمدىن ئايرىلىپ.
ئەي غەرىبا، داغي ھەسرەت ئىچرە قالدىڭ سەرنىگۇن،
ئاھ ئۇرۇپ شامۇ سەھەرلەر مۇرشىدىمدىن ئايرىلىپ.

* *

بەندەلىك قىل دوستلار دىيدار كۆرەرمىز ئاقىبەت،
ئۇشبۇ دۇنيا بىۋەفا بارچە كېتەرمىز ئاقىبەت.
نەچچە مىڭ يىل ئۇمر كۆرسەڭ قىلماغاي دۇنيا ۋەفا،
ھېچ ۋەفا كۆرمەي سەفەر يولىن تۇتارمىز ئاقىبەت.
ھېچ زىيجان دۇنيادا قالماي تەمام بولدى رەۋان،
جىنسى مەخلۇق بارچەمىز تۇرماي كېتەرمىز ئاقىبەت.
ئاتا - ئانا زەنۇ فەرزەند كەتتىلەر بىر - بىر ئۆتۈپ.
كەلدى نەۋبەت بىزگە ھەم تۇرماي كېتەرمىز ئاقىبەت.
مالۇ دۇنيا جىلۋە ئەيلەپ بارچەنى شەيدا قىلىپ،
ئۇمر يەلدەك ئۆتكۈسى دەرھال كېتەرمىز ئاقىبەت.
مال - مۇلۇكۇز ەنۇ فەرزەند زىينەتى دۇنيا ئېرۇر،
خانە ۋەيران بولغۇسى تازۇپ كېتەرمىز ئاقىبەت.
ئاخىرەت مەزرەئىدۇر ياخشى ئەئمال سەئ قىل،
سەئيى قىلساڭ ھاسىلىن ئاندا كۆرەرمىز ئاقىبەت.
زەررەچە قىلساڭ ئەمەل زايەئ ئەمەسدۇر قىلمىشىڭ،
ھەق تەئالا رەھىم ئېتىپ دىيدار كۆرەرمىز ئاقىبەت.

دىن شەرىئەت يولىدا ئاراستە بولغىل ھەرزەمان،
بەندىلىك يولى بۇدۇر تۇرماي كېتەرمىز ئاقىبەت.
ئەي غەرىبا، زىكر - تائەت بىرلە بولغىل سۇبھۇشام،
يىغلاغىل ھەر سائەتى ئاندا كۆرەرمىز ئاقىبەت.

* *

ئەي پادىشاھى لامەكان، رەھمەت بىلەن ئىلكىمنى تۇت،
سەنسەن ئۆزۈڭ شاھى جەھان، رەھمەت بىلەن ئىلكىمنى تۇت.
قىلغىل ئۆزۈڭگە ئاشنا، ئەيلەپ دىلىمنى رەۋشەنا،
ئايتاي ساڭا ھەمدۇ سەنا، رەھمەت بىلەن ئىلكىمنى تۇت.
ئاسىي گۇنەھكار بەندەمەن، نەفىس ئىلكىدە شەرمەندەمەن،
ئىككى جەھان دەرمەندەمەن، رەھمەت بىلەن ئىلكىمنى تۇت.
غۇربەت بىلەن ئۇمرۇم ئۆتۈپ، غەفلەت بىلەن زىكرىم كېتىپ،
يوقتۇر ئىلاجىم قان يۇتۇپ رەھمەت بىلەن ئىلكىمنى تۇت.
قادىر خۇداسەن بەركەمال، ۋە سفىڭ ئىرۇر يا زۇلجەلال،
بەندەڭگە سەن بەرگىل كەمال، رەھمەت بىلەن ئىلكىمنى تۇت.
ئاسىي قۇلۇڭمەن پۇرگۇناھ ، نەفس ئىلكىدە ھالىم تەباھ،
قىلمە مېنى رويى سىياھ، رەھمەت بىلەن ئىلكىمنى تۇت.
يوقتۇر بۇ دۇنيا لەززەتى قىلماي ئىبادەت تائەتى،
مەھشەردە كۆرگەي راھەتى رەھمەت بىلەن ئىلكىمنى تۇت.
شەب - رۇزە يىغلاپ قان يۇتۇپ، جۇرمى گۇنەھلىغ مەن غەرىب،
دىيدار ئىزدەپ سارغارىپ رەھمەت بىلەن ئىلكىمنى تۇت.

* *

بىۋەفا دۇنيا يۇزىدە قىلمە نادان بىرلە بەھس،
تۇرماغىل نادان كۆزىدە قىلمە نادان بىرلە بەھس.
ئەھلى نادان بۇلھەۋەسلەر زۇلمەت ئىچرە قايدەدۇر،
قەيدى زۇلمات ئىچرە كىرمە، قىلمە نادان بىرلە بەھس.
ئەھلى دانالار خۇدانىڭ ئەمرىدە قايىم ئىرۇر،
ئەمرى ھەقدە مۇستەقىم بول، قىلمە نادان بىرلە بەھس.
ئەھلى دانا قەدرىنى نادانۇ جاھىل بىلمەگەي،
تۇت بۇ پەندىمنى ۋەلېكىن قىلمە نادان بىرلە بەھس.
ھەر كىشىكىم ئەھلى نادان بىرلە بولسە ھەمنىشىن،
ئۇمرزايېڭ ئۆتكۇسىدۇر، قىلمە نادان بىرلە بەھس.
نېئىمەتى بەردى خۇدا دۇنيادا ئامۇ خاسغە،
ئەھلى نادان شۇكر قىلماس قىلمە نادان بىرلە بەھس.

ئەمر قىلدىلەر خۇدا ھەرنېئمەتىمغە شۈكر قىل،
شۈكرىدىن نېئمەت زىيادىۋر، قىلمە نادان بىرلە بەھس.
ئۆتتى ئۆمرۈڭ، ئەي غەربىا، خابى غەفلەت تەكىيدە،
سەن ۋەلى بىدار بولغىل قىلمە نادان بىرلە بەھس.

* *

خۇداۋەندا، ئۆزۈمنى بىلمەدىم ھېچ،
شەرئەت ئىچرە خاھىش قىلمادىم ھېچ.
ھەمىشە فىسق بىلەن ئىسيان يولىدا،
ھىدايەت يولىدىن يول بىلمەدىم ھېچ.
دىلىمنى قەلبى سالىم ئەيلەگەيسەن،
تەرىقەت ئىچرە قايىم بولمادىم ھېچ.
يۈرۈپ بۇ دەھردە تۈرلۈك ھەۋەسدە،
ئۆتۈپ كۈنلەردە سايىم بولمادىم ھېچ.
دىلىم كورلۇق بىلە زۇلمەت ئىچىندە،
يورۇغلۇق رەۋشەنالىق تاپمادىم ھېچ.
جەھالەت دەشتىدە لەب تەشنەدۇرمەن،
يامان ياخشى يولۇمنى بىلمەدىم ھېچ.
ھەببىلىك ھۇرمەتى جۇرمىمنى ئەفۋئەت،
ھېسابى بۇگۈناھىم بىلمەدىم ھېچ.
ئۆزۈڭ تەۋفىقى تائەت ئۈز قىلغىل،
جەھالەت خەمرىدىن ئايرىلمادىم ھېچ.
يولۇمنى بىلمەدىم ھەيرەتدە قالدىم،
كېتەر ئەسلى ۋەتەننى بىلمەدىم ھېچ.

بۇ دۇنيا ئادەتى كارۇان سەرايى،
كېتىپ قالغاندىن ئىبرەت ئالمادىم ھېچ.
قىلىپ سەۋدالارنى كارۋانلار،
يۈرۈپ كەتتى كېتەرىم بىلمەدىم ھېچ.
ھەمە نەۋبەت بىلەن تۇتتى يولىنى،
سەپەرگە تۇشسە راھى بىلمەدىم ھېچ.
يېتىپ كەلدى ماڭا نەۋبەت شەمالى،
تۇرۇپ يول ئۆزرە ئىبرەت ئالمادىم ھېچ.
ئۆلۈمنىڭ ئەلچىسى كەلدى باشىمغە،
ئىلاجىم يوق كېتەرىم بىلمەدىم ھېچ.
لەھەد چىرلار مېنى ھەركۈندە سەد بار،
نېچۈك بەرگۈم جەۋابىن بىلمەدىم ھېچ.
ياشىم ئەللىككە يەتتى غەفلەت ئىچرە،
بۇ غەفلەت ئۇيقۇدىن ئويغانمادىم ھېچ.
ئۆزۈڭ بىدار قىل غەفلەت يولىدىن،
ئۆتۈن-كۈنلەر سەھەرگاھ تاپمادىم ھېچ.
غەربىا، قىسىق زۇلمات ئىچرە قالغاچ،
زەلالەت سەنايىم بىلمەدىم ھېچ.

* *

ساقىيا، تۇتغىل شەرابىڭ بىرقەدەھ،
مەي ئىچەي، كۆرسەت جەمالىڭ بىرقەدەھ.
ئىشقىڭ خەرابىيۇ سەرمەستىمەن،
نۇش قىلغايمەن شەرابىڭ بىرقەدەھ.
ئىشق كۆيدۇرگەيكى ئاشىق جىسمىنى،
ئىشقسىز ئىچمەس شەرابىڭ بىرقەدەھ.
ئىشق تاپماس ھەركىشى ئادەم ئەمەس،

ئىشقسىز كۆرمەس ئۇسالىڭ بىرقەدەھ.
ئىشقسىزلەر گاۋۇ خەردۇر بىھۇدە،
كۆرمەگەي ۋەسلى كەمالىڭ بىر قەدەھ.
ئىشقلىغ تابغاي ئىبادەتدىن كەمال،
كۆرگۈسى ئاخىر ۋىسالىڭ بىر قەدەھ.
ئەي غەربىا، نۇش قىل سەن ئىشقدىن،
ئىشق يەتكۈرگەي كەمالىڭ بىر قەدەھ.

* *

جىلۇەگى زىكر ئىچرە غەۋغايى، ئەلالا قىلدى شەيخ،
زاھىرنىى جىلۇە ئەيلەپ كۆپ تەمەننا قىلدى شەيخ.
زاھىرىدە نەفسى شەيتان بىرلە جەڭ قىلدىم دەيۇپ،
باتىنىن ئەيلەپ مۇلەۋۋەس، ئۆزنى رەسۋا قىلدى شەيخ.
ئىلمى باتىنىدىن خەبەر تاپماي قىلۇرلار كۆپ ھەۋا،
زىيبۇ - زىينەت بىرلە خەلق ئىچرە مۇجەللا قىلدى شەيخ.
ئايەتى قۇرئان ھەدىسنىڭ مەئنەسىدىن بىخەبەر،
مەئرىفەتنى بىلمەيىن ئۆزىنى ئەفشا قىلدى شەيخ.
شەيخلىق شەرتى بۇدۇركىم كېچە - كۈندۈز يىغلاماق،
ئۇرسە، سۆكسە يىغلاماس نەفسنى شەيدا قىلدى شەيخ.
دامى تەزۋىر بىرلە خەلق ئىچرە يۇرۇرلەر دەربەدەر،
ھەر مەقاماتى كەرامات ئاشكارا قىلدى شەيخ.
پىرى كامىلدىن ئىجازەت تاپمايىن ئۆزلۈك بىلەن،
ماۋۇمەنلىك بىرلە ئادەت ئىچرە تەقۋا قىلدى شەيخ.
بەئزىلەر جەھرىيە بولسە، سۆككۈسى خۇففىيەنى،
جەھرىيە ئەفزەل ئىرۇر دەپ كۆپ ئەلالا قىلدى شەيخ.
بەئزى خۇففىيە تەرىقدە سۆككۈسى جەھرىيەنى،
دەۋزەخى كافىر بولۇپ بىلمەي ئەلالا قىلدى شەيخ.
جەھرىيەۋۇ خۇففىيە ھەر ئىكەۋ خۇدانىڭ زىكرىدۇر،
ئەفزەلى خۇففىيەدۇر كامىلغە ئىما قىلدى شەيخ.
مۇبتەدىغە جەھرىيە بۇيرۇلدى سالىك ئەمرىدۇر،
مۇنتەھاغە خۇففىيە زىكر ئايتماقنى ئىما قىلدى شەيخ.
پىرى ناقىسنىڭ نىشانىدا يەنە سۆز ئاڭلاغىل،
زاھىرىن تەرتىپ بېرىپ باتىنىنى رەسۋا قىلدى شەيخ.
تۆرت ئەركان ـــ فەرزۇ ۋاجىب، سۇننەتۇ ھەم مۇستەھەب،
شەرتى ئادابىنى بىلمەي ئاھۇ ۋەيلا قىلدى شەيخ.
ئەھلى نادانلارنى ئۆز دامىغە قەيد ئەتمەك ئۇچۇن،
قولىغە تەسبىھ ئالىپ ئەزمى مۇھەللا قىلدى شەيخ.
تۇئمەئى لەززەتنى يەپ گۇنجىدە ئەيلەپ تەن پەرەست،
نەفسدىن بولدۇم يىراق دەپ نادانىنى شەيدا قىلدى شەيخ.
باۋۇجۇد نادانلىغى بىرلە قىلۇر ئەلنى مۇرىد،
كۆپ ئۆزىدىن مەستۇ نادانلارنى پەيدا قىلدى شەيخ.
ئەھلى نادانلار ئارا سۆزنى قىلۇر كۆپ بىھۇدە،
لاف ئۇرۇپ يالغان كەراماتىنى ئەفشا قىلدى شەيخ.
بولغۇسى ئاخىر زەمانە شەيخلەرنىڭ ھاللارى،
بۇ ئەلامات ئىچرە زاھىرنى مۇجەللا قىلدى شەيخ.
دەشت سەھرالار كېزىپ ئەھلى ئەۋام سەيدى ئۇچۇن،
ئامىلەرنى سەيد ئەيلەپ ئۆزنى رەسۋا قىلدى شەيخ.
ئەي غەرىبا، بۇ سىفەتلىغ شەيخدىن قاچغىل يىراق،

باتىنىڭنى جەمئ تۇت، ئىشقىڭنى سەۋدا، قىلدى شەيخ.

* *

ئىسمۇ زاتىڭ زىكر قىلماق قەندۇ شەككەردىن لەزىز،
سەنئەتىڭنى فىكر قىلماق قەندۇ شەككەردىن لەزىز.
قۇدرەتىڭ سۇئىنى نادانلار ۋەلى فىكر ئەتمەگەي،
ئەقلى كامىل بىرلە تۇرماق قەندۇ شەككەردىن لەزىز.
قۇدرەتىڭدىن ئەيلەدىڭ ھەفتۇم تەبەقنى بەرقەرار،
بۇ ئەجايىب سەنئەتىڭدۇر قەندۇ شەككەردىن لەزىز.
كىچەنى كۇندۇز بىلە بىر - بىرگە ئەيلەپ مۇندەرىج،
ھىچ مەخلۇق فىكر ئېتەلمەس قەندۇ شەككەردىن لەزىز.
كۇندۇزى ئالەمنى رەۋشەن ئەيلەدىڭ خۇرشىد بىلەن،
شەرق، غەرب ئۆزرە رەۋانلىق قەندۇ شەككەردىن لەزىز،
ئاسمانلاردە چىراغ ئەيلەپ كەۋاكىب بىئەدەد،
شەئنۇ شەۋكەت بىرلە تۇرماق قەندۇ شەككەردىن لەزىز.
بۇزەمىن سەھنىدە دەريالار رەۋاندۇر ھەرسارى،
رىزقى رۇزى كۇللى ئىنسان قەندۇ شەككەردىن لەزىز.
ئادەم ئوغلى نەسلى بىردۇر لېك فىئلى مۇختەلىف،
مىھر - شەفقەت بىرلە يۇرمەك قەندۇ شەككەردىن لەزىز.
ئەي غەربا، فىكرى سەنئەتدىن دىلىڭ يىغقىل ۋەلېك،
مۇختەسەر سۆز ئىچرە تۇرماق قەندۇ شەككەردىن لەزىز.

* *

ئىبادەت قىل بۇرادەرلەر خۇدايىمنىڭ رىزاسىدۇر،
سەھەرلەردە قوپۇپ يىغلا گۇناھىڭنىڭ دەۋاسىدۇر.
گۇناھىڭنىڭ دەۋاسى يوق مەگەر كۆز ياشىدۇر دارۇ،
گۇناھىڭنىڭ دەۋاسى بولسا كۆز ياشىدۇر دارۇ.
كۆزۇڭدىن قەترە ياش تۆكسەڭ ياشىڭ ھەرقەترەسى گەۋھەر،
خۇدا خۇشنۇد بولۇرسەندىن پەيغەمبەرلەر رىزاسىدۇر.
ۋەلي سالىك ئىمشىدۇر كېچە - كۇندۇز گىرىيەۋۇ زارى،
ئىبادەتدە ھوزۇر بولغاي ۋەلي ئىشقىڭ زىياسىدۇر.
نەمازۇ رۇزەۋۇ ھەجج، زەكات بارچە ئەمەللەردە،
ئەگەر ئىشق بولماسە بىھۇدەدۇر زاھىر بەناسىدۇر.
جەھاندىن ئۆتتىلەر بارچە نەبىلەر بىئەدەد يىغلاپ،
خۇدا ئەمر ئەيلەدى بۇ يىغلاماق دىن مۇددەئاسىدۇر.
پەيغەمبەر سۇننەتىدۇر يىغلاماغلىق بارچە ئىنسانغە،

كەمالى بەندەلىكدە يىغلاماق دىن مۇنتەھاسىدۇر.
كىشىنىڭ كۆزدە ياشى يوق شەقى بەدبەختلىكى شولدۇر،
كىمەر دەۋزەخقە چەندان يىغلاغاي سانسىز بەقاسىدۇر.
دىلىڭ ساپ ئولماغاي ياش تۆكمەگۈنچە ھەر ئىبادەتدە،
ياشىڭ تۆكمەي ھوزۇر بولماس خۇدايىمنىڭ رىزاسىدۇر.
يۇرۇپ بىھۇدەلىك بىرلە بۇ ئۇمرۇڭ بولغۇسى زايىئ،
ھەياتلىقنى غەنىمەت بىلكى ئىماننىڭ زىياسىدۇر.
ھەقىقەتدىن ئەسەر تاپماي ئىبادەتدە ھەلاۋەت يوق،
ۋەلى زاھىرده خۇدبىنلىق قىيامەتدە گەداسىدۇر.
ئۆتۈپ كەتتى غەربىي، بۇ ئەزىز ئۇمرۇڭ سېنىڭ چۈن باد،
نېچۈك بولغاي ئاخىركارىڭ رەسۇلۇم رەھنەماسىدۇر.

* *

ئەي خۇدايا، دەرد سوزدۇر سىينەئى ئەفكارىمىز،
رەھم قىلغىل ئاسىيلارغە تۇھفەدۇر كۆز ياشىمىز.
بىرچەمەندە رەڭ ـ بەرەڭ گۇللار ئاچىلدى جىلۋەدار،
پىرى كامىلنىڭ بەھارىستانىدىن گۇلزارىمىز.
رەۋشەنا بولغاي دىلىم چۈن مۇرشىدىم ئېھسانىدىن،
شەمئىدەك كۆيدى دىلىمدە رىشتەئى زۇننارىمىز.
بۇلبۇلى ئىشقىم مۇھەببەت باغىدا جاي تۇتتىلار،
تا قاچان يەتكەيكى گۇلغە نالەئى ئەفغانىمىز.
ئىشق مۇھەببەت ئوتى ئىچرە كۆيدى بۇ جانۇدىلىم،
يەتتە دەۋزەخ كۆيگۈسى ئۆرتەنسە ئاھۇزارىمىز.
شادمانلىقنى ئۆزۈمگە تەرك ئېتىپ ماتەم تۇتۇپ،
ئۆزگە غەم يوقتۇر رەسۇلۇمدۇر شەفائەتخاھىمىز.
ئەي خۇدايا، رەھم قىل، تۇتغاي قولۇمنى ئول رەسۇل،
بۇ ئۇمىددۇر بارچەغە بولغاي رەسۇل دىلدارىمىز.
گەر شەفائەت سۇفرەسىنى يازماسە ئول مۇستەفا،
ئەسلا سۇد ئەتمەس نەدامەت ئەيلەسەك ئەفغانىمىز.
سۆزنى قىلدىڭ، ئەي غەربىا، بىمەزە ھەم تەلخ شور،
مۇرشىدىم ھاجىم پىرىمنىڭ نۇتقى بۇ ئەشئارىمىز.

* *

ئاسىيلارغە رەھم قىلغىل، يا ئەزىز.
نەفسى شەيتاندىن يىراق قىل، يا ئەزىز.
رەھم ئېتىپ يولۇڭغە سالغىل، يا ئەزىز:
نەفسى شەيتان بولدى غالىب ھەرزەمان،
ئاسىيلارغە سەندىن ئۆزگە ھامى يوق،
نەۋبەنى سەن راھبەر قىل، يا ئەزىز.

جەھلى غەفلەتدە ئۆتۈپ ئۆمرۈم مېنىڭ، زىكرى ھەقنى راھبەرقىل، يا ئەزىز.
ئۇيقۇدىن بىدار قىلغىل، يا ئەزىز. ئەمر قىلدىڭ سەن مېنى ياد ئەيلە، دەپ،
فىسقى غەفلەت ئىچرە بەندەڭ پۈرگۈناھ، تىلغە زىكرىڭ مۇنىس ئەتكىل يا ئەزىز.
پەنبە غەفلەتدىن جۇدا قىل، يا ئەزىز. ئەي غەربى، ئاسىيلاردىن ئاسىيسەن،
تەنپەرەستىمەن فىئلى ناداندۇر ئېشىم، جۇرمى ئىسياندىن يىراق قىل، يا ئەزىز.

* *

ئەي خۇدايا، ھېچ كىشى مەن ئاسىيدەك گۇمراھ ئەمەس،
قىلمىشىمدۇر جۇرۇم ئىسيان ھېچ كىشى ئاگاھ ئەمەس.
فىسق ئىلە ئۆمرۈم ئۆتۈپدۇر سىررىم بىلمەس ھېچ كىشى،
تۇخمى ئىسياننى تايىپ نادان مەنۇ دانا ئەمەس.
ھېچ كىشى مەندەك ئازىب راھى ھىدايەت يولىدىن،
ئۇمر بىھۇدە ئۆتۈپ مەندەك يەنە گۇمراھ ئەمەس.
ئەي خۇدايا، سەن ماڭا تەۋفىقۇ تائەت روزى قىل،
باتىنىم فىسقى زەلالەتدە مۇقىم ئاگاھ ئەمەس.
قۇدرىتىڭ بىرلە ياراتقىڭ ئەرش ئەئزەم بەرقەرار،
كۇنھى زاتىڭ فىكر قىلماقغە دىلىم ئاگاھ ئەمەس.
يەتتە قات يەر، يەتتە ئاسمانىنى مۇتەببەق ئەيلەگىڭ،
ھېكمەتىڭ سەنئەتلەرىڭغە بۇ تىلىم گويا ئەمەس.
ئاسمانۇ ئايۇ كۇن زىينەت بىلە ئاراستە،
تا قىيامەت بۇمەقام ئۆزرە ۋەلې كۇتا ئەمەس.
بىئەدەد، سانسىز تۇمەن دەرياۋۇ چەشم يەر ئۆزە،
قۇدرەتىڭدىن يەر ئۆزە جايدىن گۇمراھ ئەمەس.
قۇدرەتىڭدىن جۇملە مەخلۇقاتنى ئەيلەپ فەۋج - قەۋج،
يەتتە ئەئزا ئەقل كامىل سىررىدىن ئاگاھ ئەمەس.
يېمەك - ئىچمەك، نازۇنېئمەت بارچە زىيجانغە بېرىپ،
قۇدرەتىڭ بىھەد ئېرۇر سۇنئىڭ سېنىڭ كۇتا ئەمەس.
كۇللى زىيجان ئۆز تىلى بىرلە ساڭا ھەمد ئايتىبان،
قۇدرەتىڭ زاتىڭنى فەھم ئەتمەككە بىپەرۋا ئەمەس.
ئەي خۇدايا، كەمتەرىنۇ رۇسىياھ شەرمەندەمەن،
بۇ ئەزىز ئۆمرۈم ئۆتۈپ كەتتى دىلىم بىنا ئەمەس.
قۇللۇغۇڭ قىلماقغە تەۋفىق تاپمادىم غەفلەت بىلە،
نۇرى ئىمان شەمئى ياندۇر بۇ دىلىم ئاگاھ ئەمەس.
بۇ گۇنەھىم شۇملۇغى بىرلە ۋۇجۇدۇم ھەمچۇ سەڭ،
خابى غەفلەتدە ياتىپ شەب - رۇز دىلىم ئاگاھ ئەمەس.
بۇ تىلىمنى مىڭ تىلىم قىلسامكى ھەمدىڭ ئايغالى،
تاقەتىم يوقتۇر ۋەلى شەرمەندەمەن، گويا ئەمەس.
يەتتە ئەئزا جانۇ تەننى نازۇ نېئمەت ياراتىپ،
نېئمەتىڭ شۇكرىنى ئايتۇرغە تىلىم گويا ئەمەس.

گەرسىغاتىلاق سۆزلەسەم ئاسىي غەربىي، سەد تۇمەن،
لېك ئاجىز قۇل غەرىب ھەمدىگىغە تىل گويا ئەمەس.

* *

كىشى غافىل ئېرۇر ئۇمرىدە ھېچ فەيزى سەھەر تاپماس،
دەرەختى بىسەمەرنى ساقلاسا ھېچكىم سەمەر تاپماس.
تەئەللۇقغە گىرىفتار ئولغان ئەل دائىم ئېرۇر غافىل،
يېمەك ـ ئىچمەك زەھەر ئولغاي، لەزىزى پۇر شەكەر تاپماس.
فەناھ بەھرىدە غەرق بولماي ئەمەس ئاشىق قەسەم بىللاھ،
كى ئىزدەپ دوست ۋەسلىنى نىشانى بەھرۇبەر تاپماس.
ئىشەنمە ئۇشبۇ دۇنياغە ئەخىرى بىۋەفا دۇرلەر،
ئەزىز ئۇمروڭغە يوق مۇھلەت بۇ دۇنيادىن سەمەر تاپماس.
غۇبار ئالۇدە دۇنيادىن كىشى دىلنى رەھا قىلماس،
قاراپ بۇ شەش جەھەتغە بىھىساب مەددى نەزەر تاپماس.
كىشىكىم سىينەئى تۇتسە مۇھەببەت لەززەتىن دائىم،
خۇدا ئىشقىدە مۇستەغرەق جەھاندا ھېچ ۋەفا تاپماس.
فەنافىللاھ ئەمەس سالىك نەزەرنى ھەرقايان سالسە،
كۆرەلمەس يار جەمالىنى نەزەردە جىلۋەگەر تاپماس.
كىشى ئاشىق ئېرۇر ئول لەيلى ـ مەجنۇندەك ئېرۇر دائىم،
ھەمىشە ئىشق ئوتىدا ئۆرتەنۇرلەر دەر بەدەر تاپماس.
مۇيەسسەر بولغۇسى دىيدارى مەئشۇق دوستى سادىقغە،
ھەر ئاشىق ئىشق ئوتىدا ئۆرتەنۇر ئۆزدىن خەبەر تاپماس.
غەربا، لاپ ئۇرارسەن بارچە فىئلىك خۇيى ھەيۋاندۇر،
شەرىئەت ھۆكمىدىن تاشغان ئىبادەتدىن سەمەر تاپماس.

* *

دەھر سۇدىدىن تەمەئ ئۇزگىل زىيانى بار ئىمىش،
ئۇمرنى بىلگىل غەنىمەت بىر زەمانى بار ئىمىش.
ئۆي بەنا ئەيلەپ بۇ دۇنيا مۇلكىنى ئاباد ئېتمەپ،
ئىككى ـ ئۇچ كۇن بۇ ئۆي ئىچرە مېھمانى بار ئىمىش.
قوي تەۋانالىغنى سەن كەلدى ئۆلۇمنىك ئەلچىسى،
كەتمەكىك مۇمكىن ساڭا بەش كۇن جۇۋانى بارئىمىش.
پادىشاھغە ئىش، خەلايىق فىكرىنى قىلماق ئېرۇر،
فىكرى مەخلۇق بىرلە ئۇچ سائەت شەبانى بار ئىمىش.
دەۋلەتىك ھەرچەند زىياد ئولسە باشىڭنى ئەيلە خەم.
باشى خەم بولغان دەرەختنىك پاسبانى بارئىمىش.

سەن تەكەببۇر يولنى تاشلا ئەسلى نەسلىڭ پاك قىل،
ئەسلى نەسلىڭ پاك قىلساڭ مەھرىبانى بار ئىمىش.
ئۇمرنى بىلگىل غەنىمەت، ئەيلە تائەت بىرىيا،
قىلماساڭ تائەت ئىبادەت تاڭلا نارى بار ئىمىش.
ھەق تەئالا ئەمرىنى تەرك ئەتمە، قىلمە نەھىينى،
ئەمر تۇتغان ئارىقىغە قەدرانى بار ئىمىش.
پەرۋىلىك قىلغىل پەيمبەر سۇننەتىنى جان بىلە،
تاڭلا مەھشەردە شەفائەت سايەبانى بارئىمىش.
قەترەئى ئابىمەنسەن ئەسلى جىنسىڭ پاك قىل،
ئەي غەرىبا، زىرى خاك ئىچرە مەكانى بار ئىمىش.

* *

غەم تىغىدە بۇ كۆڭلۇم ھەرلەھزە خەراب ئولمىش،
غەفلەتدە ياتىپ ھەردەم فىسق ئىچرە خەراب ئولمىش.
ئىشق ئەھلىنى مەن تاپماي، دەردىمغە داۋا تاپماي،
كۇنجىدە قىغان ئەيلەپ، ھەسرەتدە خەراب ئولمىش.
تەۋفىقى ھىدايەتنى لۇتف ئەتسە ئىنايەتنى،
تاپسام بۇ سەئادەتنى ئىشق ئىچرە كەباب ئولمىش.
بىر قەترە مەنبىڭ ئەسلىم تۇفراقدىن ئىرۇر نەسلىم،
ئۇمىدى ۋىسال ئىزدەپ فۇرقەتدە كەباب ئولمىش.
شەب ـ رۇز قىغان بىرلە ئىشق شورىشىدىن پۇرمەست،
مەدھۇشىيۇ بەد مەستى ئىشق تابىدا خاب ئولمىش.
ئىشق شىددەتىدىن ئاشىق مەئشۇق ھەۋەسى بىرلە،
فەريادۇ قىغان بىرلە باغرىدا كەباب ئولمىش.
ئاشىق ئىشىدۇر كۆيمەك مەئشۇق ئۇچۇن جان بەرمەك،
گەركەتسە ئەزىز باشى گۇنجىدە خەراب ئولمىش.
ئاشىق بىلە مەئشۇقغە جانىڭ قەدەرى بولماس،
شەب ـ رۇز ۋىسال ئىزدەپ ھەجرىدە تۇراب ئولمىش.
سەن ئاسىي غەرىب، ھەيران ئىشق يولىدە سەرگەردان،
بارچە ھەۋەسى نادان جەھل ئىچرە خەراب ئولمىش.

* *

بىزاتى ھەزرەتى ۋاجىب ئىدى كەۋنى مەكان ئارىز،
يەقىن بىلگىلكى بولغايلار زەمىنۇ ئاسمان ئارىز.
كى ھۇسنۇڭ ئەكسىدىن مۇتلەق ھەمە رەڭلەر زۇھۇر ئولدى،
گۇلى گۇلزارلار ھەم بۇ جەھان ھەم ئۇجەھان ئارىز.

زەمىن ئۆزرە دەرەختلەر ھەم گىياھلار سەبزەزار خۇشلۇق،
ھەمە شەمشادۇ تۇبا، سەرۋلەر خۇش بوستان ئارىز.
ھەمە مەخلۇقۇ مەۋجۇدلار جەھاندا رەڭ بەرەڭ سۇرەت،
كەمالى قۇدرەتىڭ بىرلە بولۇپ دۇنيادا جان ئارىز.
ھەقىق مەقسۇدى ئىچرە ئەي غەرىب، ئاشىق يولى ئەۋلا،
ھەقىقەت ئىشقىنى تاپقان كىشىگە جان پىدا ئارىز.

* *

بەندەمەن دەپ لاف ئۇرارمەن بەندەلىك فېئىلىم غەلەت،
بەندەلىك مەندەك ئەمەسدۇر بارچە ئەھۋالىم غەلەت.
بەندەلىك شەرتى بۇدۇر بولماق خۇدانىڭ ئەمرىدە،
ئەمرى ھەقنى قىلمايىن بۇ قىيل بىلە قالىم غەلەت.
گەر خۇدا تەۋفىق بەرسە فەرزۇ سۇننەت ئەيلەسەم،
كۆز ياشىمنى تۆكمەيىن چاكى گەرىبانىم غەلەت.
پىرى كامىل رەھبەرىمنىڭ قەدرىنى بىلمەي قالىپ،
نەسىلى ئادەم مەن دەيۇ يۇرگەن بۇ ئەھۋالىم غەلەت.
ۋادەرىغا! مۇرشىدىم كەتتى بۇفانى دۇنيادىن،
قايرىلىپ سىندى قاناتىم يوق ئۇچار پايىم غەلەت.
قاچتى ئىشقىم، كەتتى ئەقلىم، يوقتۇر ئىدراكىم مېنىڭ،
دىلدا زىكر ئايتۇرغە تىلدا سۆزۇ گۇفتارىم غەلەت.
بۇ ئەزىز ئۇمرۇم. ئۆتۈپ ئەييامۇ ماھۇ سال ئىلە،
كۆرمەدىم دۇنيا ۋەفاسىن فىكرى نادانىم غەلەت.
مەن نەچۇك قىلغۇم خۇدايا، ئاسىي جافى پۇر گۇناھ،
گەر ئۆزۈڭ رەھىم ئەتمەسەڭ مەھشەردە ئەھۋالىم غەلەت.
ئەي خۇدا، بەندەم دېگىل ئۇممەت دېگەي شايەد رەسۇل،
بەندە مەن دەپ كىزب بىرلە ئۇشبۇ ئەقۋالىم غەلەت.
رۇزى مەھشەردە قولۇمنى ئول رەسۇلۇم تۇتماسا،
لافى ئۇممەتلىقغە تىل ئاچقان شەھاداتىم غەلەت.
ئەي غەرىبا، غەم بىلە دائىم مۇدام زىكر ئەيلەگىل،
زىكرى تائەت قىلماغان تەن ئىچرە بۇ جانىم غەلەت.

* *

ئەي بەرادەر، ئاقىل ئېرسەڭ ئەيلەگىل رەھمانىنى ھىفز،
ساف باتىن سادىق ئېرسەڭ ئەيلەگىل قۇرئانىنى ھىفز.
زىكرى ھەقدىن ئۆزگەسى بىھۇدەئى بىھبۇد ئېرۇر،
قەلبى سالىم ئىزدەسەڭ تەكرار قىل ئاللاھنى ھىفز.

قەلبى رۇھ سىررى خەفى ئەيلەپسەن غىزا،
نەفئى ئىسبات تۇئمە ئەيلەپ زىكر قىل سۇلتاننى ھىفز.
زاھىرىك ھەم باتىنىك ساف ئەيلەگىل چۇن ئايىنە،
پاك بولسۇن يەتتە ئەئزا نەقش قىل ئىرفاننى ھىفز.
تۆرت يۇز قىرىق تۆرت پارچە ئۇستخانىك كۆيدۇرۇپ،
دەۋر قىلغىل ماسەۋانى سەئيى قىل گىريانىنى ھىفز.
بۇ تەنىك ئىچرە تومۇزلار ئۇچيۇز ئاتمىش ئالتەدۇر،
بەرمەگىل ھەربىرگە غەفلەتنى تۇتۇپ رەھماننى ھىفز.
سەن غەربى ئۆز ئىشىك بىلگىل سۆزۈڭنى كۇتا قىل،
مۇختەسەر قىلغىل سۆزۈك دەرد ئەيلەگىل دەرماننى ھىفز.
ئەي غەربا، كۇفر مۇزمەر ئىچرە قالدىك فىسق ئىلە،
باتىنىڭنى ساف قىل تەكرار قىل ئىمانىنى ھىفز.

* *

فانى دۇنيا مۇلكىنى تاشلاپ كېتەرمىز، ئەلۋىدائ،
فانىنى تاشلاپ باقى يولىن تۇتارمىز، ئەلۋىدائ.
نەچچە يىل بۇ دەھردە كۆرمەس ۋەفانى ھېچ كىشى،
بىۋەفا دۇنيانى دەپ زايەئ ئۆتەرمىز، ئەلۋىدائ.
قەلبى سالىم تاپماغانلار ئۇمرىدىن تاپماس لەزىز،
قەلبى سالىم لەززەتى ئىمان تاپارمىز ئەلۋىدائ.
كەتتى دۇنيادىن پىرىم چەرقى فەلەكنى سىندۇرۇپ،
ياخشىلار كەتتى ۋەلي بىز ھەم كېتەرمىز، ئەلۋىدائ.
ئاتا ـ ئانا، زەنۇ فەرزەند كەتتىلەر بارچە رەۋان،
ئۇمرى غافىلدۇر سەفەر رەختىن تۇتارمىز، ئەلۋىدائ.
كۇللى زىيجانغا ئۆلۇمنى قەرز قىلدىلەر خۇدا،
كارۋان يەتكىلىغ رەۋان بىز ھەم كېتەرمىز، ئەلۋىدائ.
كارۋانلار مەسلەھەت بىرلە كېتەر فىكرىن قىلۇر،
جايى مەنزىل تەي قىلىپ فىكرەت تاپارمىز ئەلۋىدائ.
ئەي غەربا، تەۋبە دەپ يىغلاپ سەھەرلەر نالە قىل،
كۆز ياشىنىك بەھرىدىن رەھمەت تاپارمىز، ئەلۋىدائ.

* *

كى ئۆتتى گۇل ئاچىلۇر ۋەقتى مەۋسۇمى بەھار، دەرىغ،
كى يەتتى بادى خەزان گۇلغەلالەزار، دەرىغ.
تازۇپ كېتىپ ھەممە گۇللار نالە قىلدىلار، بۇلبۇل،
نەۋا قىلۇركى تۇمەنمىك لالەزار دەرىغ.

بۇ تەن قەفەس ئىچىندە جان ھەمىشە بۇلبۇلدۇر،
كى سىنسە تەن قەفەسى بۇلبۇلى بىقەرار دەرىغ،
ئارام يوق كېچە ـ كۈندۈزدە ئىشق تابىدىن،
كۆز ئىچرە ئەشىك رەۋاندۇر دىلفكار دەرىغ.
يول ئۆزرە ئولتۇرۇبان ئىنتىزار ۋەسلى ئۈچۈن،
كۆرەلمەيىن بۇ كۆزۈم رۇيى يار دەرىغ.
جەھاندىن كەتمەك ئىشى يەتتى نەۋبەتى دەمدەم،
دەرىغكى، ئۇمر بۇغەفلەتدە پايدار، دەرىغ،
باسىلدى غەم ھەجرىغە غەرىب بولۇپ تۇفراق،
ئۆتۈپ جەھان نەزەرىدىن شەھسەۋار، دەرىغ.

* *

يا ئىلاھا، جۇرم ئىسيان جەھتىدىن شەرمەندەلىغ،
قىلمادىم لايىق ساڭا تائەت ـ ئىبادەت بەندەلىغ،
بۇ ۋۇجۇدۇم زەررەدىن ئاجىز، گۇناھىم جەھتىدىن،
باش كۆتەرمەك نېمەدۇر قىلغان ئىشىم پۇر خەندەلىغ.
ھەم جۇنۇن ھەم خەستەمەن كويۇڭدە ھېچ يوق تائەتىم،
ئۆزگەلەرنىڭ ھالىدىن ئارتۇق ئەمەس بۇ بەندەلىغ.
زۇلىم قىلدىم بۇ ئەزىز جىسىمىم غەنىمەت بىلمەيىن،
رۇزى مەھشەردە مېنىڭ ھالىمغە يەتمەس خەندەلىغ.
يېمەك ـ ئىچمەك بىرلە شەب ـ رۇز ئۆتتى ئۇمرۇم بىھۇدە،
بۇ گۇناھىم ھەددىن ئاشتى تائەتىم يوق زىندەلىغ.
ئۆتتى زايېئ بۇ ئەزىز ئۇمرۇم شەمالدەك تىز رۇ،
بىنەۋالاردەك گەدالىق بىرلە بولدۇم ژەندەلىغ.
ئەي غەربى، دەير پىر ئالدىدا بولغىل بىنەۋا،
بىنەۋالارنىڭ ئىشى ھەق ئىشقىدە لەرزەندەلىغ.

* *

چىن بەندەسەن زاھىر باتىن ساپ ئەيلەگىل،
بەندەمەن دەپ ئول خۇداغە ئۇرماغىل لاف.
ھەق رەسۇلغە ئۇممەت بولساڭ راست بولغىل،
راستلىق قىل ھەق رەسۇلغە قىلما خىلاپ.
سېنى مۇندا ھەق ياراتتى ئۆلمەك ئۇچۇن،
داستلىق بىرلە قۇللۇغىنى قىلماق ئۇچۇن.
شەرىئەتنىڭ ئەمرىن بەرجا قىلماق ئۇچۇن،

راستلىق قىل ھەق ئەمرىغە قىلما خىلاف.

ئەل كەززەبۇل - ئۇممەتى دەپ رەسۇل ئايتتى،
چىن ئۇممەتلەر بۇ ھەدىسقە قۇلاق تۇتتى،
يالغان ئۇممەت ئۇممەتمەن دەپ يولدىن قايتتى.
راست ئۇممەت سەن ھەق رەسۇلغە قىلما خىلاف.

بۇ ئالەمنى ھەق ياراتتى رەسۇل ئۈچۈن،
خۇدالىغىن زاھىر قىلدى قەبۇل ئۈچۈن.
ھەقنىڭ ئەمرى رەسۇل ئەمرى بىر يول ئۈچۈن،
خۇدا، رەسۇل ئەمرىغە سەن قىلما خىلاف.

يالغان ئايتماق مۇنافىقنىڭ نىشانىدۇر،
مۇنافىقنىڭ ئىمانىدا گۇمانىدۇر،
يالغان ئايتىپ ئۆتكەن ئۇمرى زىيانىدۇر،
راست بەندە سەن يالغان ئايتىپ قىلما خىلاف.

مۇنافىقنىڭ نىشانەسى بۇدۇر بىلسەڭ،
بىلىپ كۆرۈپ ئەمەل قىلماس. ئەمەل قىلساڭ.
شەرىئەتكە بويۇن ئەگمەس راستنى ئايتساڭ،
راست بولغىل، ھەق ئەمرىغە قىلما خىلاف.

بىر نىشانى ھەر مۇئمىننى دۇشمەن تۇتار،
ھەسەد قىلىپ يۈرەك باغرىن ئاغۇ يۇتار.
يالغانچىلىق ئادەت بىرلە ئۇمرى ئۆتەر،
چىن ئۇممەت سەن ھەق رەسۇلغە قىلما خىلاف.

شەك كەلتۈرمە بۇ ھەدىسدۇر رەسۇل سۆزى،
رەسۇل سۆزى خۇدا سۆزى ھەبىب ئۆزى.
خۇدا رەسۇل ھەبىلىغىن بەرگەي ئۆزى،
شەك كەلتۈرمە زاھىر - باتىن قىلما خىلاف.

يالغان ئايتماق ھەرام، دېدى ئول مۇستەفا،
ئۇممەت بولساڭ قۇلاق سالىپ قىلغىل ۋەفا.
زاھىر ئۇممەت باتىن يالغان قىلما جەفا،
زاھىر باتىن راستلىق قىل قىلمىا خىلاف.

چىن ئۇممەت سەن ياشساڭ تۆكۈپ يىغلاغىل سەن،
جان دىل بىرلە ھەق ئەمرىنى ئاڭلاغىل سەن.

ئىشق سىررىنى ھەق رەسۇلدىن تىڭلاغىل سەن،
ئىشق ئىستەكىل ئاشىقمەن دەپ قىلما خىلاف.

قۇرئان ئىچرە يۈھىببۇھۇم دەپ خەبەر بەردى.
ۋە يۈھىببۇن بەيان قىلىپ ۋەئدە بەردى.
بەندىلەر مۇھەببەتدۇر ھەق مۇرادى،
ھەق دوستى بول ھەق ئەمرىغە قىلما خىلاف.

مۇھەببەت نىشانىدۇر قان يىغلاماق،
كېچە - كۈندۈز غەفلەت تاشلاپ ئاگاھ بولماق،
ھەرنەفەسدە ئاللاھ زىكرىن ئادا قىلماق،
زىكرىن ئايتقىل غافىل يۈرۈپ قىلمە خىلاف.

يىغلاغانلار ھەق دىدارىن بىشەك كۆرەر،
كۆز ياشىغە سەككىز ئۇجماق مۇلكىن بىرەر.
رەسۇلىللاھ ئۇممەتىم دەپ بىشەك سۆيەر،
ياشىڭ تۆككىل، ھەق رەسۇلغە قىلما خىلاف.

ئادەم ئاتا بۇ دۇنيادىن ئۆتتى يىغلاپ،
شىش، ئىدرىس، نۇھى نەبى يۈرەك داغلاپ.
يىغلاپ - يىغلاپ ياشىن تۆكۈپ ۋىسال ئىزدەپ،
راست يىغلاغىل يالغان يىغلاپ قىلما خىلاف.

كۆز ياشىنىڭ خاسىيىتى، كۆپدۇر بىمەد،
ياشىڭ تۆكسەڭ ئەجرىڭ بېرۇر ھەق بىئەدەد.
راست يىغلاساڭ ئاللاھ ئۆزى بېرۇر مەدەد،
راست يىغلاغىل يالغان يىغلاپ قىلما خىلاف.

ئەي غەرىبا، كۆپ يىغلاغىل شامۇ سەبا،
زىكرىن ئايتىپ تىنماي ئايغىل ھەمدۇسەنا.
ئەجەب ئىبرەتىس رەھىم ئەيلەسە قادىر خۇدا،
بەندىمەن دەپ ھەق ئەمرىغە قىلما خىلاف.

* *

مەن نەچۈك ئەيلەي خۇدايا ھېچ تائەت مەندە يوق،
نەفسى شەيتان يولدىن ئازغۇردى ئىبادەت مەندە يوق.
خابى غەفلەت بىرلە ئۆتتى بۇ ئەزىز ئۆمرۇم مېنىڭ،
غۇسسەئى غەم بىرلە قالدىم ئىستىقامەت مەندە يوق.

№1 www.uyghurkitap.com

نەفسى شەيتاندىن فەناھ بەرگىل خۇدايا، قىل ئامان،
سەن ئۆزۈڭ ئاچقىل يولۇم راھى ھىدايەت مەندە يوق.
پىرى كامىل مۇرشىدىمدىن ئايرىلىپ باغرىم شىكەست،
بۇ سەبەب بىرلە ھوزۇرى دىلدە تاقەت مەندە يوق.
يەتتە ئەئزا تەن ئىچىندە جاننى بەرپا ئەيلەدىڭ،
ھەربىرى ھەققىن ئەدا قىلماقغە تاقەت مەندە يوق.
بۇ ئەزىز نېئىمەت ئۇچۇن شۇكر ئەيلەمەك لازىم ئىدى،
شۇكرى نېئىمەت قىلغالى ياخشى دىيانەت مەندە يوق.
ھەر كىشىكىم ساھىبى نېئىمەت ئىسە قىلغاي سەخا،
سەيرى نېئىمەت ئىچرە قايىم مەن، سەخاۋەت مەندە يوق.
يەتتە ئەئزا، ئۇستخان كۆز سەھەتلىك نېئىمەت ئىبرۇر،
يېمەك ـ ئىچمەك، سۆزلەمەك لايىق ئىبادەت مەندە يوق.
ئۇمرزايىئ ئەيلەدىم دايىم يېمەك ـ ئىچمەك بىلەن،
بەندىلىك ئىسمىم بىلە قالدىم ئىبادەت مەندە يوق.
ساغىنۇرمەن دەرگەھىڭغە رۇز ـ شەب ياشىم تۆكۈپ،
قىلماغىل نەۋمىد مېنى تەۋفىقۇ تائەت مەندە يوق.
ھالىمە بولدى زەبۇن دەردىمغەمەن تاپماي تەبىب،
سەن تەببى ھازىقىمسەن دىلدە تائەت مەندە يوق.
دەر گەھىڭغە باش قويۇپمەن قىل مۇناجاتىم قەبۇل،
سەن ئىجابەت قىلماساڭ ساھىب شەفائەت مەندە يوق.
ۋەئدەئى «لاتەقنەتۇ» قۇرئاندە سەن قىلدىڭ خىتاب،
ئەمر بەرجا ئەيلەمەككە ھىچ ئەدالەت مەندە يوق.
ئەي غەربىي، يىغلاغىل دائىم كۆزۈڭدىن ياش تۆكۈپ،
سەختى دىلدۇرمەن ۋەلەيكىن دىلدە رىققەت مەندە يوق.

* *

ئاقىل ئىبرسەڭ نۇرى ئىمان شۇكرىغە قان يىغلاماق،
ئەي جىگەر بەندى ئەزىز شەب ـ رۇز نالان يىغلاماق.
قىلماسۇن ھىچكىمنى تەكرىم نۇرى ئىماندىن جۇدا،
نۇرى ئىماندىن جۇدالىق خەۋفىدە قان يىغلاماق.
راست يولنى بىلدۇرۇپ ئول نۇرى ئىمان شەمئىدىن،
نۇرى ئىمان شەمئىدە گىريانۇ نالان يىغلاماق،
ئۇمرى ئۆتسە ھەر كىشىنىڭ دىن شەرىئەتدە مۇقىم،
باۋۇجۇد ئىبھسان ئۇمىددە خۇنى نەيران يىغلاماق،
ئىككى يول جەننەت بىلە دەۋزەخنى ئەيلەپ بەرقەرار،
جەننەت ئىچرە شادلىق دەۋزەخدە سوزان يىغلاماق.
شادلىق جەننەتدەدۇركىم دەۋزەخ ئىچرە غۇسسە ـ غەم،

غۇسسه ـ غەم قورقۇنجىدىن بىريانۇ گىريان يىغلاماق.
ئەي غەربىا، يىغلاماقدىن كۆز ياشىك ئايرىلماسۇن،
كۆز ياشىك ئايرىلماسۇن چۈن ئەبرى باران يىغلاماق.

* *

ئۆلۈمنىك ئەلچىسى يەتتى مېنىك ئەمدى ئىلاجىم يوق.
بەرادەرزادەلەر كەتتى مېنىك نەۋبەت قەرارىم يوق.
مۇسەللەت ئەيلەدى تەكرىم ئۆلۈمنى بارچە زىيجانغە،
تىرىلمەك، ئۆلمەكۇ تەكرىمغە خاسدۇر ئىختىيارىم يوق.
خۇدانىك ئەمرىغە ھېچقايسى مەخلۇق تاپماغاي تەدبىر،
بويۇن سۇنماي ئىگەم تەقدىرىغە ھېچ غەمگۇسارىم يوق.
ئۆلۈمنىك دەردىغە بائىس بىلەن دەرمان تاپار بولسا،
نەبىلەر كەتمەگەي ئەردى مېنىك ھېچ چۈن چارىم يوق.
ئۆلۈمنىك دەردىغە ئەسلا تەبىبلەر تاپمادى دەرمان،
ئېرۇرمەن مور چەدىن ئاجىز خۇدادىن ئۆزگە يارىم يوق.
قۇتۇلماس ھېچ كىشى زالىم ئۆلۈمغە ھىلەلەر قىلسە،
غەربىي، بىكەس غەم ئىچرە قالدىم ھېچ فەناھىم يوق.

* *

ئەي يارانلار، ئۇشبۇ دۇنيادىن ئەخىركەتمەك كېرەك،
نەۋبەتى بىرلە ئاخىر مەرگ شەربەتىن ئىچمەك كېرەك.
ئۇمر كۆرسەك نەچچە يىللار بىۋەفا دۇنيا ئېرۇر.
بىھۇدە ئۇمرۇك ئۆتەر ھەسرەت بىلە كەتمەك كېرەك.
ئاتا ـ ئانالىك كەتتىلەر نەۋبەت بىلەن يولغە كىرىپ،
يەتكۇسى نەۋبەت ساڭا يول جابدۇغىن قىلماق كېرەك.
نىسفى شەبدە كارۋانلار كەتتىلەر بارچە كۆچۈپ،
ھەر مۇرادى مەقسۇدى لايىق ئەدا قىلماق كېرەك.
«كۇللى شەيئىن يەر جۇئۇ» ئايەتدە كەلدىلەر خەبەر،
ئاقىل ئولدۇر مەئنىدىن ئاگاھ بولۇپ تۇرماق كېرەك.
بىۋەفا دۇنيادا قالماس ھېچ كىشى دايىم ھەيات،
ئاخىرى ئۇمرى ئەزىزدىن جۇدا بولماق كېرەك.
بەندەلىك بۇدۇر خۇدا ئەمرىنى تۇتماق ھەرزەمان،
جانى شىرىن تەندە باردا قۇللۇغىن قىلماق كېرەك.
بۇ ئەمانەت جان بۇ تەندە تۇرمايىن بىر كۇن كېتەر،
زەنۇ فەرزەند بىئەدەد ئاھۇ فىغان قىلماق كېرەك.

پىرىڭ كامىل سۇھبەتىنى ئىزدەگىل ھىممەت بىلەن،
پىر خۇداغا يەتكۈرۈر جاننى پىدا قىلماق كېرەك.
گەر كىشىنىڭ پىرى يوق شەيتان ئاڭا قەسد ئەتكۈسى،
ئاخىرى ئىمان ئەزىزىدىن جۇدا بولماق كېرەك.
ئەي غەربىا، بىھۇدە سۆزلەر سۆزۈڭدە يوق مەزە،
بىھۇدە ئۇمرۇڭ ئۆتۈپ كەتتى نېگە تۇرماق كېرەك.

* *

بەھرى زۇلمەت ئىچرە قالدىم رەۋشەنايىم يوق مېنىڭ،
غۇربەت ئىچرە غەمگە تولدۇم ئاشنايىم يوق مېنىڭ.
بەندە مەن دەپ لاپ ئۇرۇپ قىلغان ئىشىم جۇرمۇ گۇناھ،
فىسقى ئىبسيانغە چۆمۈپمەن سايەبانىم يوق مېنىڭ.
پادىشاھلار پادىشاھى سەن ئېرۇرسەن زۇلجەلال،
رەھىم قىل مەن ئاسى قۇلغە پۇشتى پەناھىم يوق مېنىڭ.
قۇدرەتىڭ بىرلە يارالتىڭ يەتتە قان ئەفلاكنى،
سەنئەتىڭ فىكرىغە دىگەر ھېچ گۇۋاھىم يوق مېنىڭ.
ئاسمانلاردا ئەجايىب زىينەتىڭ ئاراستە،
كۇنھى زاتىڭ ئايتغالى ھېچ قىيلۇ قالىم يوق مېنىڭ.
ئىنسۇجىن دىۋۇ پەرى بارچە مەلەكلەر جابەجا،
زىكرۇ تەسبىھىڭدە قايىمدۇر سەنايىم يوق مېنىڭ.
بەندەلىك شەرتىنى بەرجا قىلمادىم ھەقلىغ بىلە،
خابى غەفلەت ئىچرە ھېچ زىكرى زەبانىم يوق مېنىڭ.
جۇرم ئىسيات بەھرىدە لەب تەشنە ئاچۇ زارمەن،
ئۆتتى بۇ ئۇمرۇم رەۋان ئاھۇفىغانىم يوق مېنىڭ.
ئەي غەربىا، ئۆتتى ئۇمرۇڭ ساڭا ياتماقدىن نەسۇد،
كارۋان كەتتى رەۋان غەفلەتدە ھالىم يوق مېنىڭ.

* *

تائەتىم مەقبۇل قىل ئارامى جانىم سەن مېنىڭ،
گەر مېنى ئۆلتۇر ۋە يا تىرگۈزكى جانىم سەن مېنىڭ.
ئۇمر بەردىڭ جانۇ تەن ئەزالارىم سالىم قىلىپ،
ئەۋۋەلۇ ئاخىر ئۆزۈڭ سىررى نىھانىم سەن مېنىڭ.
بولماسا كۆڭلۈمدە يادىڭ ھالەتىم بولغاي خەراب،
رەھىم قىل ھالىمغە باق رازى نىھانىم سەن مېنىڭ.
جىلۋە ئەيلەپ ھەرزەمان ئەفغان بىلە نالان ئولۇپ،

چۈن بۇ يەڭلىغ مەھرەمى سىررى رەۋانىم سەن مېنىڭ.
ئاھ ـ ۋاھ ئەيلەپ كويۇڭدا مەن بولۇپ دىۋانەۋەش،
زىكرىڭ ئايتۇرغە تىلىمدە مېھمانىم سەن مېنىڭ.
تەلبەلەردەك زاھىرۇ باتىن مۇلەۋۋەس ئەيلەبان،
دەربەدەر ئالەم كېزىپ يۈردۈم گۇۋاھىم سەن مېنىڭ.
ئەي غەرىبى، پۈر گۇناھ، ئالەمدە بول ماتەمسەرا،
ئالەمۇل ئەسرار ھەق راھىرەۋانىم سەن مىنىڭ.

* *

ئەي دىلا غەفلەت بىلە كۆپ ياتماغىل ھۇشيار بول،
تاشلا بۇ غەفلەتنى ھەردەم تالىبى دىيدار بول.
سەن خۇداغە بەندە بولساڭ بەندەلىك يولىندا بول،
بەندەلىك يولى بۇدۇر ھەق ئەمرىدە تەييار بول.
زاھىرىڭدە بەندە مەن دەپ لاف ئۇرۇپ سۇرەت نەما،
باتىنىڭدە جۇزم ئىسيان كۆپ ئېرۇر ھوشيار بول.
نەفسى شەيتان يولدىن ئازغۇردى سېنى ۋەسۋاس ئېتىپ،
فىكر قىلغىل باتىنىڭدە ساھىبى ئەسرار بول.
ئەمرى ھەق ئىچرە قەدەم قويغىل شەرىئەت ئىزدەگىل،
چىقماغىل شەرئى نەبىنىڭ يولىدا سەن زار بول.
«فەستەقىم» دەپ ئەمر قىلدى ئول خۇداۋەندى كەرىم،
ئىستىقامەت يولىدا ئەمرىن تۇتۇپ بىيدار بول.
ئىستىقامەت بۇكى تاپغىل پىرى كامىل سۇھبەتىن،
زاھىرى باتىنىنى جەمئ ئەيلەپ مۇدام سەييار بول.
ئەژدەھالار باردۇركىم ئۇشبۇ يولدا بىئەدەد،
ئال ياراغىڭنى قولۇڭغە ۋىردى ئىستىغفار بول.
ماسەۋانى تەرك ئېتىپ سەن نەفى ئىسبات قىل غىزا،
تەشنەلەب بولماي ھۇزۇر تابغىلكى بەرخوردار بول.
سەن غەرىبى خابى غەفلەت ئۇيقۇدىن ئويغانمادىڭ،
فىكر قىل ھالىڭنى ئەمدى ئويغانىپ بىيدار بول.

* *

خۇداغە راست ئاشىقسەن كۆزۇڭنىڭ ياشىنى تۆككىل،
تەرىقەت ئىچرە سادىقسەن كۆزۇڭنىڭ ياشىنى تۆككىل.
نىشانى راست ئاشىقلىق ھەمىشە يىغلاماق چۈن ئەبر،
بولۇپ ماتەمسەرا يەڭلىغ كۆزۇڭنىڭ ياشىنى تۆككىل.

كۆزۈڭدىن قەترە ياش تۆكسەك گۇناھسىك كۆيگۈسى خەسدەك،
تازۇپ ساچراپ يانار ئوتدەك كۆزۈڭنىك ياشىنى تۆككىل.
ۋۇجۇدۇڭدا ئېرۇر يەتمىش ھىجاب كۆز ياشىڭە مانمۇ،
ئەگەر بىر ئاھ دېسەك كەتكەي، كۆزۈڭنىك ياشىنى تۆككىل.
دىلىڭدە ئاھ تارتىپ يىغلاساڭ تەڭرىم سالما باقغاي،
ۋۇجۇدۇڭ لەرزەگە كەلگەي كۆزۈڭنىك ياشىنى تۆككىل.
رەسۇلىللاھ ئايدى ھەركىم خۇداغە يىغلاسا قورقۇپ،
ئانىك جايى بولۇر جەننەت كۆزۈڭنىك ياشىنى تۆككىل.
كۆزۈڭدىن قەترە - قەترە ياش تۆكۈپ ھەر سائەتى يىغلا،
گۇناھىك كۆيگۈسى تالما كۆزۈڭنىك ياشىنى تۆككىل.
دىلىڭنى سەن رىيادىن خالى ئەيلەپ يىغلاساڭ ناگاھ.
خۇدايىم باققۇسى ئاگاھ كۆزۈڭنىك ياشىنى تۆككىل.
ئەگەر ياشىڭ تۆكۈپ يىغلاپ دېسەڭ بىر مەرتىبە ئەللاھ،
يېتەر يەتمىش جەۋاب لەببەيك، كۆزۈڭنىك ياشىنى تۆككىل.
خۇداۋەندىم سالما يەتمىش جەۋاب لەببەيك، دەپ ئايتغاي،
ھېسابسىز رەھمەتى ياقغاي كۆزۈڭنىك ياشىنى تۆككىل،
غەربى، يىغلاغىل شەب - رۇز گۇناھىك بىئەدەد سانسىز،
گۇناھ قىلدىك كېچە - كۇندۇز كۆزۈڭنىك ياشىنى تۆككىل.

* *

ئەي دىلا، سەن ياخشىلارنىك سۇھبەتىنى ئىزدەگىل،
ياخشىلارنىك سۇھبەتىدىن بىر زەمان ئايرىلماغىل.
ياخشىلارنىك سۇھبەتى دۇررى سەئادەتدۇركى بىل،
ھاسىلدۇر گۇنجى گەۋھەر كىمىيادۇر تېڭلاغىل.
ياخشىلارنىك سۇھبەتىدە دەۋلەتىك بولغاي زىياد،
بۇ سۆزۈمنى، ئەي ئەزىزىم، جانۇدىلدە ساقلاغىل.
ياخشىلارنىك زەيلىغە ئۆزۈڭنى ئال ھىممەت بىلە،
ياخشىلارنىك مېھرىنى كۆڭلۈڭ ئۆيىدە ساقلاغىل.
ھەر نەسىھەت ياخشىلاردىن ئالماساڭ قىلغىل قەبۇل،
ئىككى ئالەم بۇ سۆزۈمنى جان دىلىڭدە ساقلاغىل.
سەككىز ئۇجماق ھۇرى غىلمان ياخشىلارغە ئىنتىزار،
ھەق تەئالادىن تىلەر مۇنداغ سەئادەت تېڭلاغىل.
بارچە دەردىڭغە دەۋادۇر ياخشىلارنىك سۇھبەتى،
دەردىڭە دەرمان تىلەرسەن ياخشىلارنى ئىزدەگىل.
سەلتەنەت ئەدلى ئەدالەت زىينەتىدۇر ياخشىلىق،
ياخشىلىقدىن سەلتەنەت بەرپا بولۇرلا نەچچە يىل.

شاهى پارس ئۇمرى ئىچره ياخشلىقغه جەهد ئېتىپ،
تۆرت مىلك يىل مەملىكەت تۇردى قولىده نەچچه يىل.
ئەي غەربىى، پۇرگۇناھ ھەسرەت بىله دەرمانده سەن،
ياخشى ئالىم سۇھبەتىدىن بىر زەمان ئايرىلماغىل.

* *

مۇئمىنى سادىق ئېسىلك نەفسىگده پىنھان يىغلاغىل،
تەۋبه، دەپ ياشىلك تۆكۈپ دەريايى ئۇممان يىغلاغىل.
چۇن گۇناھىلك شۇملۇغىدىن بولدى ھالىلك سەرىنگۇن،
بەھرى زۇلمەت ئىچره قالدىلك خەۋف ئېتىپ قان يىغلاغىل.
باش ـ ئاياغىلك شۇم گۇناھىلك چىرماشىپ بولدى زەبۇن،
تۇن سەھەرلەر ياش تۆكۈپ جۇرمىگه پايان يىغلاغىل.
تەۋبه دەپ تۇتغىل ياقاڭنى بولما نەۋمىد ھېچ ۋەقت،
ياد ئېتىپ ئېسيانلاريلك چاكى گەريبان يىغلاغىل.
يىغلاغانلار ھەق جەمالىن كۆرگۇسى مەھشەر كۇنى،
كۆز ياشىلك بولغاي قەبۇل ئاھىلك بىله قان يىغلاغىل.
كۆز ياشىلك ئاقسە رەۋان ھەرقەترەسى گەۋھەر ئېرۇر،
سەھل ئابى بىلمەگىل چەندان پەراۋان يىغلاغىل.
ھەر ئەملده بار رىيا كۆز ياشىده يوقدۇر رىيا،
جەننەتۇل مەئۋا مەكانىلك بولغۇنسى قان يىغلاغىل.
ئەردىلەر فەخرى جەھان ئېككى جەھانىلك خاجەسى،
ئۇممەتىم دەپ يىغلادى قويغىل ئەزىزجان يىغلاغىل.
ھەق رەسۇل ئايدى، كىشى قورقۇپ خۇدادىن تىلەسە،
سەككىز ئۇجماق ۋەئده بەردى جەۋفى نەيران يىغلاغىل.
يىغلاغانلار دەۋزەخ ئىچره كىرسە دەۋزەخ ئۆچكۇسى،
كۆز ياشىلك دەۋزەخقه قالقاندۇر فەراۋان يىغلاغىل.
كۆز ياشىنى تۆكمەگەنلەر دەۋزەخ ئىچره سەرنىگۇن،
ئۇقبەلەرنىلك سانى يوق بىھەددى پايان يىغلاغىل.
ئۇشبۇ سۆزلەر بارچەسى قەۋلى پەيەمبەردۇر بىلىلك،
تەرجىمه بولدى زەمى قەۋلىغه شادان يىغلاغىل.
ئەي غەربا، زار ـ زار يىغلاپ گۇناھىلك ياد ئېتىپ،
غەرق ئىسيان ئىچره قالدىلك دەردغه دەرمان يىغلاغىل.

(داۋامى كېيىنكى ساندا)

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com

غەزەللەر

مۇھەممەد شاھ ھەيرەتى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن

مۇھەررىردىن: XIX ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا ياشاپ ئىجاد ئەتكەن تالانتلىق ئوسمانلى تۈرك شائىرى مۇھەممەد شاھ ھەيرەتى (مۇھەممەد چەلەبى دەپمۇ ئاتىلىدۇ.) تۈرك كلاسسىك شائىرلىرى ئىچىدە ئالاھىدە ئورۇنغا ئىگە لىرىك مۇئەللىپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ شېئىرلىرى تۈركىي شېئىرىيەتتە لۇتفى، نەسىمى، ئەلىشىر نەۋائىي قاتارلىقلاردىن كېيىن مەيدانغا كەلگەن فۇزۇلى، يەھيابەي ئۇسۇلى، خەيالى قاتارلىق ئوسمانلى شائىرلىرى بىلەن بىر قاتاردا پۈتكۈل ئاناتولى تۈرك ئەدەبىياتىدىلا كاتتا شۆھرەتكە ئىگە بولۇپ قالماستىن، بەلكى چاغاتاي تىلىدىكى شەرق - ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىمۇ مۇئەييەن تەسىر قوزغىغان. ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىمۇ «ھەيرەتى» تەخەللۇسلۇق شائىر بولغان. ئۇنىڭ بىر قىسىم شېئىرلىرى ژۇرنىلىمىزنىڭ 1998 - يىللىق 3 - (ئومۇمىي 64 -) سانىدا ئېلان قىلىندى، يەنە بىر قىسىم شېئىرلىرى يېقىن كەلگۈسىدە جامائەتچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشكۈسى. بىز بۇ قېتىم تۇنۇشتۇرۇۋاتقان ھەيرەتى ئۆمرىنىڭ كۆپ قىسمىنى ئىستامبۇل، بىر قىسمىنى رۇمىلى قاتارلىق جايلاردا ئۆتكۈزگەن ئاناتولى تۈرك شائىرىدۇر. شائىرنىڭ بۇ شېئىرلىرى ھەيرەتىنىڭ 1981 - يىلى ئىستانبۇلدا نەشر قىلىنغان (مۇھەممەت چاۋۇشئوغلى ۋە م. ئەلى تانىيەرى نەشرگە تەييارلىغان) «دىۋان» نامىلىق توپلىمىدىن تاللاپ ئېلىندى. بۇ غەزەللەر ئوسمانلى لەھجىسىدىن چاغاتاي لەھجىسىگە ئۆزگەرتىپ نەشرگە تەييارلاندى. شېئىرلارنىڭ تىل - شېۋىسىنى چاغاتاي لەھجىسىگە ئۇيغۇنلاشتۇرۇشتا، شېئىرلارنىڭ ۋەزىن ئالاھىدىلىكىگە نۇقسان يەتكۈزمەسلىككە تىرىشىلدى.

*　　*

نې ئاتەشۇ بادۇ نې ئابۇ گىل ئىدىم، جانا،
سەن سەرۋى ھەۋا بەخشى، مەن مايىل ئىدىم، جانا.

داغى گىلى فەرھادنىڭ ئولمىمىش ئىدى تەخمىر،
مان راھى مەشەققەتدە پا دەرگىل ئىدىم، جانا.
ئالەمدە ھەنۇز ئاتى ياد ئولماستىن ئەڭگۇرنىڭ
خۇمخانەئى ۋەھدەتدە مەن قەندىل ئىدىم، جانا.
لەيلىگە تېخى مەجنۇن ئولمىمىس ئىدى مەفتۇن،
مەن ۋادەئى ھەيرەتدە لايەئقىل ئىدىم، جانا.
ئىشق ئەيلەدى ئاۋارە مەن ھەيرەتنى، يوقسە،
ھەر خىدمەتتىڭدىن بەندەنى رەد ئەتمە، شاھىم، قىل كەرەم،
قەنبەرە لايىق ئەمەستۇر ئولسە ھەيدەردىن جۇدا.
يەر يۈزىنىڭ سەرتە سەر ئەرز ئەتسەلەر سەرۋەرلىگىن،
ھەي مەئازەللاھ، كېرەكمەس ماڭا بۇ دەردىن جۇدا.
ئۆكسۈك ئولماسۇن باشىمدىن خاكى پاك بىر نەفەس،
تاجى دەۋلەتدۇر، ئىلاھى، ئەيلەمە سەردىن جۇدا.
تاڭمۇ بىر كۈن بەندەئى مەقبۇلۇك ئولسە ھەيرەتى،
ئەھلى دىللار كۆرمەمشتۇر دەۋلەتى ئەردىن جۇدا.

* *

ئەي دېگەن: «ھالىڭ نېدۇر ئول شاھى خۇباندىن جۇدا؟»
نېلا دەرسەن بەندەنىڭ ئەھۋالى سۇلتاندىن جۇدا.
بىۋۇجۇدمەن زەررەۋار ئول مېھرى ئالەمتابسىز،
قەدرى يوق بىر مۇرى ناچىزمەن سۇلەيماندىن جۇدا.
كۆزۈمە سەنسىز قاراڭغۇدۇر جەھان، ئەي نۇرى ئەين،
مەردۇمى دىدەمسەن، ئولما چەشمى گىريياندىن جۇدا.
ئىنچىنىپ دىل ۋاز كەلدىم دەر سەنەملەر سۆيگۈدىن،
كۇفرى ئەزبەردىن ئوقۇر ئول نا مۇسۇلماندىن جۇدا.
كەچمەك ئىستەرسەن غەمى جانانەدىن، ئەي ھەيرەتى،
بىر نەفەس ئولتۇرمۇ ئاندىن تەندە جانا ئاندىن جۇدا.

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

* *

بىر داۋاسىز دەرد ئىمىش ھىجرانكى، يوق دەرمەن ئاڭا،
بىر ئەجەب ۋادىدا ئىمىش فۇرقەتكى، يوق پايان ئاڭا.
ئەھلى دىللاردىن قاچارسەن، ئەھرەمەندۇر ھەمسەرىڭ،
ئەي پەرى پەيكەر، نېچە سەبر ئەيلەسۇن ئىنسان ئاڭا.
يۇلدۇزى يوقدۇر زەۋالى ئاشىقىڭ يانىڭدا ھېچ،
مېھرى ھۇسنۇڭدە زەۋالىن ئەي مەھى تابان ئاڭا،
ئاتەشى ھىجران ئىلە مىلك داغى باردۇر كۆڭلۇمىڭ،
يىرتىدۇر، ئەي لالە، لۇتف ئەيلە كۆڭۈلدىن يان ئاڭا،
بەزمى شادىدە ئىچەرسەن ياتلارلە سەن مۇدام،
ھەيرەتى قالۇر يىراقلاردىن باقىپ ھەيران ئاڭا.

* *

كۆڭلۇمى يىقتىڭ مېنىڭ، ئەي يار، نېتىدىم مەن ساڭا،
ئەيلەدىڭ جاندىن مېنى بىزار، نېتىدىم مەن ساڭا؟
ئاچچى سۆزلە تاتلى جانىمدىن ئوساندۇردۇڭ مېنى
سۆزلە، لۇتف ئەت، ئەي شەكەر گۇفتار نېتىدىم مەن ساڭا؟
شۇ كەبى يۈز سۈردىلەر غەيرى ئاياغىڭ توزىغە،
توغرا دە، ئەي سەرۋى خۇشرەفتار، نېتىدىم مەن ساڭا؟
قولمۇ سۇندۇم دامەنى پاكىڭغە، يوقسە خارۇەش،
ئەي لەبى غۇنچە، يۈزى گۈلزار، نېتىدىم مەن ساڭا؟
خاتىر ئىنجۇتمەك ئەجەب مەردۇملۇق ئادەملىكمىدۇر،
ئەي مەلەك مەنزەر، پەرى رۇخسار، نېتىدىم مەن ساڭا؟
ھېچ تۇشەرمۇ شەئنىڭە بۇيلە مۇنافىقلىق سېنىڭ،
ئاندىن، ئەيىارۇ ئەي تەرار، نېتىدىم مەن ساڭا؟
ھەيرەتىمەن، سۆيمەكىمدىن غەيرى بىر ھېچ ۋەجھ ئىلە،
نې سۇچۇم يا نې گۇناھىم بار، نېتىدىم مەن ساڭا؟
بىر فەقىرمەن خاتىرىم يىقماق مېنىڭ ئەرلىكمۇدۇر،
يۇق جەھاندا ئەي زەنى بازار، نېتىدىم مەن ساڭا؟

* *

كەل، كەل، ئەي بۇلبۇل، بەلا كۇنجىندا ھالداش ئول ماڭا،
ئاشىق ئېسەڭ، كەل، تەرىقى غەمدە يولداش ئول ماڭا،
جان ئىلە شاگىرد ئولۇپ ئۇستازى ئىشقىقە گۇل كەبى،
كەل، «بەھارىستان» ئوقۇيالىڭ، سەبەقداش ئول ماڭا.

كەل، بارۇ مەيخانەگى گىشقىقە قەدەم رەجىدە قىل،
جامى غەم گىچمەكدە سەن بىر يارى گەۋاباش گول ماڭا،
دەۋلەتىندە شاهى گىشقىنىڭ مەن دە غەم سۇلتانىمەن،
گەي كۆزۈم، ساققالىغ گەت، گەي گاھ، فەرراش گول ماڭا،
غەم بەيابانىدا قالدىم يالغۇزۇن، گەي ھەيرەتى،
ھەي مەدەد، كەل، قايداسەن، يولداشۇ قارداش گول ماڭا.

* *

ئەرەنلەردىن ئەگەر ئولۇرسە ھىممەت،
ئولۇر دائى ھەمە ئەئدا نې مىننەت.
نې غەم ياغى ئولۇرسە جۇملە ئالەم،
بەلىم سۇلتاندىن ئولۇرسە ئىنايەت.
ئەرەنلەر ئىشكىدە خاك ئولغانلارنىڭ
مەلەكلەر ئېتە تۇفراغىن زىيارەت.
مۇرادقا يەتمەك ئىستەرسەن مۇرىد ئول،
كەتۇر بىر مەرد ئىشكىنە ئىرادەت.
مەدەد سەندىن مەدەدسىز ھەيرەتىگە،
ئەرەنلەر شاهى سۇلتانى مۇرۇۋۋەت.

* *

يەنە جۇش ئەتدى دەريايى مۇھەببەت.
جەھاننى تۇتدى غەۋغايى مۇھەببەت.
كۆتۇرمەدى يەرۇ كۆك بارى ئىشقنى،
كۆڭۇللەر ئولدى مەئۇايى مۇھەببەت.
ئەمەس «ئەل ـ قەلبۇ بەيتۇللاھ» قە لايىق،
كۆڭۇلكىم ئولمادى جايى مۇھەببەت.
«سەۋادۇل-ۋەجھ فىد ـ دارەينى» بىلدىڭ،
باشىڭدە بولسە سەۋدايى مۇھەببەت.
ئەجەب ئۇششاقى، ئەي سۇفىئى زاكىر،
قويارمۇ لادە ئىللايى مۇھەببەت.
بويۇن بەردى چۇ دارى ئىشقىقە مەنسۇر،
جەھاندە ئولدى دارايى مۇھەببەت.
چىقارماغان خەيالى نامى دىلدىن،
نېدۇر بىلمەس مۇئەممايى مۇھەببەت.
دىلا، مەئمۇر ئېتەر مەئنىدە ياپ ـ ياپ،
سېنى ياقسۇن قو بەننايى مۇھەببەت.
ئۆلەچەك، ھەيرەتى ھەر ئۇستىخانىڭ،
بولۇر ئالەمدە بىر نايى مۇھەببەت.

* *

دىلبەر ئاياغى توزى باشىڭدە تاج،
بەسدۇر ئەگەر ئارىق ئېسەڭ كۆزۈڭ ئاچ.
بەش كۈن ئۇچۇن بار ئېسەگەر غەيرەتىڭ،
كىمسەگە ئەرز ئەتمە، بېگىم، ئېھتىياج.
چۇن ئولار سەر مەنزىلىڭ ئاخىر تۇراب.
مەسكەنىڭ ئۇلمىش تۇتالى تەختى تاج.
فەرجەغە سورار سېنىڭدە روزىگار،
گەر يەتى كىشۋەر ئالۇرساڭ خەراج،
كەل، ئۇچە تۇت ھىممەتى، ئەي ھەيرەتى،
ئولمە تەتى تەبۇ ئولۇپ ئەسفەل ـ مىزاج.

* *

ئىتەر غەمزەڭ كۆڭۈل مۈلكىنى تاراج،
غۇبارى خاكى پايىڭ دۇررە تۇت - تاج.
ئالۇر جان كىشىۋەرىدىن مىڭلارون باج.
ھۇزۇرۇم يەگ، جەھان سەرۋەرلەرىندىن،
قاشىڭ يايى نىشانى «قابە قەۋسەين»،
گەدايى كويى ئىشقەم ئاچۇ موھتاج.
ساچىڭ تارى دەللىلى «لەيلى مىئراج».
كۆزۈڭ يۇم، ھەيرەتى، ئاقۇ قارادىن،
ئىشىكىڭ مەسنەدى تەختى سەئادەت،
بۇ فانى نەقشە ئالدانما، كۆزۈڭ ئاچ.

* *

ئىھيا ئېتەردى مۇردەلەنى دائىما مەسھ،
سەن ئۆلتۈرۈرسەن ئادەمى، ھېكمەت نې ئا مەسھ،
ھەر دەردكە ئەيلەر ئىدى مەسھا دەۋا، ۋەلې،
بۇ دەردنى كىمسە ئەتمەدى ئىللا ماڭا مەسھ.
باشىم يۇرەردى كۇن كەبى چاك چەرخى چارەمى،
مەن زەررەگە تەككەي ئىدى ئەگەر خاكى پا مەسھ.
دۇشنام ئىلە بولسە نولا مۇردە دىل ھەيات،
ئۆلۈڭ تىرىلۇر ئىدى ئېتەچەك دۇئا مەسھ.
دەۋرى لەبىندە خەت كۆرۇبان دېدى ھەيرەتى،
خىزر ئىلە كەلدى بىر ئاراگە گويىيا مەسھ.

* *

ئىسمى ھەسەن، خۇلقى ھەسەن جاناندىن ئايرىلدىم، مەدەد،
قالدى تەكۇ تەنھا بۇ تەن، مەن جاندىن ئايرىلدىم، مەدەد،
غەم - غۇسسە ئەل بىر ئەيلەدى، جانىمغە تەئسىر ئەيلەدى،
پۇكتى بېلىم، پىر ئەيلەدى، ئوغلاندىن ئايرىلدىم، مەدەد.
قالدىم غەمى ھىجران ئىلە، ئەي كۆزلەرىم، قان يىغلا سەن،
قالى گۇزەل كۆزلۇڭ ھەسەن، مەن ئاندىن ئايرىلدىم، مەدەد.
يەئقۇبدەڭ گىريان ئېسەم بەيتۇل - ھەزەندە، تاڭ ئەمەس،
ۋا فۇرقەتا، بىر يۇسۇفى كەنئاندىن ئايرىلدىم، مەدەد.
ئەي ھەيرەتى، جان بۇلبۇلى ئارتتۇردى ئاھۇ غۇلغۇلى.
ۋا ھەسرەتا، مەن بىر گۇلى خەنداندىن ئايرىلدىم، مەدەد.

* *

كۇنجى مېھنەتدە ماڭا غۇسسەۋۇ غەم يار يېتەر،
كۆڭلۇمى ئىكلەمەكە مۇنسۇ غەمخار يېتەر.
سۇبھىدەڭ ھەر كېچە كۆز يۇما يۇبان يىغلاماقىم،
ماڭا گەر ئاشىق ئېسەم دەۋلەتى بىدار يېتەر.

بىر ـ ئىككى كۈن بۇ فەنا ئۆيدە ئەگەر ئادەم ئېسەم،
ئىشىكىڭ ئىتلارى يارانى ۋەفادار يېتەر.
بارماغۇم گۈلشەنى گۈلزارى جىنان ئولسە ئەگەر،
ماڭا گاھ ـ گاھ تەفەررۇج رۇخى دىلدار يېتەر.
جەننەتى باشلا تەمەئ ئەتمەس ئىنسان ھەيرەتىگە،
ئاشىقى سادىق ئىسەڭ گەر، ساڭا دىيدار يېتەر.

* *

ئەھلى ئىشققە كۈفرۇ ئىمان بىر بولۇر، باغۇ بوستان بەندى زىندان بىر بولۇر.
ۋەسلۇ ھىجران، دەردۇ دەرمان بىر بولۇر. ئاشىقە جەۋرۇ جەفا، مېھرۇ ۋەفا،
مۇلكى ئىشق ئىچىدە ھەمە بايۇ گەدا، قەھرى جانان، لۇتفۇ ئىھسان بىر بولۇر.
بەندەئى فەرمانۇ سۇلتان بىر بولۇر. ھەيرەتى كەبى خەرابات ئەھلىگە،
زۇلفۇ خەددىڭدىن جۇدا ئاشىقلاغە، تاقۇ ئەيۋان، كۈنجى ۋەيران بىر بولۇر.

* *

مۇھەببەت بەزمىنىڭ دىل مەنزىلىدۇر، دەھاتىمدە دىلىم گويا دىلىدۇر.
مەيى ئىشقىنىڭ خىرەد لايەئقىلىدۇر. رەقىبىڭ نې چالار بەزمى بەلادە،
تۆكۈلسۇن دانە ـ دانە ئەشكى چەشمىم، كىبرەكسە مىڭ گەز ئۆتسۇن جىق قىلىدۇر.
مۇھەببەت مەزرەئىنىڭ ھاسىلىدۇر. ئۆلۇم ئاسان ئولۇپتۇر ھەيرەتىگە،
تەرىقى غەمدە باشىم بىر جەرەسىدۇر، بۇ خەلقۇڭ گەرچە غايەت مۇشكىلىدۇر.

* *

يا رەب، بۇ مۇردە جىسمە يەنە جان قاچان كېلۇر،
يەئنى بەلالىق جانىمە جانان قاچان كېلۇر؟
قۇتقارماغە فەقىرىنى زۇلمى زەمانەدىن،
ئول ئەدلۇداد ساھىبى سۇلتان قاچان كېلۇر،
غەمدىيدە دىيدەسىنە بۇ مېھنەتكەشىدەنىڭ،
ئول ئىزى توزى كوھلى سەفاھان قاچان كېلۇر.
ئولۇپ كوشادە يا دەرى دارۇ شىشغايى غەيب،
جانۇ كۆڭۈل مەرىزىنە دەرمان قاچان كېلۇر.
جان گۈلشەنىندە ئاچىلىپ، ئەي دىل، گۈلى مۇراد،
مىڭ غۇنچ ئىلە ئۇ غۇنچەئى خەندان قاچان كېلۇر،
دىل خانەسى قاچان تولار ئەنۋارى شەۋق ئىلە
جان بەزمىنە ئۇ شەمئى شەبىستان قاچان كېلۇر.

كۆردۈككى ھەيرەتسىئى غەربىى قاچان گۈزەل،
بىلمەي يۈرۈرمىز بۇ يەرلەگە ياران قاچان كېلۈر.

* *

بىلسەم يەنە جانىمدىن ئايىرغان مېنى كىمدۇر،
كۆز كۆرە رەۋانىمدىن ئايىرغان مېنى كىمدۇر.
قەھر ئىلە سۈرۈپ بىزنى ئەفەندىم ئىشكەندىن،
زۇلم ئىلە مەكانىمدىن ئايىرغان مېنى كىمدۇر.
بىر بۇلبۇلى خۇش نەغمە ئىكەن ھەممە دەمىدە،
گۈلزارى جەھانىمدىن ئايىرغان مېنى كىمدۇر.
يوق ئېسە ئەگەر خىدمەتى شاھىدە قۇسۇرۇم،
سۇلتانى جەھانىمدىن ئايىرغان مېنى كىمدۇر.
ئوق كەبى ئاتىپ، ھەيرەتىيا، يانە يابانە،
ئول قاشى كەمانىمدىن ئايىرغان مېنى كىمدۇر.

* *

لۇتف ئەت، ئونۇتمە بەندەنى، ھىممەت زامانىدۇر،
كىم فەۋت ئولۇر، ئەفەندى، بۇ فۇرسەت زەمانىدۇر.
كەل، مەن گەدانى ئەيلەمە مەھرۇمۇ نا ئۈمىد،
ھەركەس مۇرادى باردۇر، غەنىمەت زەمانىدۇر.
دەۋرۇڭدە ئېردى پايەئى ئالىيدە ھەر كىشى،
خارلىقدە قوغلاما بەندەنى رىئايەت زەمانىدۇر.
ھەڭگامى ئەيشۇ مەۋسۇمى شادى يېتىشتى، كەل،
قاۋما مېنى ئەنادا ئىنايەت زەمانىدۇر.
تىمار ئەيلە دەردىمە ئەي جان تەبىبكىم،
بىمار ئولغان كۆڭۈللەگە سىھھەت زەمانىدۇر.
ئافاق ئىچىندە ھەر كىشى خۇش دىل فەقىرى دە،
قاۋما مەرىزى فاقە ئىغاقەت زەمانىدۇر.
ئىغماز قىلمە، زەخمىمە مەرھەم مەھەلىدۇر.
ئىھمال ئەتمە خەستەگە شەربەت زەمانىدۇر.
يوق سەندىن ئۆزگە كىمسە چىغنىم بىر مەدەد سوزنىم،
رەھىم ئەيلە دەردمەندىگە شەفقەت زەمانىدۇر.
رەد ئەتمە مەنمۇ بەندەئى دەرگە ھىگمەن سېنىڭ
چەك سايەئى قەبولغە ھىمايەت زەمانىدۇر.
مەن نا تەۋاننى ئەسكەرى غەم ئەيلەدى زەبۇن،
ئات سال، مەدەد، كەل ئۇستىمە، جۇرئەت زەمانىدۇر.

ئول دەستىگىر قالدى ئاياقلاردا ھەيرەتى،
شاھىم، ئالىيلىق ئەيلە، مۇرۇۋۋەت زەماندۇر.

* *

باھار يېتىشتى جام ئىچمەك كېرەكدۇر،
بۇ ئەييامى تەمام ئىچمەك كېرەكدۇر.
شەرابى لەئلفام ئىچمەك كېرەكدۇر.
تېلەرسەنكىم، ئۇلارسەن غەمدىن ئازاد،
كېچىپ ئاقۇ قاراسىندىن جەھاننىڭ،
مۇدام ئىچمەك، مۇدام ئىچمەك كېرەكدۇر.
ئوتۇرۇپ سۇبھۇ شام ئىچمەك كېرەكدۇر.
بۇ كۇنلەردە ھەمىشە ھەيرەتىۋار،
ھەلى ئۆكسۈكلۈنۈك ئاڭلانماقى بۇ،
ئولۇپ زەسۋايى ئام ئىچمەك كېرەكدۇر.

* *

ئۆپۈلسە يار ئىلە يار ئولسە دىلبەر،
ئاچىلسا، كۇلسە، گۇلزار ئولسە دىلبەر.
قۇچۇلسە رامى دىلدار ئولسە دىلبەر.
نېدۇر ئاشىقلانماق ھالىنى بىلسە،
سۆز ئاڭلاماقدا فەتتان ئولسە مەھبۇب،
گۇزەل سۆيسە، دىلئەفگار ئولسە دىلبەر.
بىراز شوخ ئولسە ئەييار ئولسە دىلبەر.
جەفانى ئاز قىلسە ھەيرەتىگە،
نې تىكلا يىغلاسا، زار ئولسا ئاشىق،
سۆزۈم بۇ كىم ۋەفادار ئولسە دىلبەر.

* *

بىر نىھالى تازەدۇر قەددىڭ سېنىڭ، ئەي سەرۋى ناز،
شىيۋەلەردىن مۇەسى ئۆلسۇك ئەمەسدۇر قىشۇ ياز.
ئەھلى ئىشق ئىچرە نەماز ئولماس دەبان تەئن ئەيلەمە،
سوفىيا، سافى دەرىڭ ئىلە نىياز ئولۇر نىياز.
زاغى خالىن مىڭ قويۇپ، زۇلفى سىياھىن ئاق ئېتىپ،
كۆڭلۇمىڭ شەھبازىنى سەيد ئەيلەدى بىر ھىيلە بار.
لەبلەرىڭ ئۆپكەنچە ئارتار نەلەۋۇ ئاھىم مېنىڭ،
ساقىيا، مەي مەجلىسىندە ئۆكسۆك ئولماس سۆزۇ ساز.
خېلى چەكدىڭ جەۋرىنى يارىنىڭ ئەگەرچە ھەيرەتى،
ئۇمرى چاغ ئولسۇن ھەلى لۇتفىن داغى كۆردۇڭ بىراز.

* *

ئايرۇ چۇشمەك ياردىن، يولداشلار، دۇشۋار ئىمىش،
گۇشەئى فۇرقەتدە تەنھالىق نە مۇشكىل كار ئىمىش.
دوستلار، بۇ گۇلىستان ئالەمگە سۇرەت بەرگۇچى،
ئول لەبى غۇنچە، يۇزى گۇل، سەرۋى خۇشرەفتار ئىمىش.

ئايرىلىق ۋادىسىنە تاياندى باردى راھى ئىشق،
چارە نې چەكمەك كېرەك، ئەي دىل، يولوڭدا بار ئىمىش.
كەلمەكە ئەھد ئەيلەدى، كەتتى، دەريغا، كۈل سەنەم،
ئالدادى مەن ناتەۋاننى، بىلمەدىم ئەيىبار ئىمىش.
مۇلكى دىلدە ئاتەسىم ئۇستىغە ئاتەشىلەر ياقار،
ئوتدە يانسۇن ھەيرەتى ئەشئارى ئاتەشبار ئىمىش.

* *

سەيرانە چىقتى سىيم بەدەنلەر تەرەف - تەرەف،
سالىندى يەنە سەرۋى چەمەنلەر تەرەف - تەرەف.
بۇلبۇل كەبى ھەر ئەھلى دىل ئەففانە باشلادى،
ئاچىلدى گۈلى غۇنچە دەھەنلەر تەرەف - تەرەف،
بۇلبۇللار ئولدى خارى بەلالاردە مۇبتەلا،
بەزمى سەفادە زاغۇ زەغەنلەر تەرەف - تەرەف.
مەن گۈلىستانغە بارغىچە ئەل سۇندى يەر - يەرىن،
دامانىم ئالدى، تۇندى تىكەنلەر تەرەف - تەرەف.
كۇنجى بەلادە سەنسەن، ئايا ھەيرەتى، ھەمان،
بەزمى سەفادە جۇملە قەلەندەر تەرەف - تەرەف.

* *

مۇھەببەت مۇلكىنىڭ سۇلتانىدۇر ئىشق،
مۇۋەددەد ئالەمنىڭ جانىدۇر ئىشق.
كىمى ئۆلتۈرسە بولۇر ئۇمرى سەرمەد،
تەماشا قىل، نې جانلار جانىدۇر ئىشق.
بۇلايىن دەر ئېسەڭ، ئەي، تالىبى ھەق،
ھەقىقەت گەۋھەرنىڭ كانىدۇر ئىشق.
جەھان ئىشق ئىلە ئولمىشىدۇر ئىمارەت،
ھەقىقەت گەنجىنىڭ ۋەيرانىدۇر ئىشق.
نې بىلسۇن، ھەيرەتى، ئىشقنى ھەر ئادەم.
كى ھەقنىڭ لۇتفىدۇر، ئېھسانىدۇر ئىشق.

* *

ئالەمدە مېھر ئېتۈچى يا بىر مەھپارە يوق،
ئوڭلانماغان باشىمدا مېنىڭ يا ستارە يوق.
مېھرۇ ۋەفانىڭ ئەلدىن ئىشتىمىز ئېتىنى،

ئەلقىسسە، بولدى ئوخشار ئول ھەم بارە - بارە يوق.
قوينۇمدا داغى سىينەدىن ئۆزگە بىر ئۆكسۈزىن،
بىر ئايگە تەڭلەگۈچەك يىنىچەك نانپارە يوق.
تۇشتۇك چۇ ئىشىققە، ئەي كۆڭۈل، كۈتمە سەلامەتى،
تالدىك سۇ بەھرىدە كىم ئاڭا قەئرۇ كەنارە يوق.
دىلبەرلەر ئىلە كەندىنىك ئەھۋالىدۇر ھەمە،
دىۋانە ھەيرەتىدە داخى ئاقۇ قارە يوق.

* *

شۇكر ئەللاھمەكى ئاشىقلارە ھەمراز ئولدۇق،
مىننەت ئول شاھغەكى بۇلبۇللا رەدەمساز ئولدۇق.
ئۇيمادى مەشرەبىمىز زاھىدى مۇرتازلارغە،
ئەھلى ئىرفانغە يۇيۇپ، رىندى نەزەرباز ئولدۇق.
ئەلى بازار ئىلە كۆردۇككى ئالىشماق كۇچ ئىمىش،
جان بېرىپ دەرد ئالان ئۆكسۈزلەگە ئەنباز ئولدۇق.
چارە ئولماقغە مەدەد ئولمادى چۇن دەردۇ غەمە،
تالىبى بادەئى گۇلگۇنۇ شىپاساز ئولدۇق.
ھەيرەتى يوق ئۆيى بارماسۇ ياراماس ئېتىمىز،
چىقماغاي مەيكەدەدىن، مەسجىدە بارماس ئولدۇق.

* *

مەھبۇبۇ مەيۇ مەۋسۇمى گۇل، يارى مۇۋافىق،
بۇ دەمدە تىلەكدۇر شوكى بىر دەم ئوله ئايىق.
جەۋھەرلەرى بىرله ياشىمىنىك ئىشكىگە كەلدىم،
تاخى نەم ئولا دەرسەن، ئەفەندى، ساڭا لايىق.
ھەجرىگدە قاچان ئاھ ئېتىبان كۆز ياشى تۆكسەم،
ئاچىنغۇسى كۆڭلەردە مەلەك، يەردە خەلايىق.
سوردۇم لەبىنە رازى دەھانىم دېدى. دىلبەر،
ھېچ كەشف ئولارمۇ قال ئىلە ئەسرارى دەقايىق.
ئەيب ئەيلەمەگنى ھەيرەتى دىۋانە گەر ئولسە،
ھەم تازە بەھار ئولدى ھەم ئولدى يېگى ئاشىق.

* *

رەھنەمايى راھى ھەقدۇر ئىشقى پاك، مەكتەبى تەۋھىددە دىل تىغلىگە،
ئىلمى تەھقىقغە سەبەبدۇر ئىشقى پاك، ھەرنە تەئلىم ئەتسە ھەقدۇر ئىشقى پاك.

ساقىئى كەۋسەر ئېلىندىن ئىچمىش ئول، بۇيله بىر كەسكىن ياراقدۇر. ئىشقى پاك.
بەزمى ھەقدە بىر ئاياقدۇر ئىشقى پاك. ھەيرەتى ئانىڭله كۆرۈر، ئىشتۇر،
سالىكى راھى خۇدا ئولغانلاغه، ئاشقه كۆزدۇر، قۇلاقدۇر ئىشقى پاك،

* *

مەۋسۇلى ھەقدۇر بىلۇرسەن ئىشقى پاك، پەرتەۋى ھەقدۇر بىلۇرسەك ئىشقى پاك.
نۇرى مۇتلەقدۇر بىلۇرسەك ئىشقى پاك. ماجەرايى ماسۋادىن ئەل يۇيۇپ،
ئارىق ئېسەك كەسبى ئىشق ئەيله مۇدام، قەلبى ئىرمەقدۇر بىلۇرسەك ئىشقى پاك.
ئىلمى مۇتلەقدۇر بىلۇرسەك ئىشقى پاك. جان بېرىپ ئالدىك ئېسه ده، ھەيرەتى،
نې ئىكەنىن باتىل ئانىك ئاڭلاماس، ساڭا ئايلەقدۇر بىلۇرسەن ئىشقى پاك.

* *

مەڭزىتمىش ئۆزىن قامەتى دىلجۇسىنه ياريڭ،
باشىنده قاپاق يېلى ئېسەر داخى چىنارىڭ.
مىڭ تازه ئاچىلمىش گۈلى، بەرمەس دىلى كۆڭلۈم،
بىر داغى غەمىڭ سىينەده ئول لاله ئۇزاريڭ.
كۆزۈم ياشىنى ئەيلەمه ئەرمەك ئىنشىكىڭدىن،
ئاقار سۇ يۇزى، سۇيى دۇرۇر باغۇ بەھاريڭ.
ئەي غەمزەئى مەخمۇرى مەيى نازۇ كەرەشمه،
ئىچ باده كەبى قانمى، دەفئ ئەيله خۇماريڭ.
ئەي ھەيرەتى، شۇندىن كىرۇ كەل غۇربەته يۇز تۇت،
تەرك ئەيلەردى ياريڭ سېنې، تەرك ئەيله دىياريڭ.

* *

يەنه بىر ئافتابغه تۇشتى كۆڭۈل، نې ئەجەب ئىزتىرابغه تۇشتى كۆڭۈل.
شەھى ئالىي جەنابغه تۇشتى كۆڭۈل. ئىشق ئوچاغىغه ئاتدى كەندىسىنى،
زۇلفى سەۋداسىغه تولاشىدى يەنه، كۆر، نې ناري ئەزابغه تۇشتى كۆڭۈل.
ئۇزۇن ئوزاق ھېسابغه تۇشتى كۆڭۈل. ھەيرەتى، ھاسىلى خەتا ئەتتىم،
ئاقتى بىر سەرۇ ئاياغىغه سۇ كەبى، جىق تەرىقى سەۋابغه تۇشتى كۆڭۈل.

* *

دەسىدۇر، ئەي سەبى غەم، روزى ئىيد ئول،
زەماندۇر، كەل، ئەي تالىئ ، سەئىد ئول.
سىيەھ زۇلفى كەبى يېتەر قاراردىك،
جەبىنى كەبى، ئەي بەختىم، سەپىد ئول.
بىراز بەختىم يۇزىگە ئاب سەپتىك،
مەزىد ئول، ئەي كۆزۈم ياشى، مەزىد ئول.
تىلەسەك يېتەسەن، ئەي دىل، مۇرادغە،
ئىرىش بىر پىر. ئىشكىنغە مۇرىد ئول.
مۇرىد ئولماق كېرەكسەن پىرى ئىشققە،
كېرەك شىبلى، كېرەكسە بايەزىد ئول.
سەنەملەر سەۋقىنغە دەيرى جەھاندە،
ئەر ئىسەك ھەيرەتى كىبى قەلىد ئول.

* *

دوستۇم بىغەيرەتۇ بىئار ئىمىشسەن، ئاڭلادىم،
ھەر ماڭا دېگەنلەرچە بار ئىمىشسەن، ئاڭلادىم.
يوق ئىمىش شەنىگدە ئەركەكلىك نىشانى، ھاسىلى،
بىھەمىيەت بىر زەنى بازار ئىمىشسەن، ئاڭلادىم.
ئەللەر ئىمىش ئىسمەتىك دامانىنى ھەربىر پەلىد،
يۇزى ئاچىلمىش گۇلى پۇر خار ئىمىشسەن، ئاڭلادىم.
مەن سېنى بىر پاك دامەن، بەك گۇزەل ساناردىم، ئاھ،
باشى تاشىرە سەرۇى خۇشىرەفتار ئىمىشسەن، ئاڭلادىم.
ئەي پەرى، مەن سەندە بىر ئادەملىك ئاڭلاردىم، ۋەلې،
ئەھرەمەن مەشرەبلى بەدكىردار ئىمىشسەن، ئاڭلادىم.
مەن سېنى رۇھى مۇسەۋۋەر سانۇر ئىدىم، دوستۇم،
سەن ھامان بىر سۇرەتى دىۋار ئىمىشسەن، ئاڭلادىم.
كەھبى دۇنيا سەندىن ئوگرەنمىش ھەقىقەتسىزلىغىن،
ئەي ۋەفاسىز، خۇش ئەجەب سىھھار ئىمىشسەن، ئاڭلادىم.
بىلمەس ئىدىم بۇيلە چوق - چوق باشلى فەتتان ئەتمەكىك،
ھاسىلى تۇررەك كەبى تەرزار ئىمىشسەن ئاڭلادىم.
گۇل ساناردىم مەن سېنى، سەن خار ئىمىشسەن، دوستۇم،
يار سانار ئېردىم مەگەر ئەغيار ئىمىشسەن، ئاڭلادىم.
پادىشاھىم مەنمۇ سەندىن ۋاز كەچدىم، ئەل چېكىپ،
مەن قۇلۇڭدىن چۇنكى سەن بىزار ئىمىشسەن، ئاڭلادىم.
ھەيرەتىگە بىر ۋەفا قىلساك، ئېتەرسەن مىلك جەفا،
دوستلۇق يولىندە ناھەمۋار ئىمىشسەن، ئاڭلادىم.

№1 ئۇيغۇر كتاب توربېكتى www.uyghurkitap.com

* *

ماڭا بۇ دەردۇ بۇ ئەلەم بىلسەم نىدىندۇر، بىلمەدىم،
بۇ غۇسسەڭۇ ئەندۇھۇغەم بىلسەم نېدىندۇر بىلمەدىم.
كۆڭلۈمدە بۇ ئاتەس نېدۇر، باغرىمدا بۇنچە باش نېدۇر.
كۆزۈمدىن ئاققان ياش نېدۇر، بىلسەم نېدىندۇر، بىلمەدىم.
ئىچىمدە بۇ ئوتۇم نېدۇر، تاشىمدە بۇ دۇدۇم نېدۇر،
يانماقدا مەقسۇدۇم نېدۇر، بىلسەم نېدىندۇر، بىلمەدىم.
ماڭا بۇ يانماقلار نېدۇر، قانغا بويالماقلار نېدۇر،
تاشىپ بۇلانماقلار نېدۇر، بىلسەم نېدىندۇر، بىلمەدىم.
دىلبەردە بۇ ھۇسنۇ بۇ ئان، ئاشىقدە بۇ ئاھۇ فىغان،
ھەيرەتدەمەنكىم ھەر زەمان، بىلسەم نېدىندۇر، بىلمەدىم.
ئاشىقدە بۇ سەۋدا نېدۇر، دىلبەردە ئىستىغنا نېدۇر،
بۇ شورۇ بۇ غەۋغا نېدۇر، بىلسەم نېدىندۇر، بىلمەدىم.
دىلبەردە بولغان ھالەتى ئاشىقدەكى كەيفىيەتى،
ئەي ھەيرەتى، بۇ ھەيرەتى بىلسەم نېدىندۇر، بىلمەدىم.

* *

فىراق ئوچاغىغە تۆشتۇم نې چارە، نەيلەيىن،
قوۋماڭ فەقىرنى تۇتۇستۇم نې چارە، نەيلەيىن؛
ئالىپ ئاياغىمى باشتىن مېنى زەبۇن ئەتتى،
چۇ ئىشق ئىلە تۇتۇشتۇم نې چارە، نەيلەيىن.
بۇ غۇربەت ئەلدە چۇ كۆردۇم ئوڭات بىر ئەگلەنجە،
غەم ئىلە قارداش ئوقۇشتۇم، نې چارە، نەيلەيىن،
نىھالى سەرۋى كۆرۈنچە خەيالى قەددىگۈلە،
تۇشۇپ ئاياغقە قۇچۇشتۇم، نې چارە، نەيلەيىن.
بە ھەيرەتى كەلۇ بىر خۇش نەسىھەت ئەتكى ماڭا،
ئەفەندىم ئىلە كۇسۇشتۇم، نې چارە، نەيلەيىن.

ئەلىشىر نەۋائىينىڭ پوئېتىكىسى

ئىمىن تۇرسۇن

پوئېتىكا — ئىككى قات مەنىلىك ئاتالغۇ: بىر مەنىسى — شېئىرشۇناسلىق، شېئىر يېزىش ئۇسۇلى؛ يەنە بىر مەنىسى — شېئىر تەرزى، شائىرنىڭ ئۇسلۇبى، شېئىرىي مەكتەپ (گۇرۇھ).

مۇتەپەككۇر شائىرنىڭ شېئىرىي ئىجادىيەتلىرىنى ئەنە شۇ ئىككى قات مەنىلىك سۆز بىلەن، يەنى «نەۋائىي پوئېتىكىسى» دەپ ئاتاش ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن كېلىدۇ. چۈنكى ئىجادىيەت مېتودى (جۇملىدىن دىۋان تۈزۈشتىكى يېڭىلىقلىرى). بەدىئىي ماھارەت (بەدىئىي ئۇسۇل - ۋاستە، بەدىئىي تەسۋىر). بەدىئىي ژانىر، سۆز سەنئىتى ۋە سەنئەت يوللىرى جەھەتلىرىدە، ئەلىشىر نەۋائىي ئەرەب - ئەجەم پوئېتىكىسىنىڭ ئەنئەنىۋى قائىدە - قانۇنلىرىغا ئىجادىي ۋارىسلىق قىلىش ئاساسىدا، شېئىرىيەتتە ئۆز ئالدىغا مەكتەپ يارىتقان ناۋاتۇر شائىر.

ئىككىنچى تەرەپتىن، كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدا پوئېتىك تەسۋىرنىڭ ئۇسۇل ھەم ۋاسىتىلىرىنى ئۆز خەلقىنىڭ مەنىۋى ھاياتىغا ھەم ئۆزىدىن ئىلگىرىكى 500 يىللىق تۈركىي شېئىرىيەتنىڭ باي تەجرىبىلىرىگە ماسلاشتۇرۇپ ئىجادىي قوللانغان ئەمەلىيەتچى شائىر.

ئۈچىنچى تەرەپتىن، كلاسسىك ئەرەب - ئەجەم شېئىرىيىتىدە ئىشلەنگەن نەزەرىيىلەرنى تەتقىق قىلىپ، تۈركىي شېئىرىيەت تەجرىبىلىرى ئاساسىدا، تۈركىي - مىللىي شېئىرىيەت نەزەرىيىسىنى ئىشلەپ چىققان نەزەرىيەچى شائىر.

بۇلاردىنمۇ مۇھىمى شۇكى، ئەلىشىر نەۋائىي ئۆز ئانا تىلىنىڭ بايلىق قۇدرىتى ۋە پاساھەتلىك ئىقتىدارى، ئېستېتىك خاسىيەتلىرىنى ئەرەب - ئەجەم تىللىرىنىڭ ئىمتىيازى ئالدىدا نامايىش قىلىپ، ئۆز ئانا تىلىنىڭ راۋاجلىنىشى ۋە گۈللىنىشى ئۈچۈن ئۆمۈر بويى قاتتىق كۈرەش قىلغان ۋەتەنپەرۋەر شائىر.

ئەلىشىر نەۋائىي — XV ئەسىردىكى مىللىي شېئىرىيەتنى بەدىئىي جەھەتتىن ئەڭ يۇكسەك پەللىگە كۆتۈرۈشتە ژانىر جەھەتتىن بېيىتقان. ۋەزىن جەھەتتىن سىستېمىلاشتۇرغان. سەنئەت يوللىرىنى شاخلاندۇرغان. بولۇپمۇ تېماتىكىلىق دائىرىسىنى كېڭەيتىپ، ئاكتۇئال ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى ئەكس ئەتتۈرۈپ، شېئىرىيەتنىڭ غايىۋى دەرىجىسىنى يۇكسەلدۈرگەن ۋە رېئال ئەھمىيىتىنى گەۋدىلەندۈرگەن. شۇڭا، بۇ شائىرنى XV ئەسىر مىللىي شېئىرىيەتنىڭ بايراقدارى دەيمىز.

دېمەك، نەۋائىينىڭ پوئېتىكىسىنى، بولۇپمۇ ئۆز ئىجادىي ئەمەلىيىتىگە تەتبىق قىلغان سەنئەت يوللىرىنى ۋە سەنئەتكارلىق ماھارىتىنى ئۆگىنىش ئۈچۈن، نەۋائىي ئىجادىيىتىنى تەتقىق قىلىش بۈگۈنكى شېئىرىي ئىجادىيىتىمىز ئۈچۈنمۇ رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە.

ئەلىشىر نەۋائىينىڭ پوئېتىكىسىنى تەتقىق قىلىش ساھەسىدە، ئۆزبېك ئەدەبىلىرى كۆز-

گه كۆرۈنەرلىك ئالاهىده نەتىجىلەرنى يارانتتى؛ ئۇلاردىن كۆپلەپ نەۋائىيشۇناسلار يېتىشىپ چىقتى. خاس نەۋائىينىڭ پوئېتىكىسىنى تەتقىق قىلغان ئەبىلەردىن. مەسىلەن، ھەمىد سۇلايمانۇف («ئەلىشىر نەۋائي لىرىكىسى ھەققىدىكى تېكىستولوگىيىلىك تەتقىقات»)، مەقسۇد شەيخزاده («نەۋائىينىڭ لىرىك قەھرىمانلىرى ھەققىده»)، ئا. ھەيتمەتوف («نەۋائي لىرىكىسى»)، ياقۇبجان ئىسھاقۇف («نەۋائي پوئېتىكىسى») ۋە باشقىلار. بۇ ئەدىبلەر نەۋائىيشۇناسلىق تەتقىقاتىدا ياخشى ئۆرنەكلەر يارانقان ۋە نەۋائىينىڭ لىرىك ئىجادىيىتىنىڭ ئۆزگىچىلىكلىرىنى ئەتراپلىق ئۆگىنىپ روشەن كۆرسىتىپ بەرگەن. بىز نەۋائي پوئېتىكىسىنى تەتقىق قىلىشتا ئۇلارنىڭ تەجرىبىلىرى ۋە ئەمگەك نەتىجىلىرىدىن مۇۋاپىق پايدىلاندۇق.

1. نەۋائىينىڭ دىۋان تۈزۈشتىكى نەۋاتۇرلۇقى

بۇ مەسىلە، ئالدى بىلەن، نەۋائىينىڭ دىۋان تۈزۈشتىكى يېڭى - ئىجادي ئۇسۇلىنى ئەھلىل قىلىش بىلەن ئايدىڭلىشىدۇ.

نەۋائىينىڭ دىۋانلىرى تۈزۈلمە - قۇرۇلما جەھەتتىن ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە. ئەلىشىر نەۋائي: «نەچچە نەۋئى ئىشكىم مۇندا مەرئى بولۇپتۇر (كۆزگە چېلىقىدۇ)، ئۆزگە دىۋاندا كۆرۈلمەيدۇ. ئول بۇ دۇركىم ــ» دەپ، تۆۋەندىكىچە خۇسۇسىيەتلەرنى كۆرسەتكەن: بىرىنچىسى، تۈركي شائىرلار تۈركي تىلغا خاس بولغان «تۆرت ھەرپكە تەئەررۇز قىلىنمايدۇرلار»؛ «بۇ جەھەتتىن ئول تۆرت ھەرپ جەۋھەرىدىن داغى ئۆزگە ھۇرۇف جەۋھەرى سىلكىنگە تارتىپ (قاتارغا كىرگۈزۈپ)، غەزەلىياتنى ئوتتۇز ئىككى ھەرپ تەرتىپى بىلەن مۇرەتتەب قىلىندى».

XV XIV ئەسىرلەردە، ئىلىم ۋە ئەدەبىيات ساھەسىدىكىلەر يېزىقتا ئەرەب ئېلىپبەسىنى ئىشلىتەتتى. ئەرەب ئېلىپبەسى 28 ھەرپتىن ئىبارەت ئىدى.

ا ب ت ج ح خ د ر
ز س ش ص ض ط ظ ع غ
ف ق ك ل م ن و ھ ى

پەقەت فارسي تىلىدا يازغۇچىلار ئۆز تىللىرىدىكى سۆزلەرنى مەنە پەرقلەندۈرۈش ئۈچۈن ياجىدىن، پارس فونېتىكىسىغا خاس بەزى فونېمىلارنى (چ ژ گ پ) ئىشلىتىپ قوياتتى. ئەمما، ئەرەب - ئەجەم ياكى تۈركي تىللاردا دىۋان تۈزگۈچىلەر يەنىلا شۇ 28 ھەرپگە ئاساسلىناتتى. تۈركي ياكى فارسي شائىرلارمۇ «ب» ۋە «پ» تاۋۇشلىرى ئۈچۈن بىرلا «ب» ھەرپىنى نەپەسلىك ياكى نەپەسسىز تەلەپپۇز قىلاتتى. نەۋائي 28 ھەرپكە 4 ھەرپنى قوشۇپ 32 ھەرپ تەرتىپى بويىچە، دىۋاننى تۈزۈپ چىققان. ھەتتا مۇرەككەپ ھەرپ بولغان «لا» (لام ئەلىف) كىمۇ بىرقانچە غەزەل يازغان.

ئىككىنچى خۇسۇسىيەت شۇكى، نەۋائىينىڭ ئۆز سۆزى بىلەن ئېيتقاندا: «... ھەر ھەرف غەزەلىياتىنىڭ ئەۋۋەلقى غەزىلىنى يا تەكرىتائالا ھەمدى بىلە مۇفەتتەھ، يا بىر مەۋئىزە (ۋەز - نەسىھەت) بىلەكىم، بۇ ئىككى ئىشتىن بىرىگە لال بولغاي، مۇۋەززەھ قىلىنىدى (روشەنلەشتۇرۇلدى)».

قايسىلا ھەرپ تۈركۈمىگە كىرگۈزۈلگەن غەزەللەرنىڭ بولسۇن، بىرىنچى غەزەل تەكرى ۋە ئۇنىڭ ئەلچىسىنى مەدھىيىلەشكە بېغىشلانغان ۋە شۇنىڭدەك ئۇگۈت - نەسىھەت مەزمۇنىدا يېزىلغان. بۇ ئىككى خىل مەزمۇندىن ھېچقايسىسى نەزەردىن ساقىت قىلىنمىغان.

ئۇچىنچى خۇسۇسىيەت شۇكى، نەۋائىينىڭ سۆزى بىلەن: «. . . بۇ دىۋاندا، ھەمد ۋە نەئت ۋە مەۋئىزەدىن باشقا، ھەر شورەنگىز (غوۋغا پەيدا قىلغۇچى) غەزەلدىنكىم، ئىستىمائى مەھۇشلەرگە مۇجىبى سەركەشلىك (قۇلاققا ئىشىتىلگەن ئايدەك گۈزەللەرگە بويۇنتاۋلىق قىلىشى ئۈچۈن سەۋەبچى) ۋە غەمكەشلەردە مۇجىبى مۇشەۋۋەشلىك (كۆڭلىگە پەرىشانلىق) بولغاي؛ بىرەر ـ ئىككىرەر نەسىھەتئاسا بەيت ئىرتىكاب قىلىندى (بىر ـ ئىككىدىن نەسىھەت تەرزىدىكى ۋە ئۈگۈت ـ ۋەز كەبى بەيتلەر يېزىشقا كىرىشىلدى)».

يەنى، نەۋائىينىڭ بۇ سۆزىگە قارىغاندا، غەزەللەرنىڭ تېمىلىرى ۋە مەزمۇنلىرى ئۇ زامانداھەممە ئەدىب ـ مۇسەننىفلەرگە ئەسەرنى تەگرى ۋە رەسۇل توغرىسىدا سانا ـ مەدھىيە-لەر بىلەن باشلاش ئەندىزى مودا ئىدى. دىنىي ئەقىدە بويىچە شۇنداق قىلىش زۆرۈر ئىدى. نەۋائىي شېئىرىي ئەسەرلىرىنى يۇقىرىدا ئېيتىلغان كىرىشمىدىن باشقا، يار، ئىشق، ئەخلاق-پەزىلەت، ئادەمگەرچىلىك قاتارلىق تېمىلاردا يازغانلىقىنى بايان قىلغان.

تۆتىنچى خۇسۇسىيەت شۇكى، نەۋائىيغىچە تۇزۇلگەن دىۋانلاردا (جۇملىدىن نەۋائىينىڭ دەسلەپكى دىۋانلىرىدىمۇ) غەزەل ۋە قىتئەلەرگە ماۋزۇ قويۇلمايتتى. نەۋائىي لىرىكىلىق مىراسلىرىنىڭ تولۇق دېگۈدەك مۇجەسسىمى بولغان «خەزايىنۇل مەئانى» دىۋانىدا، ھەربىر ھەرپ ئۈچۈن تۇزۇلگەن غەزەل ۋە قىتئەلەرگە، ئۇلارنىڭ ماھىيىتىنى ئېچىپ بېرىشكە يارىدەم بېرىدىغان ئايرىم ـ ئايرىم ماۋزۇ قويۇلغان. مەسىلەن:

«فەۋايىدۇل كىبەر» دىۋانىدا، «ئەلىف» قاپىيىسى بىلەن تۇزۇلگەن غەزەللەرنىڭ باشلا-مىسىغا «ئەلىف ھەرپىنىڭ ئافەتلىرىنىڭ ئىبتىداسى فەۋايىدىدىن»، «ج ھەرپىنىڭ جەمىلە-لىرىنىڭ جىلۋەسى فەۋايىدىن»، «م ھەرپىنىڭ مەھبۇبلارىنىڭ مەلاھەتى فەۋايىدىدىن» دېگەندەك.

قىتئەلەرگە: «ئول بابدەكىم، غەلەت قىلۇر، ئولكى، ھۇسن ئەھلىدىن ۋەفا تەمەئ ئەتكەيكى، جىنسى بەشەردە ۋەفا يوقتۇر، تا خۇبلەرغە نە يەتكەي»؛ «سىياسەتلىغ ھاكىمىنىڭ ئېھتىسابىدا (ھېساب ئېلىشىدا) ۋە كۆپ قانىن تۆكەردىن قەتلى بىمېھسابىدا»؛ «پەھلەۋانىنىڭ مەتنىڭ سۇلتانىي خانىقاھ خادىملىق تەمەنناسى ۋە ئاش ھەۋاسىدا پىشۇرغان خام سەۋداسى»؛ «بىراۋ بابدە كىم، بۇ سارايىن ساتىپ فىسق ئەسبابى تۇزدى ۋە بۇفىسق ئەسبابى بىلەن ئول سارايىن بۇزدى» دېگەندەك.

بەشىنچى خۇسۇسىيەت شۇكى، نەۋائىي ئۆز دىۋانىنىڭ قۇرۇلمىسى، شېئىرىي ئەسەرلە-رىنىڭ تەرتىپلىنىشى ۋە بۇلارنىڭ مەزمۇن بىلەن باغلىنىشى توغرىسىدا «دىباچە» (كىرىش سۆز) يازغان. «دىباچە» دە يەنە، ئەدەبىي ئىجادىيەتكە دائىر بەزى نەزەرىيىۋى ھەم ئەمەلىي مەسىلىلەر توغرىسىدا ئۆز كۆز قاراشلىرىنى بايان قىلغان. مەسىلەن، «بەدايېئۇل بىدايە» دىۋانىغا يازغان دېباچەسىدە نەۋائىي مۇنداق دەيدۇ: «يەنە بىرى بۇكىم، گويا بەئزى ئەل ئەشئار تەھسىلىدىن ۋە دەۋايىن (دىۋانلار) تەكمىلىدىن غەرەز مەجازىي ھۇسن تەۋسىفى ۋە مەقسۇدى زاھىرىي خەتتۇخال تەئرىفىدىن ئۆزگە نېمە ئاڭلايدۇرلار. دىۋان تاپىلغايكىم، ئاندا مەۋئىز ئەنگىز بىر بەيت بولماغاي، مۇنداق دىۋان بىتىلسە، خۇد ئەسرۇ بىھۇدە زەخمەت ۋە زايىئ مۇشەققەت تارتىلغان بولغاي.»

2. نەۋائىينىڭ لىرىكىلىق ژانىرلىرى

نەۋائىي كلاسسىك شېئىرىيەتتىكى ھەممە ژانىرلارنى دېگۈدەك ئىشلىتىپ، نۇرغۇن

لىرىكىلىق ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلغان. ئەمما، نەۋائىي بۇ ژانىرلارنى خالىغانچە ئىشلىتىۋەرمە-
گەن، خۇددى لىرىك ژانىر بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ مەلۇم تەرەققىيات دەۋرلىرىدە ۋە بىرەر
شائىرنىڭ ئىجادىيەت ھاياتىنىڭ مەلۇم مەزگىللىرىدە پەيدا بولغىنىدەك، نەۋائىيمۇ ئۆز ھاياتى-
نىڭ مەلۇم مەزگىللىرىدە دۇچ كەلگەن بىرەر مەسىلە توغرىسىدا پىكىر - تەسەۋۋۇرلىرىنى
ئىپادىلىمەكچى بولغىنىدا، شۇ پىكىرنى ئىپادىلەشكە باپ كېلىدىغان بىرەر ژانىرنى تاللىغان.
چۈنكى، لىرىكىلىق ژانىر مەلۇم بىر ئاڭ - پىكىرنى ئىپادىلەش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان بەدىئىي
ۋاستە.

نەۋائىي ھەربىر پىكىرگە باپ كېلىدىغان ژانىرنى تاللاش بىلەن بىللە، شۇ ژانىردا
يېزىلىدىغان شېئىر ھەجمىنىمۇ ئاساسىي مەقسىتىنى ئىپادىلەشكە ماس كەلتۈرۈپ بەلگىلە-
گەن. يەنى، نەۋائىي مەزمۇن بىلەن شەكىلنىڭ مۇناسىۋىتى مەسىلىسىگە ئالاھىدە كۆڭۈل
بۆلگەن. بۇ توغرىدا، نەۋائىي «دېباچە» دە مۇنداق دېگەن:

«ئول جىھەتتىن سەئىي قىلىندىكىم، ھەر مەزمۇندا مەتلەئ ۋاقىئ بولسا، ئەكسەر ئانداق
بولغايكىم، مەقئەئغىچە سۈرەت ھەيسىيەتىدىن مۇۋافىق ۋە مەئنى جانىبىدىن مۇتابىق تۇشكەي.»

نەۋائىينىڭ تۈرلۈك ژانىردا يېزىلغان ھەممە لىرىكىلىق شېئىرلىرىنى ئوقۇساق، شېئىر
(يەنە شۇنىڭدىمۇ غايە پىكىرنىڭ ئېھتىياجىغا قاراپ مەلۇم بېيىتلار) بىلەن ئىپادىلىنىدىغان
مەقسەت ئۈچۈن، ئاۋۋال تەپەككۇردا (مەتلەئ» ھاسىل بولغاندىن كېيىن، شۇ مەتلەئنى
ئىپادىلەيدىغان شېئىر شەكلىنى (جۈملىدىن ۋەزىن، قافىيىلىرىنى) تاللىۋېلىپ، تاكى مەق-
تەئغىچە شۇ شەكلىنى ئىزچىللاشتۇرغان، يەنە كېلىپ، بىرەر مەقسەتنى ئىپادىلەش ئۈچۈن،
شېئىردا تەسۋىرنىڭ قايسى ۋاستىسىنى قوللىنىش كېرەكلىكى بىلەن ھېسابلاشقان. ئاندىن،
مىسرالارنىڭ مەنتىقىي باغلىنىشلىقى، ئىزچىللىقىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بەرگەن.

مەزمۇن بىلەن شەكىلنىڭ مۇناسىۋىتىگە دائىر، ئۆزگە شائىرلارنىڭ دىۋانلىرى توغرىسى-
دا، نەۋائىي مۇنداق پىكىر يۈرگۈزگەن: «. . . سايىر دەۋايىندا رەسمىي غەزەل ئۇسلۇبىدىن-
كىم شايىئ تۇرۇر، تەجاۋۇز قىلىپ، مەخسۇس نەۋئىلەردە سۆز ئەرۇسىنىڭ جىلۋەسىگە
نەمايىش ۋە جەمالىغە ئارايىش بەرمەيدۇرلار. ۋەگەر ئەھيانە مەتلەئى مەخسۇس نەۋئىدە ۋاقىئ
بولسا، ھەمۇل مەتلەئ بىلە ئىتمام خىلئەتىن ۋە ئەنجام كىسۋەتىن كىيدۇرمەيدۇرلار. بەلكى
تۇگەگۈنچە ئەگەر بىر بەيت مەزمۇنى ۋىسال بەھاربىدا گۈلئارايلىق قىلسا، يەنە بىرى فىراق
خەزانىدا خارنەمايلىق قىلىپدۇرۇر. بۇ سۈرەت داغى مۇناسىبەتىدىن يىراق ۋە مۇلايىمەتىدىن
قىراق كۆرۈندى.»

نەۋائىينىڭ بۇ نۇقتىئىنەزەرىدىن شۇنى چۈشىنىش مۇمكىنكى، ئۆز زامانىدا ژانىرلار
پۈتۈنكىسىغا دائىر رەسمىيەت بولۇپ قالغان قائىدە ۋە ئەنئەنىلەرگە نەۋائىي تەنقىدىي قارا-
غان- دە، ژانىرلار جەھەتىدىنمۇ نەۋاتۇرلۇق يارىتقان.

ئۆزبېك نەۋائىيشۇناسلىرىدىن ياقۇبجان ئىسھاقوف ژانىرلارنىڭ كېلىپ چىقىشى توغرا-
سىدا، رۇس ئەدەبىياتشۇناسلىرىدىن م. ب. خراپچېنكونىڭ پىكرىنى قۇۋۋەتلەپ، شۇنداق
دەيدۇ: «ئەينى زاماندا ژانىرلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى بەلگىلەيدىغان مىزاننىڭ ئۆزىمۇ ھەربىر
دەۋر ئېستېتىك تەسەۋۋۇرنىڭ ئومۇمىي دەرىجىسى بىلەن باغلىق ھالدا ئۆزگىرىپ باردۇ.
ئومۇمەن يېڭى تارىخىي باسقۇچتا ئومۇمىي ئېستېتىك تەسەۋۋۇرنىڭ خاراكتېرى بىلەن باغلىق
ھالدا، ژانىرلار سىستېمىسىدىمۇ ئۆزگىرىشلىرى بولىدۇ. مەسىلەن،
نەۋائىيغىچە بولغان لىرىكىدا ئابستراكت - رومانتىك تەسۋىر ئاساسىي ئورۇن تۇتۇپ، ئىپىك
ئەسەرلەردە ئەپسانىۋى روھ يېتەكچىلىك قىلسا، نەۋائىي ئەسەرلىرىدە كونكرېت دېتاللار،

رېئال هاياتني مەسىلىلەر، رېئال هېس - تۇيغۇلار مۇهىم ئورۇن تۇتقان.» شۇنىڭدەك تۇركىي ئەدەبىياتتا نەۋائىي ژانىرلارنى راۋاجلاندۇرغانلىقى ۋە تاكامۇللاشتۇرغانلىقىنى تەكىتلەپ، نەۋائىينىڭ ژانىر جەھەتتىكى ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلىرىنى بىرقانچە ماددا بىلەن يېغىنچاقلاپ بەرگەن. بۇنىڭ مۇهىم مەزمۇنلىرى تۆۋەندىكىچە:

بىرىنچىدىن، نەۋائىي لىرىك ژانىرلارنىڭ تەسۋىرىي پرىنسىپلىرىنى كېڭەيتكەن. يەنى، ژانىرنىڭ تەۋسىپىي، تەسۋىرىي، مۇلاهىزەۋى ۋە بۇلارنىڭ بىرىكمىلىرىدىن هاسىل بولغان ئارىلاشما تىپلىرىنى كەڭ قوللانغان؛ بەدىئىي تەسۋىر ۋاستىلىرىنىڭ — شېئىرىي ماتېرىيال، بەدىئىي سەنئەت يوللىرىنىڭ ئىنچىكە تەرەپلىرىنى بىلىپ ئىشلەتكەن.

ئىككىنچىدىن، شېئىردا سۇژېتلىق تەسۋىرنى كۆپ قوللانغان.

نەۋائىي لىرىكىسىدا ۋۇجۇدقا كەلگەن مەزكۇر ئىككى خۇسۇسىيەت سەۋەبىدىن، لىرىك ژانىرلارنىڭ سېمانتىكىلىق قۇرۇلمىسىدا چوڭ ئۆزگىرىش يۈز بەرگەن.

ئۈچىنچىدىن، نەۋائىينىڭ لىرىك ژانىرلىرى شۇ چاغقىچە كەم ئىشلىتىلگەن ياكى يېڭىلىق بولغان ۋەزنىلەرنىڭ تۇركىي شېئىرىيەتكە كىرىشىگە ۋاسىتە بولغان.

نەۋائىينىڭ «خەزايىنۇل مەئانى» («چاردىۋان») غا كىرگۈزۈلگەن 3132 شېئىر 16 خىل ژانىرغا مەنسۇپ، بۇ ژانىرلار — غەزەل، رۇبائىي، قىتئە، ساقىينامە، مۇستەزاد، مۇخەممەس، مۇسەددەس، مۇسەممەن، تەرجىئىبەند، تەركىبىبەند، قەسىدە، مەسنەۋى، مۇئەمما، لۇغز (تېپىشماق)، تۇيۇق، فەرد.

بىز بۇ ژانىرلاردىن بىرقانچىسىنى نۇقتىلىق تونۇشتۇرىمىز.

غەزەل

ئەدەبىيات نەزەرىيىسىگە دائىر كىتابلاردا يېزىلىشىچە: «ئاساسەن ئەرۇزدە يېزىلىشى، بىرىنچى بېيىتنىڭ ئۆزىنى قاپىيىلىنىپ «مەتلەئ»، ئاخىرقى بېيىتنىڭ «مەقتەئ» دەپ ئاتىلىپ، كۆپىنچە مەقتەئدە شائىرنىڭ نامى ياكى تەخەللۇسىنىڭ قەيت قىلىنىشى، مەتلەئ بىلەن مەقتەئ ئارىلىقىدىكى جۈپ مىسرالارنىڭ قاپىيىلىنىپ (مەتلەئتىكى قاپىيە ئىزچىللىشىپ) كېلىشى، ئۇچ-بېيىتتىن كەم ۋە ئون توققۇز بېيىتتىن زىيادە بولماسلىقى — غەزەل كومپوزىتسىيىسىنىڭ بەلگىلىرى.»

نەۋائىينىڭ غەزەللىرى كۆپىنچە 7 - 13 بېيىت قىلىپ يېزىلغان، يەنى مەلۇم دەرىجىدە ئەنئەنىۋى قىلىپ ساقلانغان. بۇ هەقتە نەۋائىي مۇنداق يازغان:

نەۋائىي شېئىرى توققۇز بەيتۇ ئو بىر بەيتۇ ئون ئۇچ بەيت
كى لەۋھە ئۈزرە قەلەم زىينەت بېرۇر ئول دۇررى مەكنۇندىن.

بۇ كىم ئەلبەتتە. يەتتى بەيتىدىن ئۆكسۈك ئەمەس، يەئنى
تەنەززۇل ئەيلە ئالماس رۇتبە ئىچرە. يەتتى گەردۇندىن.
(«بەدايىئۇل - ۋەسەت»)

نەۋائىينىڭ «بەدايىئۇل بىداىە» گە يازغان «دىباچە» سىدە غەزەلنىڭ قۇرۇلمىسى تۇغرىسىدىكى پىكرىنى مۇنداق چۈشىنىش مۇمكىن. بىرەر مەزمۇنغا بېغىشلانغان مەتلەئ (شېئىرنىڭ باشلانمىسى يەنى دەسلەپكى ئىككى مىسراسى) پەيدا بولسا (ئىلهام بولۇپ كەلسە)، شۇ

مەزمۇن شېئىرنىڭ مەقتەئىغىچە (ئەڭ ئاخىرقى ئىككى مىسراسىغىچە) تەسۋىرنىڭ خۇسۇسىيىتلىرىگە مۇۋاپىق بولۇش ۋە مەنىنى ئېنىق ئاڭلىتىش جەھەتتىدىن مىسرالار بىر - بىرىگە ئۇيغۇن بولۇشى كېرەك.

مەتلەئ ـــ چىقىش، كۇننىڭ چىقىشى، كۆچمە مەنىسى: شېئىردا باشلانما، مەقتەئ ـــ تۈگەش، ئاخىرلىشىش، كۆچمە مەنىسى: شېئىردا تۈگەنچە.

غەزەل قۇرۇلما جەھەتتە مەتلەئدىن مەقتەئغىچە بېيىتلىرى مەنەن - مەنتىقي ئىزچىل ۋە بىر خىل قاپىيىلىك بولۇشى كېرەك. شۇنىڭدەك، نەۋائىي غەزەللىرىدە ئاخىرقى بەيىت (مەقتەئدىن ئالدىنقى بەيىت) كۆپىنچە لىرىك چېكىنىش سۈپىتىدە كېلىدۇ. قارىماققا، مۇنداق بەيىتلار ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل تەرزدە، قىستۇرما بولۇپ كېلىدۇ. بۇ ـــ نەۋائىي لىرىكىسىغا خاس بەدىئىي ئۇسۇللاردىن بىرى.

نەۋائىينىڭ كۆپچىلىك غەزەللىرى كومپوزىتسىيە جەھەتتە ئىزچىل. بىر غەزەلدە مەلۇم بىر تېمىنى ئاساس قىلغان - دە، شۇ تېمىنىڭ ئەتراپلىق يورۇتۇپ بېرىشكە ئەھمىيەت بەرگەن. بىرىنچى بەيىتتا ئېيتىلغان پىكىر كېيىنكى بەيىتلاردا راۋاجلاندۇرۇلغان. يەنى، مەئلەئ بىلەن مەقتەئ ئارىلىقىدىكى بەيىتلار پۈتۈن غەزەلنىڭ ئىسپاتى ھېسابلىنىدىغان شەرھىدۇر. دېمەك، غەزەلنىڭ كومپوزىتسىيىسى مەزمۇن ۋە شائىرنىڭ مەقسىتىگە باغلىق بولغان؛ ئاندىن، ھەربىر بەيىت تەسۋىرىي بايان قائىدىسىگە مۇۋاپىق ئۆز ئاھاڭىغا ـــ ئىنتۇناتسىيىگە ئىگە.

غەزەلدە ۋاقىئە شائىرنىڭ سۇبيېكتىپ كەيپىيات - كەچۈرمىشلىرى بىلەن يېشىلىدۇ. شۇڭا، غەزەلدە ئەسەرنىڭ باش قەھرىمانى شائىرنىڭ ئۆزىدۇر. بۇ لىرىك قەھرىمانغا باغلىق بولغان بىرەر ھاياتىي ياكى خىيالىي ۋەقە ۋە ياكى كەچۈرمىشلەر بەزىدە نازۇك دېتاللار ـــ ئىنچىكە ئېپىزوتلار، تەسۋىرىي پىريوملار بىلەن بىللە ئىپادىلەنگەن - دە، خاس پوئېتىك سۈزۈت ۋۇجۇدقا كەلگەن. نەۋائىي ئىجادىيىتىگە توغرا باھا بەرگەن ز. م. بابۇر ئەرۇز توغرىسىدىكى ئەسىرىدە: «باشتىن ئاياغ بۇ غەزەلدە بىر ھېكايەت مەنزۇم بولۇپتۇر» دەيدۇ. دېمەك، نەۋائىينىڭ ھەربىر غەزىلى ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل - پۈتۈن ئەسەر ۋە ئۆزىگە خاس سېمانتىكىلىق قۇرۇلمىغا ئىگە.

نەۋائىينىڭ غەزەللىرىنى تەئرىق، تەۋسىف. مەدھ، شەرھى - ھال (ئىزھار) ۋە ھېكايەت (سۈزىتلىق) تەسۋىرىي دېگەن تىپلارغا بۆلۈش مۇمكىن. غەزەلنىڭ تىپلىرى مەزكۇر ۋاستىلەرگە قاراپ بۆلۈنگەن. نەۋائىي غەزەللىرىدە بۇ ۋاستىلەر ئايرىم - ئايرىم ھەم بىرلىكتە (ئارىلاش) قوللىنىلغان.

نەۋائىي غەزەللىرىدىكى يەنە بىر مۇھىم خۇسۇسىيەت شۇكى، ئىندىۋىدۇئال - بىئوگرافىكىلىق بولۇپ، بۇ نەۋائىي ھاياتىنىڭ مەلۇم دەۋر شارائىتى ھەم كونكرېت ھادىسىگە ئالاقىدار ئىكەنلىكى بىلىنىدۇ.

تەئرىپ تىپىدىكى غەزەللەردە كۆپىنچە مەھبۇب - سۆيۈملۈكىنىڭ ھۆسن - جامالى، خۇلقى - تۇزقى مەلۇم ئوخشىتىشلار بىلەن تونۇشتۇرۇلغان. بۇ تىپتىكى غەزەللەر ۋەسپىي (سۈپەتلەش) خاراكتېرىدىكى غەزەللەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەسىلەن، كىيىم - كېچەك ۋەسپى (مەلۇم بىرەر رەڭگە باغلىق ھالدا)، مەھبۇب (يار) بىلەن ئالاقىدار بىرەر بۇيۇم (رومال - ياغلىق، ئېگىز - ئاياغ) ۋەسپى. يارنىڭ خەت مەكتۇپى قاتارلىق. ھەممە پوئېتىك تەسۋىر ئەنە شۇ ۋاستىلەر بىلەن ئىپادىلەنگەن.

يارنىڭ چېھرىسى ھەققىدىكى تەئرىف («غەرايىبۇس - سىغەر» دىن)

ئىككى غۇنچەڭ ئەرمەس، ئەي گۈلچىھرە، تەڭ،
ئاغزىڭ ئەسرۇ تارۇ كۆڭلۈڭ ئەسرۇ كەڭ.
ئاغزىڭغە تەگمەس ئۈزارىڭ بىرلە سۆز،
بولمادى خۇرشىد بىرلە زەررە تەڭ.
لالەنىڭ داغى بولۇر چۈن ئورتادا،
نېگە تۇشمىش ئارەزىڭ يانمدا مەڭ...

* *

گۈلدە يوق سەرۇ قەدۇ، سەرۋدە يوق گۈل رۇخسار،
سەرۇ گۈل رويۇم ئېرۇر ھۇسن تەرىقىدە تۆكۈز...

* *

ناز ئەتكى سەرۇۇ گۈلدە، بەل ئىنسۇ جىندە يوقتۇر،
بۇ ھۇسنۇ بۇ لەتافەت، بۇ شەكلۇ بۇ شەمايىل...

* *

چەمەندە مۇنىسىم نە سەرۇ ئېرۇر، نە گۈل، نە سۇنبۇل ھەم،
ماڭا سەرۇ كېرەككىم، ساچى سۇنبۇلدۇر، يۈزى گۈل ھەم.

مەلۇم رەڭگە باغلىق ھالدىكى تەئرىپ («غەرايىبۇس - سىغەر» دىن)
كۆڭلەكىڭ بەرگى گۈلۇ ئۇستىدە گۈل رەڭ بىلەن،

گۈل كىبى جىسمىڭ ئۈزە ئويلەكى، گۈلگۈن كۆڭلەك.

يارنىڭ ئىسمىنى يازماسلىقى توغرىسىدا («غەرايىبۇس - سىغەر» دىن)

گۈلى رەئنا كىبى كاغەز ئۈزە نامىڭنى يازمايمەن.
ساربغ ئەردى يۈزى خۇنابى ئەشكىم بىرلە قان بولمىش.

تەۋسىپ تېپىدىكى غەزەللەردە، ئىنسانىي گۈزەل سۈپەتلەر، تەبىئەت مەنزىرىلىرى، ئاشىقنىڭ ۋۇجۇدىنى كۆيدۈرۈپ تۇرغان «ئىشق ئاتەشكەدەسى شەرارىلەر» (ئىشق ئاتەشخانىسىنىڭ ئوچقۇنلىرى) ئوبيېكت قىلىنغان.

يارنىڭ ياخشىلىقى توغرىسىدا تەۋسىپ («غەرايىبۇس - سىغەر» دىن)

ئەي مېنىڭ جانىم ئالىپ ياخشىلىغىڭ.
بېرىبان جان يانە ياخشى قىلىغىڭ...
ھۇسنىدىن مېھر غەرەزدۇر، ئەي ئىشق،
بۇ مەسەلدۇر «سىلىغىڭدىن ئىلىغىڭ».

ئىشقىنىڭ بىقىياسلىقى توغرىسىدا تەۋسىپ («غەرايىبۇس ـ سىغەر» دىن)

گۈلخان ئارا ئاستىدا كۈل، ئۇريان باشىدا ئىشق ئوتى،
بۇ نەۋئى تەختۇ تاج ئىلە سەنسەن نەۋائىي پادىشەھ.

تەبىئەت ھادىسىلىرىنى تەتبىقلاش يولى بىلەن يار ـ مەھبۇبىنى سۈپەتلەش توغرىسىدا («فەۋايىدۇل ـ كىبەر» دىن)

باغدا گۈلگۈن ئەيلەمىش رەۋشەن ئوزارىڭ باغىنى.
ئۈيلەكىم، ساچقاي سەبا سۇ ئۈزرە گۈل يافراغىنى،
«گۈل تولا ساندۇق» دەر ھەريان تېمۇرۇ گۈلمىخ ئىلە
كۆرگەن ئەل ئىشقىڭ تولا كۆكسۈمدە ھەريان داغىنى.
نە ئەجەب گۈلگۈن بۇلۇت بولسايۇ ئالدىن ياغسا قان،
چۈن سوۋۇرسا يەل شەھىد ئەتكەنلەرىڭ تۈفراغىنى.
خالىڭۇ لەئلىڭ قەتلىدىنكى، قىلدى تۇئمە زاغ،
لەئلگۈن ئەيلەپتۇرۇر مىنقار ئىلە تىرناغىنى.
زەنبەق ئاندا لالەگۈن پۇتكەي، شەجەرلەر سۇرخ بىد،
ھەر چەمەنگە بەرسە سۇ قانلىغ سىرىشكىم ياغىنى.
زايىئ ئولدى، ئەي كۆڭۈل، غەفلەتدىن ئەييامى شەباب،
بارى ئەتمە فەۋت ئىسياندىن ئىنايەت چاغىنى.
كۆر نەۋائىي شۇئلەيۇ ئاھىيۇ ئەمگەكلىك تەنىن،
كۆرمەگەن بولساڭ بەلا بەرقىيۇ مىھنەت تاغىنى.

مەدھ تېپىدىكى غەزەللەردە ئوبيېكتىڭ بارچە زاھىرىي ۋە باتىنىي (تاشقى ۋە ئىچكى) پەزىلەتلىرى ماختالغان.

يار ـ مەبۇبىنىڭ تېپىلغۇسىز چىن گۈزىلى ئىكەنلىكى، ۋەسىل ۋەدە قىلغانلىقى ۋە سۆزىنىڭ شېرىنلىكى توغرىسىدا مەدھىيە («بەدايىئۇل ـ ۋەسەت» دىن)

سېنىڭدەك بۇتە يوقدۇرۇر چىن ئارا،
بۇتى چىن سېنىڭ بەندەڭ ئايىن ئارا.
مەگەر ئابىھەيۋانغا كىرمىش مەسىھ،
كەلامىڭ لەبى لەئلى شىرىن ئارا.
گۈلەندامىلار ئىچرە، ئەي گۈلئۇزار،
قىزىل گۈل كىبى سەن رەياھىن ئارا.
قەدىڭدەك دېسەم سەرۋنى، قىلما ئەيب،

ئەگەر تۇشمەدى راست تەخمىن ئارا.
فىراق ئىچرەكىم ۋەئدە قىلدىك ۋىسال،
ئەجەب لۇتف قىلدىك ئەيان كىن ئارا.
كۆڭۈلدە سەن ئولسالك، تەفاۋۇت نەدۇر،
يولۇم بولسا گەر كۇفر، ئەگەر دىن ئارا،
نەۋائىي دۇئا ئەيلەر ئول ھۇر ئۇچۇن.
مەلايىك، مەدەد ئەيلەك ئامىن ئارا.

شەرھى ھال ياكى ئىزھار تېپىدىكى غەزەللەردە ئىچكى دۇنيا توغرىدىن - توغرى مۇلاھىزە تەرزىدە شەرھلەنگەن. مۇنداق غەزەللەردە لىرىك قەھرىمان ئاساسەن ئۆزىنىڭ دەردمەنلىك قىياپىتىنى، ھال ئەھۋالىنى تەبىئىي ھادىسىلەر ۋە نەرسىلەر ئارقىلىق ھەر تەرەپلىمە ئىپادىلىگەن. نەۋائىينىڭ بۇ تىپقا كىرىدىغان غەزەللىرى كۆپ. شۇلارغا ۋەكىل سۈپىتىدە «فەۋايىدۇل - كىبەر» دىن مۇنۇ غەزەلنى مىسال قىلدۇق:

ساربغ ئاغرىغ بولدۇم، ئەي ساقى، خەزانى ھەجر ئارا،
قانى ئەسفەر مەيكى، بار ھەر قەترەسى بىر قەھرەبا.
يۇزۇ جىسمىمدۇر ساربغ بۇرگى قۇرۇغان شاخ ئۇزە،
شاخۇ بەرگىكىم، قۇرۇپ سارغايسا، كىم كۆرمىش دەۋا.
نە مەرەزدۇر بۇكى، بىر گۇلرۇخ شەرارى ئىشقىدىن،
بولدى ساربغ لالە كۆزۈم ئاقىيۇ داغى قارا.
سۇد ئىمىش كۆز تۇشسە ئەسفەر جىنسى سارى، ۋەھ، قانى،
سەرۇنازىمكىم، ساربغ گۇل بەرگىدىن كىيمىش قەبا.
سارغاربپ قالمىش ھەۋادىس كاجبغە ھىجران كۇنى،
سىر ساربغ قۇشىدەككى، كۇندۇز قالغاي ئول قۇشلار ئارا.
شام ئىلە سۇبھ ئەر ساربغ ئاغرىغ ئەمەسلەر، بەس نەدۇر،
تۇن ساچىن يايىپ، قۇياش يىرتىپ يۇزىن، تۇتماق ئەزا.
دەردى تۇفراققە نىھان ئەتتى نەۋائىي جىسمىنى،
تاپمىان بىر شۇشە ئالتۇن، دەفن قىلغاندەك گەدا.

بۇلاردىن باشقا، مۇھاكىمە - مۇلاھىزە تېپىدىكى غەزەللەرنىڭ باشقا غەزەللەردىن پەرقلە-نىدىغان ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئۇنداق غەزەللەردە، مەقسەد - پىكىر ئېنىق ۋە بۇ پىكىرگە ئالاقىدار بولغان شېئىرىي مەزمۇن گەۋدىلىك بولىدۇ. مۇنداق غەزەللەردە تېماتىكا ۋە مۇئەممالىق (مەسىلە قويۇش) جەھەتلىرىدىن شائىر ئۆز شەخسىگە مۇناسىۋەتلىك ھالدا، زامان - دەۋران ۋە دەۋر سۇرگۈچىلەر ئۈستىدىن شىكايەت، تەنقىد - تەقرىز قىلىنىدۇ.

يارنىڭ بىپەرۋالىقى ۋە ئەھدى يالغانلىقى توغرىسىدا مۇھاكىمە-مۇلاھىزە («غەرايىبۇس-سىغەر» دىن)

ساڭا ئىش جەۋلان قىلىپ مەيداندا چەۋگان ئوينىماق،
ماڭا ئاللىقدا باشىمنى گوي ئېتىپ جان ئوينىماق.

باش ئاۋۇچلاپ ئەگمە قامەت بىرلە قالمان رەخشىدىن.
تا تىلەر چابۇكسەۋارىم كۆڭلى چەۋگان ئويناماق.
كۆز قاراسىن ئويناتۇر ھەرلەھزە ئول مەردۇمنى كۆر.
ھىندۇيدەككىم ئېرۇر ئايىنى قالقان ئويناماق.
ئويناي - ئويناي ئەيلەدىڭ كۇفرئىلە دىنىمنى بەدەل،
ئەللاھ - ئەللاھ، بۇمۇدۇر، ئەي نامۇسۇلمان، ئويناماق.
جەۋر تاشىن ئول پەرى ئويناپ ئاتاي دەر ئەل ساری،
ۋەھكى، بۇ دىۋانەغە يەتكەچ نە ئىمكان ئويناماق،
ھەر ساری ئەشكىم يۇگۇرمەك نە ئەجەبكىم، ئەيب ئەمەس،
تىيرە ئۆيدىن چىققاچ - ئوق ياشلارغە ھەريان ئويناماق.
چەرخ ئويۇن بىرلە ئالۇردىن نەقدىن ئەلدىن، ۋاقىف ئول،
بۇ مۇشەئبىد بىرلە بولماس ئەھلى ئىرفان ئويناماق.
ۋەئدە كۆپ قىلدىڭ نەۋائىيغە ۋە لېكىن ئويناباں،
مۇنچە بولغاي ئەل بىلەن، ئەي ئەھدى يالغان، ئويناماق،

ھۆكۈمرانلارنىڭ كۆڭلى پەرىشانلار بىلەن كارى بولماسلىقى، زورلارنىڭ زارلارغا ئېتىبارسىز قارايدىغانلىقى، بىدەردلەرنىڭ دەردمەنلەرنى چۈشەنمەسلىكى توغرىسىدا شىكايەت (« ف - ك» دىن)

شاھنىڭ مۇڭلۇق مۇشەۋۋەشلەر بىلە نە نىسبەتى،
كامرانلارغە بەلاكەشلەرگە قايدىن ئۇلفەتى،
ئولكى قەھر ئەتسە، قىلىچىدىن دەما - دەم قان تامار.
باغرىدىن قان تامغۇچىلار بىرلە نەجىنسىيەتى.
ۋەسل نۇشى بىرلە جان تاپقانغە، ۋەھ، ئاندىن نە غەم
كىم، تولادۇر زەھرى قاتىل بىرلە جامى فۇرقەتى.
دەھر قىلغاندىن يالاڭ باشىنى تەڭ تۇفراغ ئىلە،
نە خەبەر ئولكىم، يېتەر گەردۇنغە تاجى رىفئەتى.
مۇر ئاياغ ئاستىدا ئۆلگەندىن قاچان تاپقاي ۋۇقۇف،
ئارسلانكىم، كۆككە چىرماشغاي گىرەۋى شەۋكەتى.
بىر كېچە تاڭ ئاتقۇچە ھىجران ئوتىغە كۆيمەگەن.
قايدا بىلسۇنكىم، نەدۇر مەجرۇھ كۆڭلۇم ھالەتى.
قوي بۇ سۆزلەرنىيۇ بول ھالىمدىن ئاگاھ، ئەي رەفىق،
كىم، بۇ ئاقشام ئەسرۇ سەئب ئولمىش فىراقىم شىددەتى.
ئەي كۆڭۇل، ئىشق ئىچرە يوق شاھۇ گەداغا ئىمتىياز،
ئوت ئارا تەڭدۇر قۇرۇق يا ئۆل يىغاچنىڭ ھىرقەتى.
ئىشق جامىن، ئەي نەۋائىي، تەۋبە قىلماق سەئب ئېرۇر،
خاسسەكىم، يوق زۇھدۇ تەقۋا بىرلە كۆڭلۇم رىغبەتى.

باج - خىراج قويۇشنىلا بىلىدىغان ھۆكۈمرانلارنى ئادالەتكە، سەخاۋەتكە ئۈندەش توغرى-

سىدىكى تەفرىز:

ئەي جەھان مۇلكى خىراجى ساڭا بىر گەۋھەرى تاج،
مۇلكلەر شاھى قويۇپدۇركى ساڭا باجۇ خىراج.
تۇزۇبان ئەدل مۇلكىنى كۆڭۈلنى ئاباد ئەتتىڭ،
مۇلك مەئمۇرى بولۇر ئەدلىغە شاھ بەرسە رىۋاج.

جۇملىدىن، نەۋائىي غەزەللىرىدە، ئەلنى بۇلاپ - تالاپ، زۇلۇم سالىدىغان ھۆكۈمرانىنى تۇيماس ئەجدىھاغا ئوخشىتىپ تەنقىدلەيدۇ؛

جەھان گەنجىگە شاھ ئىرۇر ئەجدىھا
كى ئوتلار ساچار قەھر ھەڭگامىدە.

خەلقپەرۋەرلىك ۋە ئەلگە جاپا قىلماسلىق، ئەل مەنپەئىتىنى ئۆز مەنپەئىتىدىن ئۈستۈن قويۇش، خۇشامەت قىلماسلىق توغرىسىدىمۇ نەۋائىي نۇرغۇن غەزەللەر يازغان. مەسىلەن،

كىمكى مەخلۇق ئىزمەتىگە كەمەر
چۈست ئىتەر، ياخشىراق ئوشالسا بېلى.
قول قوۋۇشتۇرغۇنچە، بۇ ئەۋلا
كى چىقسا ئىلمكى، سىنسا بېلى.
چۇ خۇشامەد دېمەكنى باشلاسا، كاش
كىم تۇتۇلسا دەمى، كېسىلسە تىلى.

نەۋائىي غەزەللىرىدە ئەلگە جاپا قىلغۇچىلاردىن پەريات چېكىپ، قاتتىق شىكايەت قىلىدۇ. بىر غەزىلىدە:

يۇز جەفا قىلسا ماڭا، بىر قاتلە فەريات ئەيلەبان.
ئەلگە قىلسا بىر جەفا، يۇز قاتلە فەريات ئەيلەرەم.

مۇھاكىمە - مۇلاھىزە تېپىدىكى غەزەللەرنىڭ تېماتىكىلىق دائىرىسى ۋە تەسۋىرىي يوللىرى كەڭرى ۋە كۆپ بولۇپ، بۇلاردىن بىرمۇنچىسى ئۇگۇت - نەسىھەت مەزمۇنىدا يېزىلغان. بۇنداق غەزەللەردە شائىر ئۆزىگە، ئەلگە، ئۆزىدەك ئىشق دەردىگە مۇبتىلا بولغانلارغا ۋە دورامچىلارغا نەسىھەت قىلىدۇ.

نەۋائىي جامالىغا قاراپ دوست تۇتماسلىق توغرىسىدا ئۆزگىگە ۋە ئۆز ئۆزىگە نەسىھەت قىلىپ يازغان غەزەللىرىنىڭ بىرىدە مۇنداق دەيدۇ:

دوست بولماس گەر جەمال ئەھلىگە جان قىلساڭ فىدا،
دۇشمەنى جاندۇر ئەگەر جانۇ جەھان قىلساڭ فىدا،
خەستە جانىڭغە بەلايى جاۋىداندۇر قاتىلى

كىم تەمەننناسىغە ئۇمرى جاۋدان قىلسالك فىدا.
ئەي نەۋائىي، كاش يۇز جانىك بولۇپ، جانانەدىن
ئىستەمەي بىر ۋەسل، بارىن رايگان قىلسالك فىدا.
(«ف ـ ك» دىن)

ياشلار بىلەن قەبرىلارنىك مۇناسىۋىتى، ياشلىق ۋاقتىنى قەدىرلەش، قەبرىغاندا ياشلارنى دوربىاسلىق توغرىسىدا («ف ـ ك» دىن)

يىگىتلىكىڭدە قەبرىلارغە قىلمادىڭ خىزمەت،
قەبرىلىغىڭدا يىگىتلەرگە بەرمەگىل زەخمەت.
قەبرىلىق ئىستەر ئېسەڭ، قەبرىلارنى ھۇرمەت تۇت،
قەبرىدىڭ ئەرسە، يىگىتلەردىن ئىستەمە سۇھبەت.
قەبرى قىزارسا ئىچىپ بادە باردۇر ئانداقكىم،
يۇزىگە غازە بىلە زال ئىستەگەي ھۇمرەت،
قۇرۇق يىغاچقە ئېرۇر باغلاماق شۇكۇفەيۇ بەرگ،
قەبرىكى ئىستەسە كىيمەك قىزىل، ياشىل خىلئەت.
چۇ مۇشكىن ئەيلەدى كافۇر كۇلگەي ئاقۇ قارا،
ئەگەر تىلەر ئېسە كافۇرۇ مۇشك ئىلە زىينەت.
قەبرىغە تەۋبەيۇ تائەت كەبرەك شىئار ئولسە،
ئۆزىن يىگىت ياساسا، ئەيلەر ئۆزىگە تۇھمەت،
يىگىتلىكىڭدە ئەگەر تائەت ئەيلەسەڭ سەنسەن
قەبرىدىڭ ئەرسە، نە قىلغۇڭكى، قىلماغۇڭ تائەت.
سەئادەت ئەھلى ئىدى، ئول يىگىتكى، ئەيلەمەدى
يۇزىنى دۇد بىلە تىيرە شۇئلەئى شەھۇەت.
قەبرىغا شەھۇەت ئەگەر بەرسە خارىش، ئانداقدۇر
كى كۆرگۈزۈر قەبرىغان خىزھىققەئى شەنئەت.
ئۆزۈڭنى مۇغبەچەيۇ پىرى دەير جانىبى چەڭ،
تىلەر ئېسەڭ قەبرى ياخۇد-يىگىت بىلە ئۇلفەت،
نەۋائىي ئەيلەدى ئۇمرى فەساد بىرلەن سەرف،
ئەگەرچى بەردى ئۆزىگە سەلاھ ئىلە شۇھرەت.

بۇنىڭ ئەكسىچە قەبرىلارنى دوراپ يىگىتلەرمۇ مۇكچىيىۋالىدىغانلىقىنى، گادايلار موھتاجلىق يۇكىدىن ھاسا تۇتۇپ مۇكچەيگەنلىكىنى تەنقىدىي تەرتىپ بىلەن ئېپادىلەنگەن غەزەللەرمۇ بار.

نەۋائىي كۆپلىگەن غەزەللىرىدە، سوپىلىق تونىغا ئورۇنۇۋالىپ، ئەلنى خۇراپاتلىققا باشلاپ، ئۆزى ناشايان ئىشلارنى قىلىدىغان رىياكار ئىشان ـ شەيخلەرنى ئۆتكۇر ساتىرا تىغى بىلەن جازالىغان. نەۋائىي مۇنداق ئىشان ـ شەيخلەرنى لەنىتى شەيتان ۋە ئۇلارغا مۇرىد بولغانلارنى ئىنسان قېلىپىدىن چىققان ياۋايىلار دەپ ئاتىغان. مۇنداق ئادەملەرنىڭ ئوقۇغان «مەئرىفەت» (ۋەز ـ نەسىھەت) لىرىنى جاھالەت ئەپسۇنلىرى دەپ قارىلىغان. مەسىلەن،

(«ف ـ ك» دىن) :

گول شەيخكى، مىنبەر ئۈزە ئەفسۇنگە بېرۇر تۇل،
شەيتاندۇر ئۆزى، مەجلىسىنىڭ ئەھلى سۇرۇك غۇل.
غەفلەتدىن ئەگەر ۋەزئىلە ئويغاتسىلەر ئەلنى،
گول ئەيلەر ئۇيۇتماق ئۇچۇن ئەفسانەغە مەشغۇل.
باشتىن ئاياغ مىنبەرنىڭ پايەسى دەستان،
ھەم ئۆزىنىۋ ھەم مەئرىفەتى جاھىلۇ مەجھۇل.
كۆرمەي خىرەد ئەسبابىدا بىر فەردنى ئاقىل،
تاپماي كىشى ئەفسۇنىدە بىر نۇكتەنى مەئقۇل.
ھەر نېكى ھەدىس ئاتى قويۇپ، بارچەسى مەۋزۇ.
نەقلىكى مەشايىخدىن ئېتىپ، بارىسى مەجھۇل.
يۇز پارە قىلىپ، مىنبەرى ئوت ياققالى ئەۋلا،
بۇ شەرت ئىلەكىم، بولسە ئۆزى قاتىلۇ مەقتۇل.
ئىبلىس سىفەت ئەل ساری مەيل ئەتمە، نەۋائىي،
تا بولماغاسەن زەرقۇ رىيا قەيدىدە مەئلۇل.

نەۋائىي غەزەللىرىدە بىرەر ئەمەلي ياكى خىيالىي ۋەقەلەرنى تەسۋىرلەش يولى بىلەن ئۆزىنى ئاۋۇتۇپ، مەقسىتىگە يەتكەندەك بولۇش ئۈچۇن بىرەر سۇژىتنى توقۇپ چىقىپ، ئۆزىنى ئىپادىلىگەن: مەسىلەن («ف ـ ك» دىن) :

بىر كىچىك ياشلىق نىگارى تاپمىشەم نازۇككىنە،
سەكرەتۇردە تەۋسەنىن مەيدان ئارا چابۇككىنە.
گاھ ۋەفا، گەھ نازۇگەي ئەفسۇن بىلە ئۆزگىنەسىن،
كۆرگۈزۇپ ھەرلەھزە دىلبەرلىغدە بىر تۇرلۇككىنە،
جەۋر ئىلە تەھدىدى بېدىللەرغە بارى چىنغىنە،
مىھر ئىلە ھەر ۋەئدەكىم، قىلدى بارى ئۆتروككىنە.
ئەسرۇ يالغان ۋەئدەسىدىن كۆيمىش ئەردى جانغىنەم،
ئاڭدىبان بىر كېچە تۇشتى ئىلكىمە ئۇسروككىنە.
ئىستەدىم بوينىن قۇچۇپ، يۇزگىنەسىدىن ئۆپكەمەن،
ئىزتىراب ئەيلەپ تالاشتى، بار ئېمىش كۇچلۇككىنە.
يۇز ئۆپەرگە قويمادى، ئىلكىن دېدىم بارى ئۆپەي،
تاشلابان يۇمرۇققىنە، قىلدى كۆزۇمنى كۆككىنە.
ھەرنە دېدىڭ بار ئىدى يالغانغىنە باشتىن - ئاياغ،
ئەي نەۋائىي، يالغان دېگۈچە بول شۇككىنە.

رۇبائىي

نەۋائىينىڭ لىرىكىلىق ئىجادىيىتىدە، غەزەلدىن قالسىلا، رۇبائىي مۇھىم ئورۇن تۇ

www.uyghurkitap.com

دۇ. نەۋائىينىڭ زاماندىشى، تارىخچى خاندەمىر «مەكرامۇل ـ ئەخلاق» دېگەن ئەسىرىدە: «كۆرۈنۈشىچە، ئول ھەزرەتدىن ئىلگىرى ھىچكىم تۈركىي تىلدا رۇبائىي ئايتماغان، ھەر تۆرت مىسرائى قافىيەداش ۋە رەدىفداش بولغىنىغا نېمە يەتسۇن» دەپ يازغان.

رۇبائىي توغرىسىدا نەۋائىي ئۆزى «مىزانۇل ـ ئەۋزان» دا مۇنداق چۈشەندۈرگەن:

«رۇبائىي ۋەزنىكىم، ئانى دۇ بەيت (ئىككى بەت) ۋە تەرانە ھەم دەرلەر. ھەزەج بەھرىنىڭ ئەھرەم ۋە ئەھرەبىدىن ئىستىخراج (تاللاپ ھاسىل) قىلىپدۇرلار ۋە ئول ۋەزندۇر ئەسرۇ خۇش ئايەندە (يېقىملىق) ۋە نەزمىدۇر بەغايەت رەبايەندە (جەلپ قىلارلىق). شىئر ئۆزانىدىن ئۇشبۇ ۋەزندۇركىم، نەزم ئۇستادلارى ئاڭا ھەددى مۇئەييەن (تەيىن) قىلىپدۇرلار ۋە غايەت لەتافەتىدىن ئىككى بەيتكە ئىختىسار قىلىپدۇرلار (ئىخچاملاپتۇ) ۋە ئول يىگىرمە تۆرت نەۋئ كېلىپتۇر ۋە مەجمۇئى ئىككى قىسىمغا مۇختەسەردۇر.

بىرى ئولكى، ئەۋۋەلقى جۇزۇى (بۆلۈكى) مەفئۇلۇن بولغايكى، ھەزەجنىڭ بىر جۇزۇ-نى ھەرم قىلىپدۇرلەر ۋە ئانى ئەھرەم دەرلەر ۋە بۇ ئون ئىككى نەۋئ كېلۇر.

يەنە بىرى ئولكى، ئەۋۋەلقى جۇزۇى مەفئۇلۇ بولغايكى، ھەزەجنىڭ بىر جۇزۇىن ھەرپ قىلىپدۇرلەر ۋە ئانى ئەھرەب دەرلەر. بۇ ھەم ئون ئىككى نەۋئ كېلۇر.»

نەۋائىينىڭ چۈشۈندۈرۈشىچە، رۇبائىي ھەزەج بەھرىنىڭ ئەھرەم ۋە ئەھرەب تۈرلىرىدە يېزىلىدۇ. ئەھرەم تۈرىنىڭ تەپئىلى «مەفائىلۇن» بىلەن، ئەھرەب تۈرىنىڭ تەپئىلى «مەفائى-لۇ» بىلەن باشلىنىدۇ. ئىككى بەيتنىڭ تەپائىللىرى ئوخشاش بولمايدۇ. مەسىلەن، بىرىنچى بەيىت:

مەفئۇلۇن مەفئۇلۇن مەفئۇلۇ فەئۇل.
مەفئۇلۇن مەفئۇلۇ مەفائىيلۇ فەئۇل.

ئىككىنچى بەيىت:

مەفئۇلۇن مەفئۇلۇن مەفئۇلۇ فەئۇل،
مەفئۇلۇن فائىلۇن مەفائىيلۇ فەئۇل.

دېمەك، بىرىنچى بەيىتنىڭ ئىككىنچى مىسراسى بىلەن ئىككىنچى بەيىتنىڭ ئىككىنچى مىسراسى تەپائىلدا پەرقلەنگەن.

خۇددى شۇ بەھرىنىڭ ئىككىنچى بىر تۈرىدە، ئۇلارنىڭ تەپائىللىرى مۇنداق كۆرسىتىلگەن:

I مەفئۇلۇن مەفئۇلۇن مەفئۇلۇن فائ
مەفئۇلۇن مەفئۇلۇ مەفائىلۇن فائ

II مەفئۇلۇن مەفئۇلۇ مەفائىلۇ فەئۇل
مەفئۇلۇن فائىلۇن مەفائىلۇن فائ

شۇ بەھرىنىڭ ئۈچىنچى بىر تۈرى:

I مەفئۇلۇن مەفئۇلۇن مەفئۇلۇن فاۋ
مەفئۇلۇن مەفئۇلۇ مەفائىلۇن فاۋ

II مەفئۇلۇن فەئۇلۇن مەفائىلۇ فەئۇل
مەفئۇلۇن فائىلۇن مەفائىلۇن فاۋ

نەۋائىينىڭ ھەرەجى ئەھرەب بەھرىمۇ ئون ئىككى تۈر بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، ھەر تۈرىنىڭ تەفئىللىرى پەرقلىق بولىدىغانلىقىنى كۆرسەتكەن:

I مەفئۇلۇ مەفائىلۇن مەفئۇلۇن فاۋ
مەفئۇلۇ مەفائىلۇ مەفائىلۇن فاۋ

II مەفئۇلۇ مەفائىلۇن مەفئۇلۇ فەئۇل
مەفئۇلۇ مەفائىلۇن مەفائىلۇن فاۋ

رۇبائىينىڭ باشقا ۋەزىن تۈرلىرى توغرىسىدا نەۋائىي مۇنداق دېگەن: «ھەزەج بەھرىدە ئەھرەب زىھافەتىدە ئۆتكەن يەنە ئۈچ رۇبائىكىم، ھەر مىسراۋ ئۆزگە ۋەزىندە ئەردىكى، بۇ ھەم ئون ئىككى ۋەزىن بولۇر.»

زەھىرىددىن مۇھەممەد بابۇر «مۇختەسەر» ناملىق ئەسىرىدە، نەۋائىينىڭ رۇبائىي ۋەزىنلىرى توغرىسىدا تەھقىقلەپ مۇنداق دەپ يازغان:

«مىر ئەلىشىر نەۋائىي داغى ئون ئىككى ئەھرەم ۋەزىنغە ئۈچ رۇبائىي ۋە ئون ئىككى ئەھرەب ۋەزىنغە ئۈچ رۇبائىي ئاپتىپتۇر:

ئەھرەم ۋەزىنىنىڭ رۇبائىيلىرى

ياردىن نەئافەتدۇر ئول ھۇسنۇ جەمال»
كىم يوقتۇر يار ئىلە جەھان ئۈزرە مىسال.
مىڭ قاتلە شۇكرىن دېسەم ئول ئاز ئېرۇر،
گەر بولسا بىر زەمان ماڭا كامى ۋىسال.

ئەي سەنسىز ئۆمرۈمدىن ئاسايىش يوق،
كۆز ئىستەركىم، كۆرسە جەمالىڭنى توق.
كەلگىنكىم، بىر قەترە ئۇزارىڭنى كۆرەي،
كىم ھەجرىڭ كۆپ ئەردى بۇ كۆكسۈمگە ئوق.

ئەي مەھۋەش ئۆتكەي بۇ سەركەشلىك ھەم،
رەھىم ئەيلەپ بۇ قۇلغا جەفانى قىل كەم.
تا تەڭرى ئاسراغاي خەلايىققە سېنى،
ئەيلەرمەن يۈز دۇئا سېنىڭ ساڭى دەم.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

ئەھرەب ۋەزىنىنىڭ رۇبائىيلىرى

ئەي سەندىن ئولۇپ باغرىم ھەم كۆكسۈم داغ،
كۆڭلۈم ئوتۇ ئول ئوتقا تۆكۈپ ئەشكىم ياغ.
تەك ئولسە غەمىڭ ئىچرە جانىڭغا فىدا.
جان كۆيسە مۇھەببەتىڭدە سەن بولغىل ساغ.

بىر لەھزە كۆڭۈل سەنسىز ھالىن بىلمەس،
جەۋرۈڭنى كۆڭۈلگە ئەي پەرىۋەش قىل بەس.
ھەجرىڭدە فىغانىمغە ئۇلۇس ناله قىلۇر،
قىل ھالىمە رەھمكىم ئىبرۇرمەن بىكەس.

ئەي شوخ، بىزنىڭ سەرى بىر ئەيله نەزەر،
كىم ئاھۇ فىغا ئوتى چېكەر كۆككە شەرەر.
يا ۋەسل ئىله كۆڭلۈمگە قەرىن ئەيله مۇراد.
يا قەتل ئىله قويما بۇ ھەياتىمغە ئەسەر.»

دېمەك، نەۋائىينىڭ تەبىرىچە، رۇبائىي شەكلىدە قاپىيىلەنگەن ھەرقانداق تۆرتلۈك رۇبائىي بولۇۋەرمەيدۇ. رۇبائىيدا بىر پۈتۈن مەزمۇن، مەخسۇس ۋەزىن بولۇشى كېرەك.

غەزەل بىلەن رۇبائىينىڭ ۋەزىن جەھەتتىن پەرقى بار. غەزەل ئەگەر ھەزەج بەھرىنىڭ تولۇق (يەنى ھەزەجى مۇسەممەنى سالىمۇ ئەركان) تۈرىدە يېزىلسا ئۇنىڭ زىھافەت تەپائىلى 4 مەفائىلۇن بىلەن كېلىدۇ ۋە بۇ بىر غەزەلدە مەتلەئىدىن مەقتەئىغىچە ئىزچىللىشىدۇ؛ ئەگەر ھەزەج مۇسەممەنى ئەھرەبدە يېزىلغان بولسا، ئۇنىڭ زىھافەت تەپائىلى «مەفئۇلۇ مەفائىلۇن مەفئۇلۇ مەفائىلۇن» بولىدۇ ـ دە، بىر غەزەل باشتىن ـ ئاياغقىچە مۇشۇنداق يېزىلىدۇ.

رۇبائىينىڭ تېمىسى بولىدۇ. نەۋائىينىڭ ئىجتىمائىي ـ ئەخلاقىي مەسىلىلەر توغرىسىدىكى كۆز قاراشلىرى رۇبائىيلىرىدىمۇ ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. يەنى، نەۋائىينىڭ ئۆز زامانىدىكى رېئال ھايات توغرىسىدىكى ئەقلىي چۈشەنچىلىرىدىن شەكىللەنگەن غايىسى ـــ ئادالەت ئۇنىڭ رۇبانىيلىرىدىمۇ ئېنىق ئىپادىلەنگەن. نەۋائىي ئادالەت بولسىلا ئەل ئىشى ئوڭۇشلىدۇ، ئەل ئەمىن بولىدۇ دەپ قارىغان.

ئەدل ئەيلەكى، ئول خەلقى ھەياتى بولمىش،
خۇش ئول كىشىكىم، ئەدل سىفاتى بولمىش؛
ھەم مۇلك بىله ئەدل جىھاتى بولمىش،
ھەم ئەدل بىله مۇلك سەباتى بولمىش.

مەيلى ھۆكۈمدار ياكى زەردار ۋە نامرات بولسۇن، ئۇ ساخاۋەتلىك بولۇشى، قانائەتچان بولۇشى، ۋەدىگە ۋاپا قىلىشى كېرەكلىكىنى تەكىتلىگەن نەۋائىي مۇندان يازغان:

كىم ئىستەسە سەلتەنەت سەخادۇر ئاتا شەرت،
ھەر ۋەدەكى ئەيلەسە ۋەفادۇر ئاتا شەرت.
كىم فەقر تەلەب قىلسە فەنادۇر ئاتا شەرت،
ئالىڭغا نېكىم كەلسە رىزادۇر ئاتا شەرت.

نەۋائىي رۇبائىيلىرىدا، يەنە كىشىلەرنىڭ ئۆزئارا ھەمكار ۋە ھەمدەم، كۆپچىلىك بىلەن ھەمنەپەس بولۇشىنى، كۆپچىلىكنىڭ نەپرىتىگە ئۇچرىماسلىقنى تەرغىپ قىلغان. مەسىلەن:

ئەل قاچسا بىراۋدىن ئەل يامانى بىل ئانى.
ئەھۋالىدا ئىدبار نىشانى بىل ئانى.
فىئىل ئىچرە ئۇلۇس بەلايى جانى بىل ئانى،
ئادەم ئېلىنىڭ يامانى - يامانى بىل ئانى.

نەۋائىي تۆۋەندىكى رۇبائىيسىدا، جاھىللىق ۋە ھەسەتخورلۇقنىڭ بەك يامان ئىللەت ئىكەنلىكىنى، جاھىلنىڭ جاھىللىقىغا ھەسەت قوشۇلىدىغان بولسا، ئەلنىڭ كۆزى مېنىڭكىدىن نۇرلۇق بولۇپ كېتەمدۇ دەپ، ئەلنىڭ كۆزىنى ئويماقچى بولىدىغانلىقى ۋە ئاخىر ئۆزىنىڭمۇ كۆزىنى ئويىدىغانلىقىنى تەسۋىرلىگەن:

جاھىلكى ھەسەد بولغاي ئانىڭ جەھلىگە زەم،
نۇر ئەل كۆزىدىن ئاڭلاسا ئۆز كۆزىدىن كەم.
كۆزلەرىن ئويۇشماقغە چېكىپ تىغى ستەم،
ئەل كۆزىنى ھەم ئويغاي، ئۆز كۆزىنى ھەم.

نەۋائىي بىرمۇنچە رۇبائىيلىرىدا يار - مەھبۇبىنىڭ ۋە خىسلەتلىك كىشىلەرنىڭ ئۆمۇرنىڭ قىممىتىنى بىلىشكە ۋە ئەھمىيەتلىك ياشاشقا دەۋەت قىلغان. جۈملىدىن مۇنۇ رۇبائىيسىدا، پەلەككە يارىنىڭ ئۆمۇر قۇياشىنى پاتۇرماسلىقنى، جانىنىڭ تولۇن ئېيىنى كەمتۈك قىلماسلىقنى، يارنىڭ ئاي بىلەن كۈندەك كېچە - كۈندۈز يارقىن بولۇپ، جاھان ئەھلىگە نۇر چاچقۇچى سۈپىتىدە سۆيۈملۈك كۆرۈنۈشىنى ئىلتىجا قىلغان:

ئۆمرۈڭ قۇياشىغە بەرمەسۇن چەرخ زەۋال،
جانىڭ قەمەرىنى قىلماسۇن دەۋر ھىلال؛
تۇن - كۈن بولغىل ماھۋەشۇ مېھرسال،
دەھر ئەھلىگە نۇر بەخشۇ فەرخۇندە جەمال.

نەۋائىنىڭ رۇبائىيلىرىدا، مۇھىم ھاياتىي مەسىلىلەر، جۈملىدىن ئۆز ھاياتىنىڭ مەلۇم مەزگىللىرىگە ئائىت ۋەقەلەر ۋە بۇ خۇسۇستىكى ئۆزىنىڭ پىكىر - قاراشلىرى رەڭگارەڭ شېئىرىي پىريوملار، تەسۋىرىي ۋاستىلەر بىلەن بايان قىلىنغان.
نەۋائىي رۇبائىيلىرىنىڭ خاس خۇسۇسىيىتى شۇكى، كۆپلىگەن رۇبائىيلار تۆت مىسرا-

سى قاپيمداش ۋە رەدىغلىق قىلىپ يېزىلغان.

نەۋائىي رۇبائىيلىرى پىكىر - غايىنى ئىپادىلەش جەھەتتىكى يەنە بىر خۇسۇسىيەتكە ئىگە، يەنى بەزى رۇبائىيلىرىدا، ئالدىنقى مىسرالاردا پىكىر بايان قىلىنسا، كېيىنكى بېيىتتا ياكى ئاخىرقى مىسرادا يەكۈن سۆزلەنگەن: بەزىلىرىدە بولسا بۇنىڭ ئەكسىچە. مەسىلەن:

غۇر بەتتە غەرىپ شادمان بولماس ئىمىش،
ئەل ئاڭا رەھىمۇ مېھرىبان بولماس ئىمىش.
ئالتۇن قەدەس ئىچى - تاشى گۈل بولسە.
بۇلبۇلغە تىكەندەك ئاشيان بولماس ئىمىش.

بۇر رۇبائىيدا، ئاۋۋالقى مىسرادا پىكىر (يەكۈن) بايان قىلىنىپ، كېيىنكى مىسرالاردا تەمسىل ئۇسۇلى بىلەن شۇ پىكىر (يەكۈن) ئىسپاتلانغان. مەزكۇر رۇبائىينى نەۋائىي ئېھتىمال يىگىتلىك دەۋرىدە يازغانلىقى مەلۇم، چۈنكى ئۇنىڭدا بايان قىلىنغان مەزمۇننىڭ كېلىپ چىقىشى جەھەتتە تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈش بارلىقى سېزىلىدۇ.

نەۋائىي رۇبائىيلىرىدىكى ئۇچىنچى بىر خۇسۇسىيەت شۇكى، تېماتىكا جەھەتتىن كەڭرى بولغانلىقى ئۈچۈن، قوللانغان سەنئەت يوللىرىمۇ ھەر خىل بولغان. ئىشق تېمىسىدىكى رۇبائىيلىرىدا، تەۋسىپ، تەئرىب يوللىرىنى، شىكايە ۋە ئۇگۈت - نەسىھەت مەزمۇنىدىكى رۇبائىيلىرىدا، بايان، شەرھلەش ياكى مۇئەمما ئۇسۇلىنى قوللانغان. مەسىلەن:

جانىمدىكى جىسم ئىكى دالىڭغە فىدا،
ئاندىن سوڭ ئەلىق تازە نىھالىڭغە فىدا؛
نۇن داغى ئەنبەرى ھىلالىڭغە فىدا،
قالغان ئىكى نۇقتە ئىكى خالىڭغە فىدا.

نەۋائىينىڭ بەزى رۇبائىيلىرىدا، تۆت مىسرا بىر - بىرىدىن مۇستەقىل كۆرۈنىدۇ - دە، كۆزلەنگەن ئوبيېكتنىڭ بىرقانچە تەرەپلىرى كۆرسىتىلىپ، بىر پۈتۈن پىكىر ئىپادىلەنگەن. مەسىلەن:

گەر ئاشىق ئولساڭ مېھرۇ ۋەفا قىلما ھەۋەس،
دەرد ئىستەۋۇ دەردىغە دەۋا قىلما ھەۋەس.
ھىجرانۇ ۋىسال مۇتلەقا قىلما ھەۋەس،
دىلدارىڭدىن غەيرى رىزا قىلما ھەۋەس.

قىتئە

نەۋائىي قىتئەلىرى نۇقۇل ئىشق تېمىسىدىكى بايان خاراكتېرلىك بولماي، بەلكى ئىجتىمائىي پەلسەپىي ـــ دىداكتىك خاراكتېردىكى قىتئەلەردۇر. نەۋائىي ئۆزى ياشىغان مۇھىتتا پەيدا بولغان ئەقلىي چۈشەنچىلىرىنى پوئېتىكىلىق تەسۋىر بىلەن ئىخچام بايان قىلىشتا قىتئە ژانىرىنى ئىشلەتكەن.

نەۋائىينىڭ قىتئەلىرى كۆپىنچە ئىككى بەيىتتىن، گاھىدا پىكىر - مەزمۇن ئېھتىياجى بىلەن، ئۈچ ۋە ئۇنىڭدىن ئارتۇق بەيىتتىن تەركىب تاپقان. «قىتئە» نىڭ سۆز مەنىسى «پارە» بولۇپ، غەزەل ياكى قەسىدىدىن پارچىلاپ ئېلىنغان ئىككى - ئۈچ ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق بەيىت. بۇنىڭدا، ئايرىم - ئىنچىكە مەنىلەر يەنى روھىي كەچۈرمىلەر، پىكىر - مۇلاھىزىلەر ئىخچام ئىپادىلەنگەن، ھەتتا بىر قىتئە بىر ھېكايىنىڭ مەزمۇنىنى ئاڭلىتىشىمۇ مۇمكىن.

نەۋائىي قىتئەلىرىنىڭ يەنە بىر بەلگىسى شۇكى، ھەربىر قىتئەگە ئايرىم ماۋزۇ قويۇلغان. شۇنىڭدەك، نەۋائىي رۇبائىيلىرىدا مۇكەممەل قاپىيە سىستېمىسى بار، نەۋائىينىڭ ھەر خىل ۋەزىندە يېزىلغان رۇبائىيلىرىدىن مىساللار:

ياماندىقىنى قىلماسا ياخشىلىغچە بار ۋە بىر ياخشىلىغ قىلسا ئون ياخشى قىلىقچە

ھەر كىشىكىم تاپسا دەۋران ئىچرە جاھۇ ئىئتىبار
كىم ئانىڭ زاتىدا بىدادۇ ستەم بولغاي قىلىغ.

ياخشىلىغ گەر قىلماسا، بارى يامانلىغ قىلماسۇن
كىم يامانلىغ قىلماسا، قىلغانچە باردۇر ياخشىلىغ.

نەزمىنىڭ بەيتلەرىن غەرىب مەنىلەر بىرلە غەرىبخانە دەپتۇر يەنى دارۇش-شىفاكى مۇجىبى شىفا بولغاي:

نەزمىم ئىچرە غەرىب مەنىلەر
غۇرەبا خەيلىدىن نىشانە دۇرۇر.

ئاندا ھەر بەيت نېچە مەنى ئىلە،
بەيت ئەمەسكىم غەرىبخانەدۇرۇر.
(«ف - ك»)

مەزلۇم ئاھى بەرقىدىن خەبەر بېرۇركىم، يەشىم بىلە دەفئ قىلماس بەلكى لۇتق سۇيى بىلەن ئۆچۈرمەگۈنچە دەفئ بولماس:

ئەيكى، ئىستەرسەن چاقىن دەفئىغە يەشىم،
ئۆزگە تەگمەككە بېرىپ ئىمكانغە يول.

بىخەبەر مەزلۇم ئاھى بەرقىدىن
كىم، چاقىندىن داغى سوزانراقدۇر ئول.

تۇرفەراق بۇكىم، ساڭا مەخسۇس ئېرۇر.
گەر ساڭا جانىڭ كېرەك، ئاگاھ بول..

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كتاب توربېكتى ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تورىسى

مەنزۇرنىڭ ھۇسنى بەھارى ئالۋ گۈلىدىن سەپىدە قىلىپ، شاپتالۇ گۈلىدىن گۈلگۈنە قىلغانى

ئۇل بەھارى ھۇسنىنىڭ رۇخسارىنى دېھقانى سۇنۇڭ،
ئەرغەۋانى تون ئۇزە ئەيلەپدۇرۇر ئالۋ گۈلى.

ھۇسنۇ رەئنالىق بىلەن دەستارى ئۆزرە سانچىبان،
ۋەھكى شاپتالۇ گۈلىدۇر يا ئېرۇر سالۋ گۈلى.

بارچە بىر ساربدۇر، ئوڭكىم ئەيلەباب قەددىمنى خەم،
ئەشكىم ئەتتى لەئل ئېرۇر دەكلەي ئۇزدە دالۋ گۈلى
(«ب - ۋ»)

ساقىينامە

كلاسسىك شېئىرىيەتتە، مەسنەۋى شەكلىدە يېزىلىدىغان ۋە ھەربىر بەندى بۋاستە ساقىيغا مۇراجىئەت سۇپىتىدە باشلىنىدىغان، ئاندىن شائىرنىڭ كەچۈرمىشلىرى تەسۋىرلىنىدىغان لىرىك ژانىر — ساقىينامە-دۇر.

ئۆتكەنكى شەرق كلاسسىكلىرىنىڭ تولىسى ساقىينامىلىرىنى ھەزەج بەھرىدە يازغان. لېكىن نەۋائىي ساقىينامىنى رەمەل بەھرىدە يەنى «رەمەلى مۇسەددەسى مەخبۇن» (فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلۇن) تۇرىدە يازغان.

ئادەتتە شائىر ساقىينامىنى ئۆزىنىڭ يېقىنلىرىنى (ئۆتكەن ۋە ھايات بولغان) خاتىرە-لەش، شۇنىڭدەك «دەير» (دۇنيا) نىڭ بىقارارلىقى، زامان ئەھلىنىڭ بۋاپالىقىدىن شىكايەت ئۇچۇن بېغىشلايدۇ.

نەۋائىي ساقىينامىسىدە ئۆزىنىڭ روھىي دۇنياسى، يەنى، ئىجتىمائىي - سىياسىي مەسىلىلەر توغرىسىدىكى پىكىرلىرى، ھېس - تۇيغۇلىرى، ئەخلاقىي ۋە ئېستېتىك قاراشلە-رى، ئۆزى مۇلاقەتتە بولغان (شاھدىن تارتىپ پىر - ئۇستاز، ئەدىب - ئۆلىما ۋە ئۇلپەتلەر-گىچە بولغان ھەر خىل) شەخسلەرنىڭ ھايات - پائالىيەتلىرى تەسۋىرلەنگەن.

نەۋائىينىڭ «ف - ك» دۋانىغا كىرگۈزۈلگەن بىر ساقىينامىسى بار. بۇ 32 بەند (بەندلەرنىڭ بېيىت سانلىرى ئوخشاش ئەمەس. ھەر بەندىنىڭ ھەجمى ئىپادىلىنىدىغان پىكىر- مەزمۇن ئېھتىياجىغا قاراپ بەلگىلەنگەن)، جەمئى 458 بېيىتتىن ئىبارەت. ھەربىر بەندى ساقىيغا مۇراجىئەت قىلىش بىلەن باشلانغان. ھەر بەندى قارىماققا، مەلۇم مەنىدە مۇستەقىل ئەسەردەك كۆرۈنسىمۇ، لېكىن روھىي مەزمۇنى ۋە ئۇسلۇبى جەھەتتىن بىر - بىرىگە باغلىنىپ، ھەممە بەندلەر بىرلىشىپ بىر پۈتۈن ئەسەرنى تەشكىل قىلغان. مەزمۇنىدە-كى بەزى ئىپادىلەرگە قارىغاندا، بۇ «ساقىينامە» 1497 - يىلىدىن ئىلگىرىرەك يېزىلغانلىقى مەلۇم. نەۋائىينىڭ «سەددى ئىسكەندەر» داستانىدا ھەر بابىنىڭ ئاخىردا، ساقى بىلەن مۇغەننى يانداش قىلىپ يېزىلغان ئىككىدىن بېيىت بار: «ھەيرەتۇل ئەبرار» داستانىدىمۇ

ھەربىر ھەيرەت ۋە ماقالىنىڭ ئاخىردا، «فەرھاد ۋە شىرىن» داستانىدا ھەر بابنىڭ ئاخىردا ۋە خاتىمىسىدە، «لەيلى ۋە مەجنۇن» داستانىنىڭ بەزى بابلىرىدا، شۇنىڭدەك، بىرمۇنچە غەزەللىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ياكى ئاخىردا ساقىيغا مۇراجىئەت تەرزىدە يېزىلغان بەيىتلار بار. نەۋائىينىڭ مەخسۇس «ساقىينامە» دەپ يازغان ئەسىرى مەزمۇن جەھەتتىدىن كەڭ بولۇپ، تۇرلۇك شەخسلەر بايان قىلىنغان؛ بۇنىڭدا مەلۇم - كونكرېت شەخسلەر توغرىسىدىكى بايانلارمۇ ئىجتىمائىي مەسىلىلەرگە چېتىشلىق قىلىپ بېرىلگەن. بۇ ئەسەرنىڭ باشتىكى بەندلىرى (1 — XX) ھۆسەيىن بايقارا ۋە ئۇنىڭ ئوغۇللىرى، جىيەنلىرى ھەم نەۋرىلىرىگە بېغىشلانغان؛ ئوتتۇرىدىكى بەندلىرىدە نەۋائىي بىلەن يېقىن مۇلاقەتتە بولغان ئەدىبلەر (جۈمـ لىدىن، ۋەفائىي، سۇھەيلى، تۇفەيلى، جامى، سەيىد ھەسەن، پەھلىۋان مۇھەممەد ۋە باشقىلار) توغرىسىدا ئەسلىمىلەر، ئۇنىڭدىن كېيىنكى بەندلىرى ئىشق - مۇھەببەت ۋە ئۇنىڭغا باغلىق كەچۈرمىشلەر، ۋاپادارلىق ھەم زامان ئەھلى قاتارلىق ھاياتىي ھادىسىلەرگە بېغىشلاـ غان. 30 - بەندى بولسا، ئۆزىنىڭ سادىق دوستلىرىغا (مۇقىمى، خوجا كامال، مىر سەدرى، بەدىئىي، مەرھۇم يارتەنبەل، سەبزەۋارىيگە) 31 - بەندى ھايات ئەدىبلەرگە يېغىشلانغان. ئاخىرقى ـــ 32 - بەندى شاھنى مەدھىيىلەش ئارقىلىق خۇلاسە تەرزىدە يېزىلغان.

نەۋائىي «ساقىينامە» دە، شاھ ۋە شاھزادىلەر توغرىسىدا بايان قىلغاندا، ئۇلارنى قۇرۇق ماختاش بىلەنلا چەكلەنمىگەن. بەلكى شاھنى ئىجتىمائىي - سىياسىي پائالىيەتلەردە، خۇددى ئۆز غايىسىدە تەسەۋۋۇر قىلغىنىدەك ئادىل ۋە دەرۋىش سۈپەت بولۇشقا، مەملىكەت ۋە پۇقرانىڭ بارلىق ئىشلىرىغا تولۇق جاۋابكار بولۇپ خىزمەت قىلىشقا تەرغىب قىلغان. باشقا شەخسلەر توغرىسىدىمۇ بايان قىلغاندا، ئۇلارنىڭ قابىلىيەت ۋە تەجرىبىلىرى ئۇستىدە تەقرىز- باھا بەرگەن.

«ساقىينامە» نىڭ 1 - بەندى 41 بەيىتتىن ئىبارەت بولۇپ، بۇلاردىن ئۆزۈندىلەر كەلتۇرۇلدى.

ساقىيا، تۇت قەدەھى شاھانە.
قەترەسى لەئل ۋەلىي يەكدانە.

لەئل كانى كىبى خۇمدىن چىقىبان.
لەئل يەكدانە ئۆزۈمدىن چىقىبان.

زەڭگى ئوتدىن قىزىغان نەئل كىبى،
تابىڭ شاھ ئەفسەردە لەئل كىبى.

رۇھغە لەمئەسىدىن نۇرۇ سەفا،
تابىدىن ھۇرغە يۈق سەترۇ خەفا.

كىي ئەي، ئۇلۇس خانى شەھنى چەرخ جەناب،
خاتىرىڭ بەھرۇ كەفىڭ مىسلى سەھاب.
بىۋەفادۇر فەلەكى بۇقەلەمۇن،

سازۇ ئاھاڭغە يوق بىر قانۇن.
يوق بەقا جاھ ئىلە شەۋكەتكە داغى،
يوق ۋەفا ئۆمر ئىلە سەۋلەتكە داغى.
كۆركى، ھەر شەھكى، يۇرۇپ ئالدى جەھان،
بارچە باردۇرمۇ قارا يەردە نىھان.
قانى خانلار خانى چىڭگىزخان،
ئوكداي قانىكى ئەردى قائان،
قانى تېمۇر ـ شەھى ئىسلامپەناھ،
كى جەھان ئالدى، چېكىپ خەيلى سپاھ.
جەددۇ ئابا ساڭا ئەۋلادى قانى،
ئاغا ـ ئىنى ساڭا ئەھفادى قانى.
تا فەلەك بىلدى تەئەددى فەنىنى،
قايسىدىن ئالمادى بەرگەنىنى...
مۇلكۇ كىشۋەر ئېلىگە داد ئەيلە،
ئەدل ئىلە ئىككىسىن ئاباد ئەيلە...

بولماغىل ھېچ نەفەس غەفلەت ئىلە،
ئەدل قىل، يوق ئېسە، بول ئىشرەت ئىلە...

ئەلگە سەندىنچۇ يەتكەي ئاسايىش،
تەڭرىدىن ئەيلە تەمەئ بەخشايىش.

«ساقىينامە» نىڭ 29 ـ بەندى 24 بېيتتىن ئىبارەت بولۇپ، ساقىيغا مۇراجىئەت بېيىتى بىلەن باشلانغان. بۇنىڭدىمۇ شائىر ئۆزىنىڭ كەچۈرمىش. ھېس ـ تۇيغۇلىرىنى، تارتقان ئەلەملىرىنى ۋە زامان ئەھلىنىڭ ۋاپاسىزلىقىنى تەسۋىرلىگەن.

* * *

نەۋائىينىڭ لىرىك ژانىرلىرىدىن يەنە قەسىدە، تەرجىئىبەند، مۇخەممەس، مۇسەددەس، مۇسەممەن، مۇستەزاد، تۇيۇق، لۇغز (تېپىشماق)، فارد شەكىللىرىمۇ بار.

مەسىلەن، «فەرد» مۇستەقىل بەدىئىي ژانىر، ئۇ نەۋائىي لىرىك ئەسەرلىرى ئىچىدە، فەرد سۈپىتىدە ئايرىم يېزىلغانلىرىمۇ ۋە ئەسەرلىرى ئىچىدە قىستۇرما تەرىقىسىدە يېزىلغانلە-

ىرىمۇ بار. «فەرد» نىڭ سۆزلۈك مەنىسى «يەككە»، «يالغۇز» دېگەنلىك بولىدۇ، ئۇ بىر بېيىت يەنى ئىككى مىسرادىنلا ئىبارەت. كۆپىنچە ھېكمەتلىك ئىبارىلەر، ماقال - تەمسىل تەرزىدىكى ئافورىستىك شېئىرىي جۈملىلەردۇر.

مۇرۇۋۋەت بارچە بەرمەكدۇر، يېمەك يوق،
فۇتۇۋۋەت بارچە قىلماقدۇر، دېمەك يوق.

* *

يۇقار يامانلىغ ئاڭاكىم كىرەر يامان ئەل ئارا،
كۆمۈر ئارا ئىلىك ئۇرغان قىلۇر ئىلكىنى قارا.

* *

كىشى ئەيبىڭ دېسە، دەم ئۇرماغىلكىم، ئول ئېرۇر كۆزگۈ،
چۇ كۆزگۈ تىيرە بولدى، ئۆزگە ئەيبىڭ زاھىر ئەيلەرمۇ؟

* *

قاتىق كۆڭلۈڭدىن ئاقنى خەلق ياشى،
كى، يامغۇر بائىسىدۇر يادە تاشى.

* *

ئەي فەلەك، زۇلم ئەتكەلى يوقدۇر مېنىڭدەك بىر كىشىڭ،
تۇت غەنىمەتكىم، بۇ دەم تۇشمىش مېنىڭ بىرلە ئىشىڭ.

* *

نېتەي ئەلنىڭ بەھارىنكىم، ماڭا ئاشۇبى ھىجراندۇر،
كۆزۈمدە سەرۇ ئوقدۇر، كۆڭلۈم ئىچرە غۇنچە پەيكاندۇر.

3. نەۋائىينىڭ بەدىئىي سەنئەتلىرى

كلاسسىك شېئىرىيەتتە، شۇنىڭدەك ئومۇمەن نەسرىي - نەزمى ئەسەرلەردە، «بەدايىئ سەنايىئ» (بەدىئىي سەنئەتلەر) يەنى تەسۋىرىي ئۇسۇللار 120 خىلغا يېتىدىغانلىقى، جۈملىدىن نەۋائىينىڭ دىۋانلىرىغا كىرگۈزۈلگەن ئەسەرلەردە ئىشلىتىلگەن تەسۋىرىي ئۇسۇللار 100 خىلدىن ئاشىدىغانلىقى مەلۇم.

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى www.uyghurkitap.com

نەۋائي بىرەر ئوي - پىكىرنى ئاڭلىتىش ئۈچۈن، شۇنىڭغا مۇناسىپ كېلىدىغان ژانىر-شەكىلنى تاللىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭدا ئىشلىتىلىدىغان بەدىئي سەنئەتكە ئالاھىدە ئەھمىيەت بەرگەن. نەۋائي ئىشلەتكەن، بەدىئي سەنئەتلەرنى، مەنە ئېتىبارى بىلەن ئىشلىتىلگەن ئورۇنلىرىغا قاراپ، 4 تۈركۈمگە بۆلۈپ تەھلىل قىلىش مۇمكىن.

1) ئىستىئارە سەنئىتى

بۇ ئادەتتە، تەسۋىرنىڭ ئىستىئارە - رەمز ئۇسۇلى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ — بەدىئي ئەدەبىياتتا چوقۇم ئىشلىتىلىدىغان ئۇسۇللاردىندۇر. بۇ تۈركۈمگە ئىستىئارە بىلەن رەمزدىن باشقا، مەجاز، كىنايە، قىياس ئۇسۇللىرى كىرىدۇ. بۇلار مەنە جەھەتتىن بىر - بىرىگە يېقىن ۋە گاھىدا مەنداشلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدۇ.

ئىستىئارە، ئادەتتە، ياۋروپا تىللىرىدا، مېتونىمىيە ۋە سىنېكدوخا دەپ ئاتالغان سۆزلەرنىڭ مەنىلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

رەمزە — ئەسلىدە «ئىما - ئىشارە» مەنىسىنى بىلدۈرىدىغان سۆز. رەمزە — بىرەر ئوبيېكتنى بىۋاستە ئەمەس، ئىما بىلەن بايان قىلىش ئۇسۇلى.

مەجاز — مېتافورا دەپمۇ ئاتىلىدۇ. تۈپ مەنىسى ھەقىقىي ئەمەس (ئىشقىدە)، زاھىرەن دېگەنلىك بولىدۇ؛ بىرەر سۆزنىڭ ئۆزىنىڭ تۈپ مەنىسىدە ئىشلىتىلمەي. ئوخشىتىش ئارقىلىق باشقا مەنىدە ئىشلىتىلىشى.

كىنايە — ۋاستە ئارقىلىق ئىپادىلەشنىڭ بىر تۈرى. «قىزىم سەن ئىشىت. كېلىنىم سەن ئاڭلا» دېگەندەك دارىتما يولى بىلەن ئاڭلىتىش، ئاللىگورىيىگە توغرى كېلىدۇ.

قىياس — بۇداش، چاغلاش، خىيالەن سېلىشتۇرۇش، مۆلچەرلەپ كۆرۈش، نىسبەتلەشتۈرۈش بىلەن ئوخشىتىش.

نەۋائي لىرىكىلىق ئەسەرلىرىدە ئىستىئارە سەنئىتىدىن (جۈملىدىن رەمزە، كىنايە، قىياس ئۇسۇللىرىدىن) كۆپ پايدىلانغان. ئىستىئارىنى كۆپ ھاللاردا تەشبىھى بىرىكمىلەر بىلەن ئىپادىلىگەن. مەسىلەن،

ئىشق — ئىشق ئوتى، مۈلكى ئىشق، ئىشق دەرياسى،
ھەجر — ھەجر بەرقى، ھەجر تاشى، خەنجەرى ھىجران.
غەم — غەم سىپاھى، غەم تۈنى، غەمنىم خەيلى.
كۆڭۈل — كۆڭۈل بوستانى، كۆڭۈل رەۋزەسى، كۆڭلۈم قۇشى.
جان — جان گۈلشەنى، جان رىشتەسى، جان پەردىسى.
فىراق — فىراق شامى، فراق تاغى، تېغى فۇرقەت.

شۇنىڭدەك، نەۋائي ئەسەرلىرىدە قۇياش لالەسى، ئاي لىباسى، كۆك بايابانى، كۆك دەبىرى، ئەخزەرى گۈمبەز دېگەندەك مىسالغان ئىستىئارەۋى سۆزلەرنى ئىجاد قىلغان ۋە ئىشلەتكەن.

نەۋائي ۋە باشقا كلاسسىك شائىرلارنىڭ لىرىكىلىق ئەسەرلىرىدە «قۇياش» سۆزىنى، كۆپ ھاللاردا، باشقا سۆز بىلەن بىلدۈرۈش بىر تەسۋىرىي ۋاستە بولۇپ قالغان. مەسىلەن، «خوتەن خاۋەرى»، «شاھى خوتەن»، «تۈركى خوتەن» دېگەندەك سۆزلەر — قۇياشنىڭ

ئىستىئارەۋى نامىدۇر.

بۇ نەۋۇ ئۇيۇدۇمكىم، مېنى ئويغاتقۇچى تاكلا،
يۇز سىيمپىشانلىغ بىلە شاھى خوتەن ئەردى.
(«غ- س»)

تۇركى خوتەن تاپتى چۇ زىبا جەمال.
مۇشك فىشان بولدى نەسىمى شەمال.
(«ھ - ئە»)

شۇنىڭدەك، گۈزەل مەھبۇبىنىمۇ «ئاھۇيى خوتەن» ، يارنىڭ خۇشى بۇيىنى ياكى چېچىنىڭ قارىلىقىنى «مۇشكى خوتەن» دەپ، ئىستىئارەۋى ئىپادىلەش نەۋائىينىڭ ئىزچىل بەدئىي سەنئەتلىرىدىن ھېسابلىنىدۇ.

نەۋائىي لىرىكىلىق ئەسەرلىرىدە، كۆپىنچە، كىنايە، قىياس يوللىرى بىلەن ئىستىئارەۋى تەسۋىر كۆچلەندۇرۇلگەن. نەۋائىي ئۆزبېكنىڭ ساۋاقدىشى، دوستى پادىشاھ ھۈسەين بايقاراغا ھەر جەھەتتىن يارەم بەرگەن ۋە ئۇنى ھامان توغرا يولغا دەۋەت قىلغان. ئەمما، ئۆز تەبىئىتىگە يارىشا، ئۇ نەۋائىينىڭ مەسلىھەتلىرىگە قۇلاق سالماي، بىرمۇنچە تەلۋىلىكلەرنى قىلغان، ھەتتا پىتنىخورلارنىڭ چېقىملىرىغا ئىشىنىپ، نەۋائىينى چەتكە قاققان، نەۋائىي پادىشاھنىڭ بۇ ھەددى - ھەرىكەتلىرىگە نارازى بولغان، نەۋائىي مۇنداق نارازىلىقىنى ئۆز غەزەللىرىدە كىنايە يولى بىلەن ئىپادىلىگەن.

مەتلەئ: تەختۇ جاھنىڭ كىشۋەرى مۇلكى سىكەندەر بولدى، تۇت،
خىزر ئۇمرى ھەم بۇ مۇلك ئۇزرە مۇيەسسەر بولدى، تۇت.
مەقتەئ: ئۆلسە دەپ ئەردىڭ نەۋائىي، تىرگۈزەي ۋەسلىم بىلەن،
بۇلتۇر ئۆلگەنلەر بىلە ئانى بەرابەر بولدى تۇت.
(«ب - ۋ»)

يەنە بىر غەزىلىدە، شاھنىڭ مەيخورلۇققا بېرىلىپ، ئەل - ئۇلۇس ئىشىنى بىر چەتكە قايرىپ قويغانلىقىغا كىنايە قىلىپ، مۇنداق يازغان:

مەتلەئ: باشىغا مەي چىقىبان، بولدى ئول ستەمگەر مەست،
يوق ئەھلى ھۇسن ئارا بىر ئۇيلە قاتىلى سەرمەست.
مەقتەئ: نەۋائىي ئۇسرۇك ئەگەر قىلسا ئەربەدە، تاك يوق.
كى شەين ئولۇر كىشى مەجنۇننى گەر قىلۇرلار مەست.
(«ب - ۋ»)

پادىشاھ ئۆزبېكنىڭ شان - شەۋكىتىگە ۋە كۈچ - قۇدرىتىگە تەمەننا قىلىپ، ئادالەتسىز ئۇرۇش قوزغىغانلىقىغا نارازى بولغان نەۋائىي ئۆزبېكنىڭ غەزەللىرىدىن بىرىدە، قىلىچ كىنايىسى بىلەن ئۆز نارازىلىقىنى ئىپادىلىگەن:

چىقتى باغلاپ يەنە ئول كافىرى خۇنرىز قىلىچ.
مەست ھەر ساڑى سۈرەر رەخش، چېكىپ تىز قىلىچ.

١

قىلىچىن كۆردۈمۇ جانىمغە تەرەب يۈزلەندى،
تۇرفەدۇر قان تۆكۈپ ئۆلمەك، تەرەب ئەنگىز قىلىچ.

قەترە قانلارکى، تامار تىغىدىن، ئۇچماق گۈلىدۇر.
كى شەھىدىن قىلۇر ئول غەمزەغە خۇنرىز قىلىچ.

ھەر قايان تىغ سالۇر، كۆڭلۈم ئاسىغلىغدۇر ئاڭا،
بۇيلە قەتل ئەھلىدە كىم كۆردى دېلاۋىز قىلىچ.

لەمئەئى تىغى دېمە، بەرق جاقىلغان كىبىكىم،
گويىيا كەسكەلى ئىلكىدىن ئېتەر خىز قىلىچ.

ئىش ئارا ئەجزىنى كۆرگىلكى، ئۆلەرگە فەرھاد
خەسمى فەرتۇت تىلىن ئەيلەدى پەرۋىز قىلىچ.

شەھ نەۋائىي تىلىدەك تىغ ئىلە كۆپ مۇلك ئاچتى.
تارتمىش ئاچقالى باغداد ئىلە تەبرىز قىلىچ.

(«ب - ۋە»)

نەۋائىي ئۆز ئىستەكلىرىنى تەسەۋۋۇر ئارقىلىق ئىپادىلەشتە. بەزىدە قىياسى سەنئەتتىن ناھايىتى ماھىرلىق بىلەن پايدىلانغان. مەسىلەن.

تۇشۇمگە كىردى جەننەت ئىچرە ھۇرۇ تۇبىيۇ كەۋسەر،
مەگەر كويىدا تاپقۇم ئارەزۇ، قەددى لەبىدىن بەر.

مەن ئەتتىم ئىشقى تەركىن ھەم ئول ئەتتى ۋەسلىدىن ۋەئدە،
نە ئاندىندۇر ماڭا باۋەر، نە مەندىندۇر ئاڭا باۋەر.

يۈزى كۆزگۈگە خەتتى يۈزگە زىننەت بەردى كىم كۆرمىش،
قەمەرغە سۇبھىدىن رەۋنەق، قۇياشقە شامدىن زىۋەر.

يۈزىندە خەيمۇدۇر يا ماڭلايىدىن قەترە، ۋەھ، كۆرگىل
كى گۈلدىنمۇ ئاقار شەبنەم، قۇياشدىنمۇ تامار گەختەر؟!

لەبىدە نۇتقۇ نۇتقىدا لەتافەت كۆركى، نە ياڭلىغ
سۇدۇر ياقۇت ئارا مۇدغەم، ھەيات ئول سۇ ئارا مۇزمەر.

يۇزىنىدەك پەرتەۋ گۈل پەرتەۋ گىچرە لەئلىنى كۆركىم،
گۈت گۈزرە شۇئلە كۆرگۈزدى ۋە لېكىن شۇئلەدە گەخگەر.

خۇمارى ھەجرۇ دەردى گىشقدىن مۇزتەرمەن، گەي ساقى،
كەرەم گەيلەپ، گوتۇمغا سۇ قۇي، گەمما جانىمە گازەر.

زەماندىن گەھلى يا گەھلى زەماندىن گىستەگەن گىھسان،
يانار گوتدىن تىلەركىم سۇ چىقارغان، خاردىن گەۋھەر.

تىلەر لەيلىنى مەجنۇن، دىلبەرىن مىسكىن نەۋائىي، ۋەھ،
كېرەك بۇلبۇلغە گۈل، دىۋانەغە يارى پەرى پەيكەر.
(«ب - ۋ»)

ئىستىئارە سەنئىتىنىك يەنە بىر مۇھىم تەركىبى — رەمزە، نەۋائىي لىرىك قەھرىمان-نىك كەچۈرمىشلىرىنى تەسۋىرلەشتە ئىشلەتكەن رەمزە — كۆپىنچە رەڭلەر رەمزىسىدۇر، يەنى رەڭلەر سىيمالىقى (سىمۋوللۇقى) نەۋائىينىك مۇھىم بەدىئىي سەنئەتلىرىدىن بىرىدۇر.

«خەزايىنۇل مەئانى» غا كىرگۈزۈلگەن غەزەللەر ئىچىدە، رەڭلەر رەمزىسى ئىشلىتىلگەن غەزەللەرنى كۆپ ئۇچرىتىمىز، نەۋائىي غەزەللىرىدە قىزىل، ئەرغەۋان (چىلان قىزىل)، يېشىل، كۆك - سەبزە، بىنەپشە، سۆسۈن، ئاق، قارا - مۇشىك ۋە ئەنبەر، سىرىق، كۈل رەڭ — كۈمۈش رەڭ ۋە باشقا رەڭلەرنى كۆرىمىز. نەۋائىي بىرەر ھالەت ياكى كەيپىياتنى گەۋدىلەندۈرۈپ تەسۋىرلەش ئۈچۈن، مەزكۇر رەڭلەرنى ناھايىتى ماھىرلىق بىلەن جاي - جايىدا ئىشلەتكەن.

نەۋائىي لىرىك قەھرىمانىنىك تاشقى ۋە ئىچكى گۈزەللىكلىرىنى ۋە ھېس - تۇيغۇلىرىنى تەسۋىرلەشتە، كۆپىنچە، قىزىل، ئالا ياكى ئۇنىڭغا مەنداش گۈل (قىزىلگۈل)، گۈلگۈن، گۈلنار رەمزىلىرىنى ئىشلەتكەن.

ياكى گۈلگۈن تون - ئېگىنىمۇ يۇزگە ئەيلەپتۇر ھىجاب،
يا ياشۇرمىشتۇر قۇياش رۇخسارىنى گۈلگۈن سەھاب.

يوقكى، ئىشق ئەھلىگە ئالەمنى قاراڭغۇ قىلغالى،
ئول شەفەقدىن ياپتى خۇرشىد ئۇزرە گۈلنارى نىقاب.

تا قىزىل تون ئىچرە بولدى جىلۋەگەر ماھىم مېنىڭ،
مىھرِ ئېتەر ھەر تۇن شەفەق خۇنابى ئىچرە ئىزتىراب.

قان ياشىم ئەكسىمۇ ئال ئەتمىش فەلەك مىرئاتىنى
كىم، بولۇپتۇر لەئلگۈن ئەتلەستە سايىر ئافتاب.

تون كىيىپ گۈلرەڭگى، ئالەمنى گۈلىستان ئەيلەدىڭ،
بىزگە قىسىم ئەيلە خەزانى ھەجر ئارا خارى ئەزاب

ساقىئى گۈلچىھرە، گۈلگۈن بالا بىئەندازە تۇت
كى، بۇ گۈلشەن ئىچرەدۇر خارى مەلالەت بىھىساب.

ئىككى ئالەمدە نەۋائىي، سۇرخرولۇغ ئىستەسەڭ،
ھەم نەبى، ھەم ئالى ھۇببىغە دۇرۇست ئەت ئىنتىساب.
(«ب - ۋ»)

يار - مەھبۇبنىڭ قامىتى ۋە ئېگىنىنى سۆسۈن رەمزىسى ۋە سەرۋ - شەمشاد بىلەن تەشبىھ قىلىپ، سالاپەت - سۆلىتىنى گەۋدىلەندۈرگەن.

سەۋسەنى تون بىرلە ئول قەد سەۋسەنى ئازاد ئېرۇر.
يا بىنەفشە بەرگىدىن زېب ئەيلەگەن شەمشاد ئېرۇر.

ئەللاھ - ئەللاھ، بىلمەن ئول قەدنىكى سەۋسەن بەرگىدىن،
زىبلىك شەمشاد ئېرۇر يا سەۋسەنى ئازاد ئېرۇر.

ۋاھ، نە سەرۋىدۇركى، تا خىلقەت كىيىپىدۇر سەۋسەنى،
چاك ئولۇپ گۈل خىلقەتى، بۇلبۇل ئىشى فەرياد ئېرۇر.

سەۋسەنۇ سەرۋى ئەگەر يوقتۇر دەممىدىن باغ ئارا،
ئۆرتەنىبان سەرۋۇ سەۋسەن، ھۇللەسى بەرباد ئېرۇر.
(«ف - ك»)

نەۋائىي يارىنىڭ يۈز - كۆزىنى تەسۋىرلەشتە، قارا - نەرگىس بىلەن گۈل (قىزىلگۈل) رەمزىسىنى ئىشلەتكەن:

قارا نەرگىس كۆزۇ گۈل يۈز بىلە گەر سەن كىبى يوق،
بۇلبۇل مەن كىبى يوق نەغمەسەرا، ئەي قارا كۆز.

ئەمما، يەنە شۇ قارا - تىيرە رەمزىنى نەۋائىي ئۆز دەردىنى ۋە ئۆزىنىڭ ئېتىزارلىقتا كۆزى قاراڭغۇلاشقانلىقىنى ئىپادىلەشتىمۇ ئىشلەتكەن:

بۇ كىم قارادى چۇ تەردامەن ئەردىيۇ غەممازى،
فىراق شامىدادۇر تىيرە روزگار كۆزۈم.

نەۋائىي يار - مەھبۇبنىڭ ياكى لىرىك قەھرىمانىنىڭ قەددى - قامىتى قىياپىتى —

كىيىم - كىچىكىنى ۋە يۇرۇش — تۇرۇشلىرىنى تەسۋىرلەشتە، قىزىل بىلەن مەنىداش بولغان باشقا رەڭ رەمزىلىرىنى ئىشلىتىپ، تەسۋىرنىڭ رەڭدارلىكىنى ۋە جەلپكارلىق سېھرىنى ئاشۇرغان ۋە بۇنىڭدا تەكرار سەنئىتىنى قوللانغان.

ئەرغەۋانى تونمۇدۇركىم كىيمىش ئول سەرۋى رەۋان،
يا مەگەر سەرۋى رەۋان قىلمىش لىباسىن ئەرغەۋان.

سەرۋنىڭ ھەر بەرگى باغرىم قانىدىن سىراب ئىرۇر،
يوقسە بولماس ئەرغەۋانى بەرگلىك سەرۋى رەۋان.

سەرۋدىن تا تاپتى زىينەت ئەرغەۋان يۈز شەۋق ئىلە،
باشقا سانچار ئەرغەۋان ھەرزاد سەرۋ نەۋجۇۋان...

ئەرغۋانىي تون بىلە قەتل ئەيلەمەس ئول سەرۋكىم،
قان ئىلە قىلمىش لىباسىن ئەرغۇۋانىي بىر ئەۋان.

ئەرغەۋانى سەرۋدىن تا دەھر باغى زەبتدۇر،
بولسۇن ئول كىم دەھر ئارا ھەم شاھ ئىرۇر ھەم پەھلەۋان.
(«غ - س»)

نەۋائىي گاھى غەزەللىرىدە مۇرەككەپ قىياپەت ھادىسە ۋە ھېس - تۇيغۇنى تەسۋىرلەشتە، مۇرەككەپ رەڭلەر رەمزىسىدىن پايدىلانغان.

خىلئەتىن تا ئەيلەمىش جانان قىزىل، سارىغ، ياشىل،
شۆئلەئى ئاھىم چىقار ھەريان قىزىل، سارىغ، ياشىل...

لەئلگۈن مەي تۇتقىل ئالتۇن جام بىرلە سەبزەدە
كىم بۇلاردىن ياخشى يوق ئىمكان قىزىل، سارىغ، ياشىل...

ئەي نەۋائىي، ئالتىنۇ شەنگەرفۇ زەنگار ئىستەمە،
بولدى نەزمىڭ رەڭگىدە دىۋان قىزىل، سارىغ، ياشىل.
(«ف - ك»)

نەۋائىي مۇنداق مۇرەككەپ رەڭلەر (قىزىل، سېرىق، يېشىل) ئارا ئايرىمچە كۆرۈنىدىغان قېنىق ۋە ئۇرۇن رەڭلەرنى نىسبەتلەشتۈرۈپ، تەسۋىر ئوبيېكتىنى تېخىمۇ تۇسلەندۈرۈپ، سىيمانى ئالاھىدە چېلىقتۇرۇشنى كۆزلىگەن. مەسىلەن، سىيمىنبەر (كۈمۈش رەڭ ياكى ئۇرۇن) بىلەن بىنەفش، سەۋسەن بىلەن ئەرغۇۋان، گۈلروي (قىزىل يۈزلۈك) بىلەن ئاقۇش بىنەفش تون ۋە باشقىلار..

No 1 ئۇيغۇر كتاب توربېكتى www.uyghurkitap.com

2) مۇبالىغە سەنئىتى

مۇبالىغە سەنئىتى شېئىرىيەتتىلا ئەمەس، ئومۇمەن بەدىئىي ئەدەبىياتتا، شائىر ۋە ئەدىبنىڭ تىل بايلىقى ۋە ئەدەبىي تىل پاساھىتىنى تېخىمۇ گەۋدىلىك نامايان قىلىدىغان بەدىئىي سەنئەتلەرنىڭ مۇھىم بىر تۈرکۈمىدۇر.

مۇبالىغە سەنئىتىگە تەبلىغ (ئاشۇرۇش، جۇملىدىن غۇلۇ ــ ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىش)، تەشبىھ (ئوخشىتىش)، مۇراجىئەت (رۇجۇئ ــ يۈكلەش، ئۈندەش). سوئال - جاۋاب، رېتورىكىلىق سوراق قاتارلىق تەسۋىرىي ئۇسۇللار كىرىدۇ. نەۋائىينىڭ ئەسەرلىرىدە بەدىئىي سەنئەتنىڭ بۇ تۈرکۈمى جايى - جايىدا ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن روشەن ئىپادىلەنەن. مۇبالىغە بىلەن تەشبىھ كۆپ ھاللاردا يانمۇيان كېلىدۇ ۋە بىر - بىرىنى تەقەززا قىلىدۇ ھەم تۇسلەندۇرىدۇ؛ ئۇ بەدىئىي ئەسەرنىڭ غايىۋى تەسىرى ۋە بەدىئىي ئۈنۈمىنى ئاشۇرۇشتا جۇپتەك ۋاستىدۇر. تاجىك - پارس ئەدەبى سەئىد نەفسىي شۇنداق دەيدۇ: «ھەربىر شائىرنىڭ كاتتا ماھارىتى تەشبىھلەردە كۆرۈنىدۇ. تەشبىھتە قۇدرەتلىكرەك بولغان ھەربىر شائىر جاھانگىرراقدۇر.» نەۋائىي كلاسسىك شائىرلار ئىچىدە، مۇبالىغە - تەشبىھ سەنئىتىدە ھەقىقەتەن قۇدرەتلىكرەك شائىردۇر. نەۋائىينىڭ بۇ ئەبياتلىرىنى ئوقۇپ كۆرەيلى.

يۈزۈڭ غەمىدىن ئېرۇر ئەبرى نەۋباھار كۆزۈم.
نە ئەيب، يەر يۈزىنى قىلسا لالەزار كۆزۈم.
(«غ - س»)

سۇيۇردۇم كۆز بىلە كويۇڭ فىراسىن
كى، جانلار جىلۋەگاھىمدۇر بۇ ساھەت.
(«ب - ۋ»)

چىقىپ ئىشق ئوتى كۆكسۈم چاكىدىن، باشىمدىن ئاشىپدۇر.
بۇ ئەسكىرگەن ياغاچقا ئۆز ئىچىدىن ئوت تۇتاشىپتۇر.
(«ب - ۋ»)

ئاھىم غەمىڭدە گۈنبەزى ئەخزەرنى كۆيدۈردى،
ھەر ئۇچقۇنى فەلەكدە بىر ئەختەرنى كۆيدۈردى.
ئاتەشكەدە ئوتىدا سەمەندەر تاپار ھەيات،
كۆكلۈم ئوتى ۋەلىك سەمەندەرنى كۆيدۈردى.
(«ب - ۋ»)

گەر قۇياشتىن قەدرىم ئارتۇقراقدۇر شاھ ئاللىدا،
زەررەدىن يۇز قەتلە ئۆكسۈكرەكمەن ماھ ئاللىدا.

ياندا ئاي ئاللىدا خۇرشىد ئېرۇر ھەر كىمسەكىم،

گاھ بولسا دىلبەرىنىڭ يانىدا، گاھ ئاللىدا.
(«ف ـ ك»)

تەشبىھ ـــ ئوچۇق تەشبىھ (تەشبىھى جەلى)، يېپىق تەشبىھ (تەشبىھى خەفى) دەپ ئىككى خىلغا بۆلۈنىدۇ. مەسىلەن، يېپىق تەشبىھنى كۆرەيلى:

كۆڭۈلۈم قاشىڭ خەيالى بولدى تەنۇىن نۇنىدەك،
ئۇيلە نۇنغە نۇكتە بولدى، داغى پىنھان ئاقىبەت.
(«ب ـ ك»)

نەۋائىي غەم ـ قايغۇ، فىراق ـ ھىجران موتىغلىرىنى تەبىئەت ھادىسىلىرى ئارقىلىق تەسۋىرلەشتە، تەشبىھنىڭ مۇسەلسەل تۇرىنى (زەنجىرسىمان تەسۋىرنى) ئىشلەتكەنكى، بۇ سەنئەتتە نەۋائىينىڭ ماھارىتى كىشىنى ھەيران قىلىدۇ.

سۆزى بەرقى ئىچرە جىسمى رازى غەمناك ئۆرتەنۇر،
ئۇيلەكسم، بەرقى بەلا چاقىلسا، خاشاك ئۆرتەنۇر...

سۇبھىدەم گۇلگۇن بۇلۇت يا شام ھەم گۇلگۇن شەفەق،
يا ئول ئاي ھىجراندا ھالىمغە ئەفلاك ئۆرتەنۇر.
(«ف ـ ك»)

نەۋائىي نۇرغۇن غەزەللىرىدە، يار ـ مەھبۇبنى، يار ـ بۇرادەرلىرىنى، ھۆكۈمران ـ ئەربابلارنى ئەدلى ـ ئىنسابقا، ياخشىلىققا، ۋاپادارلىققا، ساخاۋەتكە، ھەتتا ئۆزىنىمۇ بىھۇدە خىيال ۋە ئارزۇدىن تىيەشكە ئۇندەپ، مۇراجىئەت سەنئىتىنى ئىشلەتكەن، بۇ سەنئەتتە كۆپىنچە. «ئەي» ئۇندىشىنى ۋە پېئىلنىڭ ئىستەك، چاقىرىق رايىلىرىنى قوللانغان.

كىشىكى ئىستەسەكىم، يەتمەگەي مەلالەت ئاڭا،
كېرەكمەس ئەھلى جەھان بىرلە زەۋقۇ ھالەت ئاڭا...

يامانىنى دېمەكى، ئىزلال ئېتەر ئىكىن شەيتان،
دېگىل، فەسادە مۇندىن يېتەر زەلالەت ئاڭا.

دېمەكى ئىنلىمىدە كەلمىش مەلەكدىن ئول ئەفزۇن
كى دىۋدىن داغى ئەفزۇن ئېرۇر جەھالەت ئاڭا.
(«ف ـ ك»)

ئونقا سالغىلى سەرۇنى، ئول قەددى مەۋزۇن بولماسا،
يەلگە بەرگىل گۇلنى، ئول رۇخسارى گۇلگۇن بولماسا.

ئەي نەۋائىي، تانما، گەر دەر ئول پەرى مەجنۇن سېنى،
ئاشىق ئولغايمۇ پەرىغە، ئولكى مەجنۇن بولماسا.
(«ب - ۋ»)

نەۋائىي ئۆزىنى غەم بالاسىدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ئۆزىگىمۇ ۋە مەھبۇبىغىمۇ مۇراجەئەت قىلغان.

ئايرىل، ئەي زەئىف، ئەمدى ماھى ناتەۋانمدىن مېنىڭ،
كەم قىل ئەندۇھ ئوتىنى ئازۇردە جانىمدىن مېنىڭ...

ئەي فەلەك، جىلۋەڭ ئۈچۈن ئەيلەي رەۋانمنى فىدا،
جىلۋەگەرلىك ئالماغىل سەرۋى رەۋانمدىن مېنىڭ.

جىسىم ئارا ھەردەم ھەرارەت فەھم قىلساڭ، ئەي قۇياش،
غافىل ئولما جان داغى رۇھى رەۋانمدىن مېنىڭ.

خۇردەئى جانىم نىسارىڭ، ئەي نەۋائىي، گەر دېسەڭ،
سەھھەت ئايىن نۇكتە شاھى خۇردەدانمدىن مېنىڭ...
(«ب - ۋ»)

نەۋائىي پىكىر - مەقسەتنى زىددىيەتلەر ئارقىلىق ئىپادىلەشتە، تەشبىھى مۇبالىغىنى تۇسلەندۇرۇپ، سوئال - جاۋاب ۋە رېتورىكىلىق سۇئاق سەنئىتىنىمۇ كۆپ ئىشلەتكەن.

نە گۈلشەندىن ئەتر دىماغىمغا يېتىشتى،
نە غۇنچەسىدىن نۇكتە قۇلاغىمغا يېتىشتى...

دېسەم: نە ئۈچۈن ساغەرى مەيدىن تاپار ئەل جان؟
دەر: بەزمدە بىر قەتلە دۇداغىمغە يېتىشتى.
(«ف - ك»)

بۇ سەنئەتنى تەتبىق قىلغاندا (يەنى سوئال - جاۋاب شەكلىدىكى تەسۋىر ئۇسۇلىدا)، نەۋائىي كۆپىنچە. «دېسەم»، «دەر» (ھەم يوقلۇق شەكلى) پېئىللىرىنى ئىشلەتكەن.

دېمە يۈزكىم، خوتەن گۈلزارىدۇر بۇ،
دېمە خەت، نافەئى تاتارىدۇر بۇ.

دېسەم: زۇلفۇڭمۇ كۆڭلۈم ئەيلەدى بەند،
دەر: ئەي مىسكىن، ئانىڭ بىر تارىدۇر بۇ.

نەۋائىيغە، دېسەم، قىل، ئەي يىگىت، رەھىم،
كۆلۈپ دەر: نە ھەياسىز قاردۇر بۇ.
(«ب - ۋ»)

نەۋائىي ئۆزگىگە قىلغان ۋاپادارلىقىنىڭ بەدىلىگە ئۆزگىنىڭ بىۋاپالىق قىلغانلىقىدىن، ئۇستىلەپ جاپا قىلغانلىقىدىن ھەيران بولۇپ، ئۆزىگە ئۆزى تەتۇر سوئال قويۇش تەسۋىرىنى ئىشلەتكەن:

كىمگە قىلدىم بىر ۋەفاكىم، يۈز جەفاسىن كۆرمەدىم؟!
كۆركۈزۈپ يۈز مېھر، مىڭ دەردۇ بەلاسىن كۆرمەدىم؟!

كىمگە باشىمنى فىدا قىلدىمكى، باشىم قەسدىغە
ھەر تەرەفدىن يۈز تۆمەن تېغى جەفاسىن كۆرمەدىم؟!

كىمگە كۆڭلۈم ئەيلەدى مېھرۇ مۇھەببەت فاشكىم،
ھەر ۋەفاغە يۈز جەفا ئانىڭ جەزاسىن كۆرمەدىم؟!
(«ب - ۋ»)

قەسرىنىڭ ھەر كۈنگۈرى ئۈزرە بالا تاشمىدۇر؟
يوقسە باتىل ئىشق دەئۋا قىلغان ئەل باشمىدۇر؟

غەم تۈنى بىلمەن شەفەقدۇر يا فەلەك مىرئاتىدا،
ئەكس كۆرگۈزگەن كۆزۈمنىڭ لەئلگۈن ياشمىدۇر؟...

ئىلكىدە جامۇ كۆرەر مەي ئىچرە ئالەم ھالەتى،
يا رەب، ئول جەمشىد يا مەيخانە قەللاشمىدۇر؟

تاڭلاغى كەۋسەر ئۈچۈن، دەرسەن، بۇ كۈن مەي ئىچمەگىل،
تىك تۇر، ئەي زاھىد، نەۋائىي سەن كەبى ناشمىدۇر؟
(«ب - ۋ»)

نەۋائىي بەدىئىي سەنئەتنىڭ بۇ تۈركۈمىگە كىرىدىغان تەلمىھ (سۆز ئىشارىسى)، تەنسىقۇس - سىفات (رەتلىك سۈپەتلەش)، مۇرائاتى نەزىر (ئىككى بىسلىق ئىبارە بىلەن ئىپادىلەش)، لەففۇ نەشر (ئەگىتمە سۆزلەر بىلەن كۆرسىتىش). تەمسىل (ماقال - تەمسىللەر بىلەن ئىپادىلەش)، تەسدىر (بىرىنچى سۆز يەنى شېئىردىكى بىرىنچى مىسرانىڭ بىرىنچى سۆزىنى نۇقتا قىلىش) قاتارلىق تەسۋىرىي ئۇسۇللارنىمۇ قوللانغان.

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ بىرىكى تارقىتىش

3) بەدىئىي قۇرۇلما سەنئىتى

بۇ سەنئەت شېئىرنىڭ سىنتاكسىسلىق ـــ ئىستىلىستىكىلىق تەسۋىرىي ئۇسۇللىرىنى كۆرسىتىدۇ. شېئىرىي گراممماتىكىغا تەئەللۇق بۇ سەنئەتنىڭ مەزمۇنى كەڭرى ۋە تۇرلىرىمۇ كۆپ، بەدىئىي سەنئەتنىڭ بۇ تۇرىكۇمى تەرسىئ، رەددۇل مەتلەئ، تەشبىھۇل ئەتراف، تەكرار، تەززاد، تەجنىس ـ ئىيھام، تەزمىن، ئىھتىزا قاتارلىق ئۇسۇللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

لىرىكىلىق ئەسەرنىڭ قۇرۇلمىلىرىنى خىلمۇخىل قىلىپ شېئىرىي گراممماتىكا جەھەتتىن پۇختا ـ مۇنتىزىم، ئىستىلىستىك تەسۋىر جەھەتتىن مۇكەممەل ـ پاساھەتلىك قىلىشتا، بەدىئىي قۇرۇلما سەنئىتى مۇرەككەپ رول ئويناىدۇ. بۇ سەنئەتنىمۇ نەۋائىي ئەڭ يېتۇك ۋە نەمۇنە ياراتقان مۇمتاز شائىردۇر. بۇ سەنئەتنىڭ بەزى تۇرلىرىنى تونۇشتۇرىمىز.

تەرسىئ ـــ شېئىردىكى ئىككى مىسرانى بىر ـ بىرىگە ماس سۆزلەر بىلەن بېزەپ، ئاھاڭداش قىلىش سەنئىتى. بۇنىڭدا، بىرىنچى مىسرا سۆزلىرى بىلەن ئىككىنچى مىسرا سۆزلىرى ياكى بىرىنچى مىسرادىكى تۇراقلار ئۆزئارا ۋە بۇلار بىلەن ئىككىنچى مىسرادىكى تۇراق ئاھاڭداش، قاپىيىداش ھەم ۋەزىنداش قىلىنىدۇ.

گۈلخان كۈلى ئىچرە نىھان، جىسمىم جۇنۇندىندۇر نىشان،
تا تەلبەلىك پەرقى ئەيان بولغاچ كۆيۈپتۇر خىرمەنىم.

تا ئىشق ئارا ئەفسانەمەن، ئوت ئىچرەكى دىۋانەمەن،
ئول شەمئ ئۈچۈن پەۋانەمەن كىم بولمىش ئۆرتەنمەك فەنىم.

(«غ ـ س»)

رەددۇل مەتلەئ ـــ كەمالىدىن ھۈسەيىن ۋائىز كاشىفىينىڭ تەبىرىچە: «رەددۇل مەتلەئ ـ كېيىنكى دەۋردىكىلەر بۇ ئەمەلنى سەنئەتلەر جۈملىسىدىن ھېسابلىغان ۋە ئۇ شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، شائىر مەتلەئىدىكى مىسرانىڭ قاپىيىسىنى كېيىنكى بەيىتتە كەلتۈرىدۇ.» ئەمما، نەۋائىينىڭ بۇ سەنئەتنى ئۆز شېئىرىيىتىدە تەتبىق قىلىشىغا ئاساسلانغاندا، مەتلەئىدىكى بىرىنچى مىسرانى مەقتەئىنىڭ ئىككىنچى مىسراسىدا تەكرارلاش سەنئىتى ـــ رەددۇل مەتلەئ سەنئىتىدۇر. بۇ سەنئەت نەۋائىي غەزەللىرىگە تەتبىق قىلىنىش داۋامىدا تەرەققىي قىلدۇرۇلغان. يەنى، غەزەلنىڭ پىكىر ـ مەقسىتىنى بىلدۇرىدىغان مەتلەئنىڭ بىرىنچى مىسراسىنى غەزەلنىڭ يەكۈنى ھېسابلىنىدىغان مەقتەئنىڭ ئىككىنچى مىسراسى قىلىش ئارقىلىق، ئوي-پىكىر بىلەن يەكۈننى جىپسلاشتۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن: رەددۇل مەتلەئنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى ـــ تەكىتلەش.

نامەسى قوينۇمدا بەسكىم، ئىزتىراب ئەيلەر كۆڭۈل،
ئۆپكەلى چىقماققا گويا كىم شىتاب ئەيلەر كۆڭۈل.

ئەي نەۋائىي، ئاچتى كۆڭسۈمنىڭ تىكىلگەن چاكىنى،
نامەسى قوينۇمدا بەسكىم، ئىزتىراب ئەيلەر كۆڭۈل.

(«غ ـ س»)

ئەي مۇغەننى، چۈن نىھان رازىم بىلۈرسەن، سازتۈز،
تارتىبان مۇڭلۇغ نەۋا سازىڭ بىلە، ئاۋاز تۈز.

بەزم ئارا ئۆرتەر نەۋائىينى نىھان مۇڭلۇغ سۈرۈد،
ئەي مۇغەننى، چۈن نىھان رازىم بىلۈرسەن، ساز تۈز.
(«ب - ۋ»)

نەۋائي بەدىئي سەنئەتنىڭ بۇ تۈرىنى جانلىق ئىشلەتكەن. بەزى غەزەللىرىدە، مەتلەئدە- كى بىرىنچى مىسرانى شېئىرىي گراماتىكىنىڭ خەۋەر گەپلىك قۇرۇلما شەكلىنى ئىشلەتكەن بولسا، مەقتەئدە ئازراق سۆز ئالماشتۇرۇپ، سوراق گەپ شەكلىدە «رەد» (تەكرار) قىلغان.

تەكرار — بەدىئي سەنئەتنىڭ ئىستىلىستىكىلىق تەسۋىرىي يوللىرىدىن بىرى. غەزەل- دە مىسرالاردىكى ئايرىم سۆزلەرنى كېيىنكى مىسرالاردا تەكرار ئىشلىتىش يولى بىلەن مەنىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش سەنئىتى. بۇ سەنئەتمۇ نەۋائي غەزەللىرىدە رۇاجلاندۇرۇلغان.

ۋەھ، نېچە جىسمىمنى غەمدىن ناتەۋان ئەتكەي فىراق،
ناتەۋان جىسمىمغا ھەردەم قەسدى جان ئەتكەي فىراق.

جىسمىم ئەيلەپ ناتەۋان جانىمغە قەسد ئەيلەپ نىھان،
قەسد قىلغان جانىنى رەسۋايى جەھان ئەتكەي فىراق...
(«غ - س»)

جان يېتىپ ئاغزىمغە تاپمان دەردى ھىجراندىن خەلاس،
جانىنى ھىجراندىن خەلاس ئەت، يا مېنى جاندىن خەلاس.
(«غ - س»)

دىلرەبالار گەر كۆڭۈل ئالماقتادۇرلار ئەسرۇ شوخ،
لېيلىڭ دىلدارىم ئېرۇر بۇ شوخلاردىن ئايرۇ شوخ.

شوخلاردىن بەئزى ئالسا جانۇ بەئزى بەرسە جان،
سەن قىلۇرسەن ئىككىسىن، ۋاھ، سەن كېبى بولغايمۇ شوخ.
(«ب - ۋ»)

نەۋائي «رەد» ۋە تەكرار سەنئەتلىرىنى تەتبىق قىلغاندا، تەشبىھى مۇسەلسەلنى قوللان- غان، غەزەلنىڭ بېشىدا مۇسەلسەل تەشبىھنى قوللانغان بولسا، كېيىنكى بەيىتتا شۇ تەشبىھ- نىڭ يېڭى ھالقىسىنى شەكىللەندۇرگەن. بۇنىڭ بىلەن تەسۋىرنىڭ كۆتۈرەڭگۈلۈكى تېخىمۇ يۇقىرى بالداقتا چىققان.

تەشبىھۇل ئىتراف — غەزەللەردە مىسرالارنىڭ بۆلۈكىنى بەلگىلىك بۆلۈكىنى ئىزچىل تەكرار- لاش يولى بىلەن، پىكىرنى تېخىمۇ گەۋدىلەندۇرۇش سەنئىتى. تەشبىھۇل ئىترافنىڭ سۆزلۈك مەنىسى تەرەپ - تەرەپتىن تەشبىھ قىلىش. بۇ سەنئەتتە، تەشبىھ ئاساسىي ئورۇن تۇتقان

بولىدۇ. نەۋائىي غەزەللىرىدە، شېئىرىدىكى بىرىنچى مىسرانىڭ ئاخىرىدىكى سۆز ياكى ئىبارە كېيىنكى مىسرانىڭ بېشىدا ياكى ئوتتۇرىسىدا ئىشلىتىلگەن؛ ئىككىنچى بىر خىلدا بولسا، بىر بېيىتنىڭ ئىككىنچى مىسراسىدا كەلگەن سۆز ياكى ئىبارە ئىككىنچى بېيىتنىڭ بىرىنچى مىسراسىغا باشلانما قىلىنغان. بۇنىڭ بىلەن، تەشبىھلەر زەنجىرسىمان گىرەلىشىپ، پىكىر-نىڭ چوڭقۇر مەنىسى تۇرلۇك تەسۋىرلەر بىلەن ئېنىق يورۇتۇپ بېرىلگەن.

ياردىن ئايرۇ كۆڭۈل مۇلىكىدۇرۇر، سۇلتانى يوق،
مۇلكىكىم، سۇلتانى يوق، جىسمىدۇرۇركىم، جانى يوق.

جىسمىدىن جانسىز نە ھاسىل، ئەي مۇسۇلمانلارکى، ئول
بىر قارا تۇفراقەكدۇركىم، مەھى تابانى يوق.

ئول قارائۇغۇ كېچەكىم، يوقتۇر مەھى تابان ئاڭا،
زۇلمەتىدۇركىم، ئانىڭ سەرچەشمەئى ھەيۋانى يوق.

زۇلمەتىكىم، چەشمەئى ھەيۋانى ئانىڭ بولماغاي،
دەۋزەخىدۇركىم، يانىدا رەۋزەئى رىزۋانى يوق.

دەۋزەخىكى، رەۋزەئى رىزۋانىدىن ئولغاي ئۇمىد،
بىر خۇمارىدۇركى، ئاندا مەستلىغ ئىمكانى يوق.

ئەي نەۋائىي، بار ئاڭا مۇنداق ئوقۇبەتلەركى، بار
ھەجردىن دەردى ۋە لېكىن ۋەسلىدىن دەرمانى يوق.
(«ن - ش»)

تەززاد — تەززادنىڭ سۆزلۈك مەنىسى زىتلەشتۈرۈش، بۇ سەنئەتتە مەلۇم ئوبيېكتنى تەسۋىرلەشتە، شۇ ئوبيېكتنىڭ خىلمۇخىل جەھەتلىرىنى بىلدۈرىدىغان سۈپەت سۆزلەرنى بىر-بىرىگە سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق ئىپادىلىمەكچى بولغان مەقسەتنى روشەنلەشتۈرۈش كۆزلىنىدۇ. ئۇ تەئرىپ - تەۋسىپلەر مىسرالاردا ئورۇن ئالماشتۇرۇش يولى بىلەن يېڭىچە تۈس ئېلىپ، ئوبيېكتنى گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىدۇ. نەۋائىي غەزەللىرىدە، ئوي - پىكىر قارىمۇ قارشى ئىككى ئوبيېكتنى ئۆزلىرىنىڭ تېگىشلىك خاراكتېر سۈپەتلىرىگە لايىق ئۆز چېغىدا بولۇشقا ئۈندەش يولى بىلەن ئاڭلىتىلغان. نەۋائىي غەزەللىرىدە تەززاد سەنئىتىنىڭ ئىككى خىل تىپى ئۇچرايدۇ. بىر تىپى زىت تەرەپلەردىن بىرىگە مايىللىقنى ئىپادىلەش تىپى؛ يەنە بىر تىپى زىت تەرەپلەر ئوتتۇرىسىدا ھەر ئىككى تەرەپكە مايىل بولماي، ئۇ تەرەپلەرنى ئۆزلىرىگە مۇناسىپ بولۇشقا رۇجۇئ (يۈكلەش، ئۈندەش) قىلىش تىپى.

I خەستەدۇر جانىم مېنىڭ، تا باردى جانانىم مېنىڭ.
بولماسۇن گەر بارسا جانانىم مېنىڭ جانىم مېنىڭ.
(«ف - ك»)

تا قۇلاغىڭغە زىرەھ سالدىڭمۇ قاشىڭغە گىرەھ،
خەستە كۆڭلۈمدەدۇر يۈزگىرەھۇ، ئانداق زىرەھ.
(«ف ـ ك»)

بارغالى شەھ ئايدا بىر مەي ئىچمەدىم ماھىم بىلە.
كاشكى، بىر ئايچىلىق بارغاي ئىدىم شاھىم بىلە.

شاھىمۇ ماھىمغا مەردۇد ئولسام، ئەرمەس ئەيبكىم،
بارمادىم شاھىم بىلەن، چۈن قالمادىم ماھىم بىلەن.
(«ف ـ ك»)

نەۋائىي بەزى غەزەللىرىدە، قەرىلىق بىلەن يىگىتلىك ـ ئىككى زىت تەرەپنى تەززاد يولى بىلەن تەسۋىرلىگەن.

قارىدە گەرچە سەبۈك رۇھلۇغ فەراۋاندۇر،
ۋەلىي يىگىتلەر ئارا چۈن كىرەر، گەرانجاندۇر.

شەبابنىڭ ھەۋاسىدىن ساقالنى رەڭ ئەتمە،
ئاقارسا سەبزە، كۆكەرمەك يەنە نەئىمكاندۇر.

قارى يىگىتلەر ئىشىن چۈن قىلۇر، ئىبرۇر مەبھۇت،
يىگىت قارىلار ئىشىن پەشە قىلسە، ناداندۇر.

ئەسا يۈرۈرگە مەدەددۇر، ۋەلىي ئەسا ئەھلى
چۇ نەيزە تۈتتى، ھەمۇل يول يۈرۈرگە نۇقساندۇر.

چۇ قەد ئىگىلدى، ئەسا بىرلە داغى بولماس تۈز،
ئىشتىسە تۈز ئاڭا بىر كۈنچى بەيتۈل ئەھزاندۇر...
(«ف ـ ك»)

نەۋائىي قەرىلارنى دوراپ مۇكچىيىۋالىدىغان يىگىتلەرنى تەززاد ئۇسۇلىدىكى غەزەللىرى ئارقىلىق ساتىرا قامچىسىغا تۇتقان.

يىگىتلىگىنىدە قىلۇر قەدنى بەنەۋالار كۆچ،
مەگەركى فاقە يۇكىدىن بولۇر گەدالار كۆچ.

ھەۋەس قارىلىغ ئىبتىپ، گوپىياكىم ئەيلەرلەر،
كۆڭۈل كەمىنى ئۇچۇن قەدنى دىلرەبارلار كۆچ...

№1 ئۇيغۇر كتاب توربېكتى www.uyghurkitap.com

ئەسا تۇتۇپ نەئىلاج ئەيلەگەي گەداكى، بولۇر
چۇ ۋەقتى يەتتى ـــ فەلەكقەدر پادشالار كۆچ.

نەۋائي ئەتتى يېگىتلىك مەگەر ۋەفاسىزلىق
كى قىلدىلار قاربان قەدنى بىنەۋالەر كۆچ.
(«ب - ۋ»)

يەنە بىر تەرەپتىن، ئانتىتېزا ئۇسلۇبىنى قوللىنىپ، ئانتونىم سۆزلەر، بىر - بىرىگە تەتۇر قويۇلىدىغان سۆزلەر ياكى شەكىللەر، تەستىق ۋە ئىنكار شەكىللىك سۆزلەر بىلەن پىكىرنى زىددىيەتلەر ئىچىدە ئىپادىلىگەن. بۇمۇ تەزاد سەنئىتىنىڭ بىر شەكلى.

تەزمىن ـــ بىركىمنىڭ شېئىرىدىن ئۆزنىڭ شېئىرىغا بەيىت، مىسرا ياكى ئىبارە كۆچۈرمە قىلىپ كىرگۈزۈش سەنئىتى. شۇنىڭدەك ئىھتىزا - بىرەر ئەسەرنىڭ تەرزۇ ئۇسلۇبى بى بويىچە ئىزدىدىن مېڭىپ، شۇنىڭغا ئوخشاش ئەسەر يارىتىش سەنئىتى. نەۋائي پارسچە لىرىكىلىق ئەسەرلىرىدە، تەزمىن ۋە ئىھتىزا ئۇسۇللىرىنى قوللىنىپ، ئابدۇرەھمان جامى ۋە ھافىز شىرازى غەزەللىرىدىن پايدىلانغان. يەنە، ھىجائى ھۇرۇف (ھەجۋي سۆزلەر) ۋە باشقا تەسۋىر يوللىرىنىمۇ نەۋائي ئۆز ئەسەرلىرىدە كەڭ قوللانغان.

تەجنىس ـــ ئوممۇنىملار (مەنىسى باشقا - باشقا شەكىلداش - ئاھاڭداش سۆزلەر) نى كەلتۈرۈپ، جىنسداش قىلىش، بۇ تۈركىي شېئىرىيەتتە قەدىمكى بەدىئي سەنئەتلەردىن بىرى بولۇپ، «تۈيۇق» دەپ ئاتالغان. بۇ سەنئەت ـــ «تەجنىس تام»، «ئىيھام» دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. تەجنىس تام ـــ تۈگەل، تولۇق تەجنىس، يەنى ئوممۇنىملارنى شېئىر قاپىيىلىرىدە ھەممە مەنىلىرىدە تولۇق ئىشلىتىلگەن تۈيۇق؛ ئىيھام ـــ سۆزلۈك مەنىسى ۋەھىمگە سېلىش، شېئىرىيەتتە ئىككى مەنىلىك سۆز ئىشلىتىپ، بۇ ئىككى مەنىدىن كەم ئىشلىتىلىدىغىنىنى كۆزدە تۇتقان. تۈيۇق - تەجنىس ئادەتتە تۆتلۈك بولىدۇ.

يا رەب، ئول شەھدۇ شەكەر يا لەبدۇرۇر،
يا مەگەر شەھدۇ شەكەر يالەبدۇرۇر.
جانىمە پەيۋەستە ناۋەك ئاتقالى
غەمزە ئوقىن قاشىغە يالەبدۇرۇر.

* *

نېچە دېدىم ئول سەنەمگە: بارماغىن،
قىلمادى ئول تەرەك ئاخىر بارماغىن.
مۇنچە كىم خۇدرايلىق كۆرگۈزدى ئول،
ئەقىل ھەيرەت قىلدى، تىشلەپ بارغانىن،

نەۋائي تەجنىس سەنئىتىدە مۇستەقىل تۈيۇقلارنى يازغاندىن باشقا، غەزەللىرى ئىچىدىمۇ تەجنىس بېيىتلارنى كۆپ ياغان. مەسىلەن،

كۆڭۈل چاكىغا غەم تۇخمىن خەتىك فىكرى تولا قىلمىش،
زەخىرە، كۆركى، خەيلى مور مەسكەن ئىچرە تاشىپتۇر...

فەلەكنىك پەردەئى زەيلىن بۇ كىم قىلدى شەپەق گۈلرەك،
مەگەركىم يەر يۈزىدىن كۆز ياشىم خۇنابى تاشىپتۇر...
(«ب - ۋ»)

بەدىئي سەنئەتنىك بۇ تۈركۈمىگە كىرىدىغان تەسمى (تەسمىيە ـــ ئىسمىنى ئاتاش)، تەردىد (رەت قىلىش يولى بىلەن پىكىرنى بىلدۈرۈش)، مۇتەزەلزىل (زىلزىلىگە كەلتۈرۈش)، تەۋزىھ (روشەنلەشتۈرۈش)، تەرزۇ (ئىزلاش)، تەئلىق (ئاسماقچىلاش)، تەجاھىلى ئارىف (بىلىپ تۇرۇپ بىلمەسلىككە سېلىش) قاتارلىق تەسۋىرىي ئۇسۇللارنىمۇ نەزمىي ئۆز ئەسەر-لىرىدە قوللانغان. نەزمىينىك بەزى غەزەللىرىدە، بەدىئي سەنئەتنىك بىرقانچە ئۇسۇللىرى تەك ئۇچرايدۇ. نەزمىي بىر غەزەلنى بىر خىل سەنئەتتىلا يازغان دېگىلى بولمايدۇ.

4) قافىيە سەنئىتى

نەزمىي شېئىرىي ئەسەرلىرىدە قافىيە سەنئىتىگە ناھايىتى ئېتىبار بەرگەن ۋە قافىيىنى لىرىكىلىق ئەسەرگە غايىۋى ھەم ئېستېتىكىلىق ۋەزىپە - فۇنكسىيە يۈكىلگۈچى ۋاستە دەپ قارىغان. نەزمىي ئىشلەتكەن قافىيە سەنئىتى ئېينات (ئوچۇق، ئۆلچەملىك)، ئىتار رەددۇل قافىيە، يەنى تەكرار قافىيە)، ھاجىب (پەردىلەنگەن، يەنى يېپىق)، تەجنىسلىك قافىيە (جىنسداش ياكى ئاھاڭداش قافىيە)، زۇلقافىيەتەين (قوش قافىيە)، مۇسەججەئ (سەجئ - سۆز ئىبارىلىرى تۇتاش قافىيىلەنگەن)، تەسمىت (چۆكمە يەنى جاراڭسىز) ئۇسۇللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شېئىرىي ئەسەردە ئادەتتە كۆپ ئۇچرايدىغان قافىيىلەرنى مۇستەسنا قىلغان ھالدا، قافىيە سەنئىتىدىكى نەزمىي ئۇسۇلىنىك بىرقانچە خاسلىقى بىلەنلا تونۇشماقچىمىز.

ئىتا ـــ سۆز مەنىسى: ئىزلاش، ئىز بېسىپ مېڭىش، بۇ شېئىرىيەتتە ئەك قەدىمكى ئۇسۇللاردىن بىرى، بۇنى «رەددۇل قافىيە» دەپمۇ ئاتايدۇ. ئەرەب ئەدەبىياتشۇناسلىرىدىن شەمس قەيس دەيدۇ: «ئالدىنقى قافىيىنى باشقا قافىيە ئورنىغا ئۆتكۈزسە ۋە بىر قافىيىنى شەكىل ۋە مەنە جەھەتىدىن ئۆزگەرمەي، باشقا قافىيە تەرزىدە كەلتۈرسە، ئۇنى ئىتا دەيدۇ» . شۇنىڭدەك، «ئىتا ـــ بىر قافىيىنى ئىككىنچى مەرتىۋە قايتىلاشتۇر. ئۇ ئىككى خىل: جەلى ۋە خەفى»، پارس ئەدەبىياتشۇناسلىرىدىن دائى جەۋاد دەيدۇ: «رەددۇل قافىيە شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، قەسىدە ياكى غەزەلدىكى بىرىنچى مىسرانىك قافىيىسى ئىككىنچى بەيىتنىك ئاخىرىدا تەكرارلىنىدۇ.»

يەنى، قافىيىنىك ئۆزگەرمەي ئەينەن تەكرارلانغىنى ـــ ئىتائى جەلى (ئوچۇق ئىتا ـــ تەكرار) بولىدۇ. بۇنىڭدا، قافىيە قىلىنغان سۆزنىك قافىيە ياسىغۇچى قوشۇمچىسى ئەينەن تەكرارلانغان ۋە تەكرارلىنىشى ئوچۇق بىلىنمىگەن بولسا، ئۇ «ئىتائى خەفى» (يېپىق تەكرار) بولىدۇ. مەسىلەن، «ئان»، بان»، «دان» دېگەندەك قافىيە ياسىغۇچى قوشۇمچىلار ئوخشاش (تەكرار) كېلىپ، قوشۇمچە ئالدىدىكى قافىيە قىلىنغان سۆزلەر ھەر خىل (قافىيە-

سىز) كېلىۋېرىدۇ: مېھرىبان، پاسىبان، نىگاھبان، ئابادان، قەدىردان ۋە باشقىلار.

ئىتادا، گاھىدا قاپىيىلا تەكرارلىنىپ كەلمەستىن، بەلكى قاپىيىگە باغلىق پۈتۈن بىر سۆز بىرىكمىسى (سۆز ئالمىشىش بىلەن) تەكرارلىنىپمۇ كېلىدۇ. شۇڭا، بۇنداق ئۇسۇل يەنە بىر جەھەتتىن قۇرۇلما سەنئىتىگە كىرىدىغان تەكرار ئۇسۇلى بولۇپمۇ ھېسابلىنىدۇ. ئەدەبىياتشۇناسلارنىڭ تەھلىلىگە قارىغاندا، تەكرار ئاساسەن ئىككى خىل بولۇپ، بىرى فرازىئولوگىيىلىك تەكرار، يەنە بىرى لېكسىكىلىق تەكرار.

فرازىئولوگىيىلىك تەكرار — تۇراقلىق سۆز بىرىكمىسى ۋە ماقال ـ تەمسىل تۈسىگە كىرگەن تۇراقلىق ئىبارىنىڭ تەكرارلىنىشى، بۇ ئۇسۇلدا كەلگەن بەزى قاپىيىلەر تەجنىس ھېسابلىنىشىمۇ مۇمكىن:

تاۋۇشكىم ئۆڭي تاشىدىن كەلسە، دەرمەن باغرى تاشىمدۇر،
ئىشكىدىن سايە كىرگەچ، ساغىنۇرمەنكىم قۇياشىمدۇر.

ئىچىندە تاغنىڭ قان، تاشىدا يۇز مىڭ بەلا تاشى،
ئانىڭ تاشۇ ئىچى مۇتلەق دېگەيسەن ئىچۇ تاشىمدۇر.
(«ف ـ ك»)

ۋەھكى، ئول مۇغبەچە، ھەردەمكى چىكەر بادەئى ناب،
قوزغالۇر ئەربەدەسىدىن بۇ كۆھەن دەيرى خەراب...
چەكتىمۇ ھۇش يۇزىن كۆرمەدىم، ئاندىن سوڭرە،
تۇشمىشەم كويى خەرابات ئىچىدە مەستى خەراب.
(«ب ـ ۋ»)

لېكسىكىلىق تەكرار — بۇ ئۇسۇل ئاساسەن سۆزمۇسۆز تەكرار ۋە ئىزاپەلىك تەكرار دەپ ئىككى خىلغا بۆلۈنىدۇ.

I فىراق دەشتىدە تۇفراق بولۇپ ئىدى باشىم،
كۆتەرمەس ئىدى تۇفراغدىن ئانى ياشىم.

باشىمنى گوي قىلىپمەن يولۇڭدا، ئەي چابۇك،
ئاتىڭ ئاياغى قايان بولسە، ئانداۋۇر باشىم.
(«ب ـ ۋ»)

نېچە ھىجراندىن بۇزۇغ كۆڭلۈمدە بولغاي دەم بەدەم،
غەم ئۇزە غەم، دەرد ئۇزە دەردۇ ئەلەم ئۇززە ئەلەم...
سەبر ئازىدىن ئەزاب، ئەندۇھ كۆپىدىن ئىزتىراب،
ئەشكىبلدىن سېلى بەلا، ئاھ ئوتىدىن ھەردەم ئەلەم.
(«ب ـ ۋ»)

II ئۇن چېكەرمەن ئىشق ئارا، بىر نەرگىسى جادۇ كۆرۈپ،
باغلاغان ئىتتەككى، فەريات ئەيلەگەي، ئاھۇ كۆرۈپ.

ۋەھ، نەتىپ مەششاتەنى ئاللىندا كۆرگەيمەنكى، يار
ئەكسىدىن غەيرەت قىلۇرمەن، ئاللىدا كۆزكۇ كۆرۈپ.
(«ب - ۋ»)

قايدا تاپقاي تەلبە كۆڭلۈم ئول قارا كۆزدىن خەبەر،
چۈن جۇنۇن ئىچرە قارارىپ، تاپماي ئول ئۆزدىن خەبەر.

دەير تاغى ئىجرە ئۆسرۈك بىل خەبەرسىز كافىرى.
ئەيكى بىلمەن ئىستەدىك ئول قاش ئىلە كۆزدىن خەبەر.
(«ف - ك»)

نەۋائىينىڭ بەزى غەزەللىرىدە، مەتلەئدە فرازئولوگىيىلىك تەكرار قاپىيە سۈپىتىدە باشقىچە مەنىدە ئىشلىتىلگەن بىرنىكمە ئىبارە مەقتەئدە باشقىچە مەنىدە تەكرار كەلگەن.

ئەي لەبىڭ بادەسىغە رۇھى رەۋان ئىچرە نۇفۇز،
قايسى رۇھى رەۋانۇ، جەۋھەرى جان ئىچرە نۇفۇز.

گەر نەۋائىيغە ئېرۇر روھى رەۋان مەست، نە تاڭ
كى مەيى ئىشق قىلۇر رۇھى ەۋان ئىچرە نۇفۇز.
(«ب - ۋ»)

شۇنىڭدەك، فرازئولوگىيىلىك تەكراردا، نەۋائىي غەزەلدە ئىزاپەلىك سۆزلەرنى تەكرار قاپىيە قىلىش يولى بىلەنمۇ مەنىلەرنى قاتمۇقات قىلىپ، غەزەلنىڭ بەدئىيلىكىنى يۇكسەلدۇرگەن.

چەرخدىن جەنمغادۇر يۇز تىغى قاتىل ھەر زەمان،
دەۋردىن جاممدا مىڭ زەھرى ھەلاھىل ھەر زەمان...

بولسە يۇز جانىم بېرىپ ئۆلمەكنى ئالسام مۇفت ئېرۇر.
جانغە مۇنداقكىم يېتەر يۇز تىغى قاتىل ھەر زەمان.

زۇلقافىيەتەين — قوش قاپىيىلەر، نەۋائىي غەزەللىرىدە، رەدىفلەردىن باشقا، قاپىيەلەر جۇپ - جۇپ قىلىپ قوشلاپ ئىشلىتىلگەن. بۇ شەكىل مەنىلەرنى ئاڭلىتىشتا، شېئىر-

نىڭ ئاھانىدارلىقىنى ئاشۇرۇش ۋە سۆزلەرنىڭ ئۆزئارا ماسلىشىپ پاساھەت دەرىجىسىنى كۆتۈرۈش رولىنى ئويىنىغان. نەۋائىي ھېچقاچان قاپىيە قوغلىشىپ، سۆزلەرنى مەنەن باغلىمىشسىز شەكلەن قاپىيىداش قىلىشقا ئۇرۇنمىغان.

بىر رەدىغلىك قوش قاپىيە:

بىردەم ئۇلۇس مېھنەتىدىن كام يوق،
بىر نەفەس ئەل جەۋرىدىن ئارام يوق.
(«ھ - ئە»)

كۆزۈڭ نە بەلا قارا بولۇپتۇر
كىم، جانغە قارا بەلا بولۇپتۇر.

مەجمۇئى دەۋانى دەرد قىلدى.
دەردىڭكى ماڭا دەۋا بولۇپتۇر.

قوش رەدىغلىك تاق قاپىيە:

رۇبائىي

گەردۇن ئۇزە بەزم ئۇچۇن مەقام ئەيلەدى تۇت،
ئول بەزمدە خۇرشىدىن جام ئەيلەدى تۇت؛
ئول جام ئىلە ئىشرەتنى مەدام ئەيلەدى تۇت،
ئاخىر دەمى يەر قوينى ھەرام ئەيلەدى تۇت.

قوش رەدىغلىك قوش قاپىيە:

ياردىن ئايرىلغالى شەيدا كۆڭۈل، بىخاب كۆز،
ھەر زەمان زاھىر قىلۇر سەۋدا كۆڭۈل، خۇناب كۆز.

كۆزۈ كۆڭلۈم بەھرۇ بەر سەير ئەتتىلەر يار ئىستەبان،
بۇ سەفەردە تاپتىلەر يەغما كۆڭۈل، غەرقاب كۆز.
(«غ - س»)

نەۋائىي قاپىيە سەنئىتىدىمۇ يېتۈك شائىر، بۇ سەنئەتتە نەۋائىي سۆزلەر ئارا مۇناسىپ ئاھاڭداشلىق پەيدا قىلىپ، تىلنى تەسىرلىنەرلىك، جاراڭلىق ۋە مۇزىكىلىق گۈزەللىككە ئىگە قىلىشقا، شېئىرىي ئەسەرنىڭ رېتىملىقىنى كۈچەيتىشكە، بولۇپمۇ ئىپادىلەنمەكچى بولغان مەزمۇننىڭ تەلىپىگە، تەپەككۇر ۋە تەسەۋۋۇرنىڭ ئەركىن بايان قىلىنىشىغا مۇۋاپىق بولۇشنى كۆزدە تۇتقان.

«قۇتادغۇ بىلىك» تىكى بۇددىزم تەسىرى

تۇرسۇنجان مۇھەممەت

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قىممەتلىك ئەدەبىي مىراسلىرى ئىچىدە «قۇتادغۇبىلىك» ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇ پەلسەپە، دىن، ئۆرپ ـ ئادەت، سىياسىي ـ قانۇن، ھەربىي ئىشلار دىپلوماتىيە ساھەلىرىگە كەڭ چېتىلغان. كۆپ خىل سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ئامىللىرىنى ئۆزىگە سىڭدۈرگەن بولۇپ، XI ئەسىردىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ دۇنياۋى شۆھرەت قازانغان يۈكسەك پەللىسى ھېسابلىنىدۇ.

قاراخانىيلار دەۋرىدە ياشىغان ئۇلۇغ ئالىم، مۇتەپەككۇر شائىر، يۈسۈپ خاس ھاجىپ ئۆزى باشتىن ـ ئاخىر ئىسلام دىنى مۇھىتىدا ئۆسۈپ يېتىلگەن. مۇكەممەل بولغان ئىسلام مەدەنىيىتى ۋە ئىسلام ئېتىقادى بىلەن تەربىيە كۆرگەن بىر تەقۋادار مۇسۇلمان بولسىمۇ، بىراق ئۇنىڭ ئىدىيە سىستېمىسىدا كۆپ مەنبەلىك ۋە مۇرەككەپ مەدەنىيەت تىرادىتسىيىلىرى روشەن ھالدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان، «قۇتادغۇبىلىك» ئومۇمىي جەھەتتىن ئالغاندا كەم ـ كۈتىسىز ۋە شەك ـ شۇبھىسىز ھالدا ئىسلام مەدەنىيەت فورمىسىغا خاس ئەسەر ئىكەنلىكى ئېنىق. ئەمما، ئۇنىڭدا كۆپ خىل ئىدىيىۋى ئېقىم ۋە ئېتىقاد ھادىسىلىرىنىڭ تەسىرىمۇ مۇئەييەن دەرىجىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. جۇملىدىن بۇددا دىنىغا خاس بولغان بەزى ئېتىقاد ۋە چۈشەنچىلەرنىڭ تەسىرىمۇ بۇ ئەسەردە كۆزگە چېلىقىپ تۇرىدۇ.

مەن «قۇتادغۇ بىلىك» داستانىدىكى بۇددىزم تەسىرى ئۈستىدە ئۆزۈمنىڭ ئاددىي ۋە يۈزەكى چۈشەنچىلىرىمنى كىتابخانلار بىلەن ئورتاقلاشماقچىمەن.

بۇددىزم مىلادىدىن ئىلگىرىكى 560 ـ 480 ـ يىللىرى ياشىغان سىددخارتخا (ساكيامو-نى) تەرىپىدىن ئىختىرا قىلىنغان. ئۇ ھازىرقى ھىندىستان ـ نېپال چېگراسىغا توغرا كېلىدىغان قەدىمكى كاپلوۋاستو (Kaplavastu) پادىشاھلىقىنىڭ پادىشاھى سوددو دانا (SUddhodana) نىڭ شاھزادىسى ئىدى. بوددا رىۋايەتلىرىدە سىددخارتخانىڭ ئانىسى گۈزەل خانىش مايا (Maya) ئۇنى لۇمبىنى (LUmbini) باغچىسىدا تەۋەللۇد قىلغاندا، نائدا (Nanda) ۋە ئۇپانائدا (UPananda) قاتارلىق جاسارەت ۋە شادلىق مۇئەككەللىرى ئۇنىڭغا ھامىيلىق قىلىپ، ئۇنى يۈيۈندۇرغان، دەپ تەسۋىرلىنىدۇ.

سىددخارتخا كىچىكىدە ئانىسىز يېتىم بولۇپ قېلىپ، ئانىسىنىڭ سىڭلىسى ماھاپرا جاپاتى تەربىيەت قىلىنغان. بالاغەتكە يەتكەندە گۈزەل قىز گوپا (Gopa) بىلەن نىكاھلىق بولغان. ئۇ 29 يېشىدا ساراي ئەيش ـ ئىشرەتلىرىنى تاشلاپ ماگادخا (Magadha) مەملىكىتىگە بېرىپ تەلىم ئالغان. ئۇ ئالتە يىللىق دەرۋىش ھاياتىنى بېشىدىن كەچۈرۈپ، 35 يېشىدا بۇددا تەلىماتى يارىتقان. ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە بولغان 45 يىللىق ۋاقىت ئىچىدە ماگارخا، كوسالا (Kosala) ۋە گانگى ۋادىسىدا بۇددىزمنى تەشۋىق قىلغان.

بۇددىزمنىڭ نېگىزلىك تەلىماتى «تۆت ئالىي ھەقىقەت» ئەقىدىسى غوللۇق ئورۇندا تۇراتتى. بۇ «تۆت ئالىي ھەقىقەت» رېئال دۇنيانىڭ ئازابلىق بولىدىغانلىقى ھەققىدىكى

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

ھەقىقەت، ئازابنىڭ ئون ئىككى سەۋەبتىن بولىدىغانلىقى ھەقىقەت، ئازابتىن قۇتۇلۇش مۇمكىنچىلىكى ھەقىقەت، ئازابتىن قۇتۇلۇش يوللىرى ۋە ئۇسۇللىرى دەر ھەقىقەت دېگەندىن ئىبارەت ئىدى. بۇددىزمنىڭ «ئون ئىككى سەۋەب» ئەقىدىسى ئازابنىڭ سەۋەبلىرى يىلتىزلىرىغا قارىتىلغان بولۇپ، ئۇلار: بىلمەسلىك، بىلىپ قىلىش، روھىيەت، بەدەن، سەزگۈ، تەسىرلىنىش، مۇھەببەت، ئىنتىلىش، موھىت، تۇغۇلماق، كېسەللىك ۋە قېرىش، ئۆلمەك قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

بۇددىزمنىڭ ئىككى مەزھىپى بولۇپ بىرى ھىنايانا مەزھىپى، يەنە بىرى ماھايانا مەزھىپى، بۇددىزم ئىنسانىنىڭ ئازاب دۇنياسىدىن پەقەت نىرۋانا، (Nirvana) دۇنياسىدىلا قۇتۇلۇش مۇمكىنچىلىكىنى جەزملەشتۈرىدۇ. نىرۋانا ئىبارىسى ئەنەتكەك (سانسكرىت) تىلىدا «ئۆچمەك» دېگەن سۆز بولۇپ ئۇ ئىنسانىنىڭ تۇرلۇك ئازرۇ ۋە ھەۋەستىن مەھرۇم بولۇشنى، ئائىنىڭ يوقىلىشىنى، پانىي دۇنيا خىياللىرىنىڭ يوقىلىشىنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇ ئارخاتلىق يولى - ئازابتىن قۇتۇلۇشنىڭ نىرۋانىچە نىجادىيەت يولى دېيىلىدۇ.

بۇددا دىنىنىڭ ئون چوڭ پەرىزى بولۇپ بۇنىڭ ئىچىدە جانلىقلارنى ئاسراش پەرىزى ھەممىدىن چوڭ بولۇپ، بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلغان كىشى ھەرقانداق جانلىقنى ئازار بەرمەسلىكى ۋە پانىي دۇنيادىكى بارلىق ھاۋايى - ھەۋەس، ئارزۇ - ئارمان، راھەت - پاراغەتتىن ئۆزىنى چەكلەش، باقىي ئالەمنى ئويلاش تەشەببۇس قىلىنىدۇ. پانىي دۇنيادا ساۋابلىق ئىشلارنى قىلغاندىلا ئاندىن پانىي ئالەمدىكى بارلىق ئازابنى تۇگىتىپ باقىي ئالەمدە مەڭگۈلۈك بولىدىغانلىقىنى تەكىتلەيدۇ.

بۇددا دىنىنىڭ ھىنايانا مەزھىپىدە «ئۆلۈم» نى ھەقىقىي ئازابنىڭ سەۋەبلىرى قاتارىدا- كۆرىدۇ. پانىي دۇنيانى تەرك ئېتىش، كىشىلەردىن ئايرىلىپ تەركىدۇنيا بولۇپ ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولۇش، نەپسىنى يېغىش، ئۆزىنى خالاسلاندۇرۇش قاتارلىقلارنى تەكىتلەيدۇ.

يەنە بۇددا دىنىدا فىزىئولوگىيىلىك ئازاب- ئوقۇبەت ۋە ھېسسىيات جەھەتتىكى ئازاب- ئوقۇبەتنى ئۆز ئىچىگە ئېلىپ، ھەرقانداق بىر ئادەم تۇغۇلۇش، قېرىش، كېسەل بولۇش، ئۆلۈشنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلالمايدۇ. ئادەمنىڭ دۇنيادا ياشىشىدا ئۇچرىغان پېشكەللىكتىن ئازابلىنىش، ئايرىلىش ئازابى، ئارزۇغا يېتەلمەسلىك تەلىپىنىڭ قانائەتلەنمەسلىكى پەيدا قىلىدىغان ئازاب قاتارلىقلار بولىدۇ.

بۇددىزمنىڭ ھىنايانا مەزھىپى ميلادى I ئەسىردە كەشمىر ئارقىلىق خوتەنگە كىرگەن، كېيىن قەشقەرگە، ميلادى III ئەسىردە كۇسەنگە تارقالغان.

بىز «قۇتادغۇبىلىك» تىكى باش قەھرىمانلارنىڭ ئىسمىنى تەھلىل قىلىدىغان بولساق ئىسىملارنىڭ سىمۋوللۇق مەنىسىنى بۇددا دىنىنىڭ مەدەنىيىتىدىن قوبۇل قىلغانلىقىنى كۆرەلەيمىز. مەلۇمكى بۇددىزم ۋە ئۇنىڭ مەدەنىيىتى تۇركىي خەلقلەر ئىچىدە ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىشىچە كەڭ تارقالغان ۋە ئۇزاق دەۋرلەرگىچە، ئۇيغۇرلار دۇنياسىدا ئىسلام دىنى بىلەن بىر قاتاردا مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن.

«قۇتادغۇبىلىك» تىكى قانائەت ۋە باقىي ئالەمنى كۆزلىگەنلەرنىڭ سىمۋولى بولغان ئۇدغۇرمىشنىڭ ئىسمىدىن ئۇنىڭ «ئويغىنىش»، يەنى بۇ دۇنيادا ئويغىنىپ توۋا - ئىستىغپار ئېيتىپ، باقىي دۇنيادا تەڭرىنىڭ ئىلتىپاتىغا يېتىپ مەڭگۈلۈك بولۇشتۇر، ئۇدغۇرمىش پادىشاھ ئېلىگكە ئويغىنىپ ھاۋايى - ھەۋەستىن قول ئۈزۈپ. خەلقنى ئويلاش ھەم تەڭرىگە سېغىنىش ئۆلۈمنى كۆتۈش توغرىسىدا نەسىھەت قىلىدۇ.

بۇ يەردىكى «ئويغىنىش» كونكرېتنى ئۇقۇم بولۇپ، ئىنسان بىر ئۆمۈر پانىي دۇنيادا ئۆتكۈزگەن گۇناھلارنى تونۇپ پەقەت تەڭرىگە سېغىنىش ئارقىلىق ئۆزلىرى ئۆتكۈزگەن

گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىشنى ئويلاشتۇر. بۇ تەشەببۇس تەسەۋۋۇپچىلار، ئىدىيىسىدىمۇ ۋە بۇددىزم ئەقىدىسىدىمۇ ئوخشاشلا تەكىتلىنىدۇ.

ئۇدغۇرمىش ئوبرازى، بۇددىستلىق ئاستىرولوگىيىسىنىڭ ئەڭ مۇھىم سىمۋولى بولغان ساتورىنىغا ئىنتايىن يېقىن، بۇ سەييارە كۈن بىلەن ئايىنىڭ ئوتتۇرىسىدا چۆرگىلەيدىغان بولۇپ، ئادەتتە تەركىدۇنيا بولۇپ، يەككە - يېگانە ياشىغۇچى راھىبنىڭ قىياپىتىگە ئوخشاپ كېتىدۇ.

ئادالەتنى ئىپادىلىگۈچى كۈنتۇغدى ئېلىگ ئىسمىغا ئاساس بولغان كۈننىڭ ئوبرازى بۇددا دىنىنىڭ كۆزقارىشىغا ئاساسەن تەبىئەت ھادىسىلىرىنى باشقۇرغۇچىنى ئىپادىلەيدۇ. ئۇ ئادەتتە بەگنى، نۇرنى، پادىشاھنى بىلدۈرىدۇ.

بۇنىڭدىن مۇئەللىپنىڭ ئۆزىنىڭ داستاندىكى باش قەھرىمانلارنىڭ ئىسمىنى، بۇددىزم-نىڭ سىموۋللۇق چۈشەنچىلىرىگە ئاساسەن قويغانلىقىنى پەرەز قىلىمىز. داستاندا يەنە ئايتول-دىنىڭ (بەخت - سائادەتنىڭ سىمۋولى) ئوبرازى كېيىن ئويغانغان، بۇددىزم تۇسىنى ئالغان ئوبرازدۇر، ئۇ كېسەل بولۇپ، ئۆلۈم بوسۇغۇسىغا كېلىپ قالغاندا ئوغلى ئۆگدۈلمىش (ئەقىل - پاراسەتنىڭ سىمۋولى) گە: «كۆپ كۆڭلۈمنى بېرىپ بۇ دۇنياغا (پانىي دۇنيا) خەلق ئۈچۈن ئىشلىدىم. بىراق بۇ دۇنيا ماڭا ۋاپا قىلماي مېنى ئەجەل قوينىغا سۆرەپ كەتتى.» «خەلق ئىشلىرىنى قىلغاندا تەڭرىگە سېغىنىشنى ئۇنتۇما، ھەر دائىم تەڭرىگە ئىبادەت قىل» دەپ نەسىھەت قىلىپ تۇرىدۇ. (1172 - 1370- يىيىتلار) ئۇ تۆرىلىش بىلەن ئۆلۈمگە نىسبەتەن ناھايىتى قاتتىق ھەسرەت، نادامەتلىك پوزىتسىيە تۇتۇپ: «شادلىق، تىرىكلىك ئۆزىنى ئېلىپ قاچتى، تۇراقسىز دۇنيا مەندىن يۈزىنى ئۆرىدى» (1073 - 1074 - يىيىتلار). ئۇ يەنە ئۆلۈم پەيتىدە «دۇنيادا ئۆلۈمدىن قاتتىق نېمە بار؟ ئۆلۈمنى ئويلىساڭ بارلىق لەززەت كېتىدۇ.» (1139 - يىيىتلار) دەيدۇ. مانا بۇ مىسرالار ئارقىلىق ئايتولدە-نىڭ بۇددىزم تەسىرىدە ئۆزىنى ئامىللىرىنىڭ بارلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. ھەم مۇئەللىپمۇ: «ياخشىمۇ، يامانمۇ قالمايدۇ. ھەممىسى ئوخشاشلا ئۆلىدۇ، ئۆلۈغمۇ، كىچىكمۇ قارا يەر بولىدۇ. ئۆلۈمگە تاڭ قالمىغۇلۇق، تۇغۇلغان ئۆلىدۇ، قارا يەر بولىدۇ،» (1540 - 1545-يىيىتلار) دەيدۇ. مۇئەللىپنىڭ ئىسلام شارائىتىدىكى بۇددىزم تەسىرىگە ئۇچرىغان ھەم بۇ ئىدىيىسىنى ئەسەردىكى باش قەھرىمانلارنىڭ ئىدىيىسىگە ئانچە - مۇنچە سىڭدۈرگەن بولۇپ، مۇئەللىپنىڭ بۇ ئىدىيىسى ئۇنىڭ ئەسىرىدە كۆزگە چېلىقىپ تۇرىدۇ. «قۇتادغۇ بىلىگ» داستاندا ئۇدغۇرمىش ئەڭ ئاخىردا سەھنىگە چىقىدۇ، ئۆگدۈلمىش پادىشاھ كۈنتۇغدىغا تۇنۇشتۇرۇپ «بۇنداق بىلىمى كۆپ كىشىلەر مېنىڭ دوستلىرىم ئارىسىدا يوق ئەمەس، بار. ھەر خىل پەزىلىتى بار، تەقۋادار، ھوشيار، قانداق ئىشقا كىرىشسە زىننەت بېرىدىغان، ھەرىكىتى توغرا بىر كىشى بار. ئىسمى ـــ ئۇدغۇرمىش، ئۇنىڭ قولىدىن ھەر خىل ياخشىلىقلار كېلىدۇ. لېكىن، بۇ دۇنيادىن يۈز ئۆرىگەن، تاغقا چىقىپ (پانىي دۇنيانى) كۆڭلىدىن چىقىرىۋەتكەن، تەڭرىگە ئىبادەت قىلىپ مۇشەققەت چەكمەكتە» (3145 - 3150-يىيىتلار) دەيدۇ. ھەم پادىشاھ كۈنتۇغدى ۋەزىر ئۆگدۈلمىشنى ئۇچ قېتىم تاغقا چىقىپ، ئۇدغۇرمىشنىڭ يېنىغا بېرىپ، ئۇنى تاغدىن چۈشۈپ ئەلنىڭ ئىشلىرىنى قىلىشقا، دەۋەت قىلىشقا ئۈندەيدۇر. ئۇدغۇرمىش پادىشاھ كۈنتۇغدىنىڭ بۇ تەلىپىنى ئىككى قېتىم رەت قىلىپ، ئۇچىنچى قېتىم تاغدىن چۈشۈپ پادىشاھ كۈنتۇغدى بىلەن كۆرۈشۈپ، بەزىبىر خەلق ئۈچۈن پايدىلىق نەسىھەتلەرنى قىلىپلا، يەنە تاغقا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن چىقىپ كېتىدۇ، ۋە ئۆلگىچە تاغدا ئىبادەت بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

ئۆگدۈلمىش، ئۇدغۇرمىش بىلەن كۆرۈشكەندە، ئۇرغۇرمىش ئۆگدۈلمىشكە جاھانىنىڭ ئەيىبىنى ئاچقان ۋاقىتتا تۆۋەندىكى مىسرالارنى ئېيتىدۇ: «بۇ دۇنيا ۋاپاسىز، ئادەمگە ۋاپا قىلمايدۇ، بەختى بىقارار زىندۇر، تەڭرى نېمە بەرسە شۇنى تېز ئالىدۇ.» «بۇ دۇنيا ئازاب

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ بىرىكى تارىخى

هەم يىغىدۇر، ئادەم بۇ دۇنيادا ئازاب يىغىسى بىلەن ئۆتىدۇ.» (3533 ـ 3583 ـ يىلىتلار) دەيدۇ.

بۇ مىسرالار ئارقىلىق ئۇرغۇرمىش بۇ دۇنيانىڭ ئازابلىق دۇنيا ئىكەنلىكىنى، ئىنسان بۇ دۇنياغا ئازاب ئۇچۇن تۇغۇلىدىغانلىقىنى، ياشاش، تۇرمۇش كەچۇرۇش، قېرىش، كېسەل بولۇشنىڭ هەممىسى ئازابلىق بولىدىغانلىقىنى پەقەت ئۆلگەندىلا ئازابتىن قۇتۇلۇپ، مەڭگۇ-لۇك بولۇپ، تەڭرىگە ئېرىشىدىغانلىقىنى تەكىتلىگەن. بۇ قاراش بۇددىزمنىڭ ئىنسان روهـ-نىڭ كامالەتكە ئېرىشىپ «نىرۋانا» غا ئېرىشىدىغانلىقى توغرىسىدىكى كۆزقارىشىغا ئوخشاپ كېتىدۇ.

يەنە ئۇدغۇرمىش: «مەيلى پادىشاه بولسۇن، مەيلى گاداي بولسۇن تەڭرى ئۇلارنى بۇ زىندان (پانىي دۇنيا) غا سولاپ، ئۇلارنى سىنايدىغانلىقى، ئادەم پەقەت ئۆلۈم قولىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدىغانلىقى تەڭرى بۇ پانىي دۇنيادا گۇناه قىلغان ئىنسانىنى ئۇنىڭغا قاماپ (سىناپ) ئۇنى بىر ئۆمۇر ئازاب تارتقۇزىدىغانلىقى» نى تەكىتلەيدۇ (3520 ـ 3586 ـ يىلىتلار).

بۇددىزمدا ئازابنىڭ مەنبەسى تۇغۇلۇش بولۇپ، ئادەم تۇغۇلۇش، قېرىش، كېسەل بولۇش ۋە ئۆلۈشتىن ئىبارەت بۇ بىر قانۇنىيەتنى تەكىتلەيدۇ. هەم بۇددا دىنىدا دۇنيادىكى بارلىق شەيئىلەر هەرىكەت قىلىپ تۇرىدۇ دەپ قارايدۇ.

بىز يۇسۇپ خاس هاجىپنىڭ ئۇرغۇرمىش ئوبرازىنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق دۇنيادىكى شەيئىلەر پەيدا بولۇش، تەرەققىي قىلىش ۋە يوقىلىشتىن ئىبارەت بۇ بىر پەلسەپىۋى قانۇنىيەتنى ئېچىپ بەرگەن.

ئۇدغۇرمىش نەسىهەت تەرىزىدە ئۆگدۇلمىشكە يەنە مۇنداق دەيدۇ: «مېنىڭ ئىبادەت قىلىپ ئاچ ـ توق يۇرۇشۇم، پەقەت بىر بۇتنىڭ سىماسىنى ئىزدەش ئۇچۇن، بۇ دۇنيا ۋاپاسىز، ئۇ كۆزنى يۇمۇپ ئاچقىچە ئۆتۇپ كېتىدۇ. شۇڭا ئويغىنىپ تەڭرىگە سېغىنغىن» (3753 ـ 3796 ـ يىلىتلار) دەيدۇ. بۇ مىسرالاردىن ئۇرغۇرمىشنىڭ بۇددا دىنىنىڭ خالىس راهىبلىرىغا خاس چۇشەنچىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى كۆرۇۋالغىلى بولىدۇ. بۇددا دىنىدا، بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلغان كىشى بۇددا نوملىرىنى تاغقا ئېلىپ چىقىپ، يالغۇز تەنها تەپسىر قىلىدۇ. هەمدە ساكيامونىنىڭ جامالىغا ئېرىشىش ئۇچۇن ئىبادەت قىلىدۇ.

ئۇدغۇرمىش ئوبرازى ئۇستىدە نۇرغۇنلىغان ماقالىلەر ئېلان قىلىندى. كۆپىنچە تەنقىد-چىلار بۇ پېرسوناژنى تار، شەخسىيەتچى، شەخسكە ئايلاندۇرۇپ هەم سوفىزمنىڭ تەسەۋۋۇپ ئىدىيىسى بىلەن باغلاپ چۇشەندۇرۇپتۇ، بۇ كۆزقاراشلارمۇ ئۇلارنىڭ ئەقلىي ئەمگىكىنىڭ مەھسۇلى.

ئەسەردىكى ئۇدغۇرمىش ئىدىيىسى، سوفىزمدىكى تەسەۋۋۇپ ئىدىيىسىگە ئوخشىشىپ كېتىدۇ. سوفىزمدا «ئىشق» ـــ ئىنسان روهىنىڭ كامالەتكە ئېرىشىپ تەڭرىگە قوشۇلۇش ۋە ئېرىشىش ئارزۇسىدۇر، ئۇ بۇ تەرەپتىن بۇددىزمنىڭ ئىنسان روهى كامالەتكە ئېرىشىپ «نىرۋانا» غا ئېرىشىدىغانلىقى توغرىسىدىكى تەلىماتى بىلەن ئوخشاشتۇر، سوفىزمدا «تەڭرى، ئاللا»، بۇددىزمدا «نىرۋانا» ئىشلىتىلىدۇ. بۇلار ماهىيەتتىن بىر «ئاللا» نىڭ جامالىغا ئېرىشىپ ئۇنىڭ بىلەن قوشۇلۇپ مەڭگۇ بەختلىك بولۇش دېمەكتۇر.

ئىسلام دىنىدىكى سوفىزمدا بۇددا دىنى تەسىرى ناهايىتى چوڭقۇر، سوفىزمنىڭ دەسلەپ-كى شەكىللەنگەن ۋاقتىدىكى كەمبەغەللىككە تەن بېرىش، مۇشەققەت تارتىش، نەپسىنى يېڭىش قاتارلىق تەشەببۇسلىرى ئىچىدە بۇددا دىنى ئىدىيە تامغىسى روشەن ئىپادىلەنگەن. سوفىزم گەرچە ئىسلام دىنىدىكى بىر ئېقىم بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدا روشەن ئۆزگىچىلىك بار. سوفىزمدا ئىسلام دىنى ئەقىدىسى بىلەن بۇددا دىنىغا خاس بەزى چۇشەنچىلەر بىر گەۋدە بولۇپ كەتكەن. سوفىزم Ⅶ ئەسىردە پەيدا بولغان بولۇپ بۇ چاغدا ئۇنىڭ تەرغىپ قىلىدىغىنى مۇشەققەت تارتىش هەم نەپسىنى يېڭىش ئىدى. Ⅷ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن كېيىن، سوفىزم ئىككىنچى باسقۇچقا قەدەم قويدى. بۇ دەۋردە سوفىزم ئاللا بىلەن بىر بولۇپ كېتىشنى قاتتىق تەشۋىق قىلغان.

ئۇدغۇرمىش ئوبرازىدا بىز ئادەم بىلەن ئىلاھنىڭ قوشۇلۇپ كېتىشىدەك بۇنداق چۈشەنچىلەر كۆرەلمەيمىز. بىز ئۇدغۇرمىشنىڭ ئوبرازىدىن جاھاندىن جاق تويغان، جەبىر - جاپا تارتىشنى ئۆزىگە راۋا كۆرگەن بۇددا راھىبلىرىنىڭ سىماسىنى كۆرەلەيمىز.

ھەرقانداق بىر ئەقىل ئىگىسى تارىختىن بۇيان پادىشاھ ھۆزۈرىدا چەتكە قېقىلىش تراگېدىيىسىنى باشتىن كەچۈرمەي قالمىغان، يۇسۇپ خاس ھاجىپمۇ نەق ئەنە شۇنداق تراگېدىيىنى باشتىن كەچۈرگەن بولۇپ، مۇئەللىپنىڭ ئىدىيىسى پادىشاھقا خىزمەت قىلىش. لېكىن، ئۆز ئارزۇسىدىكىدەك غايىۋى پادىشاھنىڭ بولۇشىنى ئۈمىد قىلىدۇ، ئۇ ئۇدغۇرمىش ئوبرازىغا ئۆزىنىڭ بۇ خىل ئىدىيىسىنى سىڭدۈرۈۋەتكەن بولۇپ، ئۇنى تەقۋادار زات قىلىپ تەسۋىرلىگەن.

ئۇدغۇرمىش ئۆگدۈلمىشكە: «خەلق ئۈچۈن توغرا يول تۇتقىن، خەلقتە كۆڭۈل بۆل، ئۆمۈر بويى يىغقان مال - دۇنيالىرىڭ بىلەن خەلقنى سۆيۈندۈر، ئاشۇ ۋاقىتتا خەلق سېنى ئۇلۇغلايدۇ.» 6099 - 6093 - 6088 - بەيىتلار) دەيدۇ. بۇنىڭدىن بىز ئۇدغۇرمىشنىڭ خەلقتە كۆيۈنىدىغان، ئاق كۆڭۈل پاك تەقۋادار، ئوبراز ئىكەنلىكىنى كۆرەلەيمىز.

«قۇتادغۇبىلىك» داستانىدىكى بۇددىزم تەسىرى گەرچە ئىسلام دىنى ئىدىيىسى، بىلىم-مەرىپەت ئىدىيىسى، قانۇن ۋە دۆلەت باشقۇرۇش ئىدىيىلىرىدەك ئۇنداق گەۋدىلىك ۋە ئېنىق ئىپادىلەنمىسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدىكى مەلۇم چۈشەنچە ۋە تەرغىباتلارغا دىققەت قىلىدىغان بولساق، ئۇنىڭ بۇددىزم ئەقىدىلىرى بىلەن ئوخشىشىپ كېتىدىغانلىقىنى ياكى تولىمۇ يېقىن ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىمىز. بۇنىڭدىكى سەۋەب ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىشتىن بۇرۇن مەڭ يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلغان بولغاچقا، بۇددىزم ئەقىدىلىرى ئۇيغۇر ئىدېئولوگىيىسىنىڭ ھەممە تەرەپلىرىگە ناھايىتى چوڭقۇر يىلتىز تارتقان. «قۇتادغۇبىلىگ» يېزىلغان مەزگىلدە ئۇيغۇرلارنىڭ بىر قىسمى ئىسلام دىنىغا كىرىپ بولغان بولسىمۇ، لېكىن بۇنىڭغا ئۇزۇن بولمىغان، يەنە كېلىپ بىر قىسىم ئۇيغۇرلار تېخى يەنىلا بۇددا دىنىدا بولۇپ، ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە بۇ ئىككى دىن تەڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرغانلىقتىن، مەدەنىيەت ساھەسىدىمۇ ئۇلار بىر - بىرىگە تەسىر كۆرسەتمەي قالمىغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە يۇسۇپ خاس ھاجىپنىڭ ئىدىيە خەزىنىسى يالغۇز ئىسلامىيەت دۇنياسىدىلا ئەمەس، بەلكى يۇنان جۇڭگو، ھىندىستان، ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقىغا ئوخشاش غەيرى ئىسلام مەملىكەتلىرىدىنىڭ بىلىم بايلىقلىرىدىنمۇ مۇئەييەن ھاسىلاتلارغا ئېرىشىپ، ناھايىتى مول ۋە كۆپ مەنبەلىك جۇغلانمىغا ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇ خىل كۆپ قىرلىق ۋە مۇرەككەپ مەدەنىيەت، ئېتىقاد ئاممىلىرى ئۇنىڭ بۇيۇك ئەسىرى «قۇتادغۇبىلىك»تە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان.

پايدىلانغان ماتېرىياللار

① ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن: «ئۇيغۇر پەلسەپە تارىخى» شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى. 1997 - يىل 8 - ئاي 1 - نەشرى، 68 - بەت.

② روبىرت دانكو: «قۇتادغۇ بىلىگ» داستانىنىڭ ئىنگلىزچە تەرجىمە كىرىش سۆز، ئىمىنجان ئەخمىدى تەرجىمىسى، تۇرپان ژۇرنىلى 1996 - يىللىق 4 - سان.

③ ۋالىرى مەخپىروۋ: «قۇتادغۇ بىلىگ، تىكى ئاساسىي قەھرىمانلارنىڭ ئىسىملىرى ھەققىدە» «بۇلاق» ژۇرنىلى 1995 - يىللىق 2 - سان.

④ ئىقبال تۇرسۇن: «ھېكمەت ئۇنچىلىرى» شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۇرلەر نەشرىياتى 1992 - يىل 2 - ئاي نەشرى، 145 - بەت.

⑤ لاڭ يىڭ «قۇتادغۇ بىلىگ، ۋە شەرق - غەرب مەدەنىيىتى» (ئۇيغۇرچە) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995 - يىل 12 - ئاي، 1 - نەشرى.

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى
www.uyghurkitap.com

كۆسلله①

(داستان)

باغقىمۇ جىرىم سالسام،
ئەچكۈ تازلار غاجايدۇ.
كالتەك بىلەن بىر قويسام،
ئوپۇر - توپۇر قاچادۇ.
— باغقا ئەچكۈ كىردى ئانا،
— قانداق ئەچكۈكەن بالام؟
— جاغال ئەچكۈكەن ئانا.
— توسۇۋەتسەڭچۇ بالام،
— چۆگۈلۈپ ئۇسۇتكەن ئانا②،
— قىرقىۋەتسەڭچۇ بالام،
— قىيتاق ئەچكۈكەن ئانا.
— ئولتۇرۇۋەتسەڭچۇ بالام،
— ياغاق ئەچكۈكەن ئانا.
— سىغىۋەتسەڭچۇ بالام،
— پورداق ئەچكۈكەن ئانا.
— ئۆلتۇرۇۋەتسەڭچۇ بالام،
— گەپ قىتقان ئەچكۈكەن③ ئانا.
— نېمە دېتۇ - مە ...
— نېمە دېتۇ - مە ...
— يەنە نېمە دېتۇ؟
— ئەپىيە پىپىيۇ
ھەببە بىببو،
پۇۋۋەببە ببو،
ھوۋۋەببە ھوۋبو④...
— ھەببە خېنىم،
بىر سۆيەك خېنىم.
ھە پىڭ قىلدى يۇرەك،
ھە غىڭ قىلدى يۇرەك،
ھە بىر سۆيەك خېنىم،
دېسەم، كۆسللە،
— ياغا مەيلىگىز،
بولسا مەشۇقۇم،
مەسە ئەكىلمىك
دېدى كۆسللە،
— مەسچى ئەمەسمەن،
— قانداق قىلىمەن؟
— دېسەم كۆسللە،
— ياغا مەيلىگىز،
بولسا مەشۇقۇم.
مەسە ئەكىلمىك
دېدى كۆسللە.
يەتتە پۇل ئېلىپ،
يانچۇققا سېلىپ،
خوجۇننى ئېلىپ،
دۇلدۇلغا مىنىپ،
بازارغا بېرىپ،
مەسچىنىگغۇ
ئالدىغا بېرىپ،
— مەسچى ئاكا
مەسىك نەچچە پۇل،
دېدىم كۆسللە،
— كۆرەپ ئېلىڭلا،
دېدى كۆسللە،
— ئۇچ پۇل بېرەي - ياق،

---

① كۆرسىلە دېگەن سۆز ئامالىك، ئۇرغۇ تەلىپى بىلەن «كۆسللە» دەپ ئوقۇلغان ۋە ئاقلىغۇچىلارغا شۇنداق ئۆزلەشكەن.
② ئۇسۇيدىكەن.
③ گەپ قىلىدىغان
④ ئۆشكىنىڭ ئاۋازىنى دوراش

ـــ هه تۆت پۇل بېرەي،
دەپقىنا بېرىپ،
مەسىنى ئېلىپ،
خوجۇنغا سېلىپ.
ھەببە خېنىمنىڭ
ئالدىغا كېلىپ،
مەسىنى قۇياپ،
ـــ بىر سۆيەڭ خېنىم،
غىژ قىلدى يۈرەك،
هه بىر سۆيەڭ خېنىم،
پىژ قىلدى يۈرەك،
دېسەم كۆسىللە.
ـــ يارغا مەيلىڭىز،
بولسا مەشۇقۇم.
دوپپا ئەكىلىڭ،
دېدى كۆسىللە،
قالدىم بالاغا،
چىقتىم تالاغا،
قاندىغا قىلاي،
قاندىغا چىداي،
يارنىڭ دەردىگە،
دەپقىنا كېلىپ.
يەتتە پۇل ئېلىپ،
يانچۇققا سېلىپ،
بازارغا چىقىپ،
دوپپىچىنىڭما،
ئالدىغا كېلىپ،
ـــ دوپپىچى ئاكا،
دوپپاڭ نەچچە پۇل،
دېدىم كۆسىللە.
ـــ كېلىڭ خىدىرىم①،

كۆرەپ ئېلىڭلار،
دېدى كۆسىللە.
ئۇچپۇلنى بېرىپ،
دوپپىنى ئېلىپ،
بېشىمغا كىيىپ.
ھەببە خېنىمنىڭ،
ئالدىغا كېلىپ،
ـــ بىر سۆيەڭ خېنىم،
پىژ قىلدى يۈرەك،
هه بىر سۆيەڭ خېنىم،
غىد قىلدى يۈرەك،
دېدىم كۆسىللە.
شۇنداق ئۆرۈلۈپ،
ئارقىسىنى قىلىپ،
تۇردى كۆسىللە.
ـــ ھەببە خېنىم،
نېمە بولدىكىن.
نېمە لازىمكىن،
دەرھال ئەكىلەي،
دېدىم كۆسىللە.
ئالدىمدا شۇ چاغ،
غىتىلداپ مېڭىپ،
كەتتى كۆسىللە.
تۇرغان يېرىمدا،
قاققان قوزۇقتەك،
قالدىم كۆسىللە،
ئاچچىقىم كېلىپ،
تۆت تامغا مېڭىپ،
باشلىرىم قېتىپ،
ئەندىمنى ئالدىم،

تىللاپ كۆسىللە.
ـــ توختاپ تۇر جۇما،
ئارقىڭدىن يېتىپ،
ئالدىڭغا ئۆتەپ،
ئاسماققا ئېسىپ،
باسماققا بېسىپ،
پىخلداتمىسام،
توختاپتۇر جۇما،
پاسىراخۇننىڭ،
ئالىۋاش توپىقىدەك،
بۆ ... بۆ ... بۆ ...
بۆقىرەتمىسەم.
توختاپتۇر جۇما،
زىۋەرىخاچامنىڭ،
سېرىق ئاسلىنىدەك
مىر ... مىر ... مىر ...
مىرقىراتمىسام.
توختاپتۇر جۇما،
پاسادا ياتقان،
يالاقتا ياتقان،
قارا قانجىقتەك،
كاك ... كاك ... كاك ...
كاكىلداتمىسام.
توختاپ تۇر جۇما،
سېنى تاپىمەن.
چاچتىن تۇتۇمەن.
راسا قانغىدەك،
ئەنتىمنى ئالىمەن،
خەپ ـ خەپ ـ خەپ.
توختاپ تۇر جۇما.

سۆزلەپ بەرگۈچى قاراقاش ناھىيە زاۋا يېزا شەيدان كەنتىدىن دېھقان: **ئىمىر ئابدۇللا.**

رەتلىگۈچى: **مەمتىمىن قۇربان**

① خېرىدارىم

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ بىكى ئادرېسى

چۈچە كالە

ئىچ پۇشۇقى دورىسى

ئۆتكەن زامانلارنىڭ بىرىدە، ئاۋات شەھەرنىڭ چېتىدە كەڭ ـ كۆشادە قورۇ ـ جايى، باراقسان باغ ـ ۋارانى، يېتەرلىك ۋەج ـ تەئەللۇقاتى، سودىسى يۈرۈشۈپ تۇرىدىغان ئاۋات دۇكىنى بار بىر ئاق كۆڭۈل ياش سودىگەر ياشايدىكەن. تېخى پەرزەنت يۈزى كۆرمىگەن بولسىمۇ، مېھرىبان ساھىبجامال ئايالى بىلەن ئىناق ـ ئامراق ئۆتىدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ياش سودىگەرنىڭ كۆڭلىگە يۈرت ئارىلاپ سودا قىلىپ كېلىش ئارزۇسى كىرىۋېلىپ، سەپەر تەييارلىقى قىپتۇ. ئايالى ھويلا ـ ئاراملاردىن خەۋەر ئېلىپ تۇرىدىغان بوپتۇ. سودىگەرنىڭ ئايالى ئېرىگە كۆيۈمچان، قائىدە ـ يوسۇنلۇق، ئىنسابلىق بولغان بىلەن بېشىدىن ئىسسىق ـ سوغۇق ئۆتمىگەن ساددا چوكان ئىكەن. شۇڭا ياش سودىگەر ئايالى بىلەن خوشلىشىۋاتىپ:

ـــ خوتۇن، مەن خۇدا يولىدا سەپەرگە كېتىۋاتىمەن، «بارماق ئىراده، ياتمان ئىجازه» دەپتىكەن. قانچە ئۇزاقتا، قايسى مەزگىلده قايتىپ كېلىشىمنى ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن. ئاش ـ تاماق خۇرۇچسىز ئوخشىمىغاندەك، تۇرمۇشمۇ جۇپ ـ جورىسىز كۆڭۈللۈك ئۆتمەيدۇ. ئەگەر مەن سەپەردىن ئۇزاق قالغۇدەك بولسام، سەن يولۇمغا قاراپ زېرىكىپ ئۆلتۈرۇۋەرمەي ئېپى كەلسە ئىچ پۇشۇقى دورىسى تېپىپ ئۆزۈڭگە ئەمەك قىلىپ ئولتۇرۇۋېپ تۇرغىن، ـــ دەپتۇ. ساددا ئايال ئېرىنىڭ سۆزلىرىنى چۈشىنەلمەي:

ـــ ئىچ پۇشۇقى دورىسى دېگەنلىرى قانداق دورا؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.

ـــ ئىچ پۇشۇقى دورىسى دېگىنىم باشقا نەرسە ئەمەس، ئۇ ئەر ـ ئايالىلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىشق ـ مۇھەببەت ئالاقىسى، ـــ دەپتۇ سودىگەر چۈشەندۈرۈپ.

ـــ سىلى يېنىمدا بولمىسىلا كىم بىلەن ئىشق ـ مۇھەببەت ئالاقىسى قىلغۇدەكمەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ ئايالى ئەجەبلىنىپ.

ـــ يۈزىنىڭ قېنى بار، گەپ ـ سۆزىنىڭ توري بار، يۈرۈش ـ تۇرۇشى قائىده ـ يوسۇنلۇق ئادەم بولسىلا بولۇۋېرىدۇ، ـــ دەپتۇ ئېرى.

ـــ ئۆزلىرى تەرىپلەۋاتقان ئادەمنى نەدىن تاپىمەن؟ ـــ دەپتۇ ئايالى.

ـــ بۇ ئاسان گەپ، يول يۈرگەنده يولنىڭ چېتىده ماڭىدىغان، ھاجەتكه ئولتۇرغاندا ئۆزىنى دالدىغا ئالىدىغان، مەزلۇم كىشى بىلەن پاراڭلاشقاندا، كۆزىنى قاچۇرىدىغان ئادەملەر دەل مەن تەرىپلىگەن ئادەملەر جۇملىسىدىن، ـــ دەپتۇ ئېرى.

ئايالى ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ ئېرى بىلەن خوشلىشىپ قورۇسىدا يالغۇز قاپتۇ.

ئارىدىن بىرقانچه ئاي ئۆتۈپ كېتىپتۇ. ئېرىدىن دېرەك بولماپتۇ. كۈز كېتىپ قىش

كەپتۇ، قىشمۇ ئاخىرلىشىپ ئەتىياز يېتىپ كەپتۇ؛ يەر - زېمىن يېشىللىققا پۈركۈنۈپتۇ، گۈل - چېچەكلەر ئېچىلىپ، خۇش پۇراقلىرى ئەتراپنى بىر ئاپتۇ؛ كاككۇكلار سايرىشىپ، كۆڭۈللەرگە مۇڭ ساپتۇ؛ سودىگەرنىڭ ئايالى ئېرىنى سېغىنىپ، يالغۇزچىلىقتا زېرىكىپ كۆڭلى يېرىم بولۇشقا باشلاپتۇ. جىگدىلەر چېچەك ئېچىپ پۈرىقى ھەممە يەرگە تارالغان ئىللىق ئاپتاپلىق كۈنلەرنىڭ بىرى سودىگەرنىڭ ئايالى يۈيۈنۈپ - تارىنىپ، چىرايلىق ياسىنىپ ھويلىسى ئالدىدىكى چوڭ يول بويىدا ئۆتكەن - كەچكەنلەرگە قاراپ تۇرۇپتۇ. بىر چاغدا شەھەر تەرەپتىن رەتلىك كىيىنگەن يولنىڭ چېتى بىلەن خىيال سۈرۈپ كېلىۋاتقان كېلىشكەن بىر ئەركەك كۆزىگە چېلىقىپتۇ. ھېلىقى ئەركەك سودىگەرنىڭ قورۇسى ئەتراپىغا كەلگەندە ھاجەتكە ئولتۇرماق بولۇپ، يولنىڭ سىرتىغا چىقىپتۇ - دە، ئۆپچۆرىسىگە كۆز يۈگۈرتۈپتۇ. سودىگەرنىڭ خوتۇنىنى كۆرگەندىن كېيىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، بىر دالدا جايىنى تېپىپ ھاجىتىنى راۋا قىپتۇ. شۇ چاغدا سودىگەرنىڭ ئايالىنىڭ ئېسىگە ئېرىنىڭ سەپەرگە ماڭغان چېغىدا ئېيتقان گەپلىرى كېچىپتۇ. ھېلىقى ئەركەك ئۇدۇلىغا كەلگەندە سودىگەرنىڭ ئايالى ئەدەپ بىلەن:

— ھوي ئاكا، توختاپ تۇرسىلا! سىلىگە بىر ئېغىز گەپىم بار ئىدى، — دەپ ھېلىقى كىشىنى توختىتىپتۇ.

— نېمە گەپلىرى بار؟ — دەپ سوراپتۇ ھېلىقى كىشى بېشىنى ئۇستۇن كۆتۈرمەي تۇرۇپ. سودىگەرنىڭ ئايالى:

— ئېرىم سەپەرگە ماڭار چېغىدا: «مەن سەپەردىن ئۇزاقلاپ قالسام، سەن زېرىكىپ ئولتۇرۇۋەرمەي، يولنىڭ چېتى بىلەن ماڭىدىغان. ھاجەتكە ئولتۇرسا ئۆزىنى چەتكە دالدىغا ئالىدىغان، مەزلۇم كىشىنى كۆرگەندە كۆزىنى قاچۇرغان ئادەمدىن ئىچ پۇشۇقى دورىسى ئېلىپ ئۆزۈڭگە ئەمەك قىلغىن» دەپ تاپىلىغانىدى، قارىسام سىلى دەل شۇنداق ئادەمدەك قىلىلا، خاپا بولماي ماڭا ئىچ پۇشۇقى دورىسى بېرىپ ھاجىتىمدىن چىقارسىلا ئىكەن، — دەپتۇ.

ھېلىقى ئەر كىشى بۇ ئايالىنىڭ تۇز، ئەمما، ساددا ئىكەنلىكىنى پەملەپ بىردەم ئويلىنىپ تۇرۇپ قاپتۇ - دە:

— ماقۇل ئەمىسە، ئۆيلىرىگە باشلىسىلا، — دەپتۇ.

ئۆيگە كىرگەندىن كېيىن سودىگەرنىڭ ئايالى ھېلىقى كىشىنىڭ ئالدىغا داستىخان سېلىپ چاي قۇيۇپتۇ. چاي ئىچىلىپ بوپتۇ. داستىخانمۇ يىغىلىپ بوپتۇ.

سودىگەرنىڭ ئايالى «بۇ كىشى ماڭا قانداق دورا بېرەركىن، ئېرىم: ئىچ پۇشۇقى دورىسى دېگەن ئەر - ئايالالار ئوتتۇرىسىدىكى ئىشق - مۇھەببەت ئالاقىسى، دېگەندەك قىلىۋىدى، ئىشق - مۇھەببەت ئالاقىسى دېگەن قانداق بولىدىكىن» دېگەنلەرنى ئويلاپ كۆتۈپ تۇرۇپتۇ. ئايالدىن باشقا شەپە كەلمىگەندىن كېيىن، ھېلىقى ئەركەك ئايالغا ئىشىك - دېرىزىلەرنى تاقاپ ئورۇن راسلاشنى بويرۇپتۇ. ھەممە ئىش تەق بولغاندا، ئايالغا:

— ئەمىسە ھازىر سىلىگە ئىچ پۇشۇقى دورىسى تەييارلايمەن. مەن «تەييار بولسىلا» دېگەن چاغدا ئوك قوللىرىنىڭ ئالقىنىنى ئېچىپ تەق بولسىلا، — دەپتۇ - دە، ئايالنى ئورۇن - چۈشەككە چىقىرىپتۇ.

ھېلىقى ئەركەك ئۇزۇن ئۆتمەي:

— تەييار بولسىلا! — دەپتىكەن، سودىگەرنىڭ ئايالى ئوك ئالقىنىنى چىقىرىپتۇ. ھېلىقى ئەركەك ئايالنىڭ ئالقىنىغا «ئىچ پۇشۇقى دورىسى» قۇيۇپ بېرىپتۇ - دە، ئۇ ئايالنىڭ ئالقىنىنى چىڭ يۇمدۇرۇپ باش ياغلىقى بىلەن مەھكەم تېڭىپتۇ، ئاندىن:

— ئالقىنىڭنى ئېزغا قۇيۇپ بەرگىنىم «ئىچ پۇشۇقى دورىسى» بولىدۇ. قوللىرى بىر ئايىغچە تېڭىقلىق تۇرىدۇ. «قىچىشتى، ئاغرىدى» دەپ يېشىۋەتسىلە ھاياتلىرىغا خەۋب يېتە-

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

دۇ. مەن دەل بىر ئاي تولغاندا ئۆزلىرىنى ئىزدەپ كېلىمەن، ئائىغىچە تاقەت قىلغايلا، — دەپ يولغا راۋان بوپتۇ.

بىر كۈن ئۆتۈپتۇ، بەش كۈن ئۆتۈپتۇ، ئون كۈنمۇ ئۆتۈپتۇ. ئايالنىڭ ئالىقىنى تېگىق ئىچىدە تۇرۇپ قىچىشىپتۇ، ئاغرىپتۇ. ئاش - تاماق ئېتىش، قازان - قومۇچنى يىغىشتۇ- رۇش، ھاجەت قىلىشتا بىئەپ بولۇپ بەكمۇ ئازاب تارتىپتۇ. ئازابقا پايلىماي تېگىقنى يېشۈېتەي دېسە ھاياتىغا خەۋپ يېتىپ جېنىدىن ئايرىلىپ قېلىشتىن قورقۇپتۇ. شۇ تەرىقىدە بىر كۈن بىر يىلغا تەڭ بولۇپ، كۈنلەرنى ئىنتايىن جەبىر - مۇشەققەتتە ئۆتكۈزۈشكە باشلاپتۇ.

دەل بىر ئاي تولغان كۈنى ھېلىقى ئەركەك يېتىپ كەپتۇ. سودىگەرنىڭ ئايالى يىغلامسى- راپ تۇرۇپ:

— جېنىم ئاكا، قولۇمنى تېزراق يېشۈېتىپ مېنى بۇ ئازابتىن قۇتۇلدۇرسىلا. «ئىچ پۇشۇقى دورىسى» نىڭ ئازاب - ئەلەملىرىنى بالدۇرراق بىلگەن بولسام ھەرگىزمۇ ئارزۇلى- ماس ئىكەنمەن، — دەپ يالۋۇرۇپتۇ. ھېلىقى ئەر كىشى:

— ئالدىرىمىسىلا خېنىم، دورا دېگەننىڭ تاتلىقى نەپ بەرمەيدۇ. ئاچچىق - ئازابلىق دورىنىڭلا ئۈنۈمى زور بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۈنۈمىنى ئەمدى كۆرىلا، — دەپ ئايالنىڭ قولىدىكى تېگىقنى ئالدىرىماي يېشىشكە باشلاپتۇ.

سودىگەرنىڭ ئايالى قولىدىكى تېگىق يېشىلىپ بولغاندا، ئالىقىنىنى ئېچىپ قارىغۇدەك بولسا، ئالىقىنى ئىچىدە چىمچىلاق قولدەك بىر چوڭ قارا باش قۇرت لۆمشۇپ تۇرغۇدەك، قۇرت ئايالنىڭ يۈمران ئالىقىنىنى غاجىلاپ بىر قەۋەت گۆشنى يەپ بولغانىكەن. سودىگەرنىڭ ئايالى قورقۇپ يىغلاپ كېتىپتۇ. ھېلىقى ئەر كىشى:

— خېنىم، سىلى بەكمۇ ساددا، نادان ئىكەنلا. ئەسلىدە سىلىنىڭ ئەرلىرى ئۆزلىرى- نىڭ ساداقەتلىرىنى سىناپ باققانىكەن. سىلى چۈشەنمەي قاپتىلا، ئۇنىڭ «مەن يوق چاغدا زېرىكسەڭ «ئىچ پۇشۇقى دورىسى بىلەن ئۆزۈڭگە ئەمەك قىل» دېگىنى تەتۈر ئېيتىلغان گەپ. ساداقەتسىز، شاللاق ئايالارلا ئېرى يوق ۋاقىتلاردا ساداقەتسىزلىك قىلىپ، يات ئەرلەر بىلەن ئىشق - مۇھەببەت ئالاقىسى ئورنىتىپ ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىدۇ. بۇنداق ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىش ئويۇنى لەززەتلىك باشلىنىپ، ئاخىردا خۇددى ئالىقانلىرىدىكى قارا باش قۇرتقا ئوخشاش تەننى غاجىلاپ ئاخىرى جاننى ئالىدۇ. ئەرلىرىنىڭ «يول يۈرگەندە يولنىڭ چېتىدە ماڭىدىغان، ھاجەتكە ئولتۇرغاندا ئۆزىنى دالدىغا ئالىدىغان، مەزلۇم كىشىلەرنى كۆرگەندە كۆزىنى قاچۇرىدىغان» دېگىنى ئەدەپ - ئەخلاقلىق، شەرمى - ھايالىق، ئىنسابلىق، ئەقىللىق كىشىلەرگە بېشارەت قىلىپ، شۇنداق كىشىلەر ئارقىلىق ئۆزلىرىنى غەپلەتتىن ئويغاتماقچى بولغىنى. مانا مەن ئەرلىرىنىڭ رايى بويىچە ئۆزلىرىگە «ئىچ پۇشۇقى دورىسى» نىڭ نېمىلە- كىنى، ئۇنىڭ ئىنسانغا قانداق ئاقىۋەت كەلتۈرىدىغانلىقىنى مىسال ئارقىلىق كۆرسىتىپ قويدۇم. قالغىنىنى ئۆزلىرى بىلىۋالارلا، — دەپ خوشلىشىپ كېتىپ قاپتۇ.

شۇ چاغدىن تارتىپ سودىگەرنىڭ ئايالى نادانلىقتىن ئويغىنىپ ئىشتا ئەقىل ئىشلىتىدە- غان، ھالال مۇھەببەتلىك تۇرمۇشنى قەدىرلەپ، ئۆزىنى پاك تۇتىدىغان، ئاق كۆڭۈل، ئەقىللىق ئېرىگە تېخىمۇ ئەقىدە قىلىدىغان بوپتۇ. ئاخىلاشلارغا قارىغاندا، سودىگەرنىڭ ئايالى بىر يىلغىچە ئېرىنى كۈتۈپ، ئېرى قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا بۇرۇنقىدىنمۇ مېھرىباۋ- لىق كۆرسىتىپتىمىش. كېيىن ئۇلار ئىككى پەرزەنتلىك بولۇپ، تېخىمۇ ئىناق، تېخىمۇ بەختىيار ئۆتكەنمىش.

ئېيتىپ بەرگۈچى: **چېدىر يېزا دېھقانلىرى**

توپلاپ رەتلىگۈچى: **ئابلىمىت مۇھەممىدى ئاقيولى**

پادىشاھ ۋە يىپ

ئەپەندى ناھايىتى دۆت بىر پادىشاھقا ۋەزىر بوپتۇ. پادىشاھ باشقا مەملىكەتلەردىن كەلگەن ئەلچىلەر، ئالىملار، سایاھەتچىلەر ئالدىدا كەلسە - كەلمەس گەپلەرنى قىلىپ، ھەدىسلا ئۆزىنىڭ دۆتلۈكىنى ئاشكارىلاپ قويىدىكەن. ئەپەندىم بۇنىڭدىن تولىمۇ بىزار بوپتۇ. شۇنداق- تىمۇ چىشىنى چىشلەپ ئۆتۈۋېرىپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى ئاخىر تاقىتى تاق بولۇپ، پادىشاھقا:

— بۇنىڭدىن كېيىن گەپ قىلماقچى بولسىلا، پۇتلىرىنى يىپ بىلەن باغلاپ، بىر ئۇچىنى مەن تۇتۇپ تۇراي. توغرا جاۋاب بەرسىلە ياكى ئورۇنلۇق سوئال سورىسىلا جىم تۇرىمەن، مۇبادا گەپتىن چەتنەپ كەتسىلە يىپنى ئاستا تارتىپ قويايى، — دەپتۇ.

پادىشاھ ماقۇل بولۇپتۇ. بىر كۈنى بىر مەملىكەتتىن ئەلچى كەلگەندە، دىيىشۈالغىنى بويىچە، پادىشاھنىڭ بىر پۇتىنى يىپ بىلەن باغلاپ بىر ئۇچىنى ئەپەندىم تۇتۇپ تۇرۇپتۇ. ئەلچى كىرىپ ئولتۇرۇشى بىلەنلا پادىشاھ ئۇنىڭدىن.

— مەملىكىتىڭلارنىڭ ئىت - مۇشۇكلىرى سېمىزمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. ئەپەندىم بۇ گەپنى ئاڭلاپ. تۇيدۇرماستىن يېنى تارتىپ، پادىشاھنى گەپتىن توختاتقاندىن كېيىن، ئەلچىگە بۇ گەپنىڭ «مەنىسىنى» چۈشەندۈرۈپتۇ:

— پادىشاھىمىز مۇشۇنداق مەنىلىك گەپلەرنى قىلىدۇ. «ئىت - مۇشۇكلەر» نىڭ توق ئىكەنلىكىنى خەلقنىڭ تىنچ ۋە پاراۋان تۇرمۇش كەچۈرىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

ئەلچى پادىشاھنىڭ چوڭقۇر مەنىلىك گېپىگە قايىل بولۇپ، تەزىم قىلىپتۇ. پادىشاھ بۇنى كۆرۈپ، ئەپەندىمگە ۋارقىراپ:

— كالۋا، شۇنداق چوڭقۇر مەنىلىك گەپلەرنى قىلسام، نېمىشقا يىپنى تارتتىڭ، — دەپتۇ.

موللا مەرەسۇلنىڭ قۇرئانى

ئەپەندىنىڭ بالىسى يىغلاڭغۇ بولۇپ، خوتۇنى تاڭ ئاتقۇچە بۆشۈك تەۋرىتىپ چىقىدىكەن. بىر كېچىسى خوتۇنى بۇنىڭغا چىدىماي، ئەپەندىنى ئويغىتىپ:

— مەن ئانىسى بولسام، سىلى دادىسى، بۇ كېچە بالىنى سىلى ئۇخلاتسىلا، ماڭمۇ جان كېرەك، — دەپتۇ.

№1 ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com

ئەپەندى بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ئورنىدىن دەس تۇرۇپتۇ - دە، كىيىملىرىنى كىيىپ:
مەن بېرىپلا موللا مەرەسۇلنى چاقىرىپ كېلەي، — دەپتۇ.
بۇنىڭغا خوتۇننىڭ ئاچچىقى كېلىپ:
— بالىنى ئۇخلاتسىلا دەۋاتسام، موللا مەرەسۇلنى نېمە قىلىدىلا؟ — دەپتۇ.
— مەسچىتتە موللا مەرەسۇل قۇرئان ئوقۇغاندا هەممىمىز ئۇخلاپ قالاتتۇق، — دەپتۇ ئەپەندى.

نېرىقى ئىشىكتىن چىقىپ كەتكەندۇ...

ئەپەندى ۋاقىتسىز-ئۆيگە مېهمان باشلاپ كەلگەنكەن، خوتۇنى ئۇرۇشۇپتۇ.
— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ ئەپەندى — مېهمان ئىشىكتە ساقلاپ تۇرىدۇ، چىقىپ ئەپەندى ئۆيىدە يوق، دەپ قويغىن، — دەپتۇ.
شۇنىڭ بىلەن ئەپەندىنىڭ خوتۇنى چىقىپ، ئىشىكنىڭ كەينىدە تۇرۇپ: — خۇش كەپسىز مېهمان. ئۆيگە تەكلىپ قىلاي دېسەم، ئەپەندى يوق. بار چاغدا باشقىدىن كېلەرسىز، — دەپتۇ.
مېهمان بۇنى ئاڭلاپ تېرىكىپ:
— قانداق بولمىغۇر خوتۇن سىلى؟ ئەپەندى ئۇنىمىسام ئۇنىماي ئېلىپ كېلىپ، هازىر ئۆيگە كىرىپ كەتكەنىدىغۇ؟ — دەپتۇ.
گەپكە قۇلاق سېلىپ تۇرغان ئەپەندى ئىشىككە يېقىن كېلىپ:
— ئەپەندىنىڭ ئۆيىنىڭ بىرلا ئىشىكى بار، دەپ ساڭا كىم ئېيتقان، بۇ ئىشىكتىن كىرگەن بولسا، نېرىقى ئىشىكتىن چىقىپ كەتكەندۇ، — دەپتۇ.

هېلىمۇ ياخشى ئىشەنمەپتىمەن

نەسرىدىن ئەپەندى يىراق بىر ئەلگە سایاهەتكە بېرىپ، قايتىش يولىدا بىر دەرەخنىڭ تۈۋىدە سەگىدەپ ئولتۇرسا، بىر ياساۋۇل كېلىپ ئەپەندىدىن سوراپتۇ:
— سەن نېمە ئادەم؟
— مەن بۇ يەرگە سایاهەتكە كەلگەنىدىم، سایاهىتىم ئاخىرلىشىپ يۇرتۇمغا قايتماقچى بولۇۋاتىمەن، — دەپتۇ ئەپەندى جاۋابەن.
— قانداق، شەهىرىمىز كۆڭلۈڭگە ياقتىمۇ؟
— ماڭا ياقمىدى، ئادەملىرىڭلار ئاچ كۆز، مەككار، شەهەرنىڭ تازىلىقى ناچار، نەرسە- كېرەكلەر بەك قىممەت ئىكەن، — دەپتۇ ئەپەندى.
— بۇ شەهەرنىڭ بېگى توغرۇلۇق نېمىلەرنى ئاڭلىدىڭ؟
— پۇقرالىرى شۇنداق بولسا، ئۇنىڭ بېگى نېمە بولماقچىدى؟ زالىم، شۆهرەتپەرەس دېيىشىدۇ.
ياساۋۇل بۇ گەپنى ئاڭلاپ، چىرايى ئۆڭۈپ، تىكەندەك بۇرۇتلىرى دىر - دىر تىترەپ كېتىپتۇ. ئۇ ئەپەندىگە كۆزىنى ئالايتىپ:
— بۇ شەهەرنىڭ بېگى مەن بولىمەن، — دەپتۇ.

ئەپەندى بۇنى ئاڭلاپ، ئالاقىزادىلىك ئىچىدە بەككە سالام بېرىش ئۈچۈن قول ئۇزىتىپ:
— سالامەت تۇرۇڭاتامدىلا . . . سىلى توغرۇلۇق گەپلەرگە ھېلىمۇ ياخشى ئىشەنمەپتە-مەن، — دەپتۇ.

ئاخىرى خەيرلىك بولسۇن

نەسرىدىن ئەپەندى كېتىۋېتىپ يول بويىدىكى بىر كۆكتاتلىققا كۆزى چۈشۈپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن دەرھال ئۆيىدىن تاغار ئەكېلىپ كۆكتاتلىققا كىرىپ، ئاۋۋال تۇرۇپ - چامغۇر-دىن سەككىز - ئون باش يۇلۇپ تاغارغا سالىتۇ، ئاندىن سەۋزە يۇلۇشقا باشلاپتۇ. بۇ چاغدا كۆكتاتلىقنىڭ ئىگىسى كېلىپ ئەپەندىمنى تۇتۇۋاپتۇ.

ئەپەندى يېلىنىپ يالۋۇرۇپتۇ. كۆكتاتلىقنىڭ ئىگىسى ئەپەندىنىڭ دۇمبىسىگە سەۋزە بىلەن ئۇرۇش شەرتى بىلەن خەلقئالەمگە سازايە قىلمايدىغان بوپتۇ.

ئەپەندى ياۋاشلىق بىلەن دۇمبىسىنى چىقىرىپ تۇرۇپتۇ. كۆكتاتلىقنىڭ ئىگىسى سەۋزە بىلەن ئۇرۇشقا باشلاپتۇ. ئەپەندىمنىڭ ئۈستى يېلىنىڭ، سەۋزە قاتتىق بولغانلىقتىن، ھەر قېتىم سەۋزە تەككەندە ئالدىغا مۇدۇرۇپ چۈشۈپتۇ ۋە «ئاخىرى خەيرلىك بولسۇن» دەپتۇ.

كۆكتاتلىقنىڭ ئىگىسى ئەپەندىمنىڭ سۆزىدىن ئەجەبلىنىپ:
— ھەر قېتىم سەۋزە تەككەندە «ئاخىرى خەيرلىك بولسۇن» دېگىنىڭ نېمىسى، — دەپ سوراپتۇ.
— ھەي، تاغا، — دەپتۇ ئەپەندى — تاغاردىكىنىڭ ھەممىسى سەۋزە بولغان بولسا، بۇ گەپنى دېمەي چىشىمنى چىشلەپ، ئۇندىمەي تۇرۇۋېرەتتىم، تاغاردىكى تۇرۇپ-چامغۇرغا نۆۋەت كەلگەندە ئۆپكەم چۈشۈپ قالمىسۇن، دەپ شۇنداق دېدىم.

جازانىخور

ئەپەندى پۇلدىن قىسىلىپ، باشقىلاردىن سوراشقا ئاغزى بارماي، يېرىم كېچىدە تۇرۇپ خۇداغا يالۋۇرۇپ:
— يا خۇدا، ئۆزۈڭدە يۇز تىللا بولمىسا، پەرىشتىلىرىڭدىن قەرز ئېلىپ بولسىمۇ بەرسەڭ، — دەپ تۇرۇشىغىلا، ئىشك چېكىلىپتۇ. ئەپەندى بېرىپ ئىشىكنى ئاچسا، ئىشىكتىكى ئەللىكۈېشى ئىكەن. ئۇ ئەپەندىگە:
— مەھەللىگە مەسچىت سالىدىغان بولدۇق، شۇڭا سىزگە ئون تىللا سېلىق چۈشتى، — دەپتۇ.
ئەپەندى بۇ گەپنى ئاڭلاپ تېرىكىپ:
— بەللى، خۇدا يامان جازانىخور چىقتى، تېخى قەرزنى بەرمەي تۇرۇپلا پايدىسىنى قىستاۋاتامدۇ؟ — دەپتۇ.

ئات نېمىشقا كۈلۈۋاتىدۇ؟

پادىشاھ بىر كۈنى ئەپەندىنى ئۈۋغا بىرگە ئېلىپ چىقىپتۇ. ئۈۋ ئۈۋلاۋاتقان چاغدا

پادىشاھ ئەپەندىنى مازاق قىلىش ئۈچۈن، ئېتىنىڭ تۆۋەنكى كالپۇكىنى كېسىۋېتىپتۇ. ئەپەندى بۇنى ئۇقۇپ قېلىپ، پادىشاھنىڭ ئېتىنىڭ قۇيرۇقىنى كېسىپ تاشلاپتۇ.

ئوۋدىن قايتىش سەپىرىدە پادىشاھ ئارقىسىغا قاراپ:

— ئەپەندى ئېتىڭىز نېمىشقا كۆلۈۋاتىدۇ؟ — دەپتۇ.

— ئالىيلىرى، ئاتلىرىنىڭ كەينى ئېچىلىپ قاپتۇ، شۇنىڭغا كۆلۈۋاتىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئەپەندى ئىككىلەنمەستىنلا.

ماڭا باب قوۋم ئىكەنسىلەر

نەسرىدىن ئەپەندى تەرەت ئالمەي ئىمامىلىق قىلغاچقا ئەيىبلىنىپ، شەھەردىكى مەسچىت-تىن قوغلىنىپ، يىراق بىر يېزىنىڭ مەسچىتىگە ئىمام بولۇپ بېرىپتۇ. بۇ يېزىدا نامازنى ئوقۇيدىغانلار بەكمۇ ئاز ئىكەن. ئەپەندى جامائەت توپلاشقان بىر تويدا ئوتتۇرىغا چىقىپ، كىشىلەرنى نامازنى ئوقۇشقا دەۋەت قىلىپتۇ، بىر كىشى ئورنىدىن تۇرۇپ ئەپەندىدىن!

— بۇ يېزىنىڭ ئادەملىرى تەرەت ئېلىشنى بىلمەيمىز، تەرەتسىز نامازنى ئوقۇساقمۇ بولامدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ،

ئەپەندى خۇشال بولۇپ:

— مەنمۇ تەرەت ئېلىشنى بىلمەيدىغان قوۋملارنى تاپالمايلا قايغۇرۇپ يۈرەتتىم، خۇداغا شۈكۈر، ماڭا باب قوۋم ئىكەنسىلەر، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

كىشىنىگەندىن ھاڭرىغان ياماق

شەھەر ھاكىمىنىڭ خوتۇنى بازارغا چىقسىلا، كىمنىڭ دۇكىنىدا ياخشى مال كۆرسە، «پۇلىنى ئېرىمدىن ئالىسىز» دەپلا ئېلىپ كېتىدىكەن. ئۇنىمىغان دۇكانداراردىن «ماڭا گەپ قىلدى» دەپ تۆھمەت قىلىپ سولىتىدىكەن.

بۇ خوتۇندىن بەزگەن كىشىلەر نەسرىدىن ئەپەندىگە داد ئېيتىپ:

— سىز ھاكىم بىلەن پات - پات سۆھبەتلىشىپ تۇرىسىز، خوتۇنى ھاكىمنى ئېشەك قىلىپ مىنىۋالغانلىقىنى تەنە بىلەن ئېيتسىڭىز، بەلكىم خوتۇنىنىڭ ئەدىپىنى بېرىپ قويار...

دەپتۇ.

ئەپەندى پەيتنى كەلتۈرۈپ، ھاكىمغا كىشىلەرنىڭ پىكرىنى يەتكۈزۈپ:

— خوتۇنىڭىز ئابرۇيىڭىزنى تۆكۈۋاتىدۇ، — دەپتۇ.

ھاكىم خوتۇنىنىڭ ئەدىپىنى بېرىپ قويۇپتۇ. ھاكىمنىڭ خوتۇنى كىمنىڭ چېقىشتۇرۇپ قويغانلىقىنى سۈرۈشتۈرۈپ بىلگەندىن كېيىن، ئەپەندىدىن ئۆچ ئېلىش مەقسىتىدە ئۇنىڭ خوتۇنىغا:

خوتۇنى بىلەن دوست بولۇشۇپتۇ. بىر كۈنى ھاكىمنىڭ خوتۇنى ئەپەندىنىڭ خوتۇنىغا:

— مەن ھاكىمدىن بەكمۇ زېرىكتىم، زادى ئەركىلىتىشنى بىلمەيدۇ، خوتۇنلارنى ئەرلىرى ئەركىلىتىدۇ، دەپ ئاڭلىغانىدىم، سىزنىڭ ئېرىڭىز قانداقراق؟ — دەپتۇ.

ئەپەندىنىڭ خوتۇنى:

مەن ئارىلاپ - ئارىلاپ ئەپەندىنى ئات قىلىپ مىنىمەن، ئۇ مېنى كىشىنىگەنچە ھويلىنى بىر ئايلاندۇرۇپ چىقىدۇ، — دەپتۇ.

هاكىمنىڭ خوتۇنى بۇ گەپنى هاكىمغا يەتكۈزۈپتۇ. بىر كۈنى هاكىم ئەپەندىگە تەنە قىلىپ:

— بەزىلەر خوتۇنلىرىغا ئات بولۇپ، كىشنەپ يۈرىدىكەنغۇ، — دەپتۇ.

ئەپەندى بۇ گەپنىڭ تېگىگە يېتىپ دەررۇ:

— كىشنىگەننىڭ ئەيىبى يوق، هاڭرىغان يامان، كىشىلەر تويۇپ كېتىدۇ، — دەپتۇ.

ئۇچار ئات

پادىشاهنىڭ ئۇچار ئات مىنگۈسى كېلىپ، بۇنى نەسرىدىن ئەپەندىگە ئېيتىپتۇ. ئەپەندى پادىشاهنى ئەخمەق قىلىش ئۈچۈن:

— ئاتقا قانات پەيدا قىلىش ئىلىم - هېكمەتكە ۋە سەۋر تاقەتكە باغلىق، ئەستايىدىل هەربىر ئىت قىلساق، قارا يايلىق قۇلان ئاتلىرى قانات چىقىرىدۇ، مىنىپ ئالەمنى كەزسىلە بولىدۇ، — دەپتۇ.

— ئۇنداقتا بەك ياخشى، بۇنىڭغا نېمىلەر كېرەك؟

— بۇنىڭغا دورا - دەرمەك يىغىش ئۈچۈن بىر خالتا ئالتۇن ۋە ئون يىل ۋاقىت كېرەك.

پادىشاه ئەپەندىگە بىر خالتا ئالتۇن بېرىپ، ئاتقا مىندۈرۈپ يولغا سالىپتۇ. ئەپەندى ئۇ قولىدا ئالتۇننى كۆتۈرگەن، سول قولىدا ئاتنىڭ تىزگىنىنى تۇتقان پېتى ئۆيىگە يېتىپ كەپتۇ ۋە بولغان ئىشلارنى خوتۇنىغا سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئەپەندىنىڭ خوتۇنى بۇلارنى ئاڭلاپ، پادىشاه نەسرىدىن ئەپەندىنىڭ ئۆزىنى ئەخمەق قىلغانلىقىنى بىلىپ قېلىپ، ئۇنى زىندانغا تاشلارمۇ دېگەنلەرنى ئويلاپ قاتتىق ۋەهىمگە چۈشۈپتۇ. ئەپەندى خوتۇنىنىڭ كۆڭلىنى ياساپ:

— خوتۇن بەك قورقۇنچاق ئىكەنسەن، ئاتنى ئۇچ - تۆت ئاي باقمىمىز، - دە، سويۇپ يەيمىز، ئالتۇنلارنى خالىغانچە ئىشلىتىمىز، ئاتنىڭ قانات چىقىرىشىغا ئىشەنگەن ئەخمەق، «مۇددەتتىن بۇرۇن ئۇچۇپ كەتتى» دېسەك ئىشەنمەسمۇ؟ — دەپتۇ.

قىرىق مىكىيانغا بىر خوراز

پادىشاه نەسرىدىن ئەپەندىنى مات قىلماقچى بولۇپ، قىرىق مەهرىمگە:

— هەممىگلار بېلىگلارغا بىر تالدىن تۇخۇم قىستۇرۇپ كۆلگە چۈشۈگلا، چىقىشتا تۇخۇمنى قولۇگلاردا تۇتۇپ چىقىگلار، — دەپ بۇيرۇپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن قىرىق مەهرەم پادىشاهنىڭ بۇيرۇقى بويىچە بىر تالدىن تۇخۇمنى بېلىگە قىستۇرۇپ كۆلگە چۈشۈپتۇ. ئەپەندى 41 - بولۇپ كۆلگە چۈشۈپتۇ. كۆلدىن چىقىشتا قىرىق يىگىت بىر تالدىن تۇخۇم كۆتۈرۈپ چىقىپتۇ. بۇنىڭ سەۋەبىنى چۈشەنگەن ئەپەندى ئۇدۇل پادىشاهنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ئىككى قولىنى قانات قىلىپ، خورازغا ئوخشاش چىللاپتۇ. پادىشاه بۇنىڭدىن هەيران بولۇپ:

— بۇ نېمە قىلغىنىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ.

ئەپەندى تەمكىن هالدا:

— پادىشاهىم، توخۇ بېقىشنى بىلمەيدىكەنلا، قىرىق مىكىيانغا هېچبولمىغاندا بىر خوراز كېرەك ئەمەسمۇ؟ — دەپتۇ.

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ بىرلا تارقىسى

تىنچ ئۆتكەن كۈن

نەسرىدىن ئەپەندىنىڭ خوتۇنى بەك ئۇرۇشقاق ئىكەن. يوقىلاڭ ئىشلارنى باھانە قىلىپ قاچا ـ قوموچلارنى سۇندۇرۇپ، ئەپەندىنىڭ يۈزىگە چاڭگال سالىدىكەن، ئۇنى ئاز دەپ ۋايساپ مەھەللىنى بېشىغا كىيىدىكەن.

بىر كۈنى ئەپەندى ئۆيگە كىرىشكە پېتىنالماي كەچكىچە كوچىدا لاغايلاپ يۈرۈپ، ئاخىر بولماي ئۆيىگە كىرىپ چاپىنىنى سالاي، دەپ تۇرۇشىغا خوتۇنى يەنە چالۋاقاشقا باشلاپتۇ:

— ئانام مېنى نېمىشقا تۇغقان بولغىيدى؟ سىز بىلەن ئۆي تۇتۇپ ھېچ راھەت كۆرمىدىم، باشقا ئەرلەر سىرتقا چىقسا خوتۇنىغا ھېچبولمىسا پىستە ئالغاچ كېلىدىكەن، سىز بولسىڭىز ئىككى قولىڭىزنى بۇرنىڭىزغا تىقىپلا كېلىسىز. مەندەك قانائەتچان خوتۇننىڭ قەدرىگە يەتمەيسىز. مەندىن باشقا خوتۇن بولغان بولسا، نىكاھ كېچىسىلا جېدەل باشلايتتى.

بارىكاللا خوتۇن، — دەپتۇ ئەپەندى، — ئوتتۇرىمىزدا تىنچ ئۆتكەن كۈن شۇ ئىدى.

مەن يىغلىماي كىم يىغلىسۇن

بىر ئاي ئىچىدىلا نەسرىدىن ئەپەندىنىڭ خوتۇنى بىلەن ئېشىكى ئارقا ـ ئارقىدىن ئۆلۈپ قاپتۇ. خوتۇنى قازا قىلغاندا ئىككى كۈن كۆز يېشى قىلىپلا بولدى قىپتۇ. ئېشىكى ئۆلگەندە بولسا بىر نەچچە كۈنگىچە كۆزىدىن ياش قۇرۇماپتۇ. بۇنى بايقىغان قوشنىسى سوراپتۇ:

— ئەپەندى، خوتۇنىڭىز قازا قىلغاندا ئىككى كۈنلا ھازا قىلغانىدىڭىز، ئېشىكىڭىز ئۆلۈپ قالسا نېمىشقا كۆزىڭىزدىن ياش قۇرۇمايدۇ؟

ئەپەندى جاۋاب بېرىپ:

خوتۇنۇم قازا قىلغاندا مەھەللىدىكىلەر يىغلىپ، كۆڭلۈمنى ياساپ «باشقىدىن ئۆيلەپ قويىمىز» دېگەنىدى، ئېشىكىم ئۆلۈپ قالغاندا بولسا «ئېشەك ئېلىپ بېرىمىز» دېگەن گەپ ھېنچكىمنىڭ ئاغزىدىن چىقمىدى. مەن يىغلىماي كىم يىغلىسۇن؟ — دەپتۇ.

ئېتىڭىزنى يېزىپ كېتىپسىز

نەسرىدىن ئەپەندىنى بىر ئاغىنىسى بىرنەچچە قېتىم ئىزدەپ كېلىپ، ئۆيىدىن تاپالماي ئاخىر ئىشىكىگە «ئېشەك» دەپ يېزىپ قويۇپ كېتىپتۇ.

ئارىدىن ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، ئىككىيلەن كوچىدا ئۇچرىشىپ قاپتۇ. ئاغىنىسى:

— ئەپەندى، مەن سىزنى بىرنەچچە قېتىم ئىزدەپ بېرىپ تاپالمىدىم. لالما ئىتقا ئوخشاش نەلەردە يۈرىسىز؟ — دەپتۇ.

— بىرنەچچە قېتىم بارغىنىڭىزدىن خەۋىرىم يوق. — دەپتۇ، ئەپەندى — بىر قېتىم بارغىنىڭىزنى مەلۇم قىلىپ، ئىشىكە ئېتىڭىزنى يېزىپ كېتىپسىز.

ئۆتكەن قېتىم ئالغانسىز...

بىر كۈنى نەسرىدىن ئەپەندى هاممامغا بارغانكەن، هاممام خوجايىنى ئەپەندىنى كۆز ئىلماي ئەسكى داس، يىرتىق لۆڭگە بېرىپتۇ.

ئەپەندى يۇيۇنۇپ چىقىپ پەتنۇسقا باشقىلاردىن كۆپرەك پۇل تاشلاپ كېتىپتۇ. هاممام خوجايىنى ئۇنىڭ قولىنىڭ بۇنداق ئوچۇقلۇقىدىن سۆيۈنۈپ، ئۆزىنىڭ بىمۇرمەتلىك قىلغانلىقىدىن خىجىل بولۇپتۇ.

ئارىدىن بىر هەپتە ئۆتكەندىن كېيىن ئەپەندى يەنە شۇ هاممامغا كەپتۇ. بۇ قېتىم هاممام خوجايىنى ئۇنىڭ ئىززەت - هۆرمىتىنى قىلىپ، يېڭى داس، يېڭى لۆڭگە بېرىپتۇ. ئەمما ئەپەندى يۇيۇنۇپ بولغاندىن كېيىن پۇل بەرمەي مېڭىپتۇ. بۇچاغدا هاممام خوجايىنى:

— ئەپەندى پۇل بېرىشنى ئۇنتۇپ قالدىڭىزمۇ نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ياق، — دەپتۇ ئەپەندى، — پۇل ئالغانلىقىڭىزنى ئۇنتۇپ قالغان ئوخشايسىز، ئۆتكەن قېتىم بەرگەنىدىم.

كەچۈرۈم

پادىشاھ بىر كۈنى نەسرىدىن ئەپەندىگە:

— ماڭا شۇنداق بىر قاتتىق چاقچاق قىلغىنكى، مەن سېنى ئۇلۇمگە هۆكۈم قىلاي، كېيىن كەچۈرۈم سورىغىن بۇ ئۆتكۈزگەن گۇناهىڭىزدىنمۇ ئېشىپ چۈشىدىغان بولسۇن! — دەپتۇ.

ئەپەندى ماقۇل بولۇپ ئىككىيلەن باغقا قاراپ كېتىۋاتقاندا، ئەپەندى پادىشاهنىڭ بىقىنىنى چىمدىۋاپتۇ. بۇ ئىشتىن پادىشاهنىڭ ئاچچىقى كېلىپ:

ئەخمەق بۇ نېمە قىلغىنىڭ؟ — دەپتۇ.

— كەچۈرسىلە پادىشاھ ئالىيلىرى، — دەپتۇ ئەپەندى — مەن سىلىنى خانىشىمكىن دەپتىمەن.

توشقان

قازى نەسرىدىن ئەپەندى بىلەن چىقىشالماي، ئۇنىڭ ئۈستىدىن پىتنە - پاسات تارقىتىپتۇ. ئەپەندىنىڭ بۇنىڭغا ئاچچىقى كېلىپ، قازىدىن ئۆچ ئالماق بولۇپ، بىر كۈنى قوينىغا بىر توشقان سېلىپ قازىخانىغا بېرىپ دەپتۇ.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم قازى تەقسىر، مېنى كەينىمدىن ماختاپ بىر زىياپەتكە قەرزدار قىلىپ قويۇپلا، شۇڭا قەرزنى ئادا قىلاي دەپ كەلدىم، ئەگەر ۋاقىتلىرى بولسا ئۆيىمىزگە قەدەم - تەشرىپ قىلىپ، بېشىمىزنى كۆككە يەتكۈزسىلە...

قازى ئەپەندىنىڭ باش ئېگىپ مېهماندارچىلىقىغا تەكلىپ قىلىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ تەلىپىنى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىپتۇ.

ئەپەندى قازىنىڭ ئىلتىپاتىدىن سۆيۈنۈپ، قوينىدىن هېلىقى توشقانىنى ئېلىپ ئۇنىڭغا:

№1

— يولدا ئويناپ يۈرمەي، تېزدىن ئۆيگە بېرىپ ئاناڭغا ئېيت، مانتا ئەتسۇن، قېرىنى قاينىتسۇن، سامانلىقتىكى كومزەكنى ئېلىپ، مۇسەللەس سۇزۇپ قويسۇن، قوغۇن، تاۋۇز ئالدۇرۇپ كېلىپ، سالقىن جايغا قويسۇن . . . ئۆزۈڭ سەۋزە ئاقلا، — دەپتۇ.

قازى بۇنىڭدىن ھەيران بولۇپ:

— ئەپەندى، مېنى ئەخمەق قىلىۋاتامسىز نېمە؟ — دەپتۇ.

— ھەي تەقسىر، سىلىنى ئەخمەق قىلىشقا نېمە ھەددىم، بۇ توشقاننىڭ ياخشىلىقىغا گەپ كەتمەيدۇ، بۇنى خەۋەرچى توشقان دېيىشىدۇ، — دەپتۇ - دە، ئەپەندى توشقاننى قويۇۋېتىپتۇ. توشقان قازىخاندىن ئوقتەك ئېتىلىپ چىقىپ كېتىپتۇ.

بىر سائەتتىن كېيىن ئەپەندى قازىنى ئۆيىگە ئېلىپ بېرىپتۇ. قازى قارىسا داستىخان راسلانغان، مۇسەللەس تەييار قىلىپ قويۇلغان، مانتىنىڭ مەززىلىك پۇرىقى كېلىپ تۇرغاندەكەن. قازى توشقاننىڭ كارامىتىگە قايىل بولۇپ:

— توشقاننىڭ ئۆزى قېنى؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ئەنە تەقسىر، — ئەپەندى ھويلىنىڭ بىر چېتىدە سەۋزە قىرىندىسىنى ئەمەك قىلىپ يەپ ئولتۇرغان توشقانىنى كۆرسىتىپتۇ.

قازى بېرىپ قارىسا ھەقىقەتەن ھېلىقى توشقان ئىكەن.

قازى ئەتىسى بىر مۇلازىمنى ئەۋەتىپ، خەۋەرچى توشقانغا خېرىدار بۇپتۇ، ئەپەندى رەنجىگەن بولۇپ:

— ھەي، چوڭ ئادەملەر دېگەن شۇنداق - دە، مېھمان قىلساڭ تامىقىڭنى يەپ، كۆزىگە ياخشى كۆرۈنگەن نەرسىنى تالىشىدۇ. مەن بۇ توشقاننىڭ كەينىدە ئۇچ كۈن يۈرۈپ، ئاران دېگەندە 100 تىللاغا سېتىۋالغانىدىم. قازى سورىغان بولسا ئەللىك تىللا پايدىسىنى بېرىپ ئالسۇن، — دەپتۇ.

قازى 150 تىللاغا توشقاننى ئالدۇرۇپ كېلىپلا، توشقاننىڭ كارامىتىنى سىناپ بېقىش ئۈچۈن، قازىخانىدىكىلەرنىڭ ئالدىدا زىياپەت بۇيرۇتۇپ قويۇۋېتىپتۇ.

قازى ئارىدىن بىر سائەت ئۆتكەندىن كېيىن مېھمانلارنى ئېلىپ ئۆيىگە بېرىپ قارىسا، ئىشىك قۇلۇپلاقلىق، توشقانمۇ يوق تۇرغۇدەك. قازى ئۆزىنىڭ باشقىلار ئالدىدا لەت بولۇپ قالغانلىقىغا ئاچچىقى كېلىپ، نەسرىدىن ئەپەندىنى چاقىرىپ:

— ئەپەندى، مېنى ئالداشقا قانداق پېتىنىدىڭ؟ 150 تىللانى تېزدىن قايتۇر، بولمىسا كۆرگۈلۈكۈڭنى كۆرسىتىمەن، — دەپ ھەيۋە قىپتۇ.

— مەن توشقانىنى سىلىگە زورلاپ ساتقىنىم يوق، ئاۋۋال سىلىدىن بىر ئىشنى سورايى: توشقانغا خىزمەت بۇيرۇشتىن بورۇن ئۆيلىرىنى كۆرستىپ قويغانمۇ؟ — دەپتۇ ئەپەندى تەمكىنلىك بىلەن.

— شۇ يادىمغا كەلمەپتۇ، توشقانىنى ئۇدۇل قازىخانىغا ئەكېلىپلا قويۇۋەتكەن، — دەپتۇ قازى.

— ئەيىب ئۆزىلىرىدە ئىكەن، — دەپتۇ ئەپەندى — تۇنۇگۈن خوتۇنۇم «قازى قەيەرلىك دەپ سورىغانىدى، مەن قازى ئاكاڭ شەھەرلىك» دەپ جاۋاب بەرگەنىدىم. توشقان بۇ گەپنى چوقۇم ئاڭلىدى، دېمەك توشقان بۇ مەملىكەتتىن چىقىپ كەتكىنى يوق، بەلكىم شەھەردە ئۆيلىرىنى ئىزدەپ يۈرگەن بولۇشى مۇمكىن.

توپلاپ رەتلىگۈچى: **ئابلىز توختى، دىلنۇر ئابلىز**

قوشاقلار

رەتلىگۈچى: مۇھەممەتتۇختى ئەخمەت

ئاينى ئايغا تارتايمۇ،
كۈننى كۈنگە تارتايمۇ؟
كېچە كۈندۈز ئاھ ئۇرۇپ،
سېنىڭ دەردىڭنى تارتايمۇ؟

ئالتۇندىن ئۈزۈك بولسا،
ياقۇتتىن كۆزى بولسا.
يار بولسا تۈزۈك بولسا،
يېقىملىق سۆزى بولسا.

ئاي قېشىدا بىر يۇلتۇز،
كۆرۈنمەيدۇ باشقىسى.
يارىم يۈرتنىڭ ئىچىدە،
خۇددى ئاتنىڭ قاشقىسى.

ئالتۇنغۇل ئۆيۈڭ نەدە؟
ھەر ئاخشام باراي دەيمەن.
تاڭ ئاتقۇچە مۇڭدىشىپ،
ۋەسلىگە قاناي دەيمەن.

ئاينىڭ يورۇقى بىزدە،
كۈننىڭ يورۇقى بىزدە.
بۇ ئالەم ئۈزۈن ئالەم،
كۆز - كۆز قىلماڭ سىز بىزگە.

ئالتۇن بىلەن رەنانى،
يارىمغا تۇتاي دەيمەن.
مەي بەرسە خېرىدارىم،
بىر قەترە يۇتاي دەيمەن.

ئايدا ئوينىغان غالتەك،
كۈندە توختىغان غالتەك.
يېڭىياچى يار تۇتتۇم،
ئاي يۈزلۈك، بويى كالتەك.

ئالتۇن بىلەن ئەينەكنى،
كىم ئەتكەندۇر چەينەكنى.
تاپالمايسەن مەندەكنى،
مەن تاپارمەن سەندەكنى،

ئايمۇ ئايلاردىن يورۇق،
كۈنمۇ كۈنلەردىن يورۇق.
باغچا ساقلىغان جۇۋانىڭ،
تۆشى پاختەكتەك ئورۇق.

ئاخشىمى قارانغۇدا،
كۆرۈنگەن چىراغ ئوتى.
ئاشىقلىق قىلاي دېسەم،
قورقىمەن، خەقنىڭ يۈرتى.

ئاڭلىدىڭمۇ جانانىم،
باغقا چىللىغىنىمنى.
كۆڭلۈڭگە ئېلىپ قالما،
ئويناپ تىللىغىنىمنى.

ئالدىراپ كىردىم ئەجەب،
بۇ كۆڭۈلنىڭ كەينىگە.
بىر ئۆمۈر قالدىمغۇ ئەمدى،
بىۋاپانىڭ دەردىگە.

ئاتاڭ ئايلانسۇن بۇيۇڭدىن،
ئاناڭ ئايلانسۇن بويۇڭدىن.
جىسمى ئالەم گۇۋاھ بولسۇن،
جېنىم ئايلانسۇن خۇيۇڭدىن.

ئاتاسى يوقمىدۇ يارنىڭ،
ئاناسى يوقمىدۇ يارنىڭ؟
تۆت - بەش كۈنلۈك ئالەمدە،
ۋاپاسى يوقمىدۇ يارنىڭ؟

ئارەڭ بار - يۇ، ئارەڭ بار،
ئېتىزلىقتا ئارەڭ بار.
بىزنى كۆيدۈرگەن يارنىڭ،
ماڭلاي چېچى چارەڭ بار.

ئامرىقىم بولسا مېنىڭ،
يېنىمدا ئولتۇرماسمىدى.
بىرە - بىرە قاراپ قويۇپ،
كۆڭلۈمنى تىندۇرماسمىدى؟

ئاشقا كۆكتات، نانغا تۇز،
ھەركىمنىڭ يارى ئۆزىگە ئۇز.
كۆڭلۈم چۈشمىگەن ياردىن،
خۇدايىم مېنى قۇتقۇز.

ئارقا تاغقا يول مېڭىپ،
ئالتۇنغا قەرزىڭ بارمىدى؟
كېچىلەپ باغ ياقىلاپ،
چوكانغا دەردىڭ بارمىدى؟

ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق،
ھەقتىن بۇيرۇق ئىرادە.
يار ئۈستىگە يار كەپتۇ،
بىر - بىرىدىن زىيادە.

بېغىڭدىكى ئالمانىڭغا،
قۇرغۇي قوندۇرالمىسەن؟
بۇرۇن قىلغان ۋەدەڭگە،
ھازىرمۇ تۇرالمىسەن؟

بىز كىرگەن قومۇشلۇققا،
يولۋاسلار كىرەلمەيدۇ.
مەيلى بارمىكىن يارنىڭ،
ئەگمىيدۇ، كېتەلمەيدۇ.

بىزنىڭ ھويلا چار سۇدا،
بارسىلا تاپالامىلا؟
قۇلپىسى ئالتۇن قۇلپا،
قول سېلىپ ئاچالامىلا؟

باغقا كىردىم غەم بىلەن،
گۈلنى ئۈزدۇم پەم بىلەن.
ئانىسى يامان خوتۇن،
ئوننى سالدى دەم بىلەن.

باغدىكى بولجا تېرەكنىڭ،
يىلتىزى بۇرغۇي بولار.
مېنى كۆيدۈرگەن قارا كۆز،
ئىزدىسەم قۇرغۇي بولار.

ھېشىدا شايى رومال،
يەلپۈيدۇ سالقىن شامال.
مېنى مۇنچە كۆيدۈرگەن،
ئاي يۈزلۈك ساھىبجامال.

پىشايۋاندىكى دەمدەر،
تالاق ئاتقاندا ئۇنلەيدۇ.
يېڭى ياڕىم بەك نازۇك،
كونا ياردىن كۆنلەيدۇ.

بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ،
قالدى ئۆتۈكنىڭ پاشنىسى.
بىر ئەمەس، ئىككى ئەمەس،
بىز دېگەننىڭ ئاشنىسى.

تويۇڭنى راسا تويلاپ،
كەتتىڭ چوڭ يولنى بويلاپ.
قالدىم مەن ياماڭ دەردكە،
ھەر كېچە سېنى ئويلاپ.

بىر باغقا ئانار سالدىم،
بىر باغقا يەنە توغاچ.
ئانىسىغا ئوتۇن ياردىم،
قىزىنىڭ كويىدا بولغاچ.

تاپقىنىڭىز ئەتلەسمۇ،
ئەتلەس پۇلغا كەلمەسمۇ؟
بىلمەپتىمەن ئەسلى سىز،
بېۋاپاكەن ئەمەسمۇ؟

بىرىڭ قايماق، بىرىڭ ماي،
بىرىڭ شېكەر، بىرىڭ بال.
خۇش كېلىپسەن ئىككى يار،
بىرىڭ كېتىپ، بىرىڭ قال.

تاغدا زۇپا ئېچىلدى،
تېرىپ ئالىلى ياڕىم.
ياقا يۈرتقا يول ئالماڭ،
بىللە قالىلى ياڕىم.

بۇ مولىلكام، ـــ دامولىلام،
بۇخارادا ئوقۇغان.
مولىلكامنىڭ سەللىسىنى،
يىپەك يىپتا توقۇغان.

تونۇردىكى زاغرىنى،
قومۇرمامسەن تەڭلەڭگە.
بىر چوكان كۆيۈپ قاپتۇ،
شادا پاچاق لەڭلەڭگە.

بۇ خېنىمنىڭ ئۇزلۇقى،
ئاپتاپتا قېپتۇ تۇزلۇقى.
ئالتىنچى ئاي تومۇزدىمۇ،
ئېرىمەپتۇ مۇزلۇقى.

تاماكا تارتسەن دەيدۇ،
تىنماي تارتىمەن ئەمدى.
ياخشى ياردىن ئايرىلىپ،
يالغۇز ياتىمەن ئەمدى.

بۇ خېنىمنىڭ ئۇزلۇقى،
بۇلۇڭدا قېپتۇ تۇزلۇقى.
قىش ـ زىمىستاندىن بەتەر،
گەپ ـ سۆزنىڭ مۇزلۇقى.

توختاخۇننىڭ ئۆگزىسىگە،
يامشۇاپتۇ چىڭگىلىك.
سۆيسە ئۇزىنى سۆيگۈلۈك،
بولمىسا مەندەك يۇرگۈلۈك.

No 1 ئۇيغۇر كتاب توربېكتى www.uyghurkitap.com

ئۇزگە بۇغداي تېرىسام،
ئۇنگەنلىرى ئارپىكەن.
كۆڭلۈمدىكى شۇ يارنىڭ،
تەككەن ئېرى پاپىكەن.

چىرايىم زەپىرەڭ بولدى،
ساماندىن ئايرىيالمايمەن.
غەمگە مۇپتىلا كۆڭلۈم،
دەردتىن ئايرىلالمايمەن.

چىلىم دەيسەن - چىلىم دەيسەن،
چىلىمدا لەيلى غەش بارمۇ؟
چىلىم تۇتسام قوپالمايسەن،
بويۇڭدا سوقاتاش بارمۇ؟

چېقىلدىكى كەكلىكنىڭ،
قانىتىغا ئوق تەگدى.
يارنىڭ قىلغان سۆزلىرى،
يۈرىكىمگە دوق تەگدى.

چاقار لىقلار ئۆڭ ساپتۇ،
ئىچ - تېشىنى سۇغاتماي.
بىر جۇۋان تېگەي دەيدۇ،
يۈز - كۆزىنى يۇغاتماي.

خىيال سۈرۈپ ئولتۇرسام،
ئالما چۈشتى قېشىمغا.
يارىم ئەجەب ئەسقاتتى،
كۈن چۈشكەندە بېشىمغا.

دۇتارىڭنى مەن چالدىم،
ئۆزۈڭ ئېيتقىن ناخشىنى.
ئەقلىڭ بولسا ئايرىۋال،
يامان بىلەن ياخشىنى.

دۇتار چالغان قولۇڭغا،
كۆڭلۈم چۈشتى خۇيۇڭغا.
قاچانغۇچە قارايمەن،
سېنىڭ ماڭغان يولۇڭغا؟

دۇتارىمۇ ساز باللا،
راۋابىمۇ ساز باللا.
قىزىلگۈلدەك يارىنى،
سۆيەلمىگەن مازباللا.

داكى ئالدىم بەش ۋەرى،
يىرتىپ بەردىم بىر ۋەرى.
دۇتارچىمىز قاينىسا،
ئۇسسۇلچىمىز ئاۋارى.

دۇپپۇر - دۇپپۇر ئۇن كەلدى،
قوپۇڭ، قارالڭ كىم كەلدى.
ئارغىماق ئاتنى مىنىپ،
ئامراق ئادىشىم كەلدى.

دۇپپۇر - دۇپپۇر قويلار كېلۇر،
ئوتراسىدا بىر ئالا.
ھەر ئىش قىلساڭ ئويلاپ قىل.
بۇ دۇنيادا كىم قالار؟

دامكۇ ياردىن غاز ئۇچتى،
پۇناق ياردىن ۋىتىلداق.
ماڭا نېسىپ بولارمۇ؟
سەن يار بىلەن قېلىشماق؟

راۋابقا سۇزۇك تارى،
دۇتارغا ئۇزۇك تارى.
ئۇز خوتۇنغا شاڭخادەن،
سەت خوتۇنغا شەلپەرى.

سەھەرلىكتە مەن تۇردۇم،
سۇ بويىدا ئولتۇردۇم.
دائىم ئەس - يادىم سەندە،
غەزەل ئوقۇپ ئولتۇردۇم.

ساڭادەتخان ساي كەچتى،
بېلىگىچە سۇ كەچتى،
يۈرەككە ئوتنى سېپ قويۇپ،
ئەزىز جېنىدىن كەچتى.

سىلى نەدىن؟ نۇرىدىن،
تۇتۇنلەر چىقسۇن موريدىن.
ئىككى يار تۇتقان جۇۋاننىڭ،
پوتلا ئاقسۇن بۇرنىدىن.

قارا كۆز بۇندا تولا،
پىرازى كۆز بىرە - بىرە.
قارا كۆزنىڭ ئالدىدا،
پىرازى كۆز تەمەچ تېرەر.

قاراقىر بازاردا،
ساتتىم تاغارلاپ ئاق پىياز.
بىزى كۆيدۇرگەن خېنىمنىڭ،
ئاكىسى مەمەتنىياز.

قوش قاناتلىق دەرۋازاڭنى،
چېكىپ ئۆتسەم، بىلمەدىڭ.
ئېگىز ئۆگزەڭگە چىقىپ،
چالما ئاتسام، بىلمەدىڭ.

قوش ھەيدەيدۇ قاراقاش،
ئېگىز - پەس تۆۋەن يەردە.
كۇلگىنىمگە گول بولماڭ،
كۆڭلىمىز بۆلەك يەردە.

قەشقەردە ئۆيىڭىز بار،
كېلىشكەن بويىڭىز بار.
ئالدىراپ كېتەلمەيسىز،
سېپ قويغان ئوتىمىز بار.

كۆيدۇما - كۇل بولدۇما،
ئوچاقتا چۇشكەن چالمىدەك.
خۇشقىنا سارغايتتىلا،
بەرگىدە پىشقان ئالمىدەك.

كەت دېسەڭ مەيلى كېتەي،
خوتەن، چىرا قالسۇن ساڭا.
مەندىكى ئوتنى ئېلىپ،
قادىر خۇدا سالسۇن ساڭا.

كۆڭلىكىمنىڭ ئېتىكى،
ئېتىكىدە چېچىكى.
سىزنىڭ تۇتقان يارىڭىز.
ئۆتۇكۇمنىڭ پېتىكى.

كېلىپ سېنىڭ مەلەڭگە،
شوتا قويدۇم چەللەڭگە.
بىر چىقىپمۇ قويمىدىڭ،
ئېيتىپ قويسام دەللەڭگە.

كۆردۇڭمۇ قەلەم قاشنى،
چاينىاپ كېلىدۇ ماشنى.
يالۇرساڭمۇ ئىچمەيمەن،
يارىم ئەتمىگەن ئاشنى.

گەرمىڭ ياشىغان لوقمان،
ئۆلۈمگە ھېيلىلەر قىلغان.
نېچۇك دۇنياغا بەل باغلاپ،
ئۆزىگە تاپمىدى دەرمان؟

گۇلاخمادا قوي سويسام،
دۇانە كاۋاپ دەيدۇ.
يارىمنى سۆيۈپ قويسام،
ئانىسى ساۋاب دەيدۇ.

لېۋىمنى لالىدىن دەرلەر،
چىشىمنى ئۇنچىدىن دەرلەر.
قول سېلىپ چىقىپ كەلسەم،
بۇ كىمنىڭ دىلبىرى دەرلەر.

№1 ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى تورىسى

مەن بىتەلەي بولمىسام،
يانغان چىراغ ئۆچەرمىدى.
ئىشەنگەن چوڭ تاغلىدىن،
كىيىكلىرىم قاچارمىدى؟

ناخشا ئېيتىپ مەلەڭدىن،
كۈندە نەچچە ئۆتەرمەن.
سۈرىتىڭنى بېرىپ كەت،
ھەر سېغىنسام كۆرەرمەن.

تاينى ناياي دېگۈلۈك،
ناننى چاياپ يېگۈلۈك.
سۆيسە سەندەك سۆيگۈلۈك،
بولمىسا مەندەك يۈرگۈلۈك.

ھەمدۇللايا ـ ھەمدۇللا،
ئاخشام بازسام، پەندۇللا.
ئەرز قىلاي دەپ ماڭغاندا،
باش توغراقتىن ياندۇللا.

ئوقۇيمىز خوجىھاپىزنى،
خۇدايىم ئايرىماس بىزنى.
خۇدايىم ئايرىسا بىزنى،
ئۇنۇتماسمەن قارا كۆزنى.

ئۇ ئۆگزىدە پاسار بار،
بۇ ئۆگزىدە پاسار بار.
سېنىڭ كۆڭلۈڭ قانداقكى،
مېنىڭ كۆڭلۈم راسا بار.

ئۇ چۆنەككە گۈل تېرىدىم،
بۇ چۆنەككە ئوسمىنى.
دوپپىڭىزنى كەيمەمسىز،
كىيىۋالماي پوسمىنى؟

ئۆيلىرى پۇناقتىمۇ،
چۇناق ئېشەك يولاقتىمۇ؟
بىزنى دەپ كۆمگەن تۇخۇم،
ھېلىمۇ ئوچاقتىمۇ؟

ئۆستەڭنىڭ بويى كۆچۈم،
كۆچۈمنى بېرىپ كۆردۈم.
كۆڭلۈمدىكى ئاق يۈمىلاقنى،
قۇچاقلاپ راسا سۆيدۈم.

ئېتىزىڭنى ئوتاپسەن،
لوۋيا بىلەن ماش قويماي.
قاچانغىچە يۇرىمىز،
بىر تەكىيگە باش قويماي؟

ئىشىك ئالدىڭدىن ئۆتتۈم مەن،
شەرەت قىلىپ يۆتىلىپ.
مەيلىڭ بولسا كەل پارىم،
تۇخۇم، كۆمەچ كۆتۈرۈپ.

ئىلى يولىدا كارۋان،
بىلىدە دورا ـ دەرمان.
شېھىدانە خوتەندە،
مېھرىبان ئانام قالغان.

ئىككىسۇ دا ئۆيىڭىز،
بارسام قاۋايدۇ سېغىنىز.
سېغىنىزنى ھەيدىمەي،
ئاشكارا قىلغان ئۆزىڭىز.

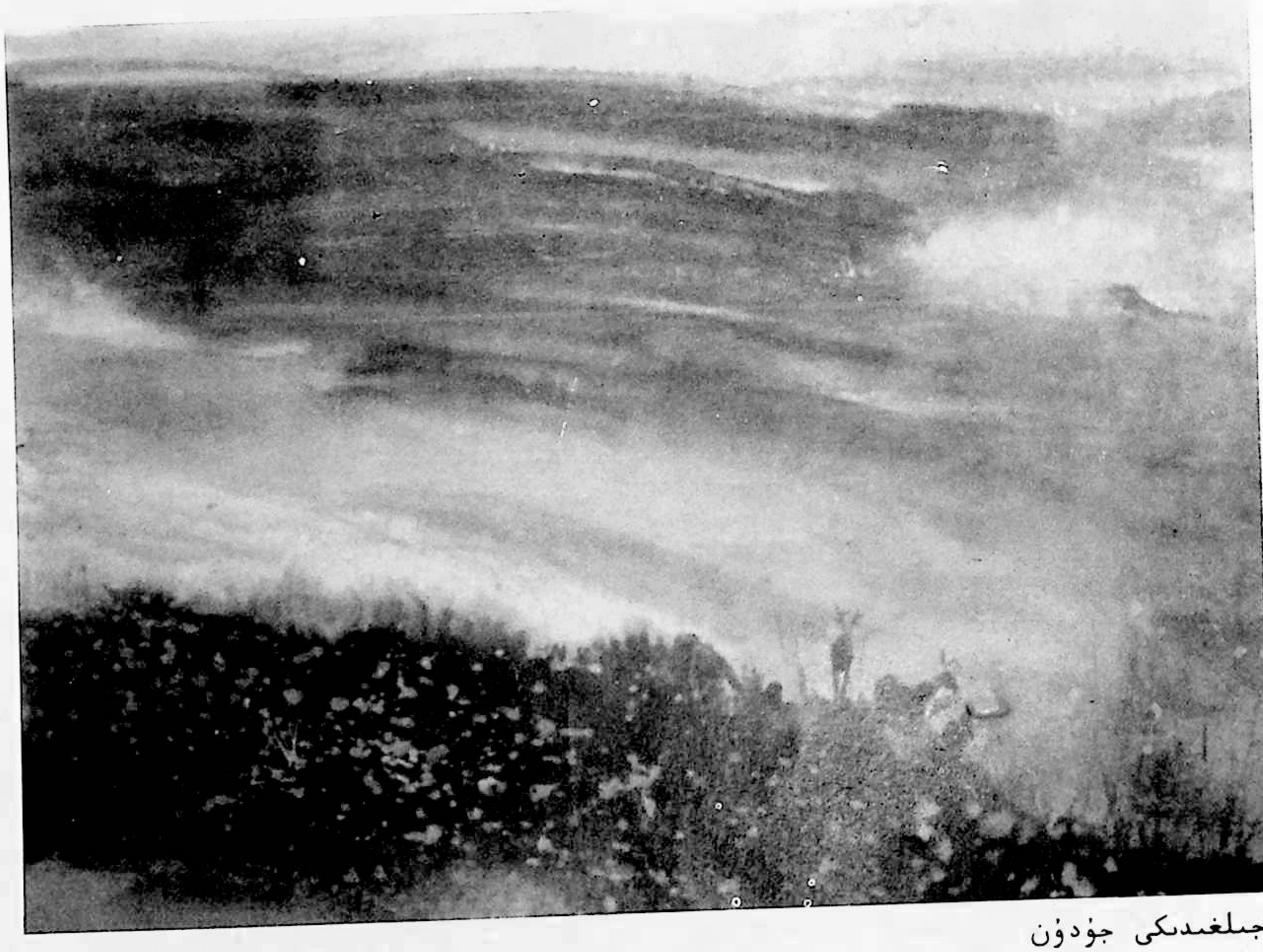
يارىم كەتتى يىراققا،
كەينىگە يانارمىكىن؟
بىر جام سوغۇق سۇ بەرسە،
يۈرىكىم قانارمىكىن؟

يارىڭ بېغى ئالمىلىق،
ئالمىلارنى ئۈزمىدۇق.
ئىشق يولىدا يۈرۈپ،
ھېچنېمىنى سەزمىدۇق.

يالغ باشتاق بولۇپ قاپسەن،
چىمەن دوپپاڭنى كەيمەمسەن؟
يۈرەككە ئوتنى سېپ قويۇپ،
چاتاقنى ئايرىۋەتمەمسەن؟

يايلاق

جىلغىدىكى جۇدۇن

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى نامايىشى

كەچكۈزدىكى ئورمان

源泉 (布拉克)(维吾尔文)总66期

بۇلاق (پەسسللىك ژۇرنال) ئومۇمىي 66 - سان

MAGAZINE OF BULAK UIGHUR LANGUAGE (QUARTERLY)

新疆人民出版社编辑出版
(乌鲁木齐市解放南路348号)
新疆畜牧印刷厂印刷
乌鲁木齐市邮局发行
中国国际图书贸易总公司国外发行
全国各地邮局订阅

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تۈزدى ۋە نەشرى قىلدى
(ئۇرۇمچى شەھرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى№348)
شىنجاڭ چاڑنچىلىق باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۇرۇمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلدى
جۇڭگو خەلقئارا كىتاب سودىسى باش شىركىتى چەت ئەللەرگە تارقىتىدۇ
جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتېرى قوبۇل قىلىدۇ

国内统一刊号: CN65-1050/I
本刊代号: 58-108 定价: 6.00元
ISSN1005-0876/国外代号Q1118

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى
ۋاكالەت نومۇرى: 58—108 باھاسى 6.00
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ۋاكالەت نومۇرى: Q1118

ISSN 1005-0876

9 771005 087006